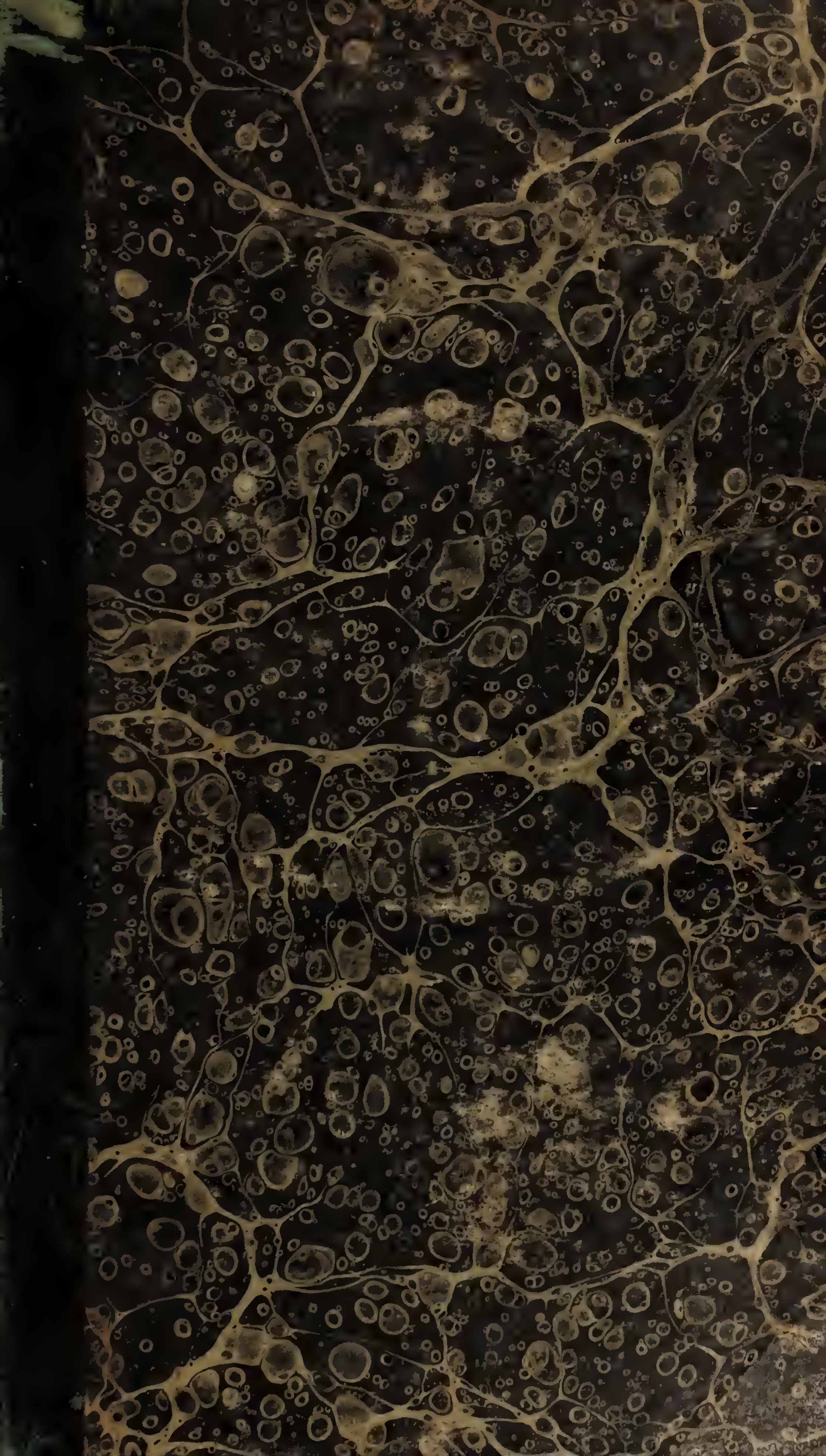


HANDBOEK

DER

PAARDENKENNIS.

HANDBOEK

DER

PAARDENKENNIS,

VOOR DEN BURGER- EN KRIJGSSTAND;

DOOR

C. A. GEISWEIT VAN DER NETTEN,

MAJOOR BIJ DE KAVALLERIJ EN INSTRUCTEUR BIJ DE KONINGLIJKE MILITAIRE RIJDSCHOOL.

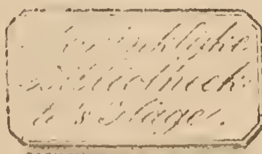
II. DEEL.

BEVATTENDE DE GEZONDHEIDSBEWARING EN GENEESWIJS VAN DE ZIEKTEN DER PAARDEN.



Te 's GRAVENHAGE en AMSTERDAM,
Bij de Gebroeders VAN CLEEF.
1817.





INLEIDING.

Hoe zeer het naauwkeurig volgen der voorſchriften der gezondheidskunde, aanmerkelijk het getal der ziekten vermindert, die uit hunne verwaarloozing ontſpruiten, verſchilt nogtans de levenswijs des paards, in den getemden ſtaat te zeer van dien der vrije natuur, dan dat zij deszelfs gezondheid in dezen, even min als in genen, zouden ſtoren, en al ware het zelfs, dat de kennis en waarneming der gezondheidsregels voldoende mogten zijn, ter afwending diergene welke uit hunne verzuimenis ontſtaan, zoude dit ſlechts een ongenoegzaam behoedmiddel ter hunner geheele voorkoming opleveren, daar de dienst welke de mensch van hetzelve vordert, vaak tot eene behandeling noopt, welke door deze regels volſtrekt gewraakt, zoo in levenswijze als voeding het tegenover geſtelde is dergene die door haar voorge-

* ſchre-

ſchreven wordt, en die met deszelfs natuurſtaat het meeste overeen ſtemt. Bovenal zijn het de krijgspaarden bij welke de drang der omſtandigheden, niet alleen de oplettende waarneming dezer voorſchriften in den weg ſtaat, en daardoor den kiem tot eene menigte ongeſteldheden legt, maar hen dagelijks aan een aantal beſchadigingen bloot ſtelt, die zij als onaffcheidelijke gevolgen des oorlogs met den krijgsman gemeen hebben, en welke volſtrekt genees- en heelkundige hulp vereiſchen. Dit zij genoeg om de kennis der middelen ter genezing dezer ongeſteldheden volſtrekt noodzakelijk, en in die evenredigheid belangrijker te doen beſchouwen, als het aantal bekwame paardenartſen zeldzamer is, en daardoor veelal ſlechts de keuze over blijft, tusſchen de genezing des zoo nuttigen paards aan de onkunde toe te vertrouwen, of haar alleen aan de natuur over te laten; geringe ongeſteldheden, die in den aanvang gemakkelijk hadden kunnen worden weg genomen, ontaarden dikwerf door zoodanig verzuim in ernſtige ziekten, of de verkeerde en ondoelmatige behandeling doet vele anderzins onbeduidende toevallen, maar al te vaak de doodelijkſte gevolgen hebben.

Niet verder dan in de dagelijkſche ondervinding behoeft men de voorbeelden tot ſtaving van dit betoog te zoeken; immers hoe vaak gebeurt het niet, dat het paard

paard des officiers op marsch, dat des burgerlijken reizigers op weg, of van den landman op zijne afgelegene landhoeve, onverhoeds door eene ernſtige, ſpoedige hulp vereiſchende ongeſteldheid aangetast wordt; welke is dan niet hunne verlegenheid, en hoe menigmaal heeft niet de onguniſtigſte uitſlag plaats, indien zij alsdan alleen van de hulp afhangen, die hen de nabijheid van eenen veeärts verleenen kan, en welke maar al te vaak door zijne verwijdering of mangel aan kunde, te ſpade of vruchteloos aangewend wordt, terwijl daarentegen de nadeelige gevolgen grootendeels zonden voorgekomen worden, indien eene aanwijzing tot eigene behandeling der meest voorkomende ziekten en toevallen, in ſtaat ſtelde, in dringende gevallen, de doelmatigſte middelen aan te wenden, en daardoor de ſchaarsheid aan waarlijk bekwame veeärtſenijkundige, onſchadelijker te maken.

Bovenal en met regt moge men zich verwonderen, over den lagen trap, waarop het vak der veeärtſenijkunde zich in een land bevindt, waarin de veeteelt tot eene der hoofdbronnen van welvaart verſtrekt, en dat, terwijl Holland zich te regt beroemen kan, in de geneeskunde de grootſte mannen te hebben opgeleverd, deze tak zoodanig terugſtaat tegen deszelfs voortgangen in naburige landen, dat het even min de namen van be-

roemde paardenärtſen, als ſchriften over dit vak, onder hare oorſpronkelijke voortbrengſelen vermag op te tellen, en dat, indien men de verhandelingen over eenige bijzondere onderwerpen uitzondert, welke door beroemde geneesheeren uitgegeven, den aandacht der beoefenaren der veeärtſenijkunde overwaardig zijn, de laatſte zich alleen beperken tot eenige voorſchrift-boekjes en zamenrapingen onzer verlichte tijden onwaardig, en de vertalingen der werken van BOURGELAT, VITET, enz., welke, daar zij met de voortgangen der latere geneeskunde geenen gelijken tred hebben gehouden, geenszins de algemeene behoefte voldoen kunnen.

Beſtond er echter ooit een tijdperk, waarin de middelen tot gezondheids-bewaring en genezing der paarden verdienden gewaardeerd, en de zorgvuldigſte oplettendheid geſchonken te worden, het is datgene welk wij thans beleven, daar de voorbeeldeloos moorddadige oorlogen onzes tijds, eene zoodanige vernieling dezes nuttigen huisdiers hebben te wege gebragt, dat niet alleen deszelfs raſſen ten eenemaal verbasterd, maar zelfs de ſtoeterijen verwoest en uitgeput zijn geworden, waardoor niet alleen deszelfs prijs tot eene voorbeeldelooze hoogte is geſtegen, maar een goed paard eene wezenlijke zeldzaamheid geworden is.

Of-

Offchoon een verlicht beftuur, door de nadrukkelijkfte pogingen, blijken geeft welke waarde door haar aan dezen tak wordt gehecht, zal er echter nog een aanmerkelijk tijdvak moeten verloopen, alvorens derzelver vruchten tot die rijpheid gedijen, dat zij de algemeen heerfchende mangel wegnemen kunnen.

Het kan derhalve voor ieder die eenige betrekking op paarden heeft, niet anders dan ten uiterfte belangrijk zijn, door het ontvangen eener handleiding tot onderfcheiding hunner meest voorkomende ziekten, en ter aanwending der eenvoudigfte geneeswijze, zich van de zorg ontheven te zien welke iedere ongefteldheid hem moest veroorzaken, waarin hij geen paardenärts kon raadplegen of te hulp roepen; en het zijn de bovengemelde beweegredenen die den fchrijver genoopt hebben tot het wagen eener poging om dezen taak te volbrengen, welke hem toefcheen niet zoo zeer in het ontwerpen van een volledig zamenftelfel der paardenärtfenijkunde, als wel in dat van een huis- en handboek te moeten beftaan, dat een ieder ten vraagbaak en raadgever konde verftrekken, en tevens ten grondflag dienen tot eene verdere beöefening der veeärtfenijkunde, tot welks bevordering de opgave der voornaamfte werken over dezelve, en tot verftaan der fchrijvers in andere talen, ook de benamingen der geneesmiddelen en ziekten

ruimfchotiger voorgefteld is, ten einde deze, welke zeker het grootfte gedeelte der lezers dezes werks zullen uitmaken, in hun gebrek aan artfenijkundige wetenfchappen te gemoet te komen; tot welk einde ook de bijgevoegde platen moeten dienen.

Het zoude de laatdunkendfte vooringenomenheid verraden, gevoelde niet de fchrijver hoe veel dit werk in waarde zoude hebben gewonnen, ware deszelfs volvoering door iemand ondernomen, die met alle vakken der artfenijkunde gemeenzaam, deze taak geheel had willen of kunnen afwerken, en daarin niet gelijk hij, door aan dit vak ten eenemaal vreemde werkzaamheden gedurig geftoord was geworden; het zij hem echter geoorloofd de hoop te mogen koesteren, dat zijne pogingen ter uitbreiding eener algemeene kunde van dit belangrijk onderwerp, hun doel niet geheel zullen gemist hebben, en dat, in afwachting een volkomener werk dit beter bereike, zij intusfchen het heerfchende gebrek aan eene foortgelijke handleiding in onze taal, eenigermate zullen te gemoet komen.

Indien er eenige grond beftaat om deze verwachting op te mogen bouwen, zoo is dezelve in de krachtdadige onderfteuning gelegen, welke hij in zijnen arbeid van verfcheidene onzer verdienftelijke geneeskundigen,

en

en bijzonder van den heer ALEXANDER, Med. Doct. en Chir. Majoor bij de Koninklijke Militaire School, heeft ontvangen, en die hij niet nalaten kan pligtschuldig zijnen opregten dank daarvoor te betuigen; daar niet alleen hunne teregtwijzingen veel hebben toegebragt om het werk, een geregelder zamenhang te doen verkrijgen, maar zoo door het ophelderen van de denkbeelden des schrijvers als de mededeeling der hunne nopens den aard en de vereischte behandeling van onderscheidene ziekten, ook het wetenschappelijke gedeelte belangrijker voor meer onderrigte is geworden, waardoor, indien het algemeene oordeel eenige waarde aan dit werk mogte toekennen, het tevens hun alle aanspraak geeft, om de algemeene erkentenis, voor hunne aangewende moeite te verwachten.

Daar zelden eene eerste poging anders dan met vele onvolmaaktheden vergezeld, het doelwit nadert, zij het verre van den schrijver te verwachten, dat deze iets beter zoude slagen, of dat hij eene hoogere verwachting koestere, dan dat het goede dat er in bevat mag zijn, het minder volkomene verschooning in de oogen van kunstervarene beöordeelaren zal doen verwerven, en deze daarbij de bedoeling des werks, en de klasse der lezers voor welke het bestemd is, wel in het oog zullen willen houden.

Bewust hoe veel aan dit werk, op eene beperkte

 schaal

ſchaal ontworpen, nog ter volkomenheid ontbreekt, zullen alle gegronde en onderrigtende te regt wijzngen door hem ſteeds met genoegen ontvangen, en van dezelve een gepast gebruik gemaakt worden, in een bijvoegſel, dat dit handboek ſtaat te volgen; terwijl hij diegene wier oordeel zijne onderneming beſchouwen mogt, volſtrekt het voorgeſtelde doel gemist te hebben, dringende uitnoodigt, door zamenſtelling eener betere handleiding, het gebrekkige te verbeteren, dat met iedere eerſte ſchrede op eenen nieuwen weg onafſcheidelijk gepaard gaat, en zich daardoor eene wel verdiende aanſpraak op de algemeene erkentenis te verwerven.

IN

AANWIJZING der voornaamste werken over de paardenkennis en geneeskunde.

Daar het dengenen, welke eene uitgebreidere kunde in de paardenartsenijkunde wenscht te verwerven, dan dit werk hem verleenen kan, ten hoogsten belangrijk is, de daartoe geschikste bronnen te kennen, zal de volgende aanwijzing hem voorzeker welkom zijn, daar dezelve die der voornaamste en nieuwste werken bevat, welke over de onderscheidene deelen dezer wetenschap in het licht verschenen zijn.

A. Werken over alle deelen der paardenkennis, ontleed- en artsenijkunde.

La Fosse, cours d'hippiatrique, Paris 1772, gr. fol. met 65 pl. vertaald in het hoogduitsch onder den tijtel van:

——— lehrbegriff der arzneikunst, von Knoblauch, 1788. 4 th. gr. 8°. met 57 pl.

——— Dictionnaire raisonné d' hippiatrique, Paris 1776. 4 vol. in 8°.

Pil-

Pilger, ſystematiſches handbuch der theoretiſche practiſche vétérinair-wisſenſchaft, Giesſen 1804. 4 th. 8°.

Profesſor Busch, ſystem. der theoretisch pract. vétérinair-wisſenſchaft, zum behuf academiſcher vorleſungen, Marburg 1806—16. 4 th. 8°.

Delabare Blaine, notions fondémentales de l'art vétérinaire, traduit de l'anglais, Paris 1803. 3 vol. in 8°.

B. Over de bijzondere hoofddeelen derzelve.

a) Natuurlijke geſchiedenis en uitwendige kennis van het paard.

Naumann, über die vorzüglichſte theilen der pferdewisſenſchaft, Berlin 1815. 2 th. gr. 8°.

Gotthard, dasz ganze der Pferdezucht, Erfurth 1804. 2 th. 8°.

Sebald, naturgeſchichte des pferdes. Munchen 1812. 8°.

Bourgelat, conformation extérieure du cheval, Paris 1808. 8°.

b.) Gezondheidskunde.

Ammon, tasschenbuch, über die wartung, pflegung und behandlung der pferde, Giesſen 1806.

Wollſtein und Függer, über die zucht und wartung der kriegs- und bürgerpferde.

c.)

c.) Over de ontleed- en natuurlijkunde in het bijzonder.

Stubbs, the anatomy of the horse, London 1766. gr. fol.

Bourgelat. précis anatomique du cheval, Paris 1807. 2 vol. 8°.

Girard, anatomie des animaux domestiques, Paris 1807. 2 vol 8°.

Cuvier, leçons d'anatomie comparée, Paris 1802. 5 vol. in 8°.

Blumenbach, handbuch der vergleichende anatomie, Göttingen 1 15. 8°.

d.) Het werktuigelijke zamenftel des paards.

Goiffon en Vincent, mémoire artificielle fur la répréfentation fidèle des animaux. 1e partie, le cheval, Paris 1779. 3 vol. in fol.

e.) Kennis der geneesmiddelen.

Bourgelat, matière médicale raifonnée, Paris 105. 2 vol. 8°.

Ypei, handboek der materia medica, Amft. 1811. gr. 8°.

Bouillon la Grange, difpenfaire pharmaco-chimique a l'ufage des élèves des écoles vétérinaires, Paris 1813. 8°.

f.) Veeärtfenijkundige kruidkunde.

Buchoz, manuel vétérinaire des plantes, Paris 1799. 8°.

Veith,

Veith, abrisz der kräuterkunde für thierarzte und œconomen, Wien 1813. 8°

Oswald, beschrijving en afbeelding der artsenij-gewassen, Amst. 1796. 6 deelen in 8°.

f.) Ziekten-, genees- en heelkunde.

Wollstein, von innerliche krankheiten der füllen der kriegs- u bürgerpferde.

——————— bücher der wundarzney der thiere.

Ammon, volständiges handbuch der practische pferdearzneikunde, Heelbron 1807. 8°.

Tennecker, handbuch der practische arzneimittellehre, 1798. 2 th. 8°.

——————— roszarz, 1806. 2 banden gr. 8°.

Rohlwes, der taschen-pferdenarzt, Berlin 1807. 8°.

Jung, lehrbuch der véterinair-wissenschaft, umgearbeitet durch prof. Busch, Frankfort und Leipzich 1800. 8°.

Busch, recept-taschenbuch für angehende thierarzte, oder beschreibung der gewöhnliche krankheiten der hausthiere, Marburg 1801. 8°.

Schreger, operations-lehre für thierarzte.

C. Werken en verhandelingen over onderscheidene deelen der paardenartsenijkunde.

a.) Over de gebreken der voeten en het beslag

Kers-

Kersting, unterricht zum beschlag und heilung der gebrechen der füsze, Göttingen 1794. 8°.

Colemans, bemerkungen über den bau, die erhaltung und krankheiten des pferdefüsses und beschlag, Giessen 1804. 8°.

Clarke, dissertation on the foot of the horse and schoeying, Londen 1812. 4°.

La Fosse, Guide du maréchal, Paris 1766. 4°. en 8°.

Bourgelat, essai théorique et pratique sur la ferrure,

Girard, traité du pied des animaux domestiques et des ferrures, Paris 8°.

b.) Over verschillende onderwerpen.

Instructions vétérinaires par Chabert, Flandrin et Huzard, Paris 1809. 6 vol. 8°.

Fromage de Feugré, correspondance sur la conservation et l'amlioration des animaux domestiques, Paris 1810.

Rohlwes, magazin fur die thierarzneikunde, 1802. 4 th.

Ludwich, auserlesene beyträge zur thierarzneikunde, Leipzich 1786 — 88. 4 th. 8°.

Viborg, sammlung von abhandlungen fur thierarzte, Koppenhagen. 4 th. 8°.

Tennecker, zeitung für die pferdezucht, Tubingen, 1804. 4 th. 8°.

Ten-

Tennecker, Beschreibung auf die leichteste art pferde zu anglisiren, 8°.

A. G. Camper, abhandlung von den krankheiten die zo wohl menschen als thieren eigen sind, met anmerk. en zusatzen ausgeg. durch J. M. Herbell, Lingen 1794.



IN-

INHOUD.

EERSTE AFDEELING.

OVER DE KENMERKEN VAN DEN STAAT VAN GEZONDHEID EN ZIEKTE. Bl. 1.

** § 10.

§ 24.

TWEEDE AFDEELING.

DE ZIEKTEN.

§ 52.

§ 140

§ 226.

DER-

DERDE AFDEELING.

DE UITWENDIGE TOEVALLEN.

Art.

b. De

i. De

***

§ 336.

§ 353.

III AF.

INHOUD.

VIERDE AFDEELING.

OVER DE BEHANDELING DER PAARDEN IN DEN STAAT VAN ZIEKTE.

§ 414.

A. Vorm

INHOUD.



VOOR-

VOORSCHRIFTEN

VAN

GENEES- EN HEELMIDDELEN.



Voorafgaande aanmerkingen.

GENEESMIDDELEN.

A. ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN VAN GENEESMIDDELEN.

B. VOORSCHRIFTEN IN BIJZONDERE GEVALLEN.

I. Ziekten die bijzonder de opflorpende vaten aandoen.

III. Ziek

V. De

V. De koortsen.

I N H O U D.

DE UITWENDIGE of HEELMIDDLLEN.

A. ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN VAN HEELMIDDELEN.

B. VOORSCHRIFTEN IN BIJZONDERE GEVALLEN.

Om

VI. De ooggebreken.

DE GEZONDHEIDSBEWARING EN GENEESWIJZE VAN DE ZIEKTEN DER PAARDEN.

EERSTE AFDEELING.

Over de kenteekenen van den ſtaat van gezondheid en ziekte.

---

1 Indien er eene kundigheid van gewigt is, zoo is het die, om den ſtaat van ziekte van dien der gezondheid, niet alleen wel te onderſcheiden, maar tevens om zich in den aard der ongeſteldheid welke het dierlijk geſtel aantast, niet te vergisſen, ten einde geen gevaar te loopen door eene ondoelmatige geneeswijs dezelve te verergeren in plaats van weg te nemen.

Hiertoe is het noodig dat men de kennis der kenteekenen poge te verwerven, welke de natuur tot aanwijzing van het verſchil tusſchen den ſtaat van ziekte en gezondheid in het algemeen en ter onderſcheiding der onderſcheidene kwalen aanbiedt, ten einde hiernaar de geneeswijs te wijzigen. Deze teekenen worden of door de zintuigen ontdekt of wel door nadenken verklaard- en uit ge-

volgtrekkingen ontleend, welke laatſte minder duidelijk en zeker zijnde dan de eerſte, eene grootere ſcherpzinnigheid des geneesheers vorderen.

2 Daar de ſtaat van ziekte eene afwijking van dien der gezondheid is, zoo moeten de teekenen welke de eerſte aanwijzen van diegene verſchillen, welke de laatſte aankondigen: wanneer dus b. v. een gezond dier eenen rooden mond heeft, zoo kan men indien deze bleek is deszelfs ongeſteldheid vermoeden; de huid welke bij hetzelve eenigzins door de haren heen ſchemert, heeft bij de meeste gezonde dieren eene eenigzins roode kleur; wanneer nu dezelve zich bleek, geel, enz. vertoont, kan men het dier als ongeſteld beſchouwen; gelijk mede, wanneer de anders gladde haren om hoog ſtaan, de huid los afhangt of vast op de ribben kleeft, of wanneer deelen heet zijn, die anders koud waren en omgekeerd; voorts wanneer eenig deel hard is, hetwelk voorheen week was of dat het deszelfs vorige veêrkracht verloren heeft.

De teekenen van gezondheid en ziekte.

3 Hieruit blijkt dat deze teekenen eene alge-

gemeene verdeeling in die van den ſtaat van gezondheid en van ziekte aanbieden, tot wier ontdekking alle zinnen moeten medewerken, daar ieder derzelve ons andere doet ontwaren, en men dus niet alleen door het gezigt en gevoel, de pols, de oogen, de ooren, de mond, de neus en de huid onderzoeken, maar tevens het gehoor te werk ſtellen, aan welk het aanwezen eener ongeſteldheid door zuchten, ſteunen, rommelingen in het lijf, knarſen der tanden enz. aangekondigd wordt.

4 Voorts zijn de teekenen welke den ſtaat van ziekte aanwijzen, of algemeene, waaruit men ontdekt dat het dier ziek is, of bijzondere, welke den eigenlijken aard der ziekte aantoonen; daarenboven zijn de toevallen onderſcheiden, in wezenlijke, welke altijd bij de ziekte voorkomen en moeten plaats grijpen, om haar te kenmerken en van andere te onderſcheiden, en in toevallige die door andere toevallen veroorzaakt, vaak in ziekten voorkomen, zonder tot het wezen derzelve te behooren, en die men wel moet weten te onderſcheiden, ten einde geen toeval voor de ziekte zelve te nemen; dus vormen de huidkramp, eene ſnellere pols en veranderde tempering des ligchaams, de eigenlijke

ke kenteekenen der koorts, terwijl de borstkramp, loop, heete gezwellen enz. alleen bijkomende toevallen zijn.

5 Behalve de reeds opgegevene, beſtaan er nog eene menigte uitwendige kenteekenen, welke men bij de bepaling der geneeswijs niet uit het oog verliezen mag, als: de houding van het dier, het te weinig of te veel gevoel, angſtigheid, gevoelloosheid, gemis van gehoor, reuk en gezigt; beven, ſidderen, trekkingen, kramp, verlamming; geeuwen, knarstanden, aanhoudend ſtaan of liggen, wankelen, ſlapeloosheid, gebrek aan honger en dorst; als mede de ademhaling, het hoesten, niezen, de ſterke of zwakke beweging van het hart en des ſlagäderlijken geſtels, alle welke teekenen in de bijzondere ziekte-teekenkunde nader ontvouwd zullen worden.



EER-

EERSTE HOOFDDEEL.

OVER DE TEEKENEN DER GEZONDHEID.

6 De kenteekenen van den ſtaat en toeſtand des paards, zijn niet alleen voor den paardenarts, maar voor ieder eigenaar van hetzelve allerbelangrijkst, daar dezelve hem tevens de natuurlijke geſteldheid van hetzelve, zoo wel als die van deszelfs gezondheid, voor oogen ſtellen, en verdienen dus dat zij die van den zieken ſtaat vooraf gaan, ten einde deze door tegenover ſtelling des te duidelijker te kunnen ontdekken.

Men ontleent deze teekenen uit. 1e de onderſcheidene trappen des ouderdoms, 2e. uit de verrigtingen des ligchaams, 3e. uit de levens-, 4e. de dierlijke-, 5e. de natuurlijke en 6e. de geſlachts-verrigtingen.

Hierbij kunnen nog als gezondheids-teekenen gevoegd worden: de onderſcheidene temperamenten, en 2e. de vereischte geſteldheid der levenswerktuigen en die der ligchaamsdeelen.

EERSTE ARTIKEL.

De trappen des ouderdoms.

7 De teekenen van gezondheid welke in

de onderſcheidene trappen des ouderdomsplaats grijpen, worden in de eerſte plaats door de afſtamming van gezonde ouders, en vooral uit een edel ras, opgeleverd, daar zulks tot eene ſterke waarborg voor de gezondheid hunner afſtammelingen verſtrekt, aangezien paarden van een edel ras veel minder dan andere aan toevallen onderhevig zijn, en daarentegen veulens van onvolkomene en ziekelijke paarden veelal derzelver gebreken overerven.

Bij eenen meerderen groei in het eerſte en tweede jaar worden de vaste deelen ſteviger en veêrkrachtiger, terwijl een goede eetlust en de daardoor bevorderde groei, de toeneming in krachten, levendigheid en een juist evenwigt van alle verrigtingen bewijzen van welzijn opleveren.

Bij toenemenden ouderdom, eenige jaren later, het welk men den volwasſenen ſtaat kan noemen, kenmerkt zich de gezondheid door onverhinderde ontwikkeling des ligchaams en der krachten, behoorlijken honger en dorst, onvermoeidheid, volle kracht en ongeſtoorde verrigtingen.

Nu blijft het paard gedurende eenige jaren in het volle genot van gezondheid en ſterkte; waarvan gelijkvormigheid in de levensverrigtingen, zonder zwakheid na inſpan-

ſpanning of derzelver ſtoring, door invloed der uitwendige oorzáken, te gevoelen, blijken opleveren; tot dat eindelijk met het tijdvak des o u d e r d o m s dat der zwakte en onvolkomenheid intreedt, in hetwelk de verrigtingen zelden meer ongeſtoord plaats grijpen.

TWEEDE ARTIKEL.

De onderſcheidene verrigtingen.

8 De l e v e n s v e r r i g t i n g e n zijn diegene welke door die werktuigen (organen) volbragt worden, die volſtrekt tot het leven noodig zijn, en waaronder men in de eerſte plaats de o m l o o p d e s b l o e d s rekent; dezelve moet gelijkvormig, bedaard, en niet afwisſelend zijn; terwijl geen overmaat of gebrek van vochten in het ligchaam mag plaats grijpen, daar beide de levenswerkingen hinderen.

De a d e m h a l i n g behoort ruim, vol, alleen met de borst, en niet met den buik of de zijden, noch met groote moeite, maar zonder gedruis, benaauwdheid of pijn te geſchieden, en wanneer dezelve door beweging ſneller dan natuurlijk is, geſchiedt, moet zij dra tot de vorige orde terug keeren.

9 Men rekent onder de d i e r l ij k e verrig-

tingen bijzonder het gevoel en de beweging, die beide vooral van de volkomene vorming, evenredigheid en eigenſchappen des ligchaams afhangen.

Het behoorlijk gevoel beſtaat in een volmaakt beſef der zinnen, als een goed gezigt en ſcherp gehoor, ſijne ſmaak, reuk en een zoodanig gevoel, dat zonder pijn iederen indruk ontvangt. Tot beweging wordt eene goede, duurzame en krachtige vorming der ſpieren vereischt, welke in ſtaat ſtelt de vrijwillige bewegingen op de gemakkelijkſte, en de onwillekeurige der levenswerktuigen op de volkomenſte wijs te volbrengen.

10 De natuurlijke verrigtingen welke tot voeding en inſtandhouding van het dierlijk ligchaam verſtrekken, en een der zekerſte kenteekenen van deszelfs welſtand opleveren, beſtaan: in eenen goeden eetlust, geëvenredigd aan de krachten, grootte en werkzaamheden van het dier; in een juist gewijzigde dorst, en goede verteeringskrachten, die het gebruikte behoorlijk bearbeiden, de ſpijzen koken, het melkſap inzuigen, en door geene benaauwdheid of opgeblazendheid, het bezwaren der ſpijzen verraden.

In de tweede plaats komen behoorlijke afzonderingen en ontlastingen in aanmer-

merking: waartoe behoort een gemakkelijke en geëvenredigde afgang, die de kracht der ingewanden aankondigt door de behoorlijke gesteldheid en kleur des afgangs, welke met de noodige gal vermengd, en zonder eene andere dan de haar natuurlijk eigene reuk moet zijn.

Het water eene behoorlijke kleur, warmte en reuk bezittende, moet in eene aan den genotenen drank geëvenredigde hoeveelheid, zonder dwang of inspanning ontlast worden. Het zweet moet naar mate van den arbeid en het weder niet te veel noch te weinig plaats grijpen, niet afstroomen maar zich eenparig over alle ligchaamsdeelen verspreiden; voorts moet deszelfs reuk niet sterk, bedorven, zuur noch stinkend wezen, en hetzelve daarenboven eene behoorlijke warmte en vloeibaarheid bezitten, zonder koud of kleverig te zijn. Nimmer moet het speeksel ontbreken, maar steeds den mond vochtig houden, zonder immer anders dan bij het genot der spijzen in eene grootere hoeveelheid afgescheiden te worden, en voorts helder, eenigzins taai, niet te dun, scherp of stinkend zijn.

Ook de geslachts-verrigtingen leveren blijken van den gezonden of kranken staat des paards op; zij wijzen den eersten aan, wanneer geene der daartoe bestemde deelen eenige gebreken bezitten, en dezelve met ge-

mak en kracht volbragt worden, voorts wanneer bij eene merrij de natuurdrift de maat niet te boven gaat, dezelve gedurende hare dragt, aan haren toeſtand geevenredigde werkzaamheden zonder moeite volbrengt, niet verwerpt, gezonde veulens voortbrengt en in ſtaat is dezelve te voeden.

DERDE ARTIKEL.

De temperamenten.

11 De temperamenten hangen bij de dieren van derzelver gedaante, vorming en levenswijs af; Bij eene vaste vorming der vezelen is meer beweegbaarheid, zamentrekking, veêrkracht en werking op de vochten te wachten, waardoor grootere warmte, levendigheid enz. voortgebragt wordt, hetgene de eigenſchappen der edele rasſen zijn; daarentegen zijn dieren met ſlappe vezels, vele vochten en weinig veêrkracht, trager en minder levendig, offchoon zij met hun zwak ligchaamsgeſtel, echter gezond kunnen zijn; andere bezitten drooge, vaste en duurzame vezels, weinig veêrkracht en terugwerking op de kleine hoeveelheid vochten; deze zijn ſterk, duurzaam, moedig en onbevreesd, doch hellen bijzonder tot hersſenontſteking, de kolder, enz. over.

Van het onderſcheid der temperamenten hangt ook de meerdere of mindere prikkelbaarheid

heid af, daar ſterke vaste vezels deze eigenſchap meer dan ſlappe bezitten, zoo dat de meerdere of mindere kracht, vrolijkheid en duurzaamheid van deze afhangen, waardoor zij zeer veel invloed op de gezondheid en dus op de deugd des paards hebben.

Neemt men voorts de kleuren in aanmerking, zoo zijn, indien men het gevoelen van ſommige vee-artſenijkundige mag aannemen, de paarden van een donker en helder haar ſterker, vrolijker en duurzamer dan die van eene bleeke en lichte kleur, terwijl zij daarenboven hevige ziekten eerder dan deze te boven komen.

VIERDE ARTIKEL.

De geſteldheid der onderſcheidene levenswerktuigen en ligchaamsdeelen.

12 De juiste evenredigheid der deelen en de regelmatigheid der ligchaamsvorming, gepaard met derzelver onbelemmerde overeenſtemmende verrigtingen, voltooijen dat beeld der volmaaktheid en gezondheid, dat men van een paard wenſchen kan. Het is vooral in de eerſte betrekking dat de uitwendige paardenkennis zich met de beſchouwing der ligchaamsdeelen bezig houdt, terwijl het alhier de plaats is om de vereischten der inwendige deelen te onderzoeken.

De

De bewijzen van een gezond, welgevormd, en deszelfs verrigtingen met gemak volbrengend hart zijn: een regelmatige, met gelijke langzame ſlagen in iederen ouderdom zich gelijk blijvenden pols, welke na eene door inſpanning voortgebragte verſnelling, weldra tot de vorige orde terugkeert, zonder eenig teeken van ſmart of benaauwdheid te doen ontwaren.

Eene gezonde long openbaart zich door eene breede borst, door vrij en behoorlijk ongedwongen uit- en inademen, zoo wel bij inſpanning als anderzins, en zonder dat het weder, de lucht- en landſtreek er eenigen invloed op heeft; in het algemeen door eene goede vorming der lucht- en longpijpen, van het ſtrottenhoofd, van het neuskanaal enz. zonder dat de ademhaling met hoesten of uitwerpen van ſlijm, bloed en etter verzeld gaat.

De maag is zulks, wanneer de eetlust en ſpijsvertering goed is, zonder dat men ſpanning, winden of kwade reuk gewaar wordt, hetgene tevens een bewijs voor den goeden toeſtand van het darmkanaal oplevert.

Eene gezonde lever ontdekt zich door de friſche kleur der oogen, en wanneer derzelver vliezen niet geelachtig zijn; indien de regterzijde onder de onware ribben niet opgezet noch pijnlijk is, de mist en het water derzelver natuur-

tuurlijke kleur bezitten, en de ſpijsvertering ongeſtoord volbragt wordt.

Het beſtaan van gezonde n i e r e n en b l a a s kan men veronderſtellen wanneer de pis onbelemmerd ontlast wordt, zij eene natuurlijke kleur, reuk en zelfſtandigheid bezit, en zich geene teekenen van pijn in den omtrek der lendenen opdoen.

13 Wat de uitwendige l i g c h a a m s d e e l e n aangaat, zoo moeten dezelve geene afwijkingen vertoonen, het zij door wangeſtalte, andere kleur of tempering, dan die natuurlijk is, en zij voorts derzelver bewegingen met gemak verrigten, zonder na inſpanning eene buitengewone vermoeijenis aan te kondigen. Wanneer nu zoo wel deze als de levenswerktuigen in derzelver gezonden en volmaakten toeſtand overeenſtemmen, alsdan kan men gerust dezelve een ſtaat van volkomen welzijn en gebruikbaarheid toekennen.

Somtijds heeft er eenen middelſtaat tusſchen volkomene gezondheid en ziekte plaats, beſtaande in den aanleg tot ongeſteldheid, welke door eene ſlap- en matheid, langzame volbrenging der onderſcheidene verrigtingen, en eene ongeregeldheid in de afzonderingen en ontlastingen, afwisſeling in de tempering des ligchaams, en eene gebrekkige ſpijsvertering, aangewezen wordt.

TWEE-

TWEEDE HOOFDDEEL.

DE KENTEEKENEN VAN ZIEKTE.

EERSTE ARTIKEL.

Kenteekenen welke de levensverrigtingen opleveren.

14 Onder de kenteekenen welke de ongesteldheid des ligchaams aankondigen, verdienen die welke de levensrigtingen opleveren vooral onzen aandacht, aangezien de omloop des bloeds en de ademhaling, het eerst door iedere ongesteldheid gestoord worden.

a. De pols.

15 De polsslag welke door het beurtelings zamentrekken en uitzetten van het hart en der slagaderen, door den aandrang des bloeds te weeg gebragt wordt, levert eene der onbedriegelijkste middelen ter beoordeeling van den staat en aard der ziekte, zoo wel als van dien der gezondheid, op, waarbij men echter de ouderdom, het geslacht, de levenswijs, het weder en de luchtstreek in aanmerking moet nemen, welke alle er den grootsten invloed op hebben; dus heeft een groot plantëtend dier een

een langzamer pols dan een klein vleeschëtend, en een oud, een tragere dan een jong dier; In het algemeen rekent men dat bij een volwasſen paard 40 à 50 polsſlagen in de minuut in den ſtaat van gezondheid geſchieden; terwijl zoo wel een dit te bovengaand als onder hetzelve blijvend getal, als eene afwijking van den gewonen ſtaat aangemerkt kan worden.

Het is niet genoegzaam zich ſlechts bij deze aanwijzing te bepalen, welke alleen aanduidt, dat het dier ongeſteld is, maar men behoort met de eigenſchappen der verſchillende polsſlagen bekend te zijn, om deszelfs naderen aard te onderſcheiden, te welken einde men deze, het zij aan de borst tusſchen de voorbeenen, het zij in ſommige gevallen aan de ſlaapſlagader onderzoekt, en welke de volgende kenmerken oplevert.

16 De ſnelle pols welke meermaal in eene minuut ſlaat, en ſterker zamentrekkende dan in den gezonden ſtaat, met een heviger kloppen der ſlagaderen gepaard gaat, wordt de koortspols genaamd.

De langzame welke daarentegen minder ſlagen dan vereischt wordt in de minuut telt, is een teeken van ſlapheid, traagheid en een onaandoenlijk (phlegmatiek) temperament.

De ſterke pols, voortgebragt wanneer de

de ſlagaderen met geweld kloppende eene zekere volheid aankondigen, is een teeken van te veel kracht, en meestal van ontſteking; voorts bij eene langzaam afloopende ziekte van weinig gevaar en eenen goeden uitſlag.

De h a r d e, plaats hebbende wanneer de ſlagaderen hard en geſpannen kloppende, grooter weêrſtand bieden en het gevoel als dat van eene geſpannene ſnaar veroorzaken, beteekent kramp, belemmerden omloop des bloeds, en is een kwaad teeken in koortſen, hij verkondigt het einde, ingeval trekkingen plaats hebben, en de dood wanneer dezelve in langdurige ziekte op den zwakken pols volgt.

De z w a k k e getuigt van gebrek aan kracht, veranderde terugwerking, van eene langzame ſlepende, moeijelijk te genezene kwaal, en tevens ſ n e l zijnde, verſtrekt zulks ten teeken van vermoeijenis na arbeid, van inwendige gebreken, ettering, tering en ſluipkoortſen.

Door een w e e k e verſtaat men diegene welke naauwelijks merkbaar, breed en aan de drukking der vingeren bijna geenen wederſtand biedend is; hij getuigt van groote zwakte na kramp of afmatting, vernaauwing der vaten, teruggang des bloeds, en vermindering der ziekte; terwijl hij in koortſen, zweet en aanſtaande beſliſſing der ziekte aankondigt.

De g e l i j k e p o l s welke regelmatig maathoudende, na afgemetene tusſchentijden klopt,

zon-

zonder voller, harder, weeker of zwakker te worden, is een der zekerste teekenen der gezondheid.

Daarentegen levert de ongeregelde, welke in getal, kracht en tijd der kloppingen verschilt, een bewijs op van ongeregeldheid in de terugwerking van het slagaderlijk stelsel, van gebreken in de vorming der vaste deelen, het zij door polijpen, verhardingen in de slagaderen enz., of wel van dikbloedigheid; dezelve is bedenkelijk in heete koortsen, minder gevaarlijk in andere ziekten, doch een doodelijk teeken wanneer hij tevens zwak, week en snel is.

De tusschenpoozende, welke tusschen de polsslagen een meerder of minder tijd laat verloopen, heeft eene gelijke oorzaak met de vorige en voorspelt de nakende dood op het einde van heete ziekten.

Wanneer de pols plaatselijk ontbrekende is, verstrekt dit ten teeken van gebrek aan levenswerkzaamheid of verlamming, en in het algemeen van uitputting, flaauwte of de dood; offchoon echter somtijds het vet en de diepe ligging der slagaderen beletten kunnen de pols te ontdekken.

Al deze opgenoemde, en iedere afwijking des polsslags van den natuurlijken toestand toont eenen staat van of aanleg tot ziekte aan; dezelve kan eenvoudig of zamengesteld

wezen, waarvan het eerſte dan plaats heeft, wanneer ſlechts ééne ſoort van pols door het gevoel ontdekt wordt; terwijl men door de zamengeſtelde diegene verſtaat, waarbij men verſcheidene ſoorten gelijktijdig waarneemt, en wier zamenvoegingen, die men meest in hevige ziekten aantreft, vooral wanneer de pols klein en zwak is, de grootheid des gevaars te kennen geven, en ſterk en hard zijnde, hevige toevallen voorſpellen.

b. De ademhaling.

17 De ademhaling moet met eene zekere gelijkvormig- en bedaardheid geſchieden, om ten teeken van ongeſtoorde gezondheid te verſtrekken, terwijl voorts uit hoofde van den omloop des bloeds door de longen, de naauwſte betrekking tusſchen haar en den pols plaats grijpt, zoodanig, dat deszelfs ſnelheid ſteeds eene verhaasting der ademhaling voortbrengt, en omgekeerd, in diervoege: dat alle afwijkingen in den pols, in de ademhaling bemerkbaar worden, die even als deze, ſneller bij een jong dan bij een oud dier plaats heeft, en voorts door den vorm der borst, de geſteldheid en het weder gewijzigd wordt; kunnende men in het algemeen, bij een volwasſen paard drie polsſlagen op iedere ademhaling rekenen, terwijl men de ademhaling in het algemeen verdeelt: in

de

de natuurlijke, die alleen in de gezondheid plaats heeft, en in de ziekelijke, welke hare ſtoring aanwijst en waarvan de onderverdeelingen tot meenigerlei kenteekenen van onderſcheidene toevallen verſtrekken.

18 Het ſnelle ademhalen dat zonder merkbare tusſchenpoozingen met zekeren haast geſchiedt, en door eenen ſterkeren aandrang van het bloed naar de longen voortgebragt, met eenen ſnellen pols verzeld gaat, is in gezondheid het gevolg van ſterke beweging, hartstogten, winden, enz. In ziekte: een teeken van hevige koorts, kramp en groote benaauwdheid; het is gevaar voorſpellende in ontſtekings ziekten, doodelijk in heerſchende en aanſtekende, terwijl het zwak, met geruisch en hol rogchelen gepaard gaande eene voorbode van den naderenden dood is.

Het langzame eenen vrijen omloop des bloeds bewijzende, is dan alleen gevaarlijk wanneer het door de hevigheid der ziekte wordt te weeg gebragt, terwijl, indien het op de ſnelle ademhaling volgt, de dood als nabij zijnde te beſchouwen is.

Het diepe ademen met volle long, genoegzame kracht en uitzetting derzelve geſchiedende, is ſteeds een gunſtig teeken, en voorſpelt bij voorafgaande borstkwalen, herſtelling van dezelve.

Het korte en afgebrokene ademhalen, beteekent belemmering der ademhalings-werktuigen met verval van krachten verzeld; met hitte gepaard: longontfteking; zonder koorts, in bedompte ftallen: ftikgas; Hetzelve is zorgelijk in befmetting; onbeduidend gedurende de koorts, doch een gevaarlijk teeken wanneer het na dezelve voortduurt, wijl het groote zwakte aanwijst.

Het hooge, kenmerkt eenen geftoorden omloop des bloeds en fterk aangetaste werktuigen der borst, en is een kwaad teeken in koortfen en borstwaterzucht, terwijl het in trommel- of windzucht veel gevaar dreigt.

Het angftige, dat in gezondheid een teeken van vrees of fchrik is, verftrekt in ziekte tot dat van de hoogte der toevallen, van aandrang des bloeds naar het hart en deszelfs geftoorden omloop; en, terwijl het in den aanval der koorts niet zeer beduidende is, wordt het op het einde van zware ziekten bedenkelijk.

Het zuchtende ademhalen, een nadeelig teeken in heerfchende en befmettende ziekten, voorfpelt met andere kwade teekenen gepaard den naderenden dood, en in andere kwalen de hoogte der ziekte.

Het fluitende dat werktuigelijke hinderpalen, als vernaauwing der ftrottenhoofdsfpleet, verflijming der longpijpen en gezwellen aankondigt, is in de keelontfteking meest doodelijk,

lijk, en in alle keelziekten eene aanwijzing van het grootfte gevaar.

Het rogchelende is altijd een teeken van den nakenden dood, ten minfte van het grootfte gevaar, vooral in befmettelijke ziekten.

Het pijnlijke ademen, dat in longontftekingen in derzelver aanvang, mits met kracht en goede teekenen gepaard, niets beduidend is, wordt op derzelver einde bedenkelijk, terwijl het in koortfen, kramp en gevaarlijke toevallen voorfpelt.

Het warme uitademen wijst gezondheid; heet, longontfteking, en in koortfen de hevigheid der ziekte aan; terwijl het koude, zinkende levenskracht, het vuur en de dood aankondigt.

Een ftinkende adem bewijst in borstziekten, ettering, diepleggende verzweringen en bederf der long; kwade droes, enz.; in koortfen dreigt dezelve gevaar, en indien hij krengachtig ruikt, eene fpoedige dood.

Het kugchen is een teeken van borstgebreken, van longziekten of dampigheid; en in koortfen, van borstkramp; hetzelve is gevaarlijk, wanneer het intrekken des buiks en het kloppen der zijden er mede gepaard gaat, edoch in flepende ziekten is het minder zorgverwekkend.

 19 Het

19 Het hoesten dat in eene ftootswijze uitzetting der long beftaat, vaak met uitwerping van flijm, etter of andere ftoffen gepaard gaat, is aan verfchillende onderfcheidingen onderhevig.

Het hoesten dat uit eene volle borst een goed en krachtaankondigend teeken is, getuigt ook in longontfteking, droes en verkoudheid van de onbefchadigdheid der longen en dus van weinig gevaar.

Daarentegen is het korte hoesten eene aanwijzing van fmart, aangetaste long, verzwering, dampigheid en fterken prikkel; terwijl het kort afgebroken alleen met de keel gefchiedend, in longontftekingen, pijn en de hoogte der ziekte; in koortfen kramp aanwijst; voorts kan hetzelve in doffe ftallen door fcherpe dampen, alsmede door prikkeling van flijm of vreemde ligchamen veroorzaakt worden.

Het vochtige hoeften dat een teeken eener zwakke long verftrekt, is minder bedenkelijk dan het drooge, en levert zelfs, gepaard met fterk uitwerpen, na ziekten en ontftekingen een goed teeken op, doch is van een kwaad voorbeduidfel in koortfen.

Hetzelfde kan men van het drooge hoesten in heete ziekten en long-ontftekingen zeggen, waarin hetzelve vaak doodelijk wordt.

Dikwerf hoesten de paarden wanneer zij uit warme ftallen in eene koudere buitenlucht komen

men of door het ſtof gaan, zulks heeft echter even weinig te beduiden, als wanneer hetzelve door het likkèn der kalk- of kleiwanden veroorzaakt wordt.

20 Het proesten is niet alleen bij gezonde dieren een teeken van den goeden toeſtand der inademings-werktuigen, maar kondigt in ziekten de terugkeering der gezondheid en de verheffing der levenskracht aan.

Het brieſchen dat in gezondheid verlangen naar voedſel enz. uitdrukt, voorſpelt vaak het naderende einde in beſmettende en heerſchende koortſen.

TWEEDE ARTIKEL.

De dierlijke verrigtingen.

Daar gevoel en beweging juist gewijzigd de gezondheid aankondigen, zoo worden door derzelver verſchillende afwijkingen eenen zieken toeſtand aan den dag gelegd.

21 Eene veel te ſterke levenswerkzaamheid, is als eene overtreding der natuurlijke geſteldheid, als gebrekkig aan te merken; dezelve kenmerkt zich door eene grootere levendigheid, krachtigere beweging, eenen vurigen wilden blik, het opſteken der ooren, enz.

 22 De

22 De vermeerderde prikkelbaarheid welke zich door angstigheid in blik en houding, groote onrust, pijn, heen en weder trappen, neêrvallen en opspringen, enz. aankondigt, is even onbeduidende in koortsen, als zij gevaarlijk in ontstekings ziekten is.

23 De verminderde prikkelbaarheid welke een toestand van zwakte, steeds bedenkelijk en nimmer zonder gevaar is, uitgenomen wanneer zij door het afnemen der vermeerderde prikkelbaarheid voortgebragt wordt, kenteekent zich door de verminderde beweging, den flaauwen blik, het hangen in den halfter of het leggen op het stroo.

De rilling is een aanval van koude met eene vastliggende huid en opstaande haren, welke schielijk voorbij gaat, en vaak schuddende in koortsen zijnde, is dezelve een teeken van derzelver aanval, en wordt gewoonlijk door sterke hitte gevolgd; in besmettende ziekten verkondigt dezelve aansteking, en in slepende of langdurige, opslorping van schadelijke vochten en etter; In weinig beduidende toevallen is dezelve niet gevaarlijk, edoch bedenkelijk op het einde eener ziekte, terwijl zij den dood voorspelt wanneer zij in besmettende ziekten lang duurt; gaat hiermede eene inwendige hitte gepaard, zoo is dezelve meestal zorgelijk, edoch ook vaak eene voorbode der be-

flis-

ſlisſing en van het uitbreken des zweets, terwijl derzelver poedige terugkeering de hoogte der ziekte aan den dag legt.

Een hooger trap van dit toeval is het verſtijven, welk indien het na ſterke verkouding, en den invloed van ſchadelijke prikkels volgt, meest als een bijkomend toeval plaats grijpt; Hetzelve duidt niet alleen de hevigheid der koorts aan, maar is als zeer gevaarlijk in longontſtekingen, en vooral in geſtremde uitwaſeming en buikwee aan te merken; minder is het indien wormen aanleiding daartoe geven, edoch wanneer het met ſterke zamentrekking der ſpieren, zoo als in de klem enz. gepaard gaat, kenmerkt het groote zwakte en benevens de overige bedenkelijke toevallen een doodelijk gevaar.

In kramp en trekkingen, wordt eene bloote kortſtondige zamentrekking der ſpieren, kramp genaamd, van welke men die welke langer duurt, door den naam van aanhoudende kramp onderſcheidt; terwijl men trekkingen noemt, wanneer de zamentrekking en het uitſtrekken beurtelings geſchiedt. De kramp is in reumatieke toevallen, zoo als in vervangendheid enz. van weinig beduiding, edoch bedenkelijker in de klem, en doodelijk wanneer zij in trekkingen ontaardt, terwijl wanneer zij door wormen veroorzaakt wordt, zulks de ongeneesbaarheid daarvan,

en in heete ziekten den dood aankondigt. Het peestrekken dat in eene trillende of trekkende beweging der huidſpieren en vooral van derzelver peesachtige nitbreidingen beſtaat, is onbeduidend na bewegingen, wijl het alsdan door zweet gevolgd wordt, edoch het verſtrekt ten teeken van gevaar in koortſen en beſmettelijke ziekten.

24 De pijn welker gewaarwording het dier door weêrſtand en ontwijken te kennen geeft, wordt door eene zeer verhoogde prikkelbaarheid te weeg gebragt, die zelfſtandig of toevallig plaats heeft. In het eerſte geval, bepaalt zich de pijn vooral tot de aangedane plaats, doch wordt in het tweede ook naar andere deelen voortgeplant en levert door haar zetel de volgende kenteekenen der kwalen op: pijn in het hoofd doet herſenontſteking; die in den hals keelziekte vermoeden; in de borst geeft zij longontſteking, in den buik, het kolijk, in de lendenen, ontſteking der nieren, en onder de onware ribben, die der lever te kennen; zware pijn, beteekent groot ongemak en dreigend gevaar, zoo als geringe de onbeduidendheid des ongemaks, de aanhoudende, deszelfs hardnekkigheid, de tuſſchenpoozende en kortſtondige deszelfs eindiging, de omzwervende, de wisſeling van deszelfs zetel aankondigt, en gevaar voorſpelt wanneer edele deelen aangetast zijn. Het

Het steunen en zuchten, zijn steeds uitingen van pijn, bewijs van vermindering der krachten, van de hoogte der ziekte, van gevaar en snellen dood.

a. Gedaalde levenskracht.

25 Vermoeidheid na arbeid, beteekent bij sterke dieren groote inspanning; bij zwakke, gebrek aan kracht; doch zonder arbeid, ongesteldheid of eene aanstaande ziekte; zij heeft in den loop derzelve na de aanvallen plaats, en verkondigt, na dat zij in evenredigheid van derzelver hevigheid meer of minder aanmerkelijk is, een grooter of kleiner gevaar.

De afgematheid die een teeken van gedaalde krachten oplevert, is in zware ziekten zeer bedenkelijk en een gewone voorlooper des doods; voorts is eene zoodanige verzwakking steeds gevaarlijk, welk een deel het ook moge zijn dat er door aangedaan wordt, en brengt, wanneer zij de ingewanden treft, de loop, droppel pis enz. voort.

Verlamming is het ophouden der verrigtingen van een werktuig, en dus doodelijk wanneer zij een dergene treft, die tot het leven noodzakelijk zijn.

De gevoelloosheid is steeds een kwaad teeken; wanneer dus het paard de voorwerpen die het omringen niet bemerkt, geene vliegen afweert,

weert, noch op de ſtem of zweep acht ſlaat, zoo is deszelfs einde nabij.

Het *ſchudden* is een goed, genezing en gezondheid aankondigend teeken.

Zwakte is meestal een teeken van geleden gebrek, vermoeijenis of van eenen aanleg tot ongeſteldheid, indien men ze dus in een anders gezond en ſterk paard aantreft, verdient dezelve alzins opmerking, ſchoon in eenen minderen trap wanneer het dier anders zwak mogt zijn; gevaarlijk is *de zwakheid der ſpieren* in koortſen, en een kwaad teeken wanneer dezelve den *omloop des bloeds* treft; die der *zenuwen* kenmerkt gedaalde levenskracht, en is, gepaard met die der ſpieren meestal doodelijk. Iedere plaatſelijke zwakte eens werktuigs kan ligt aanleiding geven tot opzwellingen, uit hoofde dat deszelfs vaten alsdan den aandrang der vochten niet wederſtaan kunnen; hiervan verſtrekt ten voorbeeld, dat wanneer een ziek paard niet kan liggen, deszelfs beenen zwellen, doordien dezelve verzwakt wordende, het zinken der vochten in dezelve geenen tegenſtand ontmoet.

26 De *aangetaste levenswerkzaamheid* geeft zich te kennen door *beven*, hetwelk eene werking der ſpieren is die in korte en bijna onmerkbare trekkingen beſtaat, welke in een

ge-

gezond dier vrees en angst, in een ziek, aanvallen der koorts aankondigt, en alsdan onbeteekenend is; edoch, in langdurige ziekten geeft het groote zwakte te kennen, zoo als eene bevende tong groot gevaar aanwijst

27 De uitwendige zinnen geven de duidelijkfte kenteekenen van den ftaat der ziekte. Van dezelve is een zeer opgewekt gevoel in de hoogte derzelve minder gevaarlijk dan gevoelloosheid, welke na eene langdurige ziekte meestal den dood voorfpelt.

28 Daar de reuk den dieren onontbeerlijk is, zoo kondigt deszelfs gemis fteeds eenig gebrek aan.

29 Het gezigt dat door de oogen als in een fpiegel vele merkteekenen doet zien, belooft wanneer dezelve levendig ftaan, zelfs in het grootfte gevaar nog de mogelijkheid eens gunftigen uitflags; terwijl daarentegen, doffe oogen fteeds tot een nadeelig voorteeken verftrekken.

De ftarende blik voorfpelt in heete ziekten, als: in de klem en ontfteking der herfenen, een fpoedigen dood; De geftadige beweging der oogen beteekent inwendige kramp. Schitterende wild rondziende oogen, woede, razernij, koorts, de hoog-

hoogte der kwaal en ontſtekingen; terwijl een ſchelende blik met vertooning van veel wit aan de kolder eigen is. De parelachtige glans en glasachtigheid wijzen in rotkoortſen enz. het grootſte gevaar aan; Uitpuilende oogen met roodheid van het zamenvoegend oogvlies, geven in herſenontſtekingen enz. den aandrang des bloeds naar het hoofd, en in koortſen, de hevigheid der ziekte te kennen; zoo als de ſtijve, kramp, hevige pijn, en vaak de ongeneesbaarheid der kwaal; Matte en doffe, wijzen verminderde levenskracht aan, gelijk ſlaauwe halfgeſlotene, in gezondheid vermoeidheid en ſlaperigheid; in ziekte, kolder en hoogte der ziekte te kennen geven; ingevallene, verſtrekken in koortſen tot een kwaad teeken; terwijl verdraaide, ontſteking in hoofdwonden, kramp en andere ziekten aanwijzen.

Voorts levert de van de natuurlijke verſchillende kleur der oogen, verſcheidene ziekte kenteekenen op.

Daar de roode kleur van het oogvlies ten teeken van gezondheid verſtrekt, zoo is de bleeke, dat van zwakte en aanſtaande ongeſteldheid; te roode van oog-ontſteking; gele van lever- en galziekten; witte van zwakheid, terwijl de ſlapheid van het oogvlies vooral wanneer het in den binnenſten ooghoek zigtbaar uitſteekt, een gemeen ras verraadt.

Is het hoornvlies zeer glinsterend en met groote hitte gepaard, zoo kan men ontsteking der hersenen vermoeden, en een slecht einde der ziekte, ingeval deze glans vermindert; zoo als het een teeken des doods is, wanneer de oogen breken, het regenboogvlies overdekt wordt; en weder te rug gaat.

Dikke gezwollene oogleden, verraden den aanleg tot maanoogen; te wijd geopende misstaan, en hebben vaak plaats wanneer de oogen bij eene ontsteking uitpuilen; half geopende, toonen zwakte der opheffspieren en in ziekte, diep gezonkene krachten aan, terwijl geslotene, oogontsteking, zwakte en groote aandoenlijkheid voor het licht te kennen geven.

Traanlozing, is, of een gevolg van kwetsing en oogontsteking, of van verkoudheden en droes, menigmaal ook een toeval van den kwaden droes, wanneer de traanbuizen verstopt of aangetast worden, of van een traanfistel; terwijl ook scherpe staldampen vaak tranende oogen te weeg kunnen brengen, die in koortsen van eene kwade voorbeduiding zijn; het gebrek aan tranen, heeft groote hitte, en sterke uitwaseming, en in hoofdontstekingen, gevaarlijke toevallen te beduiden.

Een verwijderde oogappel, geeft in ziekte gevaar, in gezondheid met onbewe-

ge-

gelijkheid gepaard, blindheid de zwarte staar genaamd, of de gevolgen van het gebruik van verdoovende vergiften en wormen te kennen; terwijl een vernaauwde in hoofdwonden, drukking der gezigtzenuw, en een onbewegelijke derzelver verlamming en blindheid aankondigt.

DERDE ARTIKEL.

De inwendige zinnen.

30 Ook de inwendige zinnen leveren verscheidene kenteekenen op; dus wordt het bewustzijn vaak in zware ziekten gemist, schijnende de paarden als te mijmeren zonder op iets dat hen omringt, acht te geven. De razernij is een der bedenkelijkste en door de moeijelijkheid om hen te naderen of te helpen, eene der gevaarlijkste toevallen. Terwijl duizeligheid een prikkel op de hersenen aankondigt.

De aan het waken geëvenredigde slaap, verstrekt tot een teeken van gezondheid, te veel daarentegen ten blijk van aangetaste hersenen, kolder enz. te weinige van aandrang der vochten naar het hoofd, van onrust, kramp en ziekte.

VIER-

VIERDE ARTIKEL.

De natuurlijke verrigtingen.

31 Wanneer in heete ziekten weinig dorst befpeurd wordt, duidt zulks eenen geringen trap derzelve aan, daarentegen ontdekt fterke dorst, veel hitte en gevaar in ontftekingsziekten, alsmede in die uit zwakte ontftaan en reeds eenigen tijd geduurd hebben, vooral wanneer de mond daar bij droog is. Dorst met onvermogen tot drinken, heeft vaak in long- en keelontftekingen plaats; vermindert de dorst zoo voorfpelt zulks beterfchap, doch geheel ontbrekende en met andere ongunftige toevallen gepaard gaande, een fpoedig einde.

Eene juiste geëvenredigde eetlust is een der zekerfte gezondheidsteekenen, daar derzelver onmatigheid, wormen, bedorven gal, te fcherp maagfap; enz. en de verminderde, ongefteldheid aanwijst, terwijl de na ziekte terugkeerende honger, beterfchap verkondigt.

Daar het kaauwen zonder moeite dient te gefchieden, zoo zijn in het tegengefteld geval ongemakken aan de tanden, het gehemelte of onder de tong te vermoeden, en indien daarbij het paard den mond bezwaarlijk kan openen, zoo moet men voor de klem beducht zijn.

 Het

Het flikken, dat onbelemmerd een goed teeken is, kenmerkt, wanneer het verhindering ontmoet, verzwakking, verdrooging, verslijming of ontsteking der keel; hetgene ook door een gezwel of vreemd ligchaam kan worden veroorzaakt, en verstrekt na langdurige ziekten tot voorbode des doods.

32 De winden voortgebragt door in de darmen zich ontwikkelende gazsoorten, verstrekken tot een goed teeken in buikwee en andere ziekten der ingewanden; edoch wanneer zij niet geloosd worden, geven zij kramp en zamentrekking der darmen te kennen; rommeling in het lijf beteekent bij opgeblazene dieren een spoedig en gunstig einde des ongemaks. Opgeblazenheid geeft een bewijs van genoten winderig voedsel, en met pijn gepaard; van kolijk, terwijl zulks na ontstekings-ziekten het vuur verraadt.

Gebrekkige spijsvertering is steeds een bewijs van werkeloosheid der ingewanden, vaak van overëten, koorts en zwakte, terwijl zij een zeker gevolg is van te veel rust en mangel aan beweging in de opene lucht.

33 De afgang die even min te hard als te week behoort te zijn, doet verscheidene ongemakken door deszelfs gesteldheid onderkennen, vast en rond met slijm overtrokken, ken-

kenmerkt dezelve groote hitte; zwarte, galziekten; terwijl witte, gebreken der lever, en doorgaans mangel aan bijgevoegde gal aan den dag legt. Te harde is een teeken van te groote werkzaamheid der opflorpende vaten, b. v. in ontftekingziekten, of van een te lang verblijf in de darmen, als in koortfen. Zeer dunne, door de vermeerderde beweging der ingewanden voortgebragt, is, wanneer zij door het voeder veroorzaakt wordt, van weinig gewigt, doch in koortfen gevaarlijk; met onverteerd voeder vermengd, wijst dezelve eene gebrekkige fpijsvertering; dunne en waterige, zwakheid; en flijmerige, eene gebrekkige affcheiding van het darmflijm aan; terwijl de met wormen vermengde, het zekerfte getuigenis van derzelver aanwezen geeft; eindelijk, is de bloedige fteeds gevaarlijk, vooral diegene, welke geheel bloed zijnde, de verlamming van de bloedvaten des achterlijfs aan den dag legt; daarenboven levert de verfchillende reuk des afgangs onderfcheidene ziekte kenteekenen op.

De verftoptheid welke in koortfen of ontftekingen nimmer geheel onbeduidende is, wordt door langdurigheid, vooral in het eerfte geval gevaarlijk.

De pis welke niet alleen den tegenwoordigen toeftand maar ook de hoogte der ziekte aanwijst, levert de volgende teekenen op. Kan

het paard niet wateren, zoo is zulks een bewijs van kramp der werktuigen der waterloozing, van ontsteking, zwakte, steenen, buikwee of van koorts, welke in dit ongemak steeds met gevaar verzeld gaat; het afloopen derzelve zonder gevoel, voorspelt in gevaarlijke ziekten, den naderenden dood; te veel vermagering, slechte verteering, veel zuur en verlamming der piswerktuigen; veel pis op het einde eener ziekte: derzelver beslissenden uitslag, (crisis.) Heldere en klare betekent kramp, aanval van koorts, gebrek aan krachten en onverteerbaarheid; roode, hitte; vlammende: ontstekingen; bloedige, aangetaste blaas en nieren; gele: galziekten en leverontstekingen; troebele met bezakking, geeft het afgaan der koortsen te kennen, edoch wanneer dezelve niet bezinkt, zoo is zulks een teeken van gevaar; en etterachtige, dat van verzweringen. Voorts is de ziekte des te gevaarlijker, naar mate de kleur hooger is; terwijl de afwijkingen van de natuurlijke reuk mede onderscheidene merkteekenen van den staat der ziekte opleveren.

34 Wanneer het speeksel van deszelfs gewonen toestand afwykt, kan het als een ziekteteeken beschouwd worden, te veel, getuigt de verslapping van deszelfs buizen, gebrekkige ver-

vertering en afzondering; te weinig van te werkzame opflorpende vaten en droogheid des ligchaams; en terwijl het fchuimende, gezondheid aankondigt, is het wankleurige het zij al of niet bloedig, een bewijs van ongezondheid, kwetfing des monds of der fpeekfelbuizen, of de gebrekkige affcheiding van derzelver klieren; terwijl het etterachtige, dikke, taaije, ftinkende, het grootfte gevaar in koortfen verkondigt, en zeer dun, groote zwakte en bepaling der vochten naar den mond ontdekt.

Indien de fnot uit beide neusgaten ontlast wordt, geeft zij dun en waterachtig zijnde, verkoudheid en gewonen droes te kennen, ook dan wanneer zij geelachtig en dikker wordt; edoch etterachtig en ftinkende, zonder zwelling der kaakklieren, verraadt zij longtering; en wordt zij flechts uit één neusgat ontlast, is zij daarbij wit, groen, geel, bruin, wankleurig, bloedig en ftinkende, zoo kan men den kwaden droes niet miskennen.

Het zweet welks nuttigheid zoo ontegenzeggelijk is, wanneer het zich alleen als uitwafeming naar evenredigheid der beweging met eene gepaste warme ligchaamstempering over het geheele lijf vertoont, verftrekt alsdan ten waarborg der gezondheid; te veel, echter bewijst bij een gezond paard, zwaren arbeid, uitgeftane vermoeijenisfen, het genot van veel hooi

of zwakte; het gebrek aan uitwaseming: ongesteldheid, huidkramp en zinkingachtige toevallen, en terwijl dit een gevaarlijk teeken in koortsen is, daar zulks eenen gebrekkigen omloop der vochten bewijst, is derzelver herstel allerheilzaamst in ziekten waarin zij gestoord was geworden; een algemeen zweet kan men als een goed teeken in koortsen en buikwee door verkoudinng veroorzaakt, beschouwen; terwijl het integendeel als een kwaad in de kleen is aan te merken; voorts verkondigt een plaatselijk, aan de ooren en in de zijden, aanvallen van koorts; koud: groot gevaar; klam en kleverig: onzuiverheid der huid of den naderenden dood; stinkend, de grootte der kwaal; krengachtig riekend, eenen spoedigen dood.

35 Offchoon men het bloed niet als algemeene teekenen opleverende, kan aanmerken, wijl men slechts in bijzondere gevallen aderlatende, zeldzaam gelegenheid heeft het te onderzoeken, geeft echter datgene hetwelk terstond stolt, dik en taai wordt, kracht te kennen; zoo als dat, met veel gestolde lijmpha bedekt wordt, ontsteking, dun of waterig zijnde, besmettende ziekten aankondigt.

Teekenen der onderſcheidene ligchaamsdeelen.

36 Wijl derzelver beſchouwing veel licht in ziekten verſpreidt, zoo komt in de eerſte plaats de verandering van den omtrek des ligchaams in aanmerking.

Wanneer een dier in dikte toeneemt, zoo wordt zulks bij gezonde paarden door goed voedſel of andere omſtandigheden te weeg gebragt, b. v. gedurende den arbeid, wanneer de vochten naar de huid vloeijen, door de zonnehitte, of na het genot van verhittend voeder; in ziekte is het een teeken eener ontſtekingskwaal of van koorts, en terwijl zulks met verſtopping gepaard in het begin onbeduidende is, zoo is het zeer bedenkelijk op het einde eener heete ziekte; dezelve kan insgelijks vergroot worden door water in het celwijs weefſel. in den buik of tusſchen de buitenſte bekleedſelen, zoo als in de waterzucht, wanneer zij ſteeds een teeken van gevaar is.

Wanneer de lucht door eene wond in het celwijs weefſel dringende, de huid opblaast, is zulks in borstwonden eeu gevaarlijk teeken en bewijs van beſchadiging der long, doch minder zorgelijk in andere, terwijl het zeer bedenkelijk na den beet van vergiftige dieren, en ſomtijds beſlisſende na het uitſtaan van ziekte is.

De dunte en magerheid, welke den omtrek des ligchaams vermindert, is van geen gewigt bij gebrek lijdende dieren, doch van

beduidenis in loop en tering, terwijl het in dampigheid en kwaden droes het naderend eind voorſpelt.

Het *opzwellen van bijzondere deelen*, door waterachtige vochtigheden of lucht, is altijd min of meer zorgelijk; dus doet dat der *oogleden*, maanblindheid vreezen; der *neus* en *borst*, watergezwellen; des *balzaks* en *koker* ziekten verplaatſingen van den droes en kwaden droes; dat der *beenen*, waterzucht in dezelve of mok; der *bloedaderen*: verſlapping of gebrek aan beweging, enz.

37 In de tweede plaats verdient de *verandering van de tempering des ligchaams* onzen aandacht.

Het gezonde dierlijk ligchaam is eene zoodanige *warmte* eigen welke met de het omringende dampkringslucht in evenredigheid ſtaat; eene *meerdere warmte* of hitte is aanwijzing van ziekte, welke indien dezelve onder de opgelegde hand toeneemt, van eene koorts met verzwakte levenskracht, en verdwijnende, van ontsteking getuigt; terwijl indien de hitte mat is, en nog lang een prikkelend gevoel in de hand nalaat, zulks gevaar verkondigt.

Beſpeurt men bij hetzelve eene koude, welke die der omringende lucht overtreft, zoo ontdekt zulks gebrek aan kracht, aanſtaanden aanval van koorts, krampen en geſtoorden om-

loop; en wanneer zij op het einde eener langdurige ziekte plaats heeft, het naderen des doods. Wisselt warmte en koude beurtelings, zoo is dit een teeken van krampen en aanvallen van koorts, terwijl naar mate deze afwisseling schielijker plaats heeft, hieruit de hevigheid en aard der ziekte kan afgeleid worden.

Eene matige warmte is een goed teeken in ziekte en zelfs van genezing, wanneer deze langdurig is geweest; vooral is dezelve en zelfs hitte goed, wanneer er uitwasemïng op volgt, edoch zij is meer bedenkelijk wanneer zij met droogte gepaard gaat. In eenige ziekten heeft somtijds eene onaangename matte, prikkelende en met eene bijzondere en walgelijke reuk verzelde warmte, plaats, die wanneer zij in koortsen voor komt, zeldzaam vergunt genezing te hopen.

Groote hitte des ligchaams met koude ooren en voeten gepaard, verkondigt veel gevaar, daarentegen zijn heete ooren en voeten geen gevaarlijk teeken, terwijl plaatselijke sterke hitte gewoonlijk ontsteking aanwijst. Uitwendige koude en inwendige hitte zijn zeer kwade teekenen, terwijl ook indien de inwendige hitte door koude vervangen wordt, zulks den aanstaanden dood voorspelt, hetgene ook vaak door branden geschiedt, dat ten minste den hoo-

gen trap der ziekte aanwijst; eindelijk is de droogheid der huid met hitte gepaard een kwaad teeken, vooral na voorafgaande uitwafeming, edoch een goed, wanneer zij door deze gevolgd wordt.

38 Onder de ziekte-kenmerken welke de ledematen opleveren, beteekenen beweegbare, gefpitste en naar ieder geluid vrolijk gerigt wordende ooren, gezondheid; derzelver terugleggen, nukken, valschheid en wil tot bijten; vooruitgefpitste met eenen zijdelingfchen blik, vrees; flappe afhangende, luiheid, een gemeen ras, weinig moed en traagheid; wanneer het eene vooruit en het andere teruggelegd wordt, is zulks vaak een teeken van kolder; opgerigte ooren die geheel onbewegelijk zijn, beteekenen vaak met andere toevallen vereenigd, ontfteking der herfenen; koude of heete, een aanval van koorts, in welke één heet en één koud, tot een kwaad teeken verftrekt. Is derzelver wortel met zweet bedekt, zoo wordt zulks als een goed, doch indien zij tot aan het hoofd toe zeer koud zijn, als een nadeelig teeken aangemerkt.

De neus moet bij gezonde dieren matig koud en vochtig zijn, en zoo wel als het flijmvlies eene frisfche roode kleur bezitten, daar indien dit hoogrood is, zulks ontfte-

ſteking, bleek zijnde, zwakte, en loodkleurig met zweren bezet, den kwaden droes aankondigt.

De mond en deszelfs deelen leveren de volgende teekenen op; een ſlap afhangende kenſchetst een gemeen ras, zwakte en week voeder; een opene, gebrek aan lucht of verſtopping der neusgaten, en een geſlotene kramp; terwijl indien dezelve inwendig droog, heet en rood is, dit ſterke inwendige hitte, koud, bleek en vochtig, groote hevigheid in de koorts beteekent, en wankleurig en ſtinkende zijnde, de dood voorſpelt.

Vastſtaande tanden zijn getuigen der gezondheid, zoo als derzelver uitvallen, van zwakte en hoogen ouderdom; rood, frisch, vast tandvleesch kondigt gezondheid; doch ſponsachtig, ſlap, bloedig: ongeſteldheid, zwakte en ſcheurbuik aan; zoo als hetzelfde en ſlecht voeder, door ingekrompen tandvleesch en uitwasſen aangewezen wordt; gekwetſte lagen leveren blijken van een ſlecht gebit en eene zware hand des ruiters op en zijn met verborgene beeneters gepaard, niet onbeduidend.

De tong, welke in gezondheid gelijke kleur als het overige des monds behoort te bezitten, moet zuiver, week, beweegbaar en van eene behoorlijke dikte wezen: daar eene drooge, zeer roode tong veel hitte en ge-

vaar

vaar in koortſen aanwijst, en indien dezelve bruin, hard en geſprongen is, het aanſtaande vuur verkondigt: zoo als eene gezwollene bruine tong in keelziekten voor nabijzijnde verſtikking doet vreezen: eene witte vochtige koude tong voorſpelt gevaar: heet en met ſlijm bedekt, is zij een teeken van zinkingen en longontſteeking: walgelijk warm, wit met roode ſtreepen naar de keel, doet zij in koortſen een ſpoedig einde duchten, doch met blaren bezet en andere goede teekenen gepaart, eene onvolkomene of valſche beſlisſing te gemoet zien: voorts geeft eene opengebarste tong veel hitte; eene ingetrokkene krampen; eene uithangende zwakte te kennen; terwijl eene bevende in koortſen en beſmettende ziekten, een kwaad teeken is, welke onguntige teekenen des te bedenkelijker zijn naar mate zij zich nader aan het einde vertoonen.

Gezwollene keel- en kaakklieren beteekenen verkoudheid, en droes, en verraden kwaden droes wanneer zij vastzitten en ſlechts aan de eene zijde gezwollen zijn.

Eene naauwe borst ontdekt den aanleg tot ziekten van de werktuigen der ademhaling, als longtering, kortademigheid, (asthma,) en dampigheid.

Een opgetrokken buik en zijden kondigen tering, dampigheid, gebrekkige ſpijsvertering en voeding aan. Kou-

Koude voeten, geven den aanval van koorts te kennen, welk teeken onbeduidend in ligte, doch gevaarlijk in zware ziekten is; terwijl indien zij het gevoel verloren hebben, zulks eenen ſpoedigen dood voorſpelt: derzelver hitte geeft een plaatſelijk ongemak te kennen.

Gelijk ſterkte in den ſtaartkracht verkondigt, zoo is daarentegen wanneer dezelve ſlap afhangt, zich gemakkelijk laat draaijen of van het lijf verwijderen, zulks een teeken van zwakte en gezonkene levenskracht, terwijl voorts het kwispelen en ſlaan met dezelve in koortſen den naderenden dood verkondigt.

De huid welke in gezondheid behoorlijk zacht, buigzaam en vochtig behoort te wezen, kenmerkt indien zij hard, droog, ſtijf en vastliggende is, koorts, krampen, gebrekkige omloop in de uitwendige deelen, en met andere toevallen verzeld, een groot gevaar.

De haren welke in den ſtaat van gezondheid by welgevoede en niet aan de koude blootgeſtelde paarden glad en glansrijk zijn, verkondigen ongeſteldheid, wanneer zij deze misſen en hunne kleur verliezen, ruw worden, over eind ſtaan en verwarren; terwijl derzelver uitvallen in ziekte, verlamming der huidvaten en groote zwakte, doch daarentegen in gezondheid, welvaren en groei aanduiden.

De

De aars, en aarsdarm welke bij het gezonde dier gesloten is, verstrekt wanneer zij uitgezakt, slap, openstaande en eenig is m e-keerd is, tot een teeken van zwakte, terwijl deszelfs uitzakking als gevaarlijk in koortsen vooral die met buikloop gepaard zijn; als een doodelijk teeken in kolijk, doch minder bedenkelijk in andere ziekten beschouwd moet worden: voorts levert deszelfs beweging die het ademhalen verzelt, ook een teeken van dampigheid op.

Vlekken en builen welke vaak als een toeval, somtijds als beslissing op de huid verschijnen, beduiden steeds groote verslapping en verwijdering der uitwasemende vaten, en mangel aan werkzaamheid van het bloedaderlijk stelsel. Meest zijn deze builen beslissende, (kritisch) en vaak doodelijk wanneer zij in het begin der ziekte verschijnen, minder zorgelijk op deszelfs einde wanneer zij goede etter en warmte bezitten, edoch steeds gevaarlijk, indien zij met lucht gevuld en krakende zijn.

39 Niet minder belangerijk is het uitwendige gedrag van het dier gade te slaan, waarbij vooreerst deszelfs staan in aanmerking komt. Staat het paard moedig aan de krib, ziet het wild rond, zoo beduidt zulks eene ontstekings ziekte: mijmerend en slaperig: kolder en aanstaande razernij. Met den mond in de kribbe staan-

ſtaande: ontſteking der herſenen en de kolder; in den halſter hangende: groote zwakte. Het ſchuiven met de borst tegen de krib, hetgene onbeduidend in de kolder is, beteekent in koortſen groot gevaar. Zet het paard den eenen of anderen voet vooruit: zoo beduidt zulks afmatting en geledene zware vermoeijenisſen; met de vier beenen onder het lijf en eenen opgetrokkenen rug: aanval van koorts, en algemeene kramp, gelijk ook de klem wanneer de vier beenen ſtijf uiteen geſteld zijn; het wankelen op de achterbeenen is een kwaad teeken in koortſen; het wijd uiteen zetten derzelve, duidt gebrek in de nieren of piswerktuigen aan; gelijk het trappen met dezelve zonder te kunnen liggen: waterzucht der borst; het ſtijf ſtaan met de voorbeenen: longontſteking; het ſtampen en ſchrappen met één voorvoet, kolijk en darmontſteking aanwijst.

Het gaan levert de volgende merkteekenen op: geſchiedt zulks met vooruitgeſtokene ſtijve voorbeenen op de hielen, zoo kenmerkt dit vervangendheid, en wankelende op de achterbeenen: koorts; met hoog opgeligte beenen als of het paard door water moest baden, kolder en blindheid; terwijl, wanneer hetzelve op alles aangaande niets ſchijnt te zien, zulks bewusteloosheid, ijlhoofdigheid en hevige koorts aan den dag legt.

Het liggen dat in gezondheid, eenen natuur-

tuurlijken toeſtand bewijst, verkondigt in ziekte eenen hoogen trap van ongeſteldheid, en met magteloosheid gepaard, zoo dat het hoofd en de vier beenen liggen, een ſpoedig einde; het zitten op het achtergeſtel, wijst verrekking des ruggraads, buikpijn, darmontſteking en groot gevaar aan. Wanneer daarbij het hoofd in de linkerzijde gelegd wordt, voorſpelt zulks in koortſen eenen ſpoedigen dood; is hetzelve uitgeſtrekt, zoo kan men dit aan groote vermoeidheid toeſchrijven; zijn de vier beenen nog onder het lijf geplaatst en wordt het hoofd nog omhoog gehouden, zoo is de toeſtand niet geheel hopeloos; edoch, het ſlaan met de beenen, het omwentelen, het opheffen en laten vallen des hoofds, zijn de naaste voorboden des doods.

Het opſtaan geeft nog kracht te kennen, vooral wanneer het met gemak geſchiedt, terwijl de hoogte van het gevaar door deszelfs moeijelijkheid, en de naderende dood, door het volſtrekt onvermogen daartoe, aangekondigd wordt.

Het onvermogen tot liggen dat in longontſteking, opſtopping van water, borſtwaterzucht en hevige koortſen plaats heeft, verkondigt ſteeds gevaar; terwijl wanneer met vermindering der toevallen dit onvermogen ophoudt, men beterſchap kan hopen, edoch wanneer dezelve toenemen en het paard zich neder ligt, zoo is gewoonlijk de dood nabij.

Be-

40 Behalve deze kan men nog de volgende bijzondere ziekteteekenen opmerken:

Het uitftrekken der bovenlip, geeft wormen, en in hevige koortfen den aanftaanden dood te kennen. Eet een paard liever van den grond dan uit de krib of ruif, zoo verraadt zulks kolder; Het zien in de zijde is een teeken van pijn, buikwee, darmontfteking, enz.; het wentelen, dat van dezelfde toevallen, en in gezondheid van huidjeukte. Het jeuken en fchuren, dat van fchurft en uitflag: terwijl wanneer de dieren met eenen voet naar eene plaats des ligchaams flaan of naar dezelve bijten, zulks plaatfelijke pijn aldaar te kennen geeft.

41 Onder de uitwendige kenteekenen, verftrekken hitte, klopping, zwelling, en fomtijds koorts ten teeken van ontfteking. Eene gekwetfte flagader, wordt door fpringend ligtrood bloed en zwelling aangewezen; het beenbederf, door zwarte dunne ftinkende etter, ongelijk gevoel met de fonde, en langzame moeijelijke genezing. Het koude vuur wordt aangekondigd door gevoel- en beweginglooshheid, zwarte en flappe huid, het uitvallen van het haar; voorts is de wond zeer gezwollen, de opperhuid (*epidermis*) met blazen bezet, en een zwart ftinkend vocht ontlast zich in plaats van etter. Men ontdekt de

gewrichtkwetsing door ongeneesbaarheid der wond en het lekken van het gewrichtsap of zoogenaamd ledewater, hetgene men daaraan onderkent, dat het, offchoon als helder water uitloopende, echter zoo dra het koud geworden is, in een gele gelei verandert, welke men ook in plaats van etter bij het afnemen van het verband op de kompresfen vindt.



TWEEDE AFDEELING.

De ziekten.

DE OORZAKEN EN ONDERSCHEIDING DER ZIEKTEN.

a. De oorzaken der ziekten.

42 Hoezeer bij iedere in het vervolg afzonderlijk voorkomende ziekte kortelijk derzelver min of meer bekende oorzaken zullen opgegeven worden, kan het echter noch overbodig, noch onnoodig gerekend worden, eer wij tot deze overgaan, om met weinige woorden een kort algemeen overzigt van de oorzaken der ziekten te geven, waardoor in het vervolg de uitweiding over dezelve merkelijk zal kunnen verkort worden.

Eene algemeene, zoo wel als bijzondere k e n n i s d e r o o r z a k e n v a n d e z i e k t e n , (*aethiologia*) is onontbeerlijk voor een ieder die zijne geneeswijs met een goed, gelukkig en ſpoedig gevolg bekroond wil zien.

Niet altijd liggen de oorzaken der ziekten binnen het bereik onzer zinnen, edoch het blijft ſteeds pligt dezelve zoo veel mogelijk na te ſporen.

Verschillende zijn de bepalingen der geleerden omtrent hetgene oorzaak der ziekte genoemd kan worden.

Met vermijding van alle geleerde redekavelingen zij het hier genoeg, al datgene wat tot het voortbrengen eener ziekte bijdraagt, ziekte oorzaak (*causa morbi*) te noemen.

Men verdeelt de oorzaken in verwijderde, (*causæ remotæ*) en in naaste oorzaak der ziekte, (*causa proxima.*)

De verwijderde oorzaken kan men weder in voorbereidende, (*causæ prædisponentes*) en gelegenheids oorzaken, (*causæ occasionales*) verdeelen.

De voorbereidende oorzaken worden ook aanleg (*seminium, prædispositio*) genoemd.

Deze aanleg kan een algemeene.natuurlijke zijn, namelijk de vatbaarheid van ieder dier om ziek te worden, of een bijzondere natuurlijke, waardoor het eene dier boven het andere voor de eene ziekte meer vatbaar is, dan voor de andere; en eindelijk eene tegennatuurlijke, wanneer er in het ligchaam reeds eene gebrekkige wijziging bestaat, die door de geringste oorzaak in ziekte overgaat.

Het behoeft geen betoog dat deze voorbereidende oorzaak eene inwendige, of in het ligchaam gelegene is, terwijl de gelegenheidsoorzaken tot de uitwendige

ge moeten gebragt worden, daar zij buiten het ligchaam gelegen zijn, en alleen door van buiten op hetzelve werkende, ziekten te wege brengen.

Tot de uitwendige of gelegenheids oorzaken brengt men de zes volgende zaken, die wel eens hoe wel oneigenaardig de zes niet natuurlijke dingen (*sex res non naturales*) genoemd worden, zij zijn: I. de lucht, II. voedsels en dranken, III. beweging en rust, IV. slaap en waken, V. ontlasting der in het ligchaam aanwezige stoffen, als de afgang, pis, enz. VI. de hartstogten.

Aanleg en gelegenheids-oorzaak moeten zich vereenigen om eene ziekte voort te brengen; waar de eerste niet is, wordt de laatste onwerkzaam, en wanneer de laatste ontbreekt, blijft de eerste onopgewekt.

Onder naaste oorzaak, verstaat men diegene welke het ontstaan der ziekte onmiddelijk voorafgaat, en met dezelve op het naauwste is verbonden, zoo dat zij volgens sommigen, met het wezen der ziekte één en hetzelfde is, en zij weggenomen zijnde, de ziekte ook met haar ophoudt.

Na dit vooraf gezegd te hebben, zonder in verdere bijzonderheden, of liever gissingen omtrent de naaste oorzaak te willen treden,

 zal

zal het niet onbelangrijk zijn ieder der zoogenaamde zes niet natuurlijke zaken nog eens kort, doch afzonderlijk te beschouwen, en met een enkel woord, zoo wel den aanleg als de gelegenheids-oorzaken te gewagen.

43 Zeker is het dat onder dezelve, de lucht, en het verblijf, de behandeling, en het voedsel, de gezondheid in meer dan een opzigt kunnen storen, wanneer het tegengestelde bij dezelve plaats grijpt, van hetgene door de gezondheidskunde gevorderd wordt.

De lucht verstrekt tot oorzaak van ziekte wanneer warmte of koude, droogte en vooral vochtigheid haar van dien toestand doet afwijken welke voor het dierlijke leven het heilzaamste is, of dat eene scheikundige vermenging met gazsoorten of smetstoffen haar eenen nadeeligen invloed op de gezondheid doen verkrijgen.

Met haar staan hemelstreek en landsgesteldheid in de naauwste betrekking; niet alleen hebben de beide uitersten van te groote hitte en te strenge koude, den nadeeligsten invloed op de volkomenheid van de rassen der paarden, die men alleen onder eene gematigde hemelstreek als zoodanig ontmoet, maar de overgang van deze in eene van beide ja zelfs in iedere merkelijk verschillende, mist zel-

zelden eene oorzaak tot ziekte op te leveren. Geen minder invloed heeft de landstreek op de gezondheid: hooge bergachtige en drooge landen verleenen den dieren meer gezondheid, sterkte en vlugheid, dan lage, moerassige, boschachtige en aan den zeekant gelegene streken; die der eerste plaatsen zijn het meeste aan ontstekings-ziekten en die van de ademhalings-werktuigen onderhevig; in lagere landen zijn ongemakken der voeten, ooggebreken, en ziekten met verminderde levenskracht, de heerschende; terwijl de boschachtige streken en zeekusten, door het gure, veranderlijke en vochtige weder eenen bijzonderen aanleg tot zinkingachtige en rheumatieke toevallen te wege brengen.

Door afwijking van de vereischte eigenschappen kunnen de verblijfplaatsen niet alleen dezelfde nadeelen als hierboven vermeld zijn, maar door eenen gebrekkigen aanleg, ook onderscheidene toevallen veroorzaken.

De behandeling die de huisdieren in den getemden staat ondergaan en het gebruik dat in dezen zoo zeer van hunne levenswijs in dien der natuur afwijkt, opent eene ruime bron van vele ziekten, het zij dat men hen door kwalijk geplaatste zorg verteedert, en daardoor tot alle ziekten van ontsteking en gestremde uitwaseming voorbereidt, of hen in tegenoverstelling hiervan, door ver-

waarloozing der zuiverheid, aan huidziekten, zoo als ook door ten' onpas baden en schielijke verkouding na verhitting, aan ontstekingsziekten blootstelt.

Even nadeelig is te veel rust en arbeid; De eerste verzwakt de levenswerkzaamheid des dierlijken gestels, waardoor alle ziekten van gebrekkige spijsvertering, gestremden omloop der vochten en der afzonderingen voortgebragt worden.

Te sterke inspanningen en te langdurige vermoeijenissen putten daarentegen de levenskracht te zeer uit en doen het dierlijk en werktuigelijk gestel voor den tijd verslijten; terwijl door deze beide uitersten des te nadeeliger gevolgen voortgebragt worden, naar mate dezelve spoediger onderling afwisselen.

De tot voedsel verstrekkende spijs en drank kunnen zoo door onevenredigheid, soort en eigenschappen, als door hunne toedeeling aanleiding tot onderscheidene ziekten geven.

Overmaat van voedsel ongeëvenredigd aan den ouderdom, gestalte en werkzaamheden van het dier, brengt den aanleg te wege tot alle ziekten die de werktuigen der spijsvertering aandoen; terwijl te weinig daarentegen tot de noodige voeding des ligchaams te kort schiet en tot oorzaak van alle ziekten uit zwakte verstrekt.

Niet

Niet alleen door het ontijdig en overmatig toedeelen, zoo wel van het groene als drooge voeder en water, maar ook door hunne slechte hoedanigheden, worden eene menigte ziekten te weeg gebragt.

Deze oorzaken liggen veelal binnen onzen gezigtskring, zoo wel als de middelen tot derzelver wegruiming, en dus tot de geneeswijs der door haar aangetaste paarden, weshalve derzelver nasporing van het uiterste belang is.

Niets is uit dien hoofde nuttiger dan die der voorafgaande levenswijs des paards; dezelve leert ons dat bij op stal staande, met droog en genoegzaam voeder onderhoudene paarden, bij eene drooge lucht- en landsgesteldheid, zoo in de garnisoenen als na het verlaten der kantonnementen, in den winter en het voorjaar, de meeste sneleindigende ziekten, van eene verhoogde levenskracht, of een ontstekingachtig karakter getuigen, en dat daarentegen, vooral na het eindigen van eenen veldtogt, het uitstaan van veel vermoeijenis en gebrek, in het najaar, in vochtig weder en landstreek, de meeste, vooral slepende ziekten van eene verminderde levenskracht, verzeld gaan.

Krachtdadige hulp vereisschen de toevallen die door de verhinderde ontlastingen en afzonderingen, of gestremde uitwaseming worden te weeg gebragt, als ook die hunnen oorsprong ontleenen uit de te over-

vloedige uitwafeming, ontlastingen en afzonderingen.

44 Ten eenemaal buiten onze magt is het zonder hulp der genees- of heelkunde, de zoo in als buiten het ligchaam gelegene oorzaken te verwijderen of onfchadelijk te maken, welke, het zij fcheikunftig of werktuigelijk in hetzelve vaak de grootfte verwoestingen aanregten.

Onder de eerfte welke fcheikundig eenen nadeeligen invloed op het ligchaam uitende, het dierlijke geftel op eene geweldige en het levensbeginfel aantastende wijze, aandoen, verdient in de eerfte plaats, de ziekten fmetftof gerekend te worden, als de gewoonlijkfte, welke in heerfchende (epidemifche) ziekten gelijkfoortige dieren algemeen aantast, of in befmettelijke flechts enkele treft, die aan hare onmiddelijke mededeeling blootgefteld zijn; het zij dat zulks met of zonder aanfteking, door eene zigtbare ftoffe, of op eene buiten het bereik der zinnen gelegene wijze gefchiedt. Het is aan haar dat alle heerfchende en befmettelijke ziekten, de droes, de kwade droes, de worm, de fchurft, enz. hunnen oorfprong verfchuldigd zijn.

Sneller en zigtbaarder werken de vergiften op het dierlijk ligchaam, het zij dezelve uit het delfftoffelijk rijk oorfpronkelijk zijn,

zoo

zoo als het rattekruid, kwik, lood, koper, enz. welke de hevigste outstekingstoevallen veroorzaken, of dat zij tot het groeistoffelijk behooren, gelijk de kerslaurier, nachtschade, wilde kervel, taxis, enz. die door plotselinge verstoring der aandoenlijkheid, (*sensibilitas*) meestal verdoovend werken, terwijl de dierlijke giften, van welke de dolle honds- en adderbeet de voornaamste zijn, angst, verlamming, stuipen of razernij te weeg brengen, die door eenen snellen dood gevolgd worden.

Werktuigelijk veroorzaken in het ligchaam, de darm-, gal- en blaassteenen, als ook de onderscheidene soorten van wormen, door hunnen prikkel allerhande krampachtige en ontstekings-toevallen; terwijl uitwendig, de beschadigingen, door wonden, kwetsingen en verrekkingen veroorzaakt, als onmiddelijke oorzaken, de storing van den staat van gezondheid kunnen te wege brengen.

45 Te regt kan men als voorbereidende en tot de verwijderde oorzaken behoorende, dien aanleg of vatbaarheid tot ziekte beschouwen, welke tegennatuurlijk door oorspronkelijke of aangeborene gebrekkige vorming voortgebragt wordt, of aan de onderscheidene leeftijden, geslachten en bijzonderheden eigen is, en dezelve eenen bijzonde-

ren

ren natuurlijken aanleg daartoe medegedeelt.

46 De gebreken der vorming, (organisatie) zijn of erfelijk van de ouders voortgeplant, of oorspronkelijk aangeboren, en uit de vorming en gestalte des diers ontspruitende; dus brengt een te gebogen hoofd, eenen aanleg tot kolder voort; eene smalle borst, platte ribben en opgetrokkenen buik: eene belemmerde ademhaling en spijsvertering; dus is eene zwakke spijsvertering de grondoorzaak van het kribbenbijten enz. Voorts kunnen dezelve bestaan uit tegennatuurlijke vergrootingen, aangroeijingen en veranderingen der deelen, die eene oorzaak tot ziekte opleveren; daarenboven kunnen deze gebreken der vorming verworven zijn, wanneer zij na eene ziekte overblijven of aan dezelve hun bestaan te danken hebben, b. v. volvoetigheid die na vervangenheid overblijft, beenuitwassen, als: spat, overhoeven, enz. die vaak na rheumaticke toevallen volgen, verstrekken tot oorzaken van kreupelheid; verhardingen en vergroeijingen der long na borstontstekingen, brengen kortademigheid voort; even zoo blijft vaak na eene pas genezene ziekte, de neiging tot instorting in dezelve over. De meeste dezer oorspronkelijke of vormingsgebreken stellen de geneeskunst te leur, of ten minsten op eenen harden proef, wanneer zij hare wegruiming wil beproeven.

b. De

b. De onderfcheiding en verdeeling der Ziekten.

47 Niet minder belangrijk dan de algemeene befchouwing van de oorzaken der ziekten is die van hun onderling w e z e n l i j k o n d e r f c h e i d , daar derzelver naauwkeurige herkenning den grootften invloed op het gelukkig flagen in hunne genezing heeft. Zal echter deze kennis volledig zijn, zoo behoort zij ook met die van het t o e v a l l i g o n d e r f c h e i d dat plaats zoude kunnen hebben, gepaard te gaan.

Offchoon, zoo wel de minder van den ftaat der natuur verwijderden toeftand des diers, als onze veelal nog duistere kennis van den invloed van fommige t o e v a l l i g e o n d e r f c h e i d i n g e n op deszelfs ziekten, deze in de veeartsenijkunde, binnen eenen naauweren kring beperken, vermag men dezelve echter even min geheel over het hoofd te zien als door eene te breedvoerige uitweiding in de kleinfte bijzonderheden, zich aan eene ondoelmatige wijdloopigheid fchuldig maken.

48 Ten einde in dezen eenen gepasten middelweg te houden, zullen wij ons in de eerfte plaats bepalen met die t o e v a l l i g e o n d e r f c h e i d i n g e n op te noemen wier beftaan buiten twijfel is, en in de tweede, om eene voor de algemeene vatbaarheid berekende aanwijzing te geven van de zoodanige, die in de ziektekunde des diers even als in die van den mensch

thans

thans meer ontwikkeld en met nut op dezelve toegepast kunnen worden.

49 Tot de eerste wier bijzondere uitwerkingen ons minder bekend zijn, kan men rekenen die onderscheidingen welke uit de verschillende leeftijden, levenswijze, geslachten en jaargetijden ontleend zouden kunnen worden.

50 Terwijl men in de tweede plaats de ziekten volgens derzelver toevallig onderscheid kan verdeelen.

51 Naar het getal der aan ziekten lijdende voorwerpen: in heerschende (epidemische) ziekten: (*morbi epidemici*, *epizootici*), wanneer gelijktijdig een aantal dieren door dezelve aangetast worden of dat men dezelve aan eene algemeene oorzaak kan of moet toeschrijven, in afzonderlijk voorkomende (sporadische,) *m. sporadici*), ingeval slechts enkele voorwerpen en niet door algemeene oorzaken aangedaan worden; waartoe nog de tusschenloopende ziekten (*m. intercurrentes*) kunnen gebragt worden, die offschoon zij op zich zelve staan, echter den invloed der heerschende ziekte gevoelen.

52 Ten opzigte van hunnen oorsprong (*ab* *ori-*

origine) zijn de ziekten erfelijke (*heriditarius m.*) indien zij bij de voortteling en gedurende de dragt op de vrucht overgaan, of wel verkregene (*m. acquisitus*), wanneer zij naderhand op eene of andere wijze verworven worden.

53 Voorts zijn dezelve enkelvoudig (*m. simplex*) of zamengefteld (*m. compositus s. complicatus*), van welke eerfte, vele der heelkundige gebreken voorbeelden opleveren, terwijl de inwendige ziekten meer der tweede aanbieden.

54 Naar de plaats, zijn zij algemeen (*m. universales*), wanneer zij op het geheele ligchaam gelijktijdig en gelijkvormig werken, of plaatfelijk (*locales*) indien de voornaamfte toevallen, meer een enkel deel aandoen.

Hiertoe kunnen ook de uitwendige (*externi*) en de inwendige (*interni*) gebragt worden, waarvan de eerfte hoofdzakelijk het onderwerp der heel- de laatfte die der geneeskunde uitmaken.

55 De toevallen doen hen onderfcheiden, in zoodanige waarin de ziekte en hare toevallen eenen zetel hebben, (*m. idiopathici*) en in die, waarin eene ziekte als toeval er zich bij voegt (*symptomatici*).

Vol-

56 Volgens hunne mededeeling in: besmettende (*m. contagiosus*), wanneer zij zich in hetzelfde kenmerk aan andere mededeelen, en in niet besmettende, het zij door middelijke of onmiddelijke gemeenschap.

57 Zij worden voorts verdeeld naar den tijd of langdurigheid: in heete of sneleindigende (*m. acuti*), wanneer zij in korten tijd, als in dagen, weken, ten hoogste binnen eene maand eindigen, en in slepende (*m. chronici*) indien dit tijdvak onbepaald blijft.

58 Voorts doet de afwisseling de ziekten onderscheiden, in aanhoudende (*m. continui*) welke zonder verandering voortduren; in afgaande (*m. remittentes*) met tusschentijden van beterschap; in wisselende (*m. intermittentes*) met uitblijvende poozen en toevallen, en periodieke (*m. periodici*) waarin dezelve na vaste en bepaalde tijden terugkeeren.

59 Naar de werking der levenskracht: in die van vermeerderde (*m. activus, synocha, sthenicus*) en in verminderde (*m. passivus, typhus asthenicus*).

60 Eindelijk volgens derzelver uitslag in: geneesbare (*sanabiles*); ongeneesbare (*insanabiles*); terugkomende (*recidivus*) en doodelijke (*lethalis*).

Ten

61 Ten laatfte befluiten wij de bovenftaande onderfcheiding der ziekten, met die der onderfcheidene tijdperken die in deze zelve worden waargenomen en ten getale van vijf voorkomen, als:

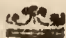
a) Het begin (*initium*) der ziekte, wanneer derzelver eerfte toevallen zich openbaren.

b) Het toenemen (*incrementum*) wanneer deze gedurig toenemen.

c) De ftand (*acme*) wanneer zij naar den aard der ziekte den hoogften trap bereikt hebben.

d) Het verminderen der toevallen (*decrementum*) wanneer zij in dezelfde evenredigheid weder afnemen volgens welke zij toegenomen zijn.

e) Derzelver einde (*finis s. reconvalescentis*,) indien niet alleen de ziekte maar ook de ftaat der zwakte door den vorigen trap van gezondheid vervangen wordt.



EERSTE HOOFDDEEL.

Ziekten welke bijzonder het gestel der opslorpende vaten aandoen.

De ziekten welke men bijzonder onder deze afdeeling kan rangschikken, zijn: de gewone droes in deszelfs verschillende trappen, de kwade droes en de worm.

EERSTE ARTIKEL.

De droes.

62 Onder de ziekten waaraan het paard onderhevig is, kan men de droes als eene dergene aanmerken welke hetzelve het menigvuldigste aantasten, en hoezeer dezelve door onderscheid in trappen, zamenvoegingen en toevallen een verschillend karakter schijnt aan te nemen, verdient het gevoelen dier geneeskundigen als het waarschijnlijkste aangemerkt te worden, welke de droes als eene zinkings- (catharrale) ziekte beschouwen, wier verschillende trappen aanleiding gegeven heeft, dezelfde kwaal onderscheidene benamingen te

ge-

geven, en ze in verkoudheid, goedaardige, boosaardige, verplaatste en verdachte droes te onderscheiden, welke laatste zeer nabij aan den kwaden droes grenst.

63 De oorzaken aan welke deze kwaal haar aanwezen verschuldigd is, zijn in de eerste plaats: verkoudheid, verandering van weder, slecht voeder, deszelfs verandering en de te schielijke verwisseling van groen en droog voeder, voorts aansteking, slechte stallingen, verwaarloosde oppassing en behandeling.

64 De geringste trap van droes is de verkoudheid (*coryza*) *morfondure*) kenbaar aan matheid, doffe oogen, ontbrekenden eetlust, en de ontlasting van een waterachtig vocht uit den neus, dat na drie of vier dagen, slijmerig en wit wordt, gepaard met een weinig koorts; terwijl het neus-slijmvlies zich ontstoken vertoont.

65 Een hooger trap is de gewone of goedaardige droes, (*morbus glandulosus benignus* (*la gourme*), welke gewoonlijk alle paarden moeten doorstaan, bevorens hun vijfde jaar te bereiken, offchoon zij van denzelven ook op alle andere levenstijden aangetast kunnen worden, en welke, wanneer hij geene zamenvoegingen heeft, bij eene doelmatige be-

handeling, zeldzaam van noodlottige gevolgen is.

66 Deszelfs gewone kenteekenen zijn: dat de kaak-, keel- en somtijds de oorklieren zwellen, bij welke zwelling, indien zij door eene gepaste behandeling niet verdeeld wordt, de onderkaakklieren in ettering overgaan, en in zes of acht dagen rijp wordende, zich door de kunst of de natuur geopend, van de daarin opgehoopte stof ontlasten; Deze klieren zijn voorts vlak, week en pijnlijk; de oogen gezwollen en heet, het slijmvlies is meer ontstoken en de koorts sterker dan in de verkoudheid, terwijl de ontlasting der slijm uit de beide neusgaten geschiedt; al deze toevallen verminderen met de ettering, met welke de witte ontlasting steeds dunner en waterachtiger wordt, en eindelijk geheel ophoudt.

67 De merkteekenen van den toestand der ziekte zijn: dat hoe lager het hoofd hangt, hoe meer het bewustzijn ontbreekt, hoe sterker de ontsteking der hals en des monds is, en zoo de ontlasting van den neus aschgraauw, groenachtig, en de etter dun en waterachtig wordt, des te zorgelijker is de staat des diers te beschouwen; daarentegen zijn als gunstige teekenen aan te merken: eene dikke boterachtige vochtigheid in de ooghoeken, welke beterschap

aan-

aankondigt; zoo als ook de dikke reukelooze ontlasting uit de neusgaten, terwijl zelfs de heete pijnlijke dikte der klieren zonder nadeelige beduiding is.

68 Daar het in deze ziekte, tot regeling van derzelver geneeswijs van zeer veel gewigt is hare kenmerken te onderscheiden, zoo dienen de volgende merkteekenen wel opgemerkt te worden, die dezelve aanwijzen:

Ontsteking, kondigt zich aan door een voorafgaand sterk rillen, eenen slependen gang met hangend hoofd, bezwaarde ademhaling, uitademing van heete lucht, grooten dorst, en hitte in den mond, vurige drooge oogen, snellen harden pols, donkerbruine doorschijnende pis, en harde kleine mist.

Het rotachtige karakter wordt gekenmerkt door de brandende hitte der huid, door eene donkerroode tong en gehemelte, eenen zeer stinkenden adem, taai, smerig, stinkend speeksel, en de met slijm overtrokkene, in groote ballen gevormde, stinkende mist.

Het zenuwachtige (*status nervosus*) door eenen kleinen, snellen, (*frequens*) zwakken pols, benaauwd ademhalen, gevoel- en bewusteloosheid, door bijna geslotene oogen, strakke of opgehoudene pis, koud zweet en klamme huid, kleine huid- en sterkere spiertrekkingen.

Het kenmerk dat uit ongesteldheid

der ingewanden deszelfs zamenvoeging ontleent, herkent men aan de ontlastingen, als aan smerig vaak stinkend speeksel, eene vuile tong, eenen opgezetten buik, aan winden, slaperig-en loomheid, verstopping of onverteerden afgang, doorloop, ondoorschijnende taaije pis. Terwijl men de rheumatieke droestoevallen aan stijfheid der leden, het zwellen der huid, en gezwellen aan de beenen, de teeldeelen en het hoofd herkent.

69 Bijzonder zijn deze en de verdere zamenvoegingen en toevallen eigen, aan den derden trap vanden droes welke deswegens de boosaardige (*m. gland. malignus*) genaamd wordt, en veelal daardoor ontstaat, dat de goedaardige niet wel behandeld of verzuimd is geworden, alsmede door veranderlijkheid des weders, of eene bijzondere voorafgaande ligchaamsgesteldheid.

70 Vaak eindigt dezelve ongunstig, en gaat in long-, keel- en hersenontsteking, klierverhardingen, borstwaterzucht, leggers, mok, rotstraal en kwaden droes over.

Dezelve wordt aangekondigt door meerdere koorts, pijnlijke en meer gezwollene klieren, grotere benaauwdheid in het ademhalen, dikke hooggele, etterige ontlasting uit den neus, verstopping en langeren duur der ziekte dan twintig dagen, waarmede zich vaak nog andere toevallen paren.

Die

71 Die met ontsteking der long verzeld gaat, kent men aan het uiteen zetten der vóórbeenen, weinige liggen, snel, kort, weinig en benaauwd inademen, aan den harden pols, de doffe tranende oogen en hevigen dorst, waar bij de mond weinig vochtig, en de neus steeds droog is; voorts aan het bestendig gezwollen blijven der keelklieren, en de ontlasting van dikke en weinige bruine pis.

Bij keelontsteking is het hoofd met den hals iets vooruitgestoken; het ademhalen benaauwd, het slikken moeijelijk of onmogelijk.

De hersenontsteking wordt door zinneloosheid, gevoelloosheid, wildheid, starende oogen en andere soortgelijke kenmerken aangewezen.

72 Behalve deze toevallen welke dezelve door verplaatsing van den hoofdzetel der ziekte op de levenswerktuigen den naam van verplaatsten droes, (*morbus glandulosus vagus*) heeft doen ontvangen, en welke daardoor gewoonlijk aangekondigd wordt, dat de ontlasting uit de neus eensklaps vermindert of geheel ophoudt, en de gezwollene klieren niet tot rijpheid komen, brengt zelfs de verzuiming van den goedaardigen droes, vaak eene borstwaterzucht voort, die maar al te vaak doodelijke gevolgen heeft.

73 Eindelijk beſtaat er nog eene ſoort van droes onder den naam van o m z w e r v e n d e d r o e s, (*rheumatismus asthenicus sive passivis*) bekend, kenbaar behalve andere toevallen aan gezwellen op onderſcheidene plaatſen, en welke in de afdeeling van het rheumatismus nader behandeld zal worden.

Gelukt het niet de klieren te verdeelen of tot etteren te brengen, duurt de ziekte een aanmerkelijk langeren tijd dan tot deszelfs gewone beſlisſing vereischt wordt, en bevordert de luchtsgeſteldheid de ontbinding der vochten, zoo wordt de ziekte als eene v e r d a c h t e d r o e s, (*morbus glandulosus suspectus*) beſchouwd, welke vaak als de eerſte trap van den kwaden droes is aantemerken.

74 Wat de g e n e e s w ij s van den droes betreft, zoo behoort daarbij deszelfs oorzaken, trappen en zamenvoegingen in overweging te worden genomen.

Het eerſte dat men te doen heeft, is, dat men even als in alle andere ziekten, indien men de o o r z a k e n kent, deze poge weg te nemen, om ze in hunne gevolgen onſchadelijk te maken, en niet alleen het door denzelven aangetaste paard van andere afzondere, maar ook alle voorzorgen in het werk ſtelle om deszelfs verbreiding voor te komen

Ontſtaat dezelve uit ſlecht voeder, vooral hooi,

hooi, zoo geve men ftroo, en tot drank melklaauw haverwater.

Is dezelve aan de verandering van voeder te wijten, zoo moet, indien het paard in de weide gebragt was, hetzelve weder op ftal gezet worden; is de oorzaak aan verkoudheid toe te fchrijven, zoo plaatfe men het in een warmer ftal, en dekke het des winters, hetgene echter des zomers fchadelijk is; is bedorvene ftallucht de oorzaak der ziekte, zoo doe men het eene betere inademen.

75 De eerfte trap van den droes of de verkoudheid, en zelfs een ligte droes, vereischt voornamelijk dat men de natúur niet tegenwerkt, maar haar alleen door eene doelmatige behandeling onderfteune in de pogingen welke zij tot ontlasting aanwendt, welke hulpmiddelen vooral in eenen gepasten leefregel beftaan; hiertoe behoort, dat men het paard in een matig getemperde togtvrije ftal plaatst, het voor verkouding bewaart, en bij goed warm weder eene matige beweging doe verrigten, zonder het in het minfte te verhitten; men wrijve het met ftroowisfen en wollen doeken, en doe het warme dampen inademen; men geve in plaats van haver, meeldranken (1) of zemelen,

(1) De voedende meeldranken kunnen uit haver- of garstenmeel, waarop kokend water gegoten wordt, beftaan, welke tevens eene voedende eigenfchap bezitten, terwijl men, indien zulks minder noodig is, van tarwe-zemelen tot hetzelfde einde gebruik kan maken.

len en ſtroo in plaats van hooi, terwijl men als eenen algemeenen regel behoort aan te nemen, om in alle droeſige ziekten, het paard nimmer koud water, maar ſteeds zoodanig tot drank te geven, dat door bijvoeging van een weinig warm zulk eene tempering heeft aangenomen, dat het nimmer door koude, als eenen nadeligen prikkel, werken kan.

Bereikt echter deze ziekte eenen hoogeren trap, zoo gebruike men de ontſtekingwerende middelen, (*antiphlogistica, s. temperans*) beſtaande, behalve in de boven aangeprezene dampbaden, in het gebruik van enkelen honig-azijn met ſalpeter, (of n°. 1.) waarna men tot herſtel der verzwakking van het ſlijmvlies, de uit ſpiesglans- en ſtaalmiddelen, alantswortel, watervenkel, enz. beſtaande middelen (n°. 2, 3 en eindelijk n°. 8.) ingeeft.

76 In den goedaardigen droes moet men in de eerſte plaats de gezwollene klieren trachten te verdeelen, en tevens de ontlasting uit den neus te bevorderen: men houde hiertoe het paard matig warm, en bedekke de keel met eene ſchapenvacht, terwijl men de verdeeling door het inwrijven van zeep- en ammoniak-geest, kwikzalf, (*ung. oxyduli hydrargyri*) en vooral door het zetten van een dragt ter zijde van den hals, zoekt te bewerkſtelligen; mislukt zulks, zoo moet men zoo ſpoedig moge-

lijk

lijk de klieren tot ettering en rijpheid pogen te brengen, waartoe men ze met reuzel, lijnolie of althea-zalf ſmeert, en warme omſlag en van lijnzaadmeel en melk gekookt, op dezelve legt, vooral wanneer zij zeer pijnlijk en gezwollen zijn.

Tot bevordering van het tweede oogmerk, namelijk dat der neusontlasting, is de inademing van warme dampen, (2) het drinken van laauw haverwater met keukenzout, of honig met 1 of 2 oncen ſalpeter, gepaard met verzachtende lavementen, (3) ingeval van verſtopping, allerheilzaamst; kunnende men, ingeval deze neusontlasting niet behoorlijk volgen mogt, daarbij van de voorſchriften n°. 1. en 2. *a. b.* gebruik maken, welke vooral wanneer de droes van een ontſtekingachtig karakter is, dienstig zijn; terwijl ingeval dezelve geenen ongunſtigen uitſlag voorſpelt, men in de lente of den vóórzomer het paard met vrucht in de weide kan zenden.

In het algemeen ga men ſpaarzaam en oordeelkundig met aderlatingen en purgatien in den droes te werk, daar dezelve vaak de natuur in hare pogingen tot genezing in den weg ſtaan

(2) Van gekookt hooizaad, vlierbloemen enz. in een emmer met water, die men het paard, een wollen deken omhangende, doet inademen.

(3) Van zemelwater met zeep en keukenzout.

ſtaan, door de heilzame ontlasting te ſtoren, zijnde dan vooral alleen eene kleine lating met veel omzigtigheid aan te raden, wanneer ontſtekingstoevallen van edele deelen, met een onmiddelijk levensgevaar dreigen. Wanneer dus de droes eenen hoogeren trap bereikt, de koorts ſterker wordt, en vrees voor ontſteking der longen of andere levenswerktuigen doet geboren worden, zoo moet men dezelve zoodanig behandelen als de aard dezer bijzondere toevallen vereischt: zoo door aderlatingen, dragten, dampbaden, als het inwendig gebruik van n°. 2. *b*. en 7., voorts wanneer de klieren nabij het ſtrottenhoofd of die der ooren (de vyvels) ſterk gezwollen zijn, deze zoeken te verdeelen door het opleggen van een handvol hennip in goede houtasſche gekookt, en zulks zoo vaak herhalen als het middel koud wordt.

77 In den boosaardigen droes, komt vooral deszelfs oorzaak en karakter in aanmerking; zijn de toevallen aan ontſteking toe te ſchrijven, welke haren oorſprong meestal uit koude of het voederen van te veel granen ontleent, is daarbij dezelve hevig, en het gevaar van ſtikken groot, zoo kan men zich tot het doen eener aderlating verpligt vinden, en vooral niet verzuimen een dragt voor de borst te zetten, dat bijna in alle gevallen de verplaatſing der ziekte voorkomt, als ook het gebruik

van

van warme omflagen en dampbaden; men geve tot bevordering der neusontlasting n°. 6. *a.* voorts n°. 2., en is de ontfteking aanmerkelijk n°. 4., vooral in het pisdrijvend afkookfel n°. 5., en daarbij haverwater met keukenzout, of falpeter met honig te drinken, men zette van tijd tot tijd lavementen, met welke men ophoudt, wanneer eenige ontfpanning komt, de afgang zich in groote mistballen ontlast, en de oogen en mond minder droog worden, gelijk men alsdan mede de meeldranken zonder zout moet geven, en overgaan kan om het kamfer met lijnzaad-kookfel toe te dienen. (4)

Geeft de droes eene neiging tot ontbinding der vochten te kennen, zoo moet men de middelen tegen rotkoortfen voorgefchreven, met flijmerige gepaard geven.

Bij zenuwachtige medewerkende oorzaken, gebruike men dadelijk fpecerijachtige vlugge middelen, (n°. 9. of 21. *c.*) en krachtig havernat met wijn of brandewijn vermengd.

Wanneer men eene verzwakte levenskracht en ingewanden befpeurt, zoo moet men volftrekt tegengefteld als bij ontfteking handelen; het

---

(4) Vooral kan men met vrucht van het zamenvoegfel van kamfer en falpeter gebruik maken, in het tijdftip dat de overgang uit den ftaat van fpanning (*fthenie*) tot dien van zwakte (*asthenie*) nog niet volkomen gekenmerkt zijnde, eene bijzondere omzigtigheid in de behandeling der ziekte vordert;

het aderlaten, de buikzuiverende middelen, vooral van middelzouten en het gebruik der weiden zijn dan vaak doodelijk, terwijl men in verstopping alleen van lavementen gebruik maken, en bij beterschap geen hooi maar gekookte haver en garst voederen moet.

57 De verplaatste droes welke zich op eenig deel werpt, eischt dezelfde behandeling als de boosaardige, en men moet daartoe, zoodra men de verplaatsing bemerkt of weet, n°. 4. en 5. geven, terwijl in de daardoor veroorzaakte borst-waterzucht, het purper vingerkruid (*herb. digitalis flores purpureæ*) van 4 tot 8 grein dagelijks gegeven, getoond heeft, heilzame gevolgen voort te brengen, wanneer het gepaard met het zetten van dragten bij tijds aangewend wordt

Wanneer de droes deszelfs gewone zetel verlatende, zich op de ledematen verplaatst, en de daardoor veroorzaakte toevallen, zich of als een rheumatismus aankondigen, of hier en daar builen veroorzaken, zoo wordt eene bijna gelijkvormige geneeswijs vereischt, als wegens den boosaardigen droes voorgeschreven is; terwijl men in alle gevallen deze gezwellen door een dragt, gedurende vier of zes weken op derzelver plaats moet trachten te houden, en in dezen zoogenaamden omvliegenden droes, n°. 10. ingeven.

Ver-

79 Vermeerderen de toevallen in den droes, en is de uitwerping uit den neus ſterk, zoo ga men tot het gebruik van het verſterkend middel n°. 8. over, terwijl men naar mate de ziekte en ontſteking vermindert de hoeveelheid haver moet vermeerderen, en deze tot dat het paard volkomen herſteld is, gemalen voederen; gelijk het ook raadzaam is hetzelve gedurende den geheelen loop der ziekte, matig warm te houden, en indien het van dezelve veel geleden mogt hebben, gedurende eenigen tijd van ſterke vermoeijenisſen te verſchoonen.

80 Blijft na dezelve een hoest over, zoo beware men het voor koude en togt, geve het inwendig gezwavelde kwik, (*æthiops mineralis*) en bij verzwakking der verteringswerktuigen n°. 3 of 22. *b.*

TWEEDE ARTIKEL.

De kwade droes.

81 De kwade droes, (*malleus humidus, vitium scrophulosum contagiosum*) *la morve*) is eene aan het geſlacht der paarden bijzonder eigene ziekte, welke zoo door hare beſmettelijkheid als de weinige hulp welke de geneeskunst tegen dezelve aanbiedt, ten uiterſte geducht is, hetgene derzelver kennis, zoo vol-

volgens deszelfs aard als trappen, ten uiterste belangrijk maakt, op dat men hierdoor geleid geen paard, waarbij dezelve wezenlijk plaats heeft, tot een middel van aansteking voor andere doe verstrekken, en noodeloze onkosten tot deszelfs herstel bestede, en aan de andere zijde, geene naar dezelve zwemende toevallen als den kwaden droes verkondigende, beschouwe, en eene geneesbare ziekte als onheelbaar verwaarlooze.

82 De oorzaken dezer ziekte moeten gezocht worden in besmetting, te sterk voeder, verlies van vochten door ten onpas en overbodig aderlaten en purgeren, door den loop, langdurig etterende ongemakken en huidziekten, zwakte der verteringswerktuigen, belette uitwaseming, verandering van weder, gebrek en slecht voedsel in veldtogten, kwalijk behandelde en verwaarloosde droes, enz. terwijl deszelfs zetel in de klieren, en bijzonder in die van het slijmvlies van den neus gelegen is, offchoon het geheele gestel der opslorpende vaten er van aangedaan schijnt te worden.

83 De kenteekenen verschillen naar de drie trappen of tijdperken die deze kwaal gewoonlijk doorloopt. In de eerste is het slijmvlies vooral aan het middelschot vurig rood, één der neusgaten ontlast eerst een dun wit, daarna een bleekgeel vocht, te gelijker tijd zwelt een

eene der groote onderkaakklieren aan dezelfde zijde, en wordt hard en ongelijk.

In het tweede tijdperk, is de ontsteking van het slijmvlies zeer vermeerderd, hetwelke bij het eene paard vroeger dan bij het andere plaats grijpt; de snot wordt taai, groen of kleverig, en hangt aan de te zamen geringeld de neusgaten, de klieren worden hooger, harder en vaster aan de kaak gehecht.

Vaak openbaart zich dus al dadelijk de kwade droes; daarenboven is het slijmvlies bleek, smerig, kaaskleurig of geel-rood; op hetzelve vertoonen zich blaasjes, welke naderhand zweren worden, die zich steeds meer uitbreiden.

In deze beide tijdvakken schijnen de paarden gezond, fris en vrolijk, terwijl zij hun werk zonder moeite verrigten.

In den derden trap, wordt de ontlasting steeds groener, bruin, aschgraauw, dun, vaak met bloedstrepen vermengd, stinkende en bijtende; het slijmvlies is loodkleurig of bruinrood, de zweren op hetzelve vormen eene oneffene vlakte met verhoogde, meestal witte randen; de gezwollene klieren zijn vast aan de kaak gehecht; de oogen druipen, het kristallijne vocht is dof, het onderste ooglid slap; alle welke veranderingen het oog aan die zijde treffen waar de neusontlasting plaats heeft, en de gezwollene kaakklier bestaat.

Offchoon men geene merkbare koorts bespeurt

 is,

is echter thans het paard zeer ongesteld, en heeft deszelfs vrolijkheid en eetlust verloren, de ademhaling is bezwaarlijk, het kucht, de haren staan overeinde, er vertoonen zich watergezwellen aan het hoofd, de koker, de ballen, de beenen, enz. De mist, de pis, de snot en de adem stinken, koud zweet en doorloop volgt, en daarop de dood.

84 Tot bijzondere onderscheidingsteekenen dezer ziekte, verstrekken: het uitwerpen van snot en het zwellen der klieren aan de eene zijde, gepaard met schijnbare gezondheid in de twee eerste tijdperken en met de kankerachtige zweren in den neus in het laatste; terwijl voorts het aanwezen van den kwaden droes daardoor verkondigd wordt, dat de ziekte lang op dezelfde hoogte blijft stand houden, daar in andere naar dezelve zwemende ziekten, de toevallen gewoonlijk spoedig verergeren, en dan weder afnemen.

De loop der ziekte is somtijds snel, (*acut*), somtijds en merendeels slepende en langdurig; voorts is zij, of plaatselijk, of tast het geheele ligchaamsgestel (*organismus*) aan, en gaat vaak met ontsteking der long, hersens, nieren, of van het rugmerg gepaard, in alle welke gevallen zij volstrekt ongeneeslijk is.

85 Zij is zeer besmettelijk, en offchoon het

zeer

zeer bezwaarlijk valt juist te bepalen in welk tijdvak der ziekte, en onder welke voorwaardelijke gesteldheid des ligchaams de aansteking het meeste voor andere paarden te vreezen is, (5) raadt echter de voorzigtigheid aan geene voorzorgen te verzuimen, en alle gemeenschap tusschen een van dezelve aangetast of verdacht paard met andere af te snijden, en daarenboven die maatregelen tot beteugeling der uitbreiding dezer kwaal, te nemen welke in het 9e. hoofddeel van de handleiding tot de gezondheidsbewaring der paarden zijn opgegeven.

86 Niet slechts alleen dan, wanneer de kenteekenen, die voor den eersten en tweeden trap dezer ziekte opgegeven zijn, zich, offchoon in eenen geringeren graad vertoonen, maar zelfs wanneer eene gewone of boosaardige droes, in plaats van volgens den gewonen loop te eindigen, een aanmerkelijk tijdbestek blijft voortduren, zonder bijzondere beterschap of

F 2 ver-

(5) Ondervinding en proeven hebben doen zien dat de besmetting alleen door onmiddelijke aanraking geschiedt, dat alle vochtigheden des kwaaddroesfigen paards dezelve bewerken, en dat de snelste besmetting en uitbreiding met de hevigste toevallen dan plaats heeft, wanneer dezelve door paarden van een vreemdsoortig ras, in eene plaats wordt te weeg gebragt, vooral wanneer dezelve door ongemakken veel geleden hebben.

verergering aan den dag te leggen, of wel, indien zich eenige verschijnselen daarbij opdoen, welke naar de kenteekenen van den kwaden droes zweemen, zoo kan men dezelve als eenen verdachten droes beschouwen, die maar al te vaak een voorlooper of het beginsel van den kwaden is.

87 Deze kan men echter in het begin nog hopen te genezen, daartoe geve men het paard inwendig de middelen n°. 11. *a*, *b*. en 12; gebruike dezelfde berookingen als in den kwaden droes, geve het spaarzaam, doch goed droog voeder, vermijde het groene, poetse het vlijtig, en doe het eene matige beweging verrigten.

88 De genezing van den eigenlijk kwaden droes is en blijft steeds onzeker, daar er wegens den waren aard en zetel der ziekte zoo veel duisterheid heerscht, dat geene der beste veeartzenijkundige zich op eene volkomene kennis derzelve durft te beroemen; deswegens zal ik mij alleen bepalen tot de opgave der onderscheidene middelen, welke als de beste gevolgen gehad hebbende, door hen aangeprezen zijn, zonder in de beoordeeling derzelve verre uit te weiden.

Alleen bij jonge paarden en in het eerste en twee-

tweede tijdvak vermag men hoop op genezing koesteren. In het eerste, wanneer het ongemak nog plaatselijk is, gebruike men n°. 11 *a*, *b*, 12, 17, waarbij men in het tweede de inwrijvingen met kwikzalf, (*ung. murias hydr. oxydulati*) en berookingen van gelijke deelen, operment, (*auripigmentum*) en harst, (*colophonium*) voegt, die men het paard doet inademen, terwijl men intusschen versterkende prikkelm iddelen (n°. 18 en 19) geeft.

Men ga voorts zoo veel mogelijk de oorzaken tegen, geve het paard, goed droog doch geen groen voeder, daar hetzelve verslapt; voorts laauw drinken, en doe het eene dagelijksche zachte beweging verrigten, terwijl men het in eene gematigde luchtige stal plaatst.

De verdunning der snot, de vermindering der kankerachtige zweren, het verkleinen en losser worden der klieren; voorts wanneer het paard levendig, vlug en hongerig blijft, het haar glad, de oogen helder en de adem goed blijven, kunnen hoop doen voeden om in de genezing te slagen; in alle andere gevallen doet men beter het te dooden hetgene steeds behoort te geschieden, wanneer na ten langste gedurende drie weken de middelen aangewend te hebben, er geene beterschap maar verergering plaats grijpt.

89 St. paul geeft het voorbeeld van twee paarden op, welke door zes maanden lang alleen jeneverſpoeling en ſtroo, en daarna zes weken eene goede weide te hebben genoten, volkomen herſteld zijn geworden.

Voorts prijst hij het middel 13 en 14 aan, waarvan hij ſomtijds goede gevolgen heeft ondervonden, met bijvoeging van dampbaden en het zetten van eenen dragt aan den hals aan de aangetaste zijde, welke men zoo lang laat etteren, als het uitwerpen uit den neus duurt, gevende het een ligt verteerbaar, niet verhittend voedſel, zoo als garſtenmeel met hakſel, voorts ſtroo en geen of weinig doch goed hooi.

90 Wolstein de onwaarſchijnlijkheid der genezing van andere paarden dan van zes of zeven jaren vastſtellende, raadt bij jongere tweemaal daags het geven van een ſlikbrok van n°. 15 aan, en voorts om goedaardige droesſtof met werk, te wederzijde, in eene huidinſnijding achter de ooren, op de medegevoelende (ſympathetiſche) zenuwen in te enten, en wel te laten etteren, en voorts wanneer het voorſchrift n°. 15 gebruikt is, dagelijks n°. 16 in te geven, terwijl men de klieren met ſpaanſche vliegzalf. (*ung. veſicatorium*) uit 1 deel

ſpaan-

ſpaanſche vliegen, en 2 deelen altheabalſem zamengeſteld ſmeert. (5)

Naar gelang dat de genezing door eene de-

 zer

(5) Onder de geneeswijzen welke tegen den kwaden droes en worm in het werk geſteld zijn, heeft die welke de Heer COLLAINE (*) onlangs in Italien tegen deze kwalen beproefd heeft, en waarvan de gunſtige uitſlag het genootſchap van landbouwkunde van het departement der Seine bewogen heeft, zijn verſlag door den druk gemeen te maken, en ter beproeving aan te prijzen, bijzondere opmerking verdiend.

Het bijzonder onderſcheidende zijner geneeswijs beſtond in het geven van ſpiesglanslever en bloem van zwavel in buitengewoon groote giſten.

Tegen den worm alleen verminderde men de gewone hoeveelheid hooi en vermeerderde die van het ſtroo, terwijl men onder het voeder, keukenzout vermengde; men brandde de wormbuilen en beſtreek de daaruit voortſpruitende wonden met bijtmiddelen; voorts verrigtte men kleine aderlatingen van twee pond, en herhaalde dezelve met twee dagen tusſchentijd van twee tot vijf malen, men gaf aan degene waarbij de worm met opzwelling der ledematen verzeld ging, mijnſtoflelijke kermes, (watersſtoffig verzuurde ſpiesglans, (*kermes mineralis*) *hydro-ſulphuretum oxyduli ſtibii*) tot 2 oncen daags, beginnende met kleine giſten, doch aan de andere, bij welke de ziekte eene mindere hoogte bereikte, wegens de duurte van dit middel,

(*) *Compte rendu à la societé d'agriculture du département de la Seine, d'une expérience tentée et des succès obtenus contre la morve et le farcin qui infectoient, depuis dix huit mois le* 23e *reg^t^. de dragons, par M.* COLLAINE, *suivi du rapport de* M. M. Desplas, Hussard et Tessier. *Paris* 1810.

zer voorſchriften bewerkſtelligd wordt, vermeerdere men de hoeveelheid der haver en gebruike n°. 18 en 19 als nakuur tot verſterking.

DER-

---

del, vergenoegde men zich met hun alleen bloem van zwavel tot 6 oncen daags te geven, insgelijks met kleine giften beginnende.

De van den **kwaden droes** aangetaste paarden, het zij dezelve al of niet met den worm verzeld was, wierden aan denzelfden leefregel onderworpen, en gelijkſoortige aderlatingen met twee dagen tusſchentijd gedaan, gevende hen voorts dagelijks in ſlikbrokken met honig, 6 oncen ſpiesglans lever, (gezwavelde ſpiesglans bevattende potasch,) (*hepar antim.*) *ſulphuretum potassæ ſtibiatum*) en van 12 tot 18 oncen bloem van zwavel, beginnende met kleine hoeveelheden; terwijl men bij zoodanige, waar bij zweren in den neus aanwezig waren, deze brandde, of met vitriool olie beſtreek.

De uitſlag daarvan was, dat alle paarden, bij welke deze ziekte geene tot het leven of gezondheid vereischte deelen verwoest had, noch al te oud of te zeer uitgeput waren, volkomen herſteld zijn geworden, niettegenſtaande de meeste verſcheidene, ja ſommige zelfs 18 maanden aan deze kwalen geleden hadden, zoo, dat na 45 dagen, de paarden welke alleen den worm hadden, geheel herſteld zijn geworden; terwijl zulks met de kwaad droeſige, na verloop van 2, 3 of 4 maanden insgelijks plaats greep, hebbende men zoo omtrent de eene als andere, gelegenheid gehad op te merken, dat de weide de genezing vertraagde.

Ten gevolge der aanbeveling van den minister van oorlog tot het in het werk ſtellen dezer middelen, werdt deze geneeswijs, in het jaar 1811, bij het uit Holland geko-

mene

DERDE ARTIKEL.

De worm.

91 Zeer nabij met den kwaden droes vermaagschapt, vaak met dezelve gepaard of er in over-

mene 11. regiment husfaren, in het garnifoen te Arras beproefd bij, het welke zich tusfchen de 60 en 70 paarden bevonden, alle door deze kwaal in eenen hoogeren of minderen trap aangetast; edoch, niettegenftaande de voorfchriften, onder toezigt eens bekwamen veearts, op de naauwkeurigfte wijze gevolgd wierden, beantwoordde de uitflag geenzints aan de hooggefpannene verwachting, aangezien alle deze paarden, of onder de geneeswijs ftorven, of zoo weinig gunftige verandering vertoonden, dat, uit hoofde der verbazende kosten die dezelve veroorzaakte, en tot vermijding van verdere aanfteking, men eindelijk befluiten moest hen alle dood te fchieten.

Hieruit fchijnt te blijken, dat indien de Heer Collaine geflaagd is, de kwade droes en worm door deze behandeling te genezen, plaatfelijke medewerkende oorzaken, als lucht efteldheid, aard van het voedfel, en meer andere misfchien onopgemerkte redenen, dezelve waarfchijnlijk grootelijks bevorderd hebben, en dat eene andere land- en luchtftreek haar welligt ten eenemaal derzelver doel zoude doen misfen, uit welken hoofde men ook dit middel geene onvoorwaardelijke zekerheid kan toekennen, zoo lang geene nadere welgeflaagde proeven het bevestigd hebben.

Even min zoude men het volgende middel als zekerder durven aanprijzen, dat mij, gedurende mijn verblijf in Oostpruisfen in 1812, toevallig door eene gedrukte aankondiging

overgaande, is de worm, (*malleus farcinosus, scrophula farcimen*) *le farcin*) en als eene gelijkaardige ziekte aan te merken, welke insgelijks bijzonder het opslorpende vatenstelsel aantast; Deszelfs zetel is vooral in de opper- vlakte des ligchaams bekleedende huiden en klieren gevestigd, en is in deszelfs hoogen en waren trap bijna ongeneesbaar en ten hoogste besmettelijk.

92 Deszelfs oorzaken zijn, boven en behalve die welke den kwaden droes voortbrengen, een kwalijk behandeld rheumatismus, te veel sterk voeder, langdurig en hebbelijk gewordene kwalen, zoo als de loop, enz.

93 Tot kenteekenen van deszelfs aanwezen, verstrekken ronde als aan eene koord geregene knobbels, aan het hoofd, den hals, tus-

---

ging in een der tijdschriften bekend is geworden, welk het gelukkig slagen in het genezen van den kwaden droes, in onderscheidene gevallen, door behoorlijke procesverbalen en getuigschriften gestaafd, bekend maakte, ware het niet dat de onkostbaarheid dier geneeswijs te uitlokkend was, om de beproeving derzelve achterwege te laten, bestaande dezelve alleen in houtskolen tot een ontastbaar poeder gestoten, in eenen mondzak, het paard tusschen de voedertijden, gedurende eenige uren daags aan het hoofd te hangen, zoodanig dat het als verpligt is hetzelve bij de inademing op te snuiven.

tusſchen de voorbeenen, aende zijde des buiks, tusſchen de binnenzijde der achterbeenen, enz.

Het paard wordt traag, de oogen dof, de beenen zwellen en worden kreupel; hoest, rilling, koorts, het overeinde ſtaan van het haar zijn voorboden dezer kwaal; vervolgens verſchijnen de builen met welke de ziekte toeneemt; dezelve worden weeker, breken door en ontlasten een ſtinkend vocht, er wast wild vleesch in dezelve, zij ſteken de aangrenzende deelen aan, vervolgens vertoonen zich de kenmerken van den kwaden droes, welke den dood ten gevolge heeft. Zoodanig is de gewone loop des eigenlijken worms en van den hoogſten trap dezer ziekte.

94 Meer hoop tot genezing geeft de oneigenlijke worm, daar dezelve eigenlijk uit rheumatieke gezwellen beſtaat; bij dezelve vertoonen zich builen aan de zijde der bovenlip, welke tot de grootte eener hazennoot toenemen, doorbreken, en breede drooge zweren vormen, wier etter niet ſtinkt maar eene gladde dunne korst vormt.

Ontſtaan er diergelijke grootere onder de huid der kaken enz., welke uit een klein, rond gaatje, witte gele etter ontlasten; wanneer aan andere deelen, als aan de vóór- en achterbeenen en knien, grootere builen en zwee-

zweren te voorſchijn komen, die eene taaije, ſlijmerige, geelwitte vochtigheid ontlasten, en het paard blijft daarbij gezond, zoo kan men hoop op herſtel voeden.

In het algemeen dient tot genezing het zetten van dragten, terwijl door ſommige het branden der wormbuilen aangeprezen wordt, welke men met laauw water, en daarna met zeepgeest eenige malen daags moet wasſchen, en volgens den raad van PILGER uitwendig op dezelve n°. 20 gebruiken: voorts eene matige beweging, een goede leefregel, goed voeder, zuivere lucht, een zindelijke ſtal en vlijtig poetſen. Inwendig geve men ſpiesglanslever, zevenboom, anijs, mostert- en venkelzaad of n°. 20 *b*, *c*, *d*.



TWEE-

TWEEDE HOOFDDEEL.

RHEUMATIEKE EN KRAMPACHTIGE TOEVALLEN.

EERSTE ARTIKEL.

De rheumatieke of zinkingachtige toevallen.

295 De meeste dezer die, ſchoon zij in uitwerking en gevolgen verſchillen, echter veelal in hoofdkenmerken overeen komen, zijn onder den algemeenen, doch veelal ongepasten naam van v e r v a n g e n h e i d bekend, en worden zoo door eene overſpannene als verzwakte levenskracht voortgebragt, welk karakter men wel in het oog behoort te houden.

De o o r z a k e n der eerſte zijn overdrevene inſpanning en ſnelle verkouding, door koud drinken of ſchielijke rust in koud weder, enz.

296 Deszelfs k e n m e r k e n zijn, treurigheid, gebrek aan eetlust, een hangend hoofd, het ſchielijk uitademen van heete lucht met geopende, drooge, brandende neusgaten en huid, het ſterk kloppen der zijden, en drooge, met witte ſlijm overtrokkene mist; onaangezien alle ſmerten legt het paard zich niet neder, tot het door vermoeidheid nedervalt, en de beenen uitſtrekt; vaak is met deze toevallen, eene ontſteking der long gepaard, terwijl gemeen-

meenlijk in alle deelen pijn bespeurd wordt.

Wat den uitslag der ziekte betreft, zoo kan men deszelfs genezing niet buiten hoop stellen, indien de koorts en longontsteking geenen te hoogen trap bereikt heeft, en de laatste noch niet in versterf overgegaan is.

97 De geneeswijs is in het begin ontsteking werende of bedarende (*m. antiphlogistica, s. temperans*), bestaande in latingen die men herhaalt, wanneer de pols niet langzamer wordt, in verzachtende openende lavementen, laauw drinken, dampbaden, wasschen met laauw water, een matig warme stal, goed legstroo, eene luchtige bedekking, en het herhaalde ingeven van eene kleine hoeveelheid salpeter, bij v. ½ ons met lijnzaad afkooksel.

98 Het rheumatismus dat met verzwakte levenskracht gepaard gaat, en dat men onder de droesziekten, onder den naam van valsche of omzwervende droes rangschikt, is aldaar reeds met een woord aangehaald geworden.

99 De oorzaken zijn dezelfde als bij den droes; de kenteekenen: doffe oogen, matheid der leden, pijn bij het rossen, brandende hitte, een snelle pols, benaauwd kuchend, door hoesten vaak afgebroken ademha-

halen, een drooge tong, ſpaarzame ontlasting van bruine pis, verſtoptheid, vaak ſpiertrekkingen. De zetel der pijn is voornamelijk in de ſpieren der ledematen, deze zijn vaak ſtijf en niet zonder ſmert beweegbaar; dikwijls wordt deze ziekte door een heet gezwel op de oppervlakte der ſpieren verzeld.

De gevolgen zijn dikwijls verlamming, ſtijfheid, gezwellen, mok, enz. De beoordeeling van derzelver uitgang, is dat men herſtel kan hopen, wanneer in haar begin ſpoedige hulp wordt toegebragt, het dier niet te zwak is, en het kenmerk der ziekte meer ontſteking dan verzwakking aankondigt.

100 De genezing beſtaat in de opwekking der levenskracht door opium en geest van kamfer, (n°. 10.) het zij afzonderlijk of met ſalpeter vermengd (n°. 10. *a.*) terwijl de verbinding van kamfer met mijnſtoffelijke kermes, (*kermes mineralis*) (n°. 10. *b.*) en van deze met ruwe ſpiesglans, (*antimonium crudum*,) (n°. 10. *c.*) een en ander in ſlijmachtige afkookſels van lijnzaad- of garstenmeel, vooral in de voorkomende longontſteking, bijzonder dienſtig is, het zetten van dragten aan de borst, den hals en de billen, en het openen der gezwellen, bij verdere beterſchap verſterkende bittere middelen (n°. 8. en 9.), krachtig voeder en eene goede oppasſing.

Reu-

a. Rheumatismus, gewoonlijk vervangenheid genaamd en jicht.

101 Dit ſoort van rheumatismus dat men vervangenheid noemt, is vooral door langeren duur en zonder met aanhoudende koorts gepaard te gaan, van de vorige trappen van hetzelve onderſcheiden, en is of als eene kramp van het werktuig (organ) der huid, of als eenen prikkel, welke bijzonder de peesſcheden aandoet, aan te merken.

102 De volgende kenteekenen vertoonen zich gewoonlijk: vaak zijn het de gewrichten der voorvoeten en de naburige pezen, welke het eerſte dit ongemak aankondigen, dat meer de voor- dan de achterbeenen, ſomtijds doch zelſzaam een en andere aandoet; de voeten trillen in het gaan, hetwelke ſtijf geſchiedt, en waarbij het paard de hielen mijdende, meest op den voorhoef treedt, of het lijdende been naſleept; de beenen zijn ſtijf, de gewrichten bijna onbewegelijk; vaak zet het paard eenen voet vooruit, en meermalen dezelve bij een; het teruggaan is zeer moeijelijk, waarbij het de achterbeenen onder zich laat ſtaan, de voorbeenen vooruitzet of ze als naſleept: voorts zijn de ſpieren hard en pijnlijk wanneer men tegen het overeinde ſtaande haar ſtrijkt.

De

De pols is hard en ſnel, gepaard met algemeene hitte, eene drooge huid, verlorene eetlust en weinig ontlasting, terwijl voorts de pijn en koorts zoo lang duren tot een gezwel zich op de pijnlijke plaats vertoont, de ziekte afneemt of ſlepênde wordt.

In eenen hoogeren trap, worden alle ligchaamsdeelen door pijn aangetast, het paard ligt meer dan dat het ſtaat, en kan als lan bezwaarlijk opſtaan, men ontdekt ſtijfheid in de voet- en kniegewrichten, aan den hals, alsmede in de lendenen en heupen.

103 De uitſlagen de gevolgen dezes toevals zijn: dat bij eene doelmatige en ſpoedige hulp, de deelen vaak derzelver beweegbaarheid terug krijgen, doch ſomtijds echter een waterachtig gezwel in het gewricht nalaten, en voorts het paard langzamerhand herſtelt. Somtijds zwellen de achterbeenen, er ontſtaan uitſlagen, terwijl maar al te veel verhardingen der gezwellen, beenuitwasſen, volvoeten, hoornkloven en verzweringen des hoefs de gevolgen van een kwalijk behandeld of hardnekkig rheumatismus zijn; zijnde het aan diergelijke oorzaken dat men volgens de gevoelens der beste hedendaagſche veeartſenijkundige, de meeste ziekten der beenderen, als de ſchevelbeenen, ſpatten, overhoeven, volvoetigheid door uitzetting van het voetbeen veroorzaakt, enz.

G moet

moet toefchrijven; terwijl niet alleen vele ziekten aan rheumatieke oorzaken zijn te wijten, maar deze vereenigen zich vaak met verfcheidene uitwendige toevallen, wier genezing zonder acht te geven, op het zich daar mede parende rheumatismus zeer bezwaarlijk valt, dus is b.v. de boeg- en kruislammigheid, offchoon uit verrekking ontftaande, veelal oorzaak dat rheumatieke toevallen zich bij dezelve voegen, waardoor men zeldzaam in de genezing flagen zal indien men dezelve alleen als een uitwendig toeval behandelt, terwijl daarentegen het zetten van dragten, zelfs dan wanneer men van de uitwendige befchadiging zeker is, bijna nimmer misfen zal heilzame gevolgen voort te brengen.

104 De oorzaken kunnen dus zoo wel in- als uitwendige zijn; in het eerfte geval zijn het die welke de verteringswerktuigen verzwakken, en door de werkzaamheid van het werktuig, (orgaan) der huid te beperken, de natuurlijke afzonderingen des ligchaams hinderen, zoo als: onverteerbaar zwaar voedfel van zeer verhittende granen en vooral op ongepaste tijden, te langdurige werkeloosheid, bijzonder de fnelle overgang van buitengewone en aanhoudende vermoeijenisfen tot aanhoudende rust; daarenboven kan de aanleiding hier toe gegeven worden, door vorige ziekten, de af-

afwisfeling van de tempering der lucht, verkoudheid, te groote vermoeijenis, het verballen of ontfteken der voeten, hunne gebrekkige vorming, het zij zulks door het te dun uitvegen derzelve, het gaan over harde fteenachtige wegen, of flecht gevormde ijzers veroorzaakt wordt, welk alles eenen te grooten toevloed van fappen naar het lijdende deel veroorzaakt, terwijl hetzelfde met de boeg- en kruislammigheid plaats heeft.

105 In de geneeswijs moet men volftrekt de oorzaak niet uit het oog verliezen, ten einde haar volgens deze te wijzigen: ontftaat dezelve uit te veel rust en voedfel en daardoor tevens verzwakte fpijsvertering, zoo moet men de middelijk verfterkende (negatieve) geneeswijs aanwenden, door eene verkoelende behandeling; men bevordere de ontlasting door braakwijnfteen en dubbelzout, en gebruike die middelen, welke naar de huid werken en de fpijs verterings - werktuigen verfterken, zoo als ammoniak - zout, delfftoffelijke moor, gentiaan, enz., (n°. 48. *b.*); men doe voorts het paard eenen ftrengeren leefregel houden, en van trap tot trap meer beweging verrigten.

106 Zijn daarentegen de oorzaken aan vorige ziekten, vermoeijenisfen en andere welke uit zwakte ontftaan toetefchrijven, zoo onderfteu-

ſteune men de ligchaamskrachten door rust, goed voedſel en oppasſing; men verſterke de huid en de gewrichten door inwrijven en wasſchen met zeepſap en ſpoeling, van welke laatſte men ook baden kan toebereiden; door omſlagen van houtaschloog, het inwrijven van kamfer, enz.; in groote hitte der gewrichten verrigte men zulks met kalkwater; voorts doe men het paard vlijtig wrijven met ſtroo, warm toedekken en matige beweging verrigten, en geve inwendig n°. 2, of 4, of 10 en 48 *a.*, met bijvoeging van 2 oncen gember, en in groote zwakte, van vlug loogzout, aether enz.

De uitwendige hulpmiddelen die men er verder tegen in het werk ſtelt, beſtaan daarin dat wanneer de ziekte ſlechts eenen geringen trap bereikt, dezelve ſomtijds weggenomen kan worden, door het paard warm te rijden, en het te wrijven tot het droog is; kan men niet zeker hopen dat dit alleen voldoende zal wezen, zoo doe men (des noods dezelve herhalende,) eene aderlating aan de hals- of de boegader, hetgene men echter, wanneer de vervangenheid terſtond op het eten volgt, moet vermijden; geve het inwendig 1 ons duivelsdrek in ½ pint warme wijn, of 1 drachma hartshoorngeest en 2 oncen wijngeest met kamfer in een pint warm bier, of n°. 48 *a.*; behange het twee à drie minuten lang met in zeer koud water gedoopte kleeden, wrijve het

ver-

vervolgens droog, rijde het warm, ſtel het voorts in eenen warmen ſtal, wel gedekt op een overvloedig legſtroo, en late het op de mist ſtaan; gevende het tevens lavementen van kamillenbloemen-water met 2 drachma's duivelsdrek, welke kuur men iedere zes of twaalf uuren herhalen moet.

Beſpeurt men niet ſpoedig eene gunſtige verandering, zoo is het raadzaam dat men zonder lang te aarzelen, overga tot het zetten van dragten aan de beide, zelfs naar omſtandigheden aan de vier beenen, of wel van eene fontenel aan de borst, hetgene eene der zekerſte en nimmer ſchadende middelen oplevert in de meeste uit verkouding, en bijzonder uit uitwendige oorzaken ontſtaande, of zich bij dezelve voegende rheumatieke kreupelheid.

107 Is de oorzaak aan ſlechte ijzers, het dun uitvegen der voeten en het gaan over harde wegen toe te ſchrijven, zoo neme men de ijzers af, verkoele de voeten met koud water, zette het paard op eenen zachten grond, doe omſlagen van leem, waarbij men zelfs wat zout en azijn kan voegen, en ga, indien zulks geen beterſchap ſchenkt, tot het zetten van een dragt over, terwijl men, indien er verzamelde vochten of etter in den hoef aanwezig mogt zijn, de zool met het hoefmes, of eene

 tre-

trephine, (eene daartoe gefchikte boor) op de witte lijn moet openen, en zoo hierdoor als door het plaatfen der voeten in natte klei, de daarin opgehoopte vochten ontlasting en afloop bezorgen, welke anders de grootfte verwoestingen in den voet zouden aanrigten, voorts behandele men dit ongemak zoo als bij het vernagelen voorgefchreven wordt; terwijl men daarenboven met vrucht van warme baden uit verzachtende kruiden, als vlierbloemen, kamilien, hooizaad, enz. beftaande, gebruik kan maken.

Is men van alle andere hulpmiddelen verftoken, zoo is het doen eener kleine aderlating, het wrijven der lijdende deelen met eene ftroowisch, die men in een emmer koud water, waarbij men een pint azijn en ½ pint brandewijn gevoegd heeft, bevochtigt, en het achtervolgens ingeven van eenige flesfchen water met een hand vol zout, of 2 flesfchen water met een fles azijn, het beste dat voor de eerfte oogenblikken gedaan kan worden, terwijl men hierbij voorts de andere, wegens deszelfs behandeling gegevene voorfchriften, volgt.

108 De verwaarloozing dezer vervangenheid doet haar van eenen langdurigen (chronifchen) aard worden, en terwijl de koorts weg blijft, tast zij, of de geledingen of de huid aan

aan, welke beide zeer bezwaarlijk te genezen zijn; voor de eerste dezer toevallen geve men n°. 4. en 8. *a.*, en make gebruik van warme omslagen en baden; terwijl men voor de tweede, aangewezen door eene algemeene stijfheid der huid en eenen fijnen huiduitslag met over-einde staande haren, en die, behalve aan verzuim, aan slecht voeder, zwaren arbeid en verwaarloosd poetsen is toe te schrijven, n°. *6. a* en *b.* ingeeft, het paard met zeepsap en aluin wascht, het mout en goede haver geeft, voorts het vlijtig reinigt, eene zuivere lucht en matige beweging doet genieten, en bij beterschap zoo lang rijdt tot zich een zacht zweet vertoont, waar na men het droog wrijft; terwijl eindelijk in soortgelijke langdurige jichtige toevallen, die maar al te vaak alle geneeskundige pogingen te leur stellen, het algemeene koude bad in het warme jaargetijde in het werk gesteld, somtijds nog het eenige middel tot herstel heeft opgeleverd.

TWEEDE ARTIKEL.

De krampachtige toevallen.

109 Verſcheidene ziekten waaraan het paard onderhevig is, zijn van eenen krampachtigen aard. men kan onder dezelve de klem, de vallende ziekte en duizeligheid, de kortademigheid, hoest, hartkloppingen, het buikwee, de verhinderde waterlozing, de kramp der beenen en meer andere rangſchikken, waarvan de eerſte en laatſte alleen in dit artikel verhandeld, en de andere hunne plaats aangewezen zullen worden bij de beſchouwing van de ziekten der onderſcheidene ſtelſels, die zij bijzonder aandoen.

a. De klem.

110 De klem, (*trismus*) *contraction spasmodique de la bouche*) is een toeval welk algemeen het geheele ligchaam, en bijzonder de kaauwſpieren door eene krampachtige zamentrekking aandoet, zoo dat eerst de kaakbeenderen onbewegelijke op elkander ſluiten, en eindelijk het geheele ligchaam ſtijf wordt, terwijl voorts eene toenemende koorts en volkomene verſtopping hierop volgt, de benaauwdheid toeneemt, en het paard ſtuiptrekkende ſterſt.

Der-

111 Derzelver oorzaken zijn verkouding, pijn, wonden bij welke de zenuwen gedrukt of half doorgefneden zijn, of die een zwaar verlies van bloed veroorzaakt hebben, de blootftelling van fommige wonden aan de zon of koude; het ophouden van derzelver ettering, enz.

112 De geneeswijs moet zich naar de oorzaken rigten, en daar deze ziekte eenen fnellen loop heeft, de hulp fpoedig en krachtig wezen; zijn de zenuwen half doorgefneden, zoo doorfnijde men ze geheel, doe derzelver drukking ophouden door verwijdering der wond en het wegnemen der ligchamen die zulks veroorzaken; terwijl men de ettering poge te herftellen door fpaanfche vliegenzalf, terebinthijn, enz., men zette lavementen met braakwijnfteen, (gefpiesglansde wijnfteenzure potasch, (*tart. emet.*) voorts dragten aan de borst en te wederzijde van den hals, welke men zoo prikkelend moet maken als mogelijk is, door in de fontanel voor de borst, terebinthijn- en fteenolie in gelijke deelen te gieten, en de dragten met fterke fpaanfche-vliegenzalf te beftrijken, men omhange het paard met dekens, welke in fcherpe loog van potasch gedoopt zijn, en indien men er gelegenheid toe heeft, zoo begrave men het geheel in warme mist. In-

 wen-

wendig zijn als de werkzaamfte middelen, indien het mogelijk is, het ingeven van wijnige hartshoorngeest, (*liquor ammonii pyreolεosi*) met opium; wijnachtige geest van ammoniakzout (*liq. amm. vinosus*) aanteraden; voorts, indien het paard nog vol kracht is, doe men eene ruime aderlating, zette het lavementen van tabak, baldriaan, duivelsdrek, en opium, wrijve deszelfs kaken met n°. 49 *c.* en geve het n°. 49 *a.* en *b.*, terwijl door VIBURG als een laatst middel het infpuiten van het afkookfel van witte nieswortel (*radix veratr. alb.*) in de halsbloedaderen aangeraden wordt; zoo als ook door PILGER met goeden uitflag is aangewend, het fteken van een ftuk van denzelfden wortel op de beide zijden der kaken, op de buitenfte kaauwfpier, bij wijze van een dragt, gepaard met lavementen van 6 oncen theriac. thebaica, ½ ons alkali met 2 kannen fterk afkookfel van baldriaan-wortel, in welks plaats men ook lavementen van 2 drachma opium, ½ ons duivelsdrek in een kan bovengemeld afkookfel van baldriaan zoude kunnen beproeven.

b. De kramp der beenen.

113 Dit toeval waaraan het paard fomtijds onderworpen is, en door eenen pijnlijken prikkel

kel die de pezen krampachtig aandoet, te weeg gebragt wordt, behoort men wel van de vervangenheid te onderſcheiden, daar dezelve eene geheel verſchillende geneeswijs vordert.

114 Eene der hoofdoorzaken van dit toeval is geſtremde uitwaſeming in koude, die bijzonder de achterbeenen treft, waardoor het zich voornamelijk van de vervangenheid onderſcheidt, welke meestal het eerſte de voorbeenen aandoet.

In dit wordt het paard ſtijf aan één, ſomtijds aan beide de achterbeenen, zoodanig dat het geen deel van dezelve bewegen kan, het gaat kreupel of ſleept het been ſtijf na, het teruggaan is bijna onmogelijk, en niet alleen in het gaan, maar zelfs vaak ſtilſtaande, is het onderſte gedeelte van het lijdende been zoo tegennatuurlijk getrokken dat de koot bijna den grond aanraakt.

115 Met vermijding van alle verzwakkende middelen vinden ſterke geestige prikkelmiddelen, uitwendig hier hunne regte plaats, bijzonder datgene wat in n°. 97 voorgeſchreven is, met welke het geheele been drie of viermaal daags ſterk gewasſchen moet worden.

Indien het paard eenigzins in ſtaat is te gaan, moet men trachten het in beweging te

te brengen, en eenigen tijd omleiden, het herhaald en langdurig met ſtroo wrijven, en een overvloedig legſtroo geven.

Is deze behandeling niet toereikende tot wegneming van het ongemak, zoo kan men overgaan om door het zetten van een dragt aan de dij een tegenprikkel te weeg te brengen, en tevens een of ander krampſtillend en zweetdrijvend middel te geven.

116 De uitgang van dit toeval is dat ſomtijds zelfs bij de doelmatigſte behandeling, hetzelve na eenigen tijd terug keert, doch op gelijke wijs weggenomen wordt, en eindelijk geheel ophoudt. Somtijds blijſt bij verzuim eene hebbelijkheid over, waardoor het paard, wanneer het eerst van de ſtal komt, de beenen krampachtig opheft, dat echter langzamerhand verdwijnt, naar mate het warm wordt, of wel het vertoont ſteeds eene krampachtige beweging, die echter vaak uit eene aangeborene geſteldheid ontſpruit, en die beweging voortbrengt, welke onder den naam van h a n e n ſ p a t bekend, en in het buitengewoon hoog en krampachtig opheffen van een of beide achterbeenen beſtaat.



DER-

DERDE HOOFDDEEL.

ZIEKTEN DER LEVENSWERKTUIGEN.

EERSTE ARTIKEL.

Ziekten der herſenen.

a. De ontſteking der herſenen.

117 De herſenontſteking, (*phrenitis*) veeltijds door het branden der heete zonneſtralen op het hoofd, ſomtijds door uitwendige beſchadigingen veroorzaakt, kenmerkt zich door alle teekenen van ontſteking, als door koorts, hitte, vooral des hoofds, razernij, wildheid, die met matte gevoelloosheid afwisſelt, enz.; terwijl zij zich van den kolder door de hevigheid der toevallen en ſpoediger uitſlag, welke gewoonlijk doodelijk is, onderſcheidt. Zeldzaam levert de kunst veel hulp tegen dezelve op, die het meeste van de natuur zelve verwacht moet worden, aangezien men een zoodanig dier, uit hoofde van deszelfs wildheid, bezwaarlijk naderen kan; Is het mogelijk zoo doe men bovenal een of meer ruime aderlatingen, bijzonder aan de ſlapen; legge omſlagen op het hoofd van klei met ammoniakzout, met water bevochtigd; begiete het hoofd met koud water, en trachte het n°. 7. *b.* met water in te geven. Som-

118 Somtijds wordt een paard door de hitte bevangen, en ſtort door dezelve als bedwelmd neder; dit toeval dat bij ſpoedige hulp geene gevaarlijke gevolgen dreigt, vereischt dat men de neusgaten, ſlapen, het voorhoofd, de ribben en de kroon herhaald met azijn wasſche; men geve het voorts van tijd tot tijd een fles water in, waarin $\frac{1}{2}$ ons ſalpeter ontbonden is, is zulks niet voldoende, zoo moet men het lavementen van laauw water en een handvol keukenzout zetten, een of twee kleine aderlatingen verrigten, en voorts hetzelve in alle gevallen friſſche lucht doen inademen.

b. De kolder.

119 Dit toeval of deze ziekte, welke men als volkomen met de zinneloosheid overeenſtemmende, beſchouwen kan, verſchilt even als deze in uitwerkſelen en trappen, welke de onderſcheiding in ſtille, razende en ſlapende kolder heeft doen geboren worden.

120 De oorzaken en aanleiding is bijzonder in een zwak, teder, of zeer droog ligchaamsgeſtel te zoeken; vette dikke paarden, en vooral ruins, zijn daaraan het meeste blootgeſteld, gelijk men mede opgemerkt heeft, dat de holſteinſche paarden met zeer gebogene hoofden, eenen bijzonderen aanleg, vooral tot den ſtillen kol-

kolder bezitten, hetwelke men niet zonder grond aan de buitengewone terugbuiging van het voorhoofd toeſchrijft, waardoor de inwendige holte der herſenen te zeer beperkt wordt; voorts kan vochtig, mistig, koud weder, te ſterke inſpanning in groote koude of hitte, te heete zonneſtralen, eene ongezonde ſtallucht, onverteerbaar verhittend voedſel, bedwelmende ſlaapmiddelen en gevolgen van andere ziekten, dezelve voortbrengen.

De zetel der ziekte is in de herſens, het zij door verzweringen, verdroogingen of waterzucht; merendeels is zij ongeneeslijk, ja vaak doodelijk.

121 Verſchillende zijn de kenteekenen welke de onderſcheidene trappen aanwijzen, die van den ſtillen kolder zijn: het paard ſtaat als in gedachten, het eet liever van den grond dan uit de ruif, het neemt een mondvol hooi, houd het half gekaauwd in dezelve, zoo dat het ter wederzijde uit de lippen komt, en wacht eenige minuten om het verder te kaauwen, ten ware men aan de halmen trekt, wanneer het zulks vroeger verrigt; na het eten leunt het met geweld in den halſter, met het hoofd op de krib, of laat hetzelve om laag hangen, met ſtarende oogen vooruit ziende; het laat de ooren hangen, of houdt ze eenen geruimen tijd, het eene vooruit, het andere

te-

terug, en toont geene de minfte aandoening wanneer het bij dezelve aangevat wordt; het is ongevoelig voor alles wat het omringt; wanneer men het op den voet treedt trekt het deze niet terug; zet men den eenen op den anderen, of de voorbeenen kruiswijs overeen zoo blijft het verfcheidene minuten, en zoo het lang in deze ftelling tot het deszelfs evenwigt verliest; voorts wil het niet ter zijde treden. Buiten den ftal heft het de beenen zoo hoog op als of het door water baadde, en loopt regtuit door en tegen alles aan. In het rijden leunt het op de hand, en is voor hulpen en ftraffen ongevoelig.

122 Zeer veel overeenkomst in gevoelloosheid heeft hiermede de flapende kolder, waarin het paard daarenboven meest altijd ftaat te flapen.

123 De dolle of razende kolder wordt gekenmerkt door de buitenfporigfte wildheid, daar het paard in denzelven, zoo op ftal ftaande als bereden wordende, fpringt, flaat en tegen alles aanloopt zoo lang den aanval duurt, of tot de toevallen der ziekte ophouden, wanneer het zoo lang tot bedaardheid terug keert, tot het door eenen nieuwen aanval aangetast wordt, aan welke fommige paarden telkens onderhevig zijn, wanneer zij aan de zonnehitte blootgefteld of warm worden.

Zal

124 Zal men met eenige grond hoop op genezing voeden, zoo moet men in de eerfte plaats de oorzaken der kwaal pogen op te fporen, ten einde dezelve weg te nemen, en voorts de werkzaamheid der herfenen, middelijk en onmiddelijk door opwekking van het geheel werktuigelijk geftel (organismus) trachten te herftellen.

Hiertoe doe men, in de eerfte plaats, het paard zoo veel mogelijk eene zuivere frisfche lucht inademen, begiete het hoofd verfcheidenmaal daags met koud water, zette het een dragt aan de borst of voor het hoofd, en doe eene ruime aderlating verrigten, indien men de oorzaak der toevallen aan aandrang des bloeds naar het hoofd, kan toefchrijven: terwijl men het tot buikzuivering, (purgatie) dagelijks n°. 28. *a.* of *b.* ingeeft, en daarenboven prikkelende lavementen van water en zout zet; blijft het herftel achterwege zoo geve men n°. 29., en herhale na twee of drie weken de aderlating, terwijl men het voorts groen voeder op ftal, en gemalene haver of garst geven moet.

TWEEDE ARTIKEL.

De keelontfteking.

125 De keelziekte of keelontfteking (*angina*) veelal door den naam van de vijvel aangeduid,

H tast,

tast, het zij alleen de uitwendige deelen van den hals, doch vaak ook den geheelen slokdarm, de luchtpijp, de keel en oorklieren aan, waarna zij de onderscheiding in uit- of inwendige keelontsteking ontvangt; hare oorzaken zijn vooral aan verkouding, bijzonder door koud drinken toe te schrijven, somtijds paart zij zich met andere ziekten, zoo als met den droes, met koortsen, enz.

126 Bij de eerste heeft alleen eene uitwendige zwelling plaats, welke echter het paard eene vrije ademhaling en slikken vergunt, die bij de inwendige keelontstekingen belemmerd zijn, hetgene men duidelijk aan de pijn en moeijelijkheid in het slikken bespeuren kan, hetwelke vaak zoo groot is dat het water onder een gedurig hoesten door den neus weder uitgedreven wordt; de oogen zijn rood, vaak is de tong ontstoken en gezwollen, de ademhaling hoorbaar, de pols hard en koortsig.

127 Bijzonder wordt tot genezing der inwendige keelziekte eene spoedige hulp vereischt, bestaande in eene overvloedige aderlating van twee tot vier ponden, welke men des noods in de hoeveelheid van één tot twee ponden herhaald, voorts het zetten van dragten te wederzijde van den hals, welke met eene sterke spaansche-vliegenzalf

n°.

n°. 32. moeten beſtreken worden, daarenboven make men omſlagen van laauw water en garst; doe het de warme dampen van hooizaad en water inademen, zette het lavementen van laauw water en keukenzout, verzuime niet het vlijtig met ſtroo te wrijven, en geve, bijaldien het nog ſlikken kan, inwendig n°. 27 en 30 in, terwijl, indien het zulks niet kan doen, men het ſalpeter in lijnzaad- of garstenwater ontbonden, met bijvoeging van genoegzaam honig in de keel moet ſpuiten.

128 Is dezelve alleen uitwendig, zoo poge men het gezwel te verdeelen zoo lang er hoop toe is, door het gebruik van dampbaden en het inwrijven van een verdeelend middel of kwikzalf, terwijl men door het inwendig gebruik van n°. 31 de uitwaſeming tracht te herſtellen.

De leefregel en het voedſel moet in warme meeldranken beſtaan, edoch wanneer de kwaal tot ettering overgaat, moet het voeder matig verſterkende gegeven worden; als dan opene men het gezwel zoodra het week wordt, voorzigtig aan deszelfs benedenſte zijde, en behandele het voorts als eene gewone wond.

DERDE ARTIKEL.

Ziekten der ademhalings-werktuigen.

129 De werktuigen der ademhaling zijn bij het paard bijzonder onderhevig om door de hevigſte toevallen aangetast te worden, die het met een ſnel doodsgevaar dreigen, of door overblijvende gevolgen, deszelfs gezondheid ondermijnen, ten minste het tot verderen dienst onbruikbaar maken.

a. De ontſteking der long.

130 De long-ontſteking (*pleuritis. s. pneumonica consensualis,*) *la pleuresie, peryneumonie*) is eene der ziekten waaraan het paard bijzonder blootgeſteld is, en welke niet alleen andere ziekten dikwijls als bijkomend toeval (symptomatisch) verzelt, maar ook vaak zonder dezelve het paard als eene eigene ziekte (*pl. s. pn. idiopathica*) aantast, het zij afzonderlijk, (*sporadici*) of algemeen als eene heerſchende ongeſteldheid, (*epidemici*). Het is met de beſchouwing der afzonderlijke dat wij ons hier voornamelijk zullen bezig houden, en die der heerſchende (epidemische) longontſteking, onder de benaming van het longenvuur bekend, breedvoeriger onder de koortſen gewagen, daar geachte vee-

veeärtſenijkundigen haar als eene koorts met borstkramp gepaard, aanmerken, in welke dus de longontſteking als een bijkomend toeval plaats heeft.

131 Gansch niet onbelangrijk is de in latere jaren gemaakte onderſcheiding der longontſteking, in eene met vermeerderde levenskracht, die de ware (*pl. s. pn. vera, activa s. sthenica*) genaamd wordt, en in de zulke, welke zich door verminderde levenswerkzaamheid kenmerkt, en den naam van valſche (*pl. s. pn. spuria, passiva, s. asthenica*) ontvangen heeft.

Men zoude den lateren tijd onregt doen, wilde men haar de verdienste betwisten, door deze verdeeling een duidelijker gezigtspunt, met opzigt tot deze ziekte te hebben aangewezen, offchoon dezelve ook den ouden niet onbekend is geweest, waarvan zoo al niet hunne woorden, echter hunne behandeling duidelijke ſporen opleveren.

132 Van hoe veel gewigt dezelve ook moge wezen, vermag men echter haar niet geheel en zonder eenige bepaling aannemen, en de volgende zamenvoegingen (*complicatien*) uit het oog verliezen, zonder wier bijkoming zeldzaam eene longontſteking beſtaat die geheel en onvermengd het kenmerk eener de-

 zer

zer beide hoofdverdeelingen aan den dag legt, en die ieder naar hunnen aard eene wijziging in de geneeswijs vorderen; tot dezelve kan men als de voornaamste de zinkingachtige, rheumatieke en slijmachtige longontstekingen (*pl. s. pn. catharralis*, *rheumatica*, *&c.*) brengen, om van andere minder gewigtige zamenvoegingen niet te gewagen.

Ieder dezer zamenvoegingen bezit het eigenaardige dat gewoonlijk de eene zich meer door wezenlijk vermeerderde levenswerkzaamheid of aanleg tot derzelver vermeerdering, de andere door verminderde levenskracht of strekking tot hare vermindering kenschetst, dus zal men b. v. bij eene zinkingachtige longontsteking meer ontstekingachtige toevallen, en daarentegen bij eene slijmachtige meer die eener verminderde levenskracht te wachten hebben.

Even belangrijk als wenschenswaardig zoude het zijn indien zekere en onveranderlijke kenteekenen den waren aard der ziekte aan den dag leiden, edoch daar deswegens steeds zoo veel duisterheid overig blijft, dat de beoordeelingskracht des ervarendsten geneesheers niet vermogend is, dezelve volkomen te doorgronden, en de ondervinding hierin alleen eene zekere trap van juistheid kan doen verkrijgen, zoo zal het den minder geoeffenden niet anders dan voordeelig zijn, eenige korte en voorname regels ter algemeene behandeling de-

dezer ziekte medegedeeld te worden.

Slechts weinige longontſtekingen zijn in den aanvang niet van eenen ontſtekingachtigen aard, en voegen zij zich al bij eene met verzwakking gepaarde ziekte, zoo verlieze men echter niet uit het oog dat de longen door ophooping van bloed zich in eenen toeſtand kunnen bevinden, die aan den ontſtekingachtigen grenst, en wegens de belangrijkheid dezer edele deelen eene ſnelle hulp tot verligting vordert.

Men overwege naauwkeurig de oorzaken, bijaldien dezelve niet buiten het bereik der naſporing leggen, en onderzoeke oplettend het geſtel des voorwerps; waarbij men in aanmerking moet nemen dat verzwakkende oorzaken niet altijd verzwakking in een ſterk voorwerp te wege brengen.

Daarbij verlieze men nimmer uit het oog het gewigtige deel dat de longen in de dierlijke huishouding nemen, waardoor hunne verrigtingen zonder het grootſte gevaar nimmer een oogenblik afgebroken kunnen worden, hieruit vloeit voort dat men in den beginne der longontſteking, nimmer prikkelende of verhittende middelen moet aanwenden, aangezien de gevallen waarin zulks dienſtig kan wezen, ten uiterſte zeldzaam zijn, en alleen door den geleerden veeärts onderſcheiden kunnen worden. Indien men dus deswegens in de onzekerheid verkeert,

zoo poge men tijd te winnen tot duidelijkere onderſcheiding, door het toedienen van verzachtende en ligte verkoelende middelen, zoo als ſlijmachtige afkookſels met honig, enz.

Beſtaan er teekenen die de aderlating vorderen, zoo behoort zulks onverwijld, ruim en zelfs herhaald te geſchieden, indien de toevallen zulks ſchijnen te vereiſchen.

Wanneer teekenen van ophooping van bloed in de longen beſtaan, zoo late men niet na dit laatſte middel ſpoedig in het werk te ſtellen, even min als eene kleine aderlating zoo nabij mogelijk aan de lijdende plaats te doen, zelfs dan wanneer eene algemeene verzwakking plaats greep, daar hiervan vaak de eenige en onmiddelijke redding afhangt.

Vereischt de ziekte opwekkende middelen, zoo is het veiligſte middel om niet te dwalen, dat men met de zachtſte beginne, om trapswijze te kunnen opklimmen, terwijl men daarenboven ſteeds heeft waar te nemen, om de heviger prikkelende middelen met ſlijmachtige ter doorzwelging te verzachten, uit hoofde van de groote gevoeligheid der longen; deswegens moet de drank ook ſteeds verzachtende zijn, en door bijvoeging van ſlijmachtige middelen de ſcherpte der prikkelende weggenomen en omzwachteld worden.

Ten

133 Ten einde nu met eenige zekerheid de geneeswijze te bepalen, is de kennis der teekenen noodig, zoo dergene die den verſchillenden aard der longontſteking kenmerken als die den ſtaat van verminderde levenswerkzaamheid aankondigen.

De eerſte aanwijzing ontvangt men uit den ſtaat van kracht en de vooraſgaande levenswijs van het door de ziekte aangetaste dier: dus kan men bij afgematte, ſlecht gevoedde en zwakke paarden, vooral bij vochtig weder en jaargetijde niet wel anders dan eene longontſteking met verzwakking veronderſtellen, terwijl dezelve bij ſterke welgevoede paarden, na langdurige droogte, ten minſte in den aanvang ſteeds het kenmerk van vermeerderde levenskracht aan den dag legt.

134 De oorzaken der laastgenoemde zijn gewoonlijk hevige bewegingen, verhitting en geſtremde uitwaſeming door daar op volgende verkouding en koud drinken: terwijl voorts door te veel krachtig voedſel en weinige beweging deze ziekte, zoo al niet voortgebragt, ten minſte zeer voorbereid wordt.

135 In tegenover ſtelling hiervan zijn de oorzaken der longontſteking met verminderde levenskracht, al diegene welke deze te wege brengen, als: te veel, te weinig of

flecht voedfel; te weinige beweging; te fterke en aanhoudende vermoeijenisfen; veranderlijk, koud en vochtig weder, vochtige doffe en vuile ftallen, enz.

136 De algemeene kenmerken dezer ziekte in beide deze ftaten, zijn: dat de ademhaling, welke het paard zeer moeijelijk valt, fnel met geopende neusgaten en fterke beweging der ribben en zijden gefchiedt, en gedurig met eenen korten droogen hoest verzeld wordt; het paard drinkt weinig, offchoon het hevige dorst te kennen geeft en eet genoegzaam niet; het legt zich weinig neder en wankelt in het gaan; de uitwendige warmte is merkelijk vermeerderd, heet en als het ware brandend, de afgang vaak onnatuurlijk, droog of nat.

137 Die welke bijzonder de ware longontfteking of den toeftand van verhoogde levenskracht aankondigen, zijn: dat in dezelve de pols, groot, vol, hard, ras, (*celer*) en matig fneller is dan in den gezonden ftaat, en dan eerst zwak, klein en fnel (*frequens*) wordt, wanneer door verwaarloozing, den ftaat van verzwakking voort gebragt is; de adem is veel heeter dan in den ftaat van gezondheid; het hoesten is in het begin krachtig en helder; de ver-
meer-

meerderde warmte is gelijkvormig over het geheele ligchaam verbreid, terwijl eindelijk de dikte der ontftekingachtige korst, welke zich op het afgetapte bloed vertoont, in verband met de overige toevallen, eene aanleiding tot bepaling van de hevigheid der ontfteking kan geven.

138 De valfche longontfteking of die met verzwakte levenskracht, (*passiva*), het zij dat dezelve zich dadelijk onder dit karakter te kennen geeft, of dat het verzuim in het gebruik van gepaste, of het aanwenden van verkeerde, b. v. prikkelmiddelen, de ware (*active*) longontfteking in deze doet overgaan, onderfcheidt zich van haar, daardoor, dat wanneer men de hand aan de linkerzijde op de ribben naast het fchouderblad legt, men het hart buitengewoon fterk voelt kloppen, terwijl de pols fnel (*frequens*), zwak, klein, krampachtig en fomtijds tusfchenpoozende is.

De ademhaling is fnel en moeijelijk, doch de adem overtreft in hitte weinig die van den gezonden ftaat; het daardoor veroorzaakte kloppen der zijden is echter veel fterker dan in de ware ontfteking, zoodanig dat men het paard dampig zoude achten; de hoest is van den beginne af aan reeds dof en afmattende, terwijl de hitte fteeds

on-

ongelijk over het ligchaam verſpreid is, zoodanig, dat bij afwisſeling de ooren, lippen, voeten, heet of koud zijn, eindelijk zijn het knarsen der tanden en gevoelllooze ſtompheid, toevallen die alleen de gedaalde levenskracht vergezellen.

139 De ziekte welke ſomtijds heerſchende (epidemisch) de grootſte verwoestingen onder de paarden aanrigt, en na hare gevolgen en zetel het longenvuur genaamd wordt, ſchijnt niet zonder grond als eene valſche longontſteking beſchouwd te kunnen worden, die ſijmptomatisch met eene heerſchende koortsziekte gepaard gaat, en bij de meeste van eene verzwakte levenskracht getuigt, of ten minſte ſpoedig in dezelve overgaat.

Wanneer dezelve ſterke welgevoede paarden treft, is zij echter in den aanvang ontſtekingachtig, (6) en voor deze bijna altijd

---

(6) In alle ontſtekingsziekten is het eerſte tijdperk dat van vermeerderde levenswerkzaamheid welk door overſpanning altijd het daarop volgende van verzwakking voortbrengt, welke in die evenredigheid grooter is als de eerſte trap van verhoogde levenskracht boven den natuurlijken ſtaat was geſtegen, het zij dat zulks door de uitwerking van een ziektenprikkel op een ſterk geſtel was veroorzaakt, of dat een ten onpas gebruik van prikkelmiddelen, de overſpanning nog meer heeft doen toenemen.

tijd doodelijk, wanneer men dezelve volgens haren waren aard niet naar de gefteldheid des paards weet te wijzigen, en dus haar in den aanvang als eene valfche ontfteking door prikkelmiddelen behandelt, of de ontftekingwerende middelen aanwendt, wanneer de ftaat van verzwakking reeds aanvang heeft genomen.

4o De hevigheid dezer ziekte welke zoo fpoedig den hoogften trap van levenswerkzaamheid (*sthenie*) *inflamm. activa*) bereikt, dat zij den arts geen tijd verleent om de overfpanning te beteugelen, welke door eene plotfelinge diepe zinking der levenskracht, en overgang tot den ftaat der grootfte zwakte en verfterf gevolgd wordt, die alle opwekking door prikkelmiddelen vruchteloos maakt, kan bij zoodanige paarden tot voorbehoedmiddel, eene aderlating als raadzaam doen befchouwen, als het beste middel om de te fterke overfpanning en daaruit voortvloeijende zwakte een perk te ftellen. (7)

De

(7) De ondervinding fchijnt de gepastheid van dit middel te bevestigen; bij eene heerfchende borstontfteking onder de paarden van het regiment husfaren der garde, in 1807, werden diegene welke men tot voorbehoeding had adergelaten, minder hevig door dezelve aangetast, en kwamen haar het ligtfte te boven, terwijl de andere aan wie men in den beginne zulks had achterwege gelaten, meestal er het flachtoffer van werden.

141 De geneeswijs der longontstekingen moet dus zoo wel na derzelver verschillend karakter en onderscheidene staten onderscheiden ingerigt en gewijzigd worden.

142 De longontsteking met vermeerderde levenskracht, (*pl. s. peripn. activa*,) waaraan gezonde, sterke, wel-gevoede paarden vooral bloot staan, vereischt eene spoedige hulp, tot vermindering der ontsteking door eene onverwijlde aderlating van omtrent drie ponden, die men na omstandigheden in meer of minder hoeveelheid herhaalt, wanneer de toestand der ziekte niet spoedig gunstig veranderd; ook kan het doen inademen van vochtige warme dampen, het dikwijls herhaald wrijven met stroo, en het aanwenden van verkoelende en verzachtende lavementen als gepast aangemerkt worden, gelijk ook het zetten van dragten voor de borst. Als leefregel behoort men het paard matig koel in de stal te houden; het in den aanvang der ziekte met dranken van garst of havermeel, met gele wortelen enz. in plaats van met haver te voeden, en indien de omstandigheden en het jaargetijde zulks toelaten, het op het einde der ziekte, gedurende den dag eenigen tijd in de weide zenden.

Met deze uitwendige behandeling pare men

men het inwendig gebruik van zachte buikzuiverende, verkoelende en flijmerige middelen, zoo als de wijnfteenroom, de falpeter, het wonderzout enz. in afkookfel van fenebladeren en lijnzaad of n°. 21. *a.*, en 7. *a.* waarmede men echter ophouden moet zoodra de ontfteking genoegzaam geheel verdwenen is; terwijl men, wanneer de ftaat van verzwakking aanvangt die middelen moet toedienen, welke de oplosfing der in de longen en luchtpijpen verdikte vochten kunnen bevorderen en deze verfterken, zoo als n°. 1. 21. *aa.*, eindelijk befluite men de geneeswijze met n°. 22. *a. b.* dat echter niet moet toegediend worden, bevorens dat de hoest losfer en ruimer, de tong en neus vochtiger geworden, en de overige toevallen van ontfteking verdwenen zijn, wanneer het voeder ook verfterkende kan gegeven worden.

Ingeval uit deze ziekte een droogen hoest mogt overblijven, zoo worden tot wegneming derzelver de flijmerige middelen op gelijke wijs aangewend, als hieronder tegen den hoest voorgefchreven zullen worden.

143 Geheel tegenovergefteld aan de behandeling welke men in het tijdperk der ontfteking, bij de ware longontfteking moet waarnemen, is die, welke zoo wel in dat van het daarop volgende van verzwakking, als bij-

bijzonder in de valfche longontfteking (*passiva*) moet plaats grijpen; aderlatingen en buikzuiverende middelen zijn in dezelve doodelijk, daarentegen kunnen de dragten fomtijds van nut zijn, (8) terwijl men de verftopping alleen door lavementen moet pogen weg te nemen; heeft daarentegen eene boosaardige loop plaats, zoo make men van zoodanige gebruik welke uit kamillen met bijvoeging van kamfer beftaan.

Het is door vlugtige prikkelmiddelen dat men in den aanvang de levenswerkzaamheid moet trachten te vermeerderen, en te dien einde n°. 21. *c*, ingeven, en herhaald met ftroo wrijven.

In

(8) Zoude men ingeval deze ziekte met rede beduchtheid inboezemde, dat de longen in verfterf zullen overgaan, niet de proef kunnen nemen, om door eenen fterken tegenprikkel het gevaar van deze edele deelen af te wenden, welke daarin beftaat om met een gloeijend ijzer wederzijds van de rugwervels, achter het fchouderblad den rug in de uitgeftrektheid van 2 à 3 duim vrij fterk te branden; voorts door eene prikkelende etterbevorderende zalf, overdekt met eene weekmakende pap eene fterke ettering voort te brengen; of indien men zulks al niet wilde doen alhier fterkwerkende dragten te zetten.

Deze prikkeling in de nabijheid des rugmergs kan niet misfen zeer veel aandoening aan hetzelve te veroorzaken, en zoude van de gelukkigfte gevolgen kunnen zijn, door de aandoening welke door hetzelve aan het geheele dierlijke geftel (organismus) medegedeeld wordt.

Indien de hartkloppingen verminderen, de pols langzamer en voller, de ademhaling gemakkelijker en trager wordt, zoo mag men hoop op herſtel voeden. Wanneer daarbij de prikkelbaarheid vermeerdert, en de ziekte eenigzins eenen gunſtigen keer neemt, zoo verwisſele men de vlugtige prikkelmiddelende tegen aanhoudende, als wilgen- of eikenbast, kalmus enz., terwijl men voorts bij aanhoudende beterſchap, toenemenden eetlust, natuurlijk ademhalen en weinig hoesten, n°. 22. *b.* om de volkomene herſtelling te bewerken, en voorts goed hooi en haver behoort te geven.

144 De uitſlag der longontſteking, welke, wanneer deze zich als eene ware (*activa*) kenmerkt, bij eene doelmatige behandeling meestal ſpoedig en gunſtig eindigt, is alsdan eene volkomene verdeeling der ontſteking en daarop volgende genezing; in het tegenover geſtelde geval heeft dezelve verſterf en eenen ſnellen dood ten gevolge, of laat verhardingen en daaruit ontſpruitende dampigheid achter, of verſtrekt ten oorzaak aan borstwaterzucht, verëttering, verzwering der long of tering, die alle als ongeneeslijke kwalen het paard vroeger of later wegſlepen.

b. De aamborſtigheid of dampigheid.

145 Eene der meest gewone gevolgen eener kwalijk verdeelde longontſteking is, de uit de verhardingen in de long ontſtaande aamborſtigheid (*asthma*), bekend onder den naam van dampigheid (*la pousse*), en welke ſlechts dan eenige hoop op herſtel overlaat, wanneer dezelve ſlechts eenen geringen trap bereikt heeft en niet verouderd is.

146 De oorzaken dezer kwaal, voor welke vette, korthalzige paarden van zekeren ouderdom het meeste vatbaar zijn, beſtaan in verkouding, ſchielijke verandering van voeder, het gebruik van nieuw of ſlecht hooi, en te veel voeder bij te weinige beweging; voorts groot verlies van bloed, voorafgaande ziekten: als borst- en long-ontſteking, de droes, te ſchielijk opgedroogde of kwalijk genezene zweren, verkeerd behandelde en teruggedrevene huidziekten, loop enz.

147 De kenteekenen die dezelve oplevert, beſtaan in eene verminderde levendigheid, eenen doffen korten herhaalden hoest, vooral des morgens; het paard ademt met opgeſperde neusgaten in en met gedruisch weder uit, waarbij de zijden ſlaan, de ribben en buik krampachtig ingetrokken worden, terwijl het met dit al eene ſchijnbare ge-

gezondheid en eenen goeden eetlust bezit; al deze toevallen nemen toe wanneer men zulk een paard eenigzins ſterk doet bewegen, of het in eenen warmen ſtal plaatst, vooral wanneer het veel hooi heeft gegeten, doch verminderen wanneer het in de weide of op ſtal groen voeder geniet.

148 In de geneeswijs moet men zich naar de oorzaken rigten, en in de geheele ziekte het hooi volſtrekt onthoudende, alleen ſtroo en haver in eene mindere hoeveelheid geven; voorts het paard warm dekken; met brandewijn en zeep wasſchen en ſlechts eenen matigen arbeid doen verrigten.

Allerheilzaamst is in het begin dezer ziekte het dagelijks voederen van twee of drie oncen ijslandſche mos, het ingeven van ontlastende middelen: als braakwijnſteen en dubbelzout, hierbij voegende indien de ziekte van eenen krampachtigen aard is, n°. 23 *a*, *b* en *c*. en zette vooral een dragt vóór de borst.

c De hoest.

149 De hoest (*tussis*) *la toux*), welke zonder eene andere ziekte te verzellen of te volgen, zich als eene bijzondere ongeſteldheid van de werktuigen der ademhaling openbaart, (*tussis*

idiopathica), kan men onderſcheiden in eenen droogen en in eenen vochtigen hoest, bij welke laatſte eene of andere vochtigheid uitgeworpen wordt, en die zich vooral ontdekt wanneer het paard bereden is.

150 De oorzaken van dezen hoest kunnen voortgebragt worden, door verandering van jaargetijde, verkouding, ingeademd ſtof, te ſterke inſpanning, ſlechte vochtige duffe ſtallen en vorige ziekten.

151 Een korte drooge hoest uit de beide eerſte oorzaken ontſtaande, kenmerkt of dreigt meestal het begin eener ontſteking der long en vereischt bijna eene gelijke behandeling, waartoe behoort dat men zoo wel in dit als alle andere diergelijke gevallen, waarin paarden door hoest aangetast worden, dezelve in zuivere, luchtige, gematigde en togtvrije ſtallen plaatst; hun warme dampen doet inademen, zuiver voeder zonder ſtof, doch geen of weinig hooi geeft, ſlijmerige middelen als heemst- (*althæa*) en graswortel, arabiſche- of draganthgom doet gebruiken; het driemaal daags een ſlikbrok of drank van ½ ons wonderzout (zwavelzure ſoda) en 2 dr. ſalpeter met honig of lijnzaadwater, no. 24 of 25 geeft, doende daarbij in hoogeren trap van ziekte of uitblijvende beter-

ſchap

fchap eene aderlating en zette des noods bij eene hardnekkige drooge hoest dragten aan de dijen.

Ontftaat dezelve door ingeademd ftof zoo make men van dampbaden, en het ingeven van garst- of lijnzaadwater gebruik.

Daar de oorzaak welke flecht hooi oplevert in de eerfte wegen gelegen is, zoo geve men het paard buikzuiverende middelen met bijvoeging van braakwijnfteen (gefpiesglansde wijnfteenzure potasch) en wonderzout, voorts flijmerige dranken en lijnkoekwater.

Is de oorfprong der kwaal aan eenen kwalijk genezenen of verplaatften droes, verzuimde verkoudheid of longontfteking toe te fchrijven, zoo is dezelve vaak met het volkomenfte gevolg genezen, door het purper vingerkruid (*herb. digit. flor. purpurea*) waarbij men van 2 tot 8 en 10 grein dagelijks opklimt, en te dien zelfden einde 2 fchrupels bij n°. 25 voegt.

152 Eene zwakke vochtige hoest vereischt goede haver- en meeldranken, en het ingeven van n°. 26 *a.*

Ontftaat dezelve door zwaren arbeid, zoo late men het eerst rusten en daarna zich flechts matig in de opene lucht bewegen.

Is de hoest krampachtig zoo geve men n°. 26 *b.*

VIERDE ARTIKEL.

Ziekten der ingewanden.

a. Het kolijk of buikwee.

153 Het kolijk of buikwee (*colica*) *la colique*, *les tranchées*), wordt na deszelfs oorzaken in wind- kramp- worm- en zoogenaamd loodkolijk of datgene het welke door vergiftiging veroorzaakt wordt, onderscheiden.

154 De algemeene toevallen en kenteekenen zijn; verstopping of doorloop, grove slecht verteerde, vaak met slijm bedekte mist; herhaalde pogingen van het paard om deszelfs water te lozen; het geeft voorts deszelfs smert door krabben met de voorvoeten te kennen, draait het hoofd weemoedig naar den buik, werpt zich neder, wentelt zich en springt weder op. Bereikt het toeval eenen hoogen trap zoo gaat het als razende te werk, waarbij het echter deszelfs meester en oppasser kent, hetgene bij de kolder geen plaats heeft.

155 Het wind-kolijk kenbaar aan eenen opgeblazenen buik en zijden en het rommelen der winden, wordt veroorzaakt, door overvoederen vooral van opblazende kruiden, als jonge natte klaver, nieuw ongebroeid hooi, enz.

enz. door fcherpe ligchamen, bijzonder door vergiften, door verftopping van den aarsdarm, door harde mist enz.

156 In de genezing moet men even als in alle ziekten de oorzaken zoo veel mogelijk trachten op te fporen ten einde deze naar dezelve te wijzigen. Men zoeke zoo fpoedig mogelijk de winden te doen ontlasten door lavementen, welke in het algemeen in alle kolijken meer dienst verleenen dan inwendige middelen, en waarbij men fteeds van de zachtfte tot de meer prikkelende moet opklimmen: dus geve men eerst n°. 39, *a*, dan *b*, en eindelijk *c*; men wrijve het paard met ftroowisfen, giete het koud water fchielijk en met geweld op het lijf en wrijve het droog; doe het eene matige beweging in den ftap verrigten, doch rijde het nimmer fterk, en zorg het een goed legftroo heeft; men trachte, indien men de oorzaak aan verftopping toefchrijft, de mist af te halen, en vooral indien de hevigheid der pijnen eene ontfteking dreigt of aankondigt, deze door éene of des noods herhaalde kleine aderlatingen weg te nemen of voor te komen; voegen zich krampen bij het windkolijk zoo menge men in de lavementen 1 drachma opium of 2 dr. duivelsdrek, terwijl men inwendig n°. 33, *a* en vervolgens

33, *b*. geeft, wanneer het kolijk opgehouden is om de ingewanden te versterken, tot welk einde men het tevens ijzerwater kan doen drinken.

157 Ontstaat het kolijk door verkouding, zoo moet men in de eerste plaats door n°. 33 *a*, en de lavementen van n°. 39. ontlasting pogen te bewerken, en voorts daarbij door eene matige beweging het wel toegedekte paard uitwaseming trachten te bezorgen en de huidkramp weg te nemen, waartoe men het n°. 38 ingeeft.

Openbaart zich het kolijk na het schielijk drinken van koud water, zoo geve men het paard eene flesch warm bier in, doe het leiden, met stroo wrijven en warm toedekken.

158 Het kramp-kolijk hetwelk door verschillende oorzaken ontstaan kan: als door ontsteking der ingewanden of werktuigen der spijsvertering, door onverduwelijkheid (indigestie), verstoppingen, verkouding, onzuiverheden, vergiften, wormen, enz. vereischt dat men, indien zulks mogelijk is, in de eerste plaats de naaste oorzaak uit den weg ruime en de door haar veroorzaakte gevolgen te keer ga.

159 Deze is de ontsteking der ingewanden wel-

welke of deze kolijken voorafgaande, dezelve veroorzaakt of opvolgt, kenbaar aan de vermeerderde toevallen, toenemende pijn en harde kleine pols, verdienende des te meer opmerkzaamheid wijl indien dezelve niet verdeeld kan worden, zij het toeval in versterving en den dood, of in uitterende kwalen doet eindigen.

160 Men poge dus dezelve weg te nemen door aderlatingen, welke men bij het minste vermoeden van ontsteking nimmer verzuimen moet, zelfs dan, wanneer de bij de ontsteking der buiks-ingewanden vaak bedriegelijk, klein en snel zijnde pols, zulks niet schijnt te vorderen; voorts door lavementen, het gebruik van stortbaden, van koud water; dat van warm zemelwater met malva- (kaasjes) en glaskruid; het ingeven van n°. 35 *a*, *b* of 36. Men vermijde alle verhittende middelen en zouten, waarom ingeval men bemerkt dat de laatste te sterk prikkelen, men n°. 37 zoo wel tot ingeven als tot lavementen bezigen moet.

Houden de toevallen op, zoo geve men een zacht buikzuiverend middel als van 6 oncen wonderzout met 4 oncen honig in een pint lijnzaadwater opgelost, voorts, geen hooi maar weinig en ligt verteerbaar voedsel, als zemelen, haver- of garsten-

 meel,

meel, enz. en vare hiermede eenige dagen van aanhoudende beterfchap voort, welke men aan het ophouden der toevallen en het terugkeeren van den eetlust herkent, als wanneer men het langzamerhand weder aan het gewone voeder gewent en de kuur met n°. 33, *b*. of 34 befluit, en voorts waarneemt om na alle kolijken, het groene voeder, koud water, en baden te vermijden, maar daarentegen het paard olieachtige zaden en meeldranken te doen gebruiken.

161 Het door onverteerbaarheid (indigestie) voortgebragte kolijk, een zeer veel plaats hebbend toeval, ontftaat, of door de zwakte der ingewanden om het voedfel te verteren, of uit het genot van opzwellend de maag overladend voeder, als rogge, klaver, enz. of uit deszelfs overmatige hoeveelheid, die dikwijls door het bersten der maag gevolgd wordt, alsmede door den plotfelingen overgang van lang genoten zacht en week voeder, b. v. gras, meel, enz. dat de ingewanden verflapt heeft, tot zeer hard, als erwten, boonen, rogge, enz., of wel door fterke beweging kort na of vóór het voeder, waarvan het eerfte de fpijsvertering ftoort, en deze in het laatfte geval de vereischte kracht er toe doet misfen.

Dit alles geeft aanleiding tot dit toeval, dat

dat vooral in eene maagkramp beſtaat, en waarvan de kenteekenen genoegzaam met die der andere kolijken overeenſtemmen; echter moet men om de oorzaken te kennen, de levenswijs en behandeling van het paard onderzoeken, hetgene als eenen algemeenen regel ter beoordeeling van den aard des toevals aangemerkt dient te worden.

In het algemeen hebben de door deze ongeſteldheid aangetaste paarden dikwijls, doch weinig ontlasting, waarop, indien de natuur of kunst geene gunſtige verandering te weeg brengt, eene volkomene verſtopping met ontſteking gepaard, of door deze gevolgd, te wachten is.

162 Tot genezing beginne men even als in alle andere hevige kolijken, met het doen eener naar omſtandigheden geëvenredigde aderlating, voorts zette men alle vierendeel uurs een lavement, zoo als hiervoor in n°. 39. *b.* is voorgeſchreven, waarvan de warmte des waters bijzonder tot de ontſpanning toebrengt, terwijl men inwendig n°. 33. *a.* ingeeft.

163 Maar al te vaak wordt zoo wel dit, als het krampkolijk door verſtopping gevolgd, moetende men om deze gevolgen te doen ophouden, de oorzaken tegenwerken, tot

wier

wier ontdekking de volgende kenmerken zich aanbieden, dat indien dezelve uit overeeten of uit opblazende voedfels beftaan, het paard van de krib terug treedt, deszelfs lijf zwelt, de adem wordt benomen, en alle toevallen van kolijken vertoonen zich, waarvan men het paard moet pogen te genezen, door het op de boven befchrevene wijs te behandelen, even als bij het uit verftopping ontftane kolijk opgegeven is.

b. De loop.

164 Men kan deze kwaal naar deszelfs trappen en oorzaken in een gewone buikloop (*diarrhæa*) *cours de ventre*) en pers- of bloedloop (*dyssenteria*) *dissenterie*) onderfcheiden, terwijl zij daarenboven naar de ingewanden, welke meer bijzonder door de ziekte aangedaan worden, onderfcheidene kenmerken oplevert.

165 De oorzaken zijn meest te zoeken in verkouding, ongezond water, flecht voedfel, verandering van droog en groen voeder, te zwaren arbeid, vooral in de hitte; te veel rust, befmetting en te fterke buikzuiverende middelen; terwijl de gewone buikloop dikwijls ook andere ziekten als een toeval verzelt.

Al-

166 Allergewigtigst is het de **onderfcheidings-kenteekenen** gade te flaan, die de verfchillende foorten en trappen dezer ziekte aanduiden, ten einde deze volgens haren aard te behandelen.

167 Ontftaat de loop uit eene gebrekkige affcheiding der **gal**, (de zoogenaamde leverloop) zoo is de afgang groen of geelachtig en wordt met pijn ontlast.

Door opgehoopte flijm voortgebragt, is deze met veel flijm en fomtijds met wormen vermengd.

168 In die welke uit zwakte der verteringswerktuigen ontftaat, (*lienterie*) is de mist flechts weeker, niet te zamenhangende en met onverteerd voeder vermengd; de minst bedenkelijkfte is die wanneer de afgang flechts dunner en menigvuldiger dan gewoonlijk is, doch in aard met den gezonden overeenftemt, terwijl het paard geene zwakte vertoont.

169 In den buikloop, welke men oneigenaardig met den naam van **vetfmelten** beftempelt, en die alleen eenen hoogeren trap van loop is, die door langdurigheid gewoon (habitueel) geworden is, is de mist vast, doch met een flijm bekleed welke deze het voorkomen van gefmolten vet doet verkrijgen.

De

170 De hoogste trap van den loop (*dyssenterie*) wordt gekenmerkt door het plaatselijk lijden der darmen, door sterke en pijnlijke persing, gevolgd door weinig afgang van onderscheidene gesteldheid, bestaande in kleine, met witte slijm overtrokkene keutels, terwijl het overige eene geelachtige of bloedige vochtigheid uitmaakt.

171 Bij de genezing dezer ziekte behoort men het karakter en de oorzaken derzelve op te sporen, daar hierna de behandeling gewijzigd moet worden.

172 Heeft de loop een ontstekend karakter, en is dezelve met waarschijnlijkheid aan verkoudheid toe te schrijven, zoo geve men in den beginne n°. 40. daarna opium, n°. 44. en 45. lijnzaad en meeldranken, slijmerige lavementen, dampbaden en een warmer stal dan gewoonlijk, ten einde de uitwaseming te herstellen, en de door verkeerde afscheiding veroorzaakte prikkeling der ingewanden weg te nemen, waarbij men als lavement n°. 39. *e.* voegt, voorts na eenige beterschap zachte middelen, terwijl men om de voortdurende hebbelijkheid des afgangs te matigen, sterke herstellende middelen, zoo als n°. 44. met aluin en een weinig opium bij n°. 41 geven kan.

In

173 In de galachtige of leverloop geve men eerst n°. 40, en lavementen van zemelwater met wat wijnsteenroom, vervolgens n°. 42 en eindelijk n°. 44 met meel- en lijnzaaddranken.

74 Kondigt het karakter der loop zwakte en geneigdheid tot ontbinding der vochten aan, zoo moet deze als eene rotkoorts behandeld worden, terwijl tegen eenen geringen trap van den loop, een slap afkooksel van eikenbast met opium, in lijnzaadwater, en in eenen hoogeren trap derzelve indien de omstandigheden zulks vereischen aluin, kamfer en wijn in slijmachtige afkooksels ingegeven moet worden. Op gelijke wijze moet diegene welke uit eene ongesteldheid der zenuwen ontspruit, als eene zenuwkoorts behandeld en voorts n°. 45 ingegeven worden; voorts herstelt men de zwakte der verterings-werktuigen door bittere middelen n°. 34, *a.* eene matige beweging in de opene lucht, goed droog voeder, frisschen drank en bewaring voor koude.

Ontstaat de loop uit te veel rust, gebrekkige afzondering of opgehoopte vuiligheden in de ingewanden zoo geve men n°. 40.

75 Is dezelve alleen aan de eigenschap of verandering van het voedsel toe te schrijven, of

of als eene poging der natuur te beschouwen, om schadelijkheden te verwijderen, zoo is in het eerste geval voldoende om het voeder te veranderen, terwijl men in het tweede, zich wel hebbe te wachten om door opstopping de natuur tegen te werken, daarentegen is het zeer heilzaam in eene hebbelijk gewordene loop, door het zetten van een dragt voor de borst, den prikkel weg te nemen die de ziekte te weeg brengt, en daarbij n°. 44 te geven.

Voegt zich de loop bij eene andere ziekte, zoo geve men n°. 44, en vervolgens n°. 41, welk laatste middel mede zeer dienstig is, wanneer de oorzaken in zúren in de maag gelegen zijn.

176 In alle toevallen welke het darmkanaal aandoen, geve men alle geneesmiddelen in kleine hoeveelheden maar dikwerf in een of ander slijmerig middel, om de ingewanden des te minder te prikkelen; terwijl men vooral van lavementen veel verwachten kan; daar en boven zijn inwrijvingen van spaansche vliegenzalf somtijds zeer dienstig, en in alle buikloopen bij gedaalde levenskracht, met eene drooge huid, groote pijn, persingen en krampachtige toevallen is de opium en duivelsdrek als een hoofdmiddel aan te merken.

Het

177 Het tegenover gestelde van den loop is verstoptheid welke veelal op kolijken volgt en tot wier wegneming aldaar de middelen opgegeven zijn, waartoe men zeer ten onpas buikzuiverende middelen zoude aanwenden; de beste daartegen zijn in het geven van groen voeder des zomers en meel- of zemelwater des winters gelegen. In het algemeen zijn de buikopenende middelen in de meeste gevallen als onzeker en gevaarlijk aan te merken, en slechts in eenige weinige ontstekingsziekten als gepast te beschouwen, kunnende men alsdan zonder gevaar ook het volgende zeker en goedkoop middel gebruiken, bestaande in een pond rozijnen in een kan water tot op de helft te doen verkoken en in eens in te geven, daar anders in de meeste ziekten de lavementen verre den voorrang verdienen.

c. De verlorene eetlust.

178 Hoe zeer de natuur zich niet ongestraft door de kunst tot eene sterkere spijsvertering laat dwingen, en dus alle door bedrog en onkunde uitgevondene middelen welke men aanwendt om het paard tot een meerder genot van voedsel aan te prikkelen dan het tot instandhouding der gezondheid noodig heeft, als de eerste oorzaken van derzelver

ſtoring zijn aan te merken, kunnen echter ongeſteldheden der ingewanden en vergaderde ſlijm in de maag, of deszelfs zwakte de werkzaamheid der verteringswerktuigen ſtremmen, welke alleen door eene aanprikkeling herſteld kan worden; hiertoe geve men als voeder, radijs, ramenas en peperwortel, en op ieder havervoeder een lepel vol van n°. 46. *a.* of *b.*; gewoonlijk is een lepel vol mosterdzaad en keukenzout, zelfs alleen het laatstgenoemde, wanneer men van andere middelen verſtoken is, in de meeste gevallen toereikende om den eetlust te herſtellen, terwijl men de hoeveelheid van het hooi en haver vermindert, en naar evenredigheid der terugkeerende graagte weder langzaam vergroot.

Men lette voorts of het paard al of niet naar deszelfs voeder tracht, in het eerſte geval heeft eenig plaatſelijk gebrek plaats, het zij in den mond, aan de tong of in de keel, of wel eene kwade ſmaak in den mond, welke men meermalen met azijn en zout moet uitwasſchen; edoch men vermijde de te regt afgekeurde gewoonte om den mond door het afſlaan van de punten der kiezen, zoo als men het noemt, te doen ſchoon maken; weigert het daarentegen het voeder, zoo onderzoeke men of dit ook bedorven of de krib vuil is, moetende men

in

indien geen van beide plaats heeft, het 24 uren doen vasten: welk middel insgelijks met vrucht kan worden aangewend, wanneer de oorzaak in het overladen der maag door de op eens gegevene te groote hoeveelheid voeders is te wege gebragt.

d. Wormen.

179 Onder de toevallen welke de ingewanden treffen, kunnen er verscheidene aan eene onmatige hoeveelheid wormen, van verschillende soorten worden toegeschreven; die zich, het zij de maag of ook de darmen ten woonplaats uitgekozen hebben, zijnde het dus deze van welke men het paard moet trachten te bevrijden, waartoe een zeer gemakkelijk middel zich aanbiedt, in 4 of 6 oncen glinsterend schoorsteenroet in een pint melk ontbonden in te geven, waarmede men eenige dagen voortgaat, en vervolgens n°. 28. *c.* ingeeft, terwijl daar zwakte der ingewanden gewoonlijk met wormen verzeld gaat, zoo geve men daarna n°. 8. en 9, na het ophouden der kenteekenen van het aanzijn der wormen.

Als eenvoudige hulpmiddelen wordt het geven van een handvol rijnvaren-kruid (*herb. santonici*), zelfs dat van een handvol gemeene tabak, op het eerste voeder, als een middel

aangeprezen, dat dikwerf krachtdadig tot hunne verdrijving medewerkt.

VIJFDE ARTIKEL.

Ziekten van de werktuigen der pisontlasting.

De opstopping van het water.

180 De opstopping van het water, een niet zeldzaam toeval, hetwelk eene spoedige en krachtdadige hulp vereischt, ontleent deszelfs aanzijn uit verschillende oorzaken, als uit verkouding, winden, verstopping, kwetsing, voorafgaande ontsteking, verharding der voorstaanklieren, verlamming der blaas, taaije slijm of zand in dezelve: terwijl de door deze veroorzaakte toevallen merendeels van eenen krampachtigen aard zijn.

181 Men ontdekt hetzelve aan de volgende kenteekenen: het paard is benaauwd, ziet angstig naar de zijden; doet gedurig pogingen om het water te lozen, het stampt en krabt met de voorvoeten, terwijl deszelfs ademhaling onregelmatig is.

182 De oorzaken geven de geneeswijs aan de hand, welke vooräl daarheen moet strekken om door bewerking van ontspanning de kramp-

krampachtige toevallen te doen ophouden, door warmte, lavementen, en des noods door aderlatingen; men gebruike als lavement n°. 39. *f.* en geve inwendig n°. 47. *a.* en *b.*

Eene geringe opſtopping kan men dikwijls door plaatſing in eenen warmen ſchapenſtal, het leggen van warme omſlagen op de lendenen, het inbrengen van zeep of tabak in de ſchede of van eene pisſebed in den koker, gepaard met eene zachte beweging, doen ophouden.

Ontſtaat dezelve door ontſteking van de blaas of der nieren, zoo moeten aderlatingen en lavementen in het werk geſteld en ſlijmerige en verzachtende middelen ingegeven worden.

183 Tegen de zoogenaamde koude pis, of louterſtal, die uit verkouding ontſtaat, zijn ſlijmerige middelen, verkoelende dranken en aderlatingen als raadzaam aan te merken.



VIERDE HOOFDDEEL

DE TOEVALLEN DOOR UITWENDIGE OORZAKEN VOORTGEBRAGT, OF DIE ZICH UITWENDIG AAN HET LIGCHAAM VERTOONEN.

EERSTE ARTIKEL.

De vergiftigingen.

184 Hoe zeer in oorſprong en uitwerkingen onderſcheiden, ſtemmen echter de vergiftigingen daarin overeen, onverſchillig of zij hunnen oorſprong uit het delfſtoffelijk, groeiſtoffelijk of dierenrijk ontleenen, dat zij het levensbeginſel op de verwoestendſte wijze aantasten en indien geene onverwijlde en gepaste hulp hunnen voortgang ſtuit, de hevigſte toevallen met eenen ſnellen dood doen beſluiten.

Vele vergiften uiten hunne ſchadelijkheid door hunne overmaat of verkeerde aanwending, terwijl zij in eene juist berekende gave toegedeeld tot de heilzaamſte geneesmiddelen verſtrekken; dezelve doen zich dus door hunne verderfelijke uitwerkingen kennen wanneer deze evenredigheid overtreden wordt, welke de ondervinding leert dat bij de onderſcheide-

dene dierſoorten aan groote wijzigingen onderhevig is; of ook, wanneer onkunde of achteloosheid oorzaak zijn dat giften binnen in het ligchaam gebragt worden, die alleen uitwendig hunne werking hadden moeten verrigten.

a. De delfſtoffelijke vergiften.

185 De delfſtoffelijke zijn degene die zich het eerst aan onzen aandacht aanbieden, en beſtaan uit die welke uit het kwikzilver, rattenkruid, koper, lood, ſpiesglans en derzelver bereidingen, de delfſtoffelijke zuren enz. hunnen oorſprong ontleenen, terwijl men daaronder ook de nadeelige gevolgen kan rekenen welke door het overmatig en ongepast gebruik van ſommige middelzouten veroorzaakt wordt.

Met uitzondering van die welke door de loodgiften voortgebragt worden, welke zamentrekkend en langzamer doch niet minder nadeelig werken, brengen de andere delfſtoffelijke giften, zoo als het rattenkruid, het ſpaanschgroen, de kwik- en ſpiesglansbereidingen door den hun eigen ſcherpen prikkel, de hevigſte ontſtekingen der ingewanden te weeg, gelijk mede dit door de zwavelzout- en ſalpeterzuren veroorzaakt wordt.

186 De eerste vordering tot redding is onverwijlde hulp ter beteugeling van den voortgang der werking dezer vergiften, zoo door hunne scherpte te omzwachtelen als hen te ontbinden. Men bewerkt zulks bij alle door het ingeven eener ruime hoeveelheid vette zelfsstandigheden zoo als olie, ongezoutene boter enz.; terwijl men tevens tot ontbinding van deze alle, (met uitzondering van die uit lood,) loogzoutige bereidingen, vooral van zeep in eene aanmerkelijke gift, met veel zoete melk ingeeft, en bij de loodgiften 1 a 2 drachma aluin met 2 a 4 drachma opium toedient; zijnde voorts in de mijnstoffelijke zuren, alleen verdunnende en met dezelve in verwantschap staande middelen in staat derzelver schadelijkheid te verminderen.

b. De groeistoffelijke vergiften.

187 De groeistoffelijke vergiften werken meestal verdoovend op het gevoel, zoo als de opium, scheerling, de nachtschade, kraanoogen, de taxis en meer andere, of wel bijtende zoo als de witte nieswortel, de wolfsmelk enz.

Van de eerste doet eene geringe hoeveelheid weinig nadeel aan het paard, terwijl men diegene welke door grootere te weeg gebragt worden, het beste door groeistoffelijke zu-

zuren als azijn, alsmede door melk en olie tegengaat. Schadelijker dan deze is de taxis welke zelfs in kleine hoeveelheid als doodelijk voor het paard wordt opgegeven.

188 Het tweede foort van plantgiften die door hare bijtende eigenfchappen, die zich zelfs bij het uitwendige gebruik aan den dag leggen, en dus zoo veel te meer inwendig de hevigfte ontftekingen veroorzaken, vereifchen dat men deze door het ingeven van flijmerige en olieachtige middelen, zoo als olie, lijnzaad-drank, melk enz. onfchadelijk poge te maken.

189 Behalve deze zijn er nog eene menigte plantgewasfen zelfs onder de gewone voederkruiden vermengd, welke zoo al geene doodelijke, ten minfte eene zeer nadeelige uitwerking op de gezondheid te weeg brengen, welke nog grooter zoude zijn, ware het niet dat plantëtende dieren dezelve in veel grooter hoeveelheid kunnen verdragen dan de vleeschëtende; des niettegenftaande blijft het allerraadzaamst, zoodra men bij het genot van eenig nieuw voeder of weide, verfcheidene paarden aan eene gelijkvormige ongefteldheid ziet lijden, hetzelve te onderzoeken, in allen gevalle het te veranderen

 en

en des noods de vereischte tegenmiddelen in het werk te ſtellen.

c. De dierlijke vergiften.

190 De dierlijke vergiften zijn tweeledig, namelijk die welke door den beet of de ſteek van eenig dier, en die welke door beſmetting aan het ligchaam medegedeeld worden.

Tot de eerſte behooren bovenal de beet van dolle honden, die der adders, en de ſteek van gekorvene diertjes, zoo als van wespen en horſels; Van welke eerſte als het gewoonlijkſte en gevaarlijkſte, alleen hier kortelijk melding zal geſchieden, en van de andere hier ſlechts ter loops met weinige woorden gewag behoeft te worden gemaakt, daar de beet der adders ſlechts in die landen te duchten is, waar dezelve door menigvuldigheid en warme luchtſtreek het paard aan de doodelijke gevolgen van dit toeval blootſtelt, terwijl de ſteken van inſekten wel van pijnlijken doch niet dan door hunne menigte van gevaarlijken aard zijn en men dezelve door inwrijven van warme olie ſpoedig kan doen verdwijnen.

c., De dolle hondsbeet.

191 Bij deze is het meeste van uitwendige mid-

middelen te verwachten; men brandt of ſnijdt de wond zoo ver mogelijk is uit, kerſt en beſtrijkt ze met ſpiesglansboter, na ze in het eerſte oogenblik met zout en azijn of ſcherpe zeepzieders loog uitgewasſchen te hebben, moetende men, indien de plaats zulks niet toelaat, de wond met zoutzuur bevochtigen en met poeder van ſpaanſche vliegen beſtrooijen, terwijl men als inwendig middel n°. 50., of om den anderen dag 3 drachmas nachtſchade-wortel (*r. belladonna*) kan geven.

d. De vergiftigingen door beſmetting.

192 Onder de dierlijke vergiften kan men ook die ziekten rangſchikken, welke zich door mededeeling voortplanten, en tot naaste oorzaak van ziekte verſtrekken kunnen, zoodanig is de droes, de kwade droes, de worm, de ſchurſt, in een woord al die kwalen welke men door den naam van beſmettelijke (*contagiosa*) gekenmerkt heeft, wier aard en geneeswijs op onderſcheidene plaatſen afgehandeld is, en waaromtrent alhier alleen als eenen algemeenen regel voorgeſchreven wordt: dat men de zorgvuldigſte afzondering tusſchen de gezonde en de door eenige zoodanige ziekte aangetaste paarden moet daarſtellen, en alle middelen tot derzelver voortplanting wegnemen.

TWEEDE ARTIKEL.

De huidziekten.

193 Bijzonder komen diegene alhier in de eerste plaats in aanmerking, wier oorzaak men aan besmetting moet toeschrijven, zoo als de verschillende soorten van schurft enz.

α. De schurft.

194 De schurft, (*scabies*) *la gale*) is eigenlijk eene huidziekte, wier oorzaken aan onzuiverheid der huid, besmetting, nat en warm weder, gepaard met ongenoegzaam en slecht voedsel kunnen toegeschreven worden; weshalve paarden die groote vermoeijenissen en gebrek uitgestaan hebben, zoo als in veldtogten, vooral voor deze kwaal vatbaar zijn, die vaak onder dezelve de grootste verwoestingen aanrigt.

195 Men onderscheidt dezelve in tweè soorten, namelijk: in de vochtige of natte, (*scabies sicca*) en in de drooge, (*scabies humidua*) *les dartres*), waarvan de eerste uit blaasjes bestaat, die een scherp vocht ontlasten, dat ten laatste roven en pijnlijke gaten veroorzaakt; terwijl de drooge uit meelachtige schubbige korsten bestaat, die

die verouderd zijnde, vele kleine vleeschachtige uitwasſen bedekken en voortbrengen.

Beide ſoorten zijn ten hoogſte aanſtekende, en breiden zich trapswijs meer en meer uit, indien geene gepaste middelen daartegen in het werk worden geſteld. In den aanvang zijn het ſlechts kleine plaatſen die er door aangetast worden, de haren verliezen aldaar hunnen glans, de jeukte doet het paard dezelve wrijven, hetgene hen doet uitvallen en de ſcharftuitſlag vertoont zich; bij verderen voortgang en verwaarloozing dezer ziekte, verſpreidt zich niet alleen dezelve meer en meer over de oppervlakte des ligchaams, maar de ziekteſtof zelve wordt in het ligchaam opgeſlorpt, zulks doet deze kwaal hebbelijk worden, en eenen voortgang bekomen, die niet alleen de hulpmiddelen den hardnekkigſten tegenſtand biedt, maar niet zelden den dood des diers ten gevolge heeft.

196 Hoe moeijelijk ook deze ziekte in haren hoogſten trap te genezen moge zijn, zoo gemakkelijk is dezelve echter in derzelver aanvang weg te nemen.

Tot derzelver voorkoming ſtaan in de eerſte plaats de voorſchriften van zindelijkheid boven aan; vlijtig poetſen en wasſchen tot zuiver houden der huid, luchtige ſtallen en zuiver legſtroo met genoegzaam goed voe-

voeder, waarbij men, ingeval zich dezelve onder de paarden openbaart, de ſtrengſte afzondering tusſchen de gezonde en beſmette voegen moet, zijn de beste voorbehoedmiddelen.

Deze zelfde middelen behooren ook de eerſte te zijn die men bij de genezing aanwenden en nimmer verzuimen moet: men wasſche voorts het geheele paard dagelijks met ſterk zeepſap, potasch of houtasch-loog, of om den anderen dag hiermede, late het dus ſtaan, en poetſe het den volgenden, terwijl men de aangedane zigtbare plaatſen met aluin en tabakswater en zoo dezelve ontſtoken zijn met kalkwater wascht, terwijl men voorts tegen de natte ſchurft, het middel van profesſor DUPUITREN, dat door het geneeskundige beſtuur tegen de ſchurft bij den mensch aangeprezen is, met vrucht zoude kunnen beproeven. (9)

De-

---

(9) Hetzelve beſtaat daarin dat men 4 oncen zwavellever, (gezwavelde potasch,) *sulphuricum potassæ*) oplost in 2 ponden water in eene aarden pan van genoegzame grootte, en voorts ½ drachma vitriool-olie (zwavelzuur,) (*acidum sulphuricum*) bijvoegt, onder geſtadig roeren met een ſtokje, hetgene eene opbruiſing veroorzaakt, na welks einde men dit mengſel in eene welgeſtopte glazen flesch bewaart.

Zoo veel mogelijk bereide men hiervan dagelijks de vereischte hoeveelheid, ten einde het deszelfs kracht niet verlie-

Deze uitwendige behandeling is in de meeste gevallen toereikende om eene eerstbeginnende fchurft weg te nemen. Is dezelve reeds van eene zekere uitgebreidheid, is zij verzuimd of vindt men deze uitwendige middelen niet toereikende, zoo geve men inwendig n°. 69. *a. c.*, vervolgens n°. 69. *b. d.* en bij verouderde algemeene fchurft n°. 69. *e.*

197 In de drooge fchurft heeft de ondervinding geleerd, dat inwendig het gebruik van 69. *a.* en het beftrijken driemaal daags der vlekken met n°. 69. *g.*, gepaard met eenen zacht voedenden leefregel, beftaande uit goed hooi, $\frac{1}{3}$ haver en $\frac{2}{3}$ zemelen, de beste gevolgen heeft gehad.

Is de ziekte zeer geworteld en uitgebreid, zoo beftaat het middel waarvan men het meeste verwachten kan, daarin, dat men het paard naar evenredigheid van deszelfs krachten aan twee of zelfs aan de vier beenen dragten zet.

Het voedfel moet in het algemeen goed en krachtig zijn, en is het mogelijk in eene goe-

lieze; men wasfche met hetzelve tweemaal daags de aangetaste plaatfen, late eenigen tijd daarna verloopen en wasfche vervolgens dezelve met fchoon water af, of doe het paard baden, waarvan vooral in zeewater veel goeds te wachten is.

goede voorjaarsweide, of uit goed gras en distels bestaan, welke laatste getoond hebben allerheilzaamst te zijn, niet alleen in alle huidziekten, maar ook in alle die der opslorpende vaten, daar dezelve de spijsvertering bevorderen, en tevens eene zachte ontlastende eigenschap bezitten.

198 De manenschurft en zoogenaamde staartworm, waarvan de eerste meestal paarden met vette zware halzen overkomt, zijn slechts mindere en plaatselijke trappen dezer kwaal, en vereischen tot hunne wegneming eene soortgelijke geneeswijze.

b. Het verharen.

199 Het uitvallen der haren dat dikwijls de huidziekten verzelt, of op dezelve, zoo als ook op andere ziekten volgt, heeft zelfs in den gezonden staat op vaste tijdperken plaats, en wordt door eene wijze werking der natuur te wege gebragt, ten einde het paard eene aan de tempering der jaargetijden geëvenredigde bedekking te geven.

Wij zien dus dat in het najaar tegen het naderen van den winter, als ook wanneer de paarden aan de guurheid des weders blootgesteld zijn, derzelver huidharen dikker, grover en langer worden, bijzonder die, wel-

welke gevoelige en meest aan koude blootgeſtelde deelen moeten dekken, gelijk de ooren, onder de kaken, den buik en de beenen; minder heeft zulks echter bij paarden plaats, die uit warme dan die uit koude landen afkomſtig zijn, en in dezelve leven.

Zoo lange de ſtrengheid des jaarsgetij's deze warmere bedekking nuttig en noodzakelijk maakt, behoudt het paard dezelve, edoch met de aankomst der lente, wanneer eene zachtere lucht haar niet alleen overtollig maar zelfs lastig zoude doen worden, ontſlaat de ſteeds wijze natuur het dier trapswijs van dezen warmen winterrok, de grove haren ſterven, vallen uit en worden achtervolgens door zachtere en kortere vervangen, die in het najaar weder voor deze plaats maken.

1200 Wij maken alleen van dit natuurverſchijnſel gewag, om tegen de misbruiken te waarſchuwen, voortgebragt door een onzinnig denkbeeld van ſchoonheid, welke alles doet aanwenden om de paarden ten allen tijde even glad van haar te doen blijven, wijl zulks niet bewerkt kan worden zonder de natuur geweld aan te doen, en den grond tot een aantal ziekten te leggen, wier ware oorzaak door de kortzigtigheid niet beſpeurd wordt.

Overbodig zoude het zijn wijdloopig te betoogen, dat de pogingen der natuur tot eene nieuwe huidbedekking, eene vermeerderde levenswerkzaamheid vordert, die niet anders dan ten koste van andere werkzaamheden des dierlijken gestels volbragt kan worden, waardoor in dat tijdperk steeds een staat van meerdere of mindere zwakte plaats grijpt, waarvan een duidelijk bewijs gevonden wordt in de matheid, slapheid en vermeerderde uitwaseming des diers bij deszelfs gewone werkzaamheden, die eerst een volkomen einde neemt wanneer deze verrigting der natuur afgeloopen is.

Hoe onzinnig is het dus, deze tot bespoediging dezer werking aan te prikkelen, gelijk maar al te dikwerf plaats heeft, het zij door het voorbrengen eener kunstwarmte, door zeer warme stallen, of de bedekking met wollen dekens, het zij door het gebruik van prikkelende, en op het werktuig der huid werkende, of verslappende middelen, zoo als het toedeelen van zout, het geven van lijnkoekdranken enz.

Een en ander doet wel de bedoeling bereiken om het paard veel vroeger doch tevens ontijdig van haar te doen verwisselen, hetgene echter ten gevolge heeft, dat indien het al niet door het missen der noodzakelijkste bescherming, door onderscheidene

ziek-

ziekten van geſtremde uitwaſeming aangetast wordt, ten minſte, wanneer het den invloed der koude ondervindt, deszelfs haren op nieuw dikker worden, en het deze na eenigen tijd andermaal verliest, waardoor eene onnoodige kunstige zwakte des dierlijken geſtels wordt veroorzaakt.

201 Dit alles zal genoegzaam zijn tot betoog der ſchadelijkheid dezer behandeling, terwijl alleen nog overblijft hierbij te voegen, dat het alzins raadzaam is, de paarden die gedurende dit tijdperk ſteeds in eenen ſtaat van zwakte verkeeren, zoo veel mogelijk van zware vermoeijenisſen te verſchoonen.

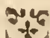
202 Wat het uitvallen der haren ten gevolge eener uitgeſtane ziekte betreft, daar zulks een natuurlijk gevolg derzelve is, zoo behoeft men geene hulpmiddelen daartegen aan te wenden.

Alleenlijk dan, wanneer een paard buiten den gewonen tijd van haar mogt verwisſelen, hetgene ſteeds een kenmerk van zwakte, bijzonder van de verteringswerktuigen is, kan men hetzelve door verſterkende middelen te hulp komen, waaronder de bittere prikkelmiddelen, als gentiaan- en alantswortel, de ſtaal- en ijzerbereidingen, met vrucht gebezigd kunnen worden.

c. De luizen.

203 Groote vermoeijenisſen, ongemakken en ſlecht voedſel, gepaard met verwaarloozing der zuiverheid, verleenen het paard eene vatbaarheid om door luizen bedekt te worden, die zich tot in het ongeloofelijke bij hetzelve vermenigvuldigen en op andere uitbreiden, indien men geene krachtdadige tegenmiddelen aanwendt, ja zelfs in eene luisziekte ontaarden.

204 Tot wegruiming derzelver behoort in de eerſte plaats, het zorgvuldig poetſen en wasſchen met ſcherpe loog, afkookſel van zwarte tabak, en zelfs het inwrijven in de manen en ſtaart met gewone kwikzalf, waarmede men een goed overvloedig voeder moet paren, daar de ondervinding leert dat welgevoede en gezuiverde paarden weinig vatbaarheid bezitten om dit ongedierte te ontvangen.



VIJF-

VIJFDE HOOFDDEEL.

OVER DE KOORTSEN.

EERSTE ARTIKEL.

Over de koortſen in het algemeen.

205 Weinig toevallen verſtoren den ſtaat van gezondheid zonder met koortſen gepaard te gaan, zoo als men in alle ontſtekingen ontwaar wordt, terwijl daarentegen genoegzaam geene koortſen beſtaan waardoor niet eenig gedéelte of ſtelſel des ligchaams bijzonder wordt aangedaan, offchoon de hoofdzaak der ziekte eigenlijk in de koorts gelegen is; het is deze welke wij in deze afdeeling bijzonder in aanmerking behooren te nemen, zonder ons met de naſporing van het wezen, de verſchijnſelen en de ziektekundige beſchrijving derzelve bezig te houden, daar zulks tot het door mij voorgeſtelde oogmerk overbodig zoude zijn.

206 Men onderſcheidt de koortſen in twee hoofdſoorten, volgens de geſteldheid der levenskracht, te weten:

1. In die waarin het vaatgeſtel deszelfs

volkomene bewerktuiging te veel op deszelfs vochten, en deze weder op de vaten doet werken, waarvan dus de gevolgen eene vermeerderde terugwerking en prikkeling met een volkomen vermogen tot werkzaamheid zijn; welke soort van koorts in de kunstspraak een ontstekingskoorts (*febris inflammatoria*) *sahenict*, *synocha*,) genaamd wordt.

2. In die welke eene regtstreeksche (direkte) of middellijke (indirekte) zwakheid aankondigen, en gekenschetst worden door verminderde levenskracht, vermeerderde prikkelbaar- en gevoeligheid der levenswerktuigen, gepaard met een verzwakt werkingsvermogen en eene dadelijke neiging tot ontbinding der vochten; welke gesteldheid met de benaming van tijphus of asthenie bestempeld, en voorts onderscheiden wordt:

a.) In die, waarin eene sterke werking van het bloedadergestel, groote zwakte en neiging tot ontbinding der vochten plaats heeft. (de rotkoorts) *febris putrida*).

b.) In koortsen met bijzondere aandoening van het zenuwgestel, en daaruit ontspruitende verzwakking der levenswerktuigen. (de zenuwkoorts) *febris nervosa*).

c.) Voorts de uit beide zamengestelde, rotachtige zenuwkoorts, en zenuw-rotkoorts.

TWEE-

TWEEDE ARTIKEL.

De koortſen met verhoogde levenskracht. *(de heete of ontſtekingkoortſen.)*

207 Deze of de zoogenaamde ontſtekingkoorts (*febris inflammatoria*) is nimmer volkomen en ongemengd aanwezig, en beſtaat uit dat oogpunt beſchouwd dus alleen denkbeeldig (ideaal), echter verleent derzelver beſchouwing, het voordeel van haar te onderſcheiden en de geneeswijs volgens hare onderſcheidene trappen te leeren wijzigen.

208 Om deze koorts te vormen, welke hare oorzaak van verhitting, ſterke beweging, zonnehitte, verkouding, koud drinken, enz. ontleent, en waaraan jonge ſterke en welgevoede paarden bijzonder blootgeſteld zijn, moet het opſlorpende vaatgeſtel zich in eenen verzwakten lijdenden ſtaat bevinden, terwijl het bloedaderlijke geſtel door dat der zenuwen onderſteund, eene verhoogde levenskracht uit, en dan eerst beterſchap volgt, wanneer met de terugkeering van dit laatſte tot deszelfs juiste werkingskracht, die van het eerstgenoemde weder rijst, en voorts de beſlisſende (critiſche) ontlastingen door het water, het zweet enz., door eene ſchei-

 na-

natuurkundige werking van opheffing, neerploffing enz. voortbrengt.

209 Deze ſtaat van verhoogde werking der levenskracht, (*status activus s. sthenicus*) gaat in dien van verzwakte (*status passivus, s. asthenicus*) over, welke gevaarlijker wordt, naar mate de eerſte heviger was en niet bij tijds tegengegaan is geworden, zijnde het nimmer de eerſte maar wel de overgang in den laatſten (*typhus*) welke doodelijk kan worden, kunnende men des te meer genezing verwachten, naar mate de trap den eerſten geringer is, en de beſlisſende ontlastingen ſpoediger plaats grijpen.

210 De kenteekenen dezer koorts zijn: eene harde ſnelle pols, roode oogen, ſchielijke ademhaling, eene heete drooge huid, een hevige dorst, eene verlorene eetlust, langzame afzonderingen en ontlastingen, terwijl het afgetapte bloed met eene zoogenaamde ontſtekingshuid bedekt wordt, wier dikte ſteeds met de hevigheid der ziekte in evenredigheid ſtaat.

211 De beſlisſende teekenen (criſen) van beterſchap, zijn: dat de pols langzamer en weeker, de oogen en huid vochtiger worden. Er verſchijnt alsdan een warm zweet, de pis wordt

wordt troebel, de mist grooter, en de eetlust keert weder terug; doch de ziekte wordt gevaarlijker indien zij in zwakte overgaat, dit geschiedt wanneer de pis en het zweet geene beslissing (*crisis*) te weeg brengen, of wanneer een overbodig gebruik van verzwakkende of een ontijdig van prikkelmiddelen gemaakt wordt.

212 Tot beoordeeling der g e n e z i n g behoort men in de eerste plaats de lucht en landstreek, de ouderdom, het ras, de levenswijs, het gebruik, verblijf en voedsel op te merken, daar men bij jeugdige welgevoede, weinig vermoeide paarden, in drooge luchts- en landsgesteldheid eenen meerderen aanleg tot ontsteking dan bij oude, uitgemergelde of afgematte paarden en vochtig weder moet veronderstellen.

Voorts verwijdere men alle schadelijke oorzaken, vermindere de te groote werkzaamheid der bloedvaten van het zenuwgestel, en ondersteune dat der opslorpende vaten, bevordere voorts de heilzame ontlastingen, en biede bij het herstel eene doelmatige hulp aan de natuur.

Men vermindert de werkzaamheid der vaten en zenuwen door eenen schralen leefregel, vermindering der warmte, en van de hoeveelheid des bloeds door ontlastingen en ader-

 la-

latingen. Een ligte trap van ontftekingkoorts vereischt alleen tot herftel eene zachte verkoelende of ontftekingwerende (antiphlogistische) geneeswijs, als rust, onthouding van krachtig voeder, verkoelende en zemeldranken en eene koele lucht; een hoogere trap vordert daarentegen eene fpoediger en volkomener verkoelende behandeling, door aderlatingen, dragten, vooral door het ingeven van falpeter in ruime en herhaalde giften van eene ons telkens, of van n°. 7. *b*. 51.

Men vermeerdert de werking van het opflorpende vaatgeftel, door matige warmte, laauwe dranken, warme dampen en het wrijven van ftroo; terwijl de beste geneesmiddelen uit ammoniakzout, fpiesglans, zwavelbloemen en foortgelijke middelen beftaan, welke de uitwafeming bevorderen.

Ontdekt zich verzwakking, zoo late men alle verzwakkende middelen achterwege, en gebruike tegen den buikloop, bedarende, en tegen te veel zweet, bittere fpeceriјachtige middelen (n°. 8. *a*., 9.,) terwijl men bij overblijvende zwakte, balfemachtige bittere of zuiver bittere middelen moet toedienen.

DER-

DERDE ARTIKEL.

De koortſen met verminderde levenskracht.

213 Men onderſcheidt deze koortſen volgens de hoofdverdeelingen waartoe zij aanleiding geven, in rot- en zenuwkoortſen.

a. De rotkoortſen.

Over dezelve in het algemeen.

214 Dezen naam geeft men aan die koortſen waarbij zich eene overhellende neiging tot ontbinding der vochten, vooral des bloeds, uit, en de hevigheid der koortsbewegingen, vooral in het hart en de bloedvaten, aan den dag gelegd worden.

215 De oorzaken zijn in de eerſte plaats in den aanleg te zoeken, daar zwakke geſtellen er het meeste voor bloot leggen; voorts beſtaan dezelve in eenen hoogen trap van ontſteking, welke overſpanning te weeg heeft gebragt, voorts in weerhoudene ontlastingen, ongemakken, gebrek, ongezond voedſel, onzuivere lucht, beſmetting, enz. welke alle eenen ſchadelijken prikkel op het bloedaderlijk- en zenuwgeſtel vormen.

216 De toevallen en kenmerken zijn:

ver-

verlorene eetlust, terwijl de dorst niet aan de hitte geëvenredigd is; koude door brandende prikkelende hitte gevolgd; het kloppen des harts is ſterk voelbaar, de pols die in het begin der ziekte wel eens ſterk, hard en ſnel kan zijn, wordt echter al ſpoedig klein, ingetrokken, ongelijk en veranderlijk, welk laatſte met het toenemende gevaar ook vermeerdert; terwijl de ademhaling ſchielijk met eene ſterke beweging der ribben en zijden geſchiedt.

De binnenzijde der oogleden is blaauwachtig en bloedig, het zamenvoegende oogvlies meer geel dan rood; de oogen zijn dof en tranende; de tong is ſmerig met taai ſpeekſel, de tanden en neus met taaije, bruine en zwartachtige ſlijm bedekt, welke zich niet zelden als korsten verdikt; het ſlijmvlies is wit, het tandvleesch ſlap, de adem ſtinkende.

De pis is troebel, dik, donkerbruin, ſlijmerig en eindelijk zwartachtig; de mist beſtaat in het begin in groote ſlijmerige keutels, wordt vervolgens dunner, en eindelijk in eenen buikloop ontaardende, ſtinkende als varkensdrek; alsdan wordt de buik trommelzuchtig, het paard vervalt in eene ſlaapzucht en gevoelloosheid; de uiteinden der leden en vaak de geheele huid wordt door rilling aangedaan, een overvloedig koud zweet breekt uit, hetwelke met de opgetelde ver-

ſchijn-

ſchijnſels een voorbode des doods is.

Niet zeldzaam is in deze ziekte na eenige dagen de verſchijning van eenen uitſlag, of van koude gezwellen, welke openbrekende het paard aan den worm doen ſterven; ſomtijds ook vertoonen zich na een of twee dagen, aan de beenen, de borst of den buik gezwellen, die onpijnlijk zijn, vaak echter goede etter geven.

217 De beſlisſende werkingen (criſen) welke de gezondheid terug brengen, beſtaan daarin, dat langzamerhand de ziekelijke ontlastingen ophouden en de toevallen verminderen, of dat zweet, eene veranderde pis, buikloop, eenen ſpeekſelvloed of gezwellen, den ſchadelijken prikkel verwijderen. Wanneer echter de natuur en kunst hiertoe onvermogende zijn, zoo zijn de gevolgen ſomtijds gezwellen, waterzucht, dampigheid, tering enz.

218 Na dat deze koortſen heerſchende, (epidemisch) in den aanvang een ontſtekend, galachtig of zenuwkoortſig karakter aan den dag leggen, en naar mate zij een of ander levenswerktuig bijzonder aandoen, worden zij door de ſchrijvers met bijzondere benamingen onderſcheiden, als in het miltvuur, longvuur enz.; eigenlijk kan men ze onderſcheiden in die: 1e. waarin zich alle

op-

opgegevene toevallen vereenigen en die zoo ſnel toenemen dat de ziekte ſchielijk beſlist wordt, zoo als b. v. in pest- en heerſchende rotziekten plaats heeft; ten 2e. in meerdere trappen, waarbij deze zich ſlechts achtervolgens vertoonende, meer tijd tot aanwending van middelen tot genezing vergunnen, die zelfs zonder eenige hulp ſomtijds plaats heeft, daar de loop der ziekte verſcheidene weken duurt.

219 De algemeene regels tot genezing van dit ſoort van ziekten gebieden, de wegneming van derzelver oorzaken; het opwekken der levenskracht en de vermindering van de koortſige bewegingen; het voorkomen van zamenvoegingen, (complicatien) het tegengaan der toevallen, het bevorderen der beſlisſende ontlastingen en het herſtellen der krachten.

Wat het verwijderen der oorzaken betreft, zoo kan men, indien de ziekte een gevolg van ontſtekingkoort en of toevallen in derzelver begin is, door eene doelmatige ontſtekingwerende behandeling, de overſpanning merkelijk voorkomen, waarom door ſommige als een voorbehoedmiddel, (preservatief.) in heerſchende ontſtekingachtige rotkoortſen, het doen van aderlatingen en het geven van verkoelende middelen aangeprezen is; men ver-

vermijde ſtinkende beſmette lucht en verbetere die der ſtallen door zure berookingen, wake tegen onmiddelijke aanraking en mededeeling der ſmetſtof; vermijde alle ſchadelijk voedſel, en geve als voorzorgmiddel in heerſchende rotkoortſen, wijn of brandewijn met de haver.

Tot opwekking der levenskrachten en vermindering der werking van de koortſen, dienen in de eerſte plaats: eene zuivere koele lucht, groei- en delfſtoffelijke zuren: als azijn-, wijnſteen-, zwavel- en zoutzuur; — vlugtige artſenijmiddelen: als de baldriaan- ſlangen- en angelikawortel, het bilſenkruid, de opium, (10) kamfer, enz. — vaste prikkelmiddelen, als laurier- wilgen- paardenkastanje- en eikenſchors, enz.

Bijzondere beſchrijving dezer koortſen.

220 Volgens PILGER, welke deswegens door de ondervinding geleid, de zorgvuldigſte oplet-

(10) Men geve de opium echter met groote omzigtigheid in, alleen waar de plaatshebbende verſchijnſels, als: een ſterke buikloop, hevige krampen enz. die vorderen, en dan geve men ze in genoegzame hoeveelheid, altijd bedenkende dat eene te kleine gift even nadeelig werkt als eene te groote. In de hand van den bekwamen veearts, even als bij den geneesheer, blijft het een vermogend en heilzaam middel, terwijl de onkunde met dezelve hare ſchadelijke middelen vermeerdert.

lettendheid op deze gevestigd en de naauwkeurigſte beſchrijving er van geleverd heeft, kan men de koortſen bij welke zich eene neiging tot ontbinding der vochten aankondigt, in twee ſoorten onderſcheiden, namelijk in goedaardige en kwaadaardige.

De goedaardige.

221 De goedaardige heeft de volgende kenteekenen, welke volgens den loop der ziekte zich in vier trappen vertoonen: 1e. in den aanvang heeft het paard eene vastleggende huid, en afwisſeling van hitte en koude; 2e. vervolgens verſtoptheid; 3e. de eetlust verdwijnt, het rommelt in den buik des paards, hetgene op de beenen wankelt; 4e. het hangt in den halſter, drukt met de borst en den mond tegen de kribbe; het knarstandt, de hitte en roodheid des monds vermindert, het jaagt vliegen, heeft ſtille ijlingen, waarbij zich een buikloop voegt.

222 Het eerſte ſoort dezer ziekte beſtaat in eene kleene ongeſteldheid, welke ſlechts eenige dagen duurt, en onmerkbaar, vaak zonder eenige aangewende hulp weder overgaat, men geve hiertegen wat minder voeder, en des noods n°. 51. *b.*, terwijl men het

het van ſterke bewegingen verſchoont.

223 Het tweede ſoort is alleen door ſterker toevallen van het vorige onderſcheiden, gedurende welke de paarden niet eten, edoch na dezelve in de tusſchenpoozen weder gezond ſchijnen; de geneeswijs komt met die der vorige overeen, edoch de middelen moeten in eene grootere hoeveelheid gegeven worden, en de ſchralere leefregel alleen in meeldranken en ſtroo beſtaan.

224 Het derde ſoort, hetwelke ſommige veeartsen de koude koorts noemen, en waarin de ziekte eenen hoogeren trap bereikt, kondigt zich aan door traagheid met verzwakking, duidelijke afwisſeling van hitte en koude; de koortskrampen tasten de blaas aan, zoo dat het waterloozen alsmede de afgang moeijelijk wordt; de haren rijzen om hoog, de paarden leggen zich neder en zweeten ſterk na iederen aanval.

Tot geneeswijs wordt eenen ſoortgelijken leefregel, als voornamelijk goed oud hooi, meeldranken, doch geen groen voeder, en het gebruik van koortskeerende middelen, zoo als n°. 52. vereischt.

225 Het vierde ſoort of het zoogenaamde miltvuur, kenbaar aan ten eenemaal

verlorenen eetlust, zacht toenemende ſtekende hitte; volſtrekte verſtopping en verhindering van waterloozen, waarbij zich alle merkteekenen voegen welke boven opgegeven zijn, als den vierden trap dezer ziekte uitmakende.

226 Tot deszelfs genezing in den aanvang en in eenen geringen trap, wordt het gebruik van n°. 51. *b.* en 52. in eenen hoogeren n°. 53. *a.*, en *b.* beurtelings om de twee uur, vereischt, terwijl men om ontlasting te bekomen, lavementen van tabakswater met keukenzout zet, voorafgegaan door die met olie, en voorts na de genezing het geven van te veel voeder en het vergen van te ſterke inſpanning vermijdt.

De boosaardige rotkoortſen of de longziekte.

227 Het andere ſoort dezer ziekte, welke door de veeartſenijkundige den naam van de longziekte of longvuur gegeven wordt, heeft in haren loop drie tijdperken, welke de volgende kenmerken opleveren.

228 In het eerſte is het paard treurig en mat, het weigert te eten, hoest en deszelfs zijden kloppen; de ooren zijn heet, de pols is ongelijk en hard, de keelklieren zijn eenigzins

zins gezwollen doch week en zonder pijn, het paard ſtaat met de vier beenen bijeen, en heeft opſtopping van water.

De toevallen nemen in het *tweede tijdvak* toe; de oogen ſtaan wild en tranende, het ſlijmvlies, de mond en tong is hoogrood; de adem heet; ooren en ledematen zijn in tegenover ſtelling beurtelings warm en koud; de warmte is toenemende heet en prikkelende in de hand; het paard buigt den rug door, wanneer men met de hand over denzelven ſtrijkt; het laat het hoofd hangen, legt zich zeldzaam en ſlechts kortſtondig neder, en wankelt op de achterbeenen, het kan, onaangezien den ſterken dorst niet drinken; de neusontlasting is ſlijmerig en ſomtijds bloedig; terwijl zich vlakke gezwellen aan den buik vertoonen, welke geheel verdwijnende, doodelijke teekens zijn.

In het *derde tijdvak* verdwijnen de toevallen van ontſteking, de oogen worden bleek en dof, het ſlijmvlies en de mond bleek, de adem ſtinkend, de neusontlasting wankleurig, de pols klein en ras, de warmte is alleen wanneer men de hand oplegt, flaauw merkbaar, en laat eene onaangename prikkeling achterna; terwijl ſomtijds de omtrek der ooren en de zijden een ſmerig, ſtinkend, koud zweet voortbrengen; het paard wordt ongevoelig voor uitwendige in-

drukken, het ligt of leunt tegen de kribbe, ſteunt en zucht; de zeer ſcherpe ontlasting uit den neus neemt toe, vaak heeft eene dunne ſtinkende buikloop plaats, en de toeſtand van het paard wordt allerbedenkelijkst.

229 Wat de geneeswijs aangaat, zoo moet men, wanneer de huidkramp tusſchen de koortsaanvallen ophoudt, de koortsmiddelen n°. 53. *a.* en *b.* en voorts indien de hitte groot is n°. 54. geven. Zijn de toevallen zoo hevig dat men koortsmiddelen moet geven zonder de tusſchenpoozingen te kunnen afwachten, en is de tong even min vochtig als dat de aanvallen met zweeten eindigen, zoo geve men n°. 58. *a.* terwijl men n°. 58. *b.* in alle tijdſtippen geven kan.

230 Vele toevallen welke zich in deze ziekte vertoonen, eiſchen eene bijzondere behandeling, namelijk, eene verzwakte ſpijsvertering, verſtopping, gedaalde levenskracht, vlakke gezwellen, kanker- en ſponsachtige zweren in den mond.

De zwakke ſpijsvertering kome men door bittere middelen, als gentiaan- en kalmuswortel, oranjeſchillen enz. (n°. 52. *a.* en *b.*) te hulp; de gezonkene levenskracht, door heete prikkelmiddelen, als baldriaan, kaskaril,

ril, mosterd, kamfer, (n°. 56. *b.*) die men echter niet bij eenen vollen weeken pols en vochtige tong. maar wel bij eenen kleinen ſnellen pols en drooge huid geven moet. Verſtopping poge men door lavementen van olie en tabakswater met zout, te doen ophouden. de ſpons- en kankerachtige tonggezwellen, die eene valſche beſliſſing (*crisis*) maken, moeten met keukenzout en azijn, en n°. 57 bevochtigd worden; terwijl men de vlakke gezwellen door dragten het inſlaan belet; daar eindelijk de verkeerde afzondering en afſcheiding der ingewanden bijzondere oplettendheid verdient, zoo geve men tegen dezelve n°. 55.

31 In de behandeling behoort het vaak wrijven met ſtroo en het luchten der ſtal niet vergeten te worden, terwijl het voedſel gedurende de ziekte uit dun meelwater en ſtroo, met vermijding van groen voeder en weiden dient te beſtaan, als nakuur gewenne men het langzamerhand aan hooi en havervoeder, waarover men vaak gentiaan, mosterd, jeneverbezien enz. ſtrooit; eindelijk is het als eenen gewigtigen regel aan te raden, om in deze ziekte nimmer aderlatingen of buikontlastende middelen aan te wenden, en alleen tegen de vlakke gezwellen, dragten te zetten.

b. De zenuwkoortsen.

232 Iedere koorts wier uitingen meer eene ongeregelde wijziging der zenuwen, dan van het stelsel der bloedvaten aan den dag legt, waarbij dit dus meer als lijdelijk is aan te merken, terwijl de ongesteldheid door het zenuwgestel voortgebragt wordt, die zich dus door geene verhoogde maar wel eene gedaalde ongelijke werking der levenskracht kenmerkt, en waarbij eene dadelijk in het oog vallende verzwakking van alle verrigtingen bespeurd wordt, draagt het kenteeken der zenuwkoorts, (*typhus nervosus*) welke echter even min als de rotkoorts ooit geheel zuiver en onvermengd plaats grijpt, en in dien zin slechts als denkbeeldig (ideaal) te beschouwen is; want ofschoon de zenuwkoorts meestal met verzwakking der levenskrachten gepaard gaat, kan het echter niet onder de onmogelijkheden gerekend worden, dat er eene zenuwkoorts, vooral in het begin der ziekte met ontstekingachtige toevallen aanwezig kan zijn, terwijl nog veele zamenvoegingen hare beschouwing voor verschillende wijzingen vatbaar maakt.

233 De oorzaken dezer ziekte zijn in den verzwakten toestand des ligchaams, in eene scha-

ſchadelijke lucht en voedſel, ſmetſtof, aanſteking en andere verzwakkende oorzaken te zoeken; Het onderſcheid tusſchen deze en de rotkoorts beſtaat daarin, dat de ſpieren ſlapper zijn, de blik matter, de pis helderer zonder bezinkſel, de mond bleeker en kouder, en de hitte minder is, terwijl er geene tusſchenpoozingen beſtaan die merkbaar zijn. Bij groote zwakte en ſpiertrekkingen is in deze ziekte weinig, bij loop en ſterke ijlhoofdigheid niets goeds te hopen; terwijl in de meeste gevallen dezelve zonder eene merkbare beſlisſing (*crisis*) eindigt.

234 Men onderſcheidt in deze ziekte verſcheidene zamenvoegingen en trappen, welke de veeartſen door de benamingen van goedaardige en boosaardige zenuwkoorts, ſpaanſche hoofdziekte enz. aangewezen hebben, waarvan de algemeene ſchildering door de volgende kenmerken en toevallen daargeſteld wordt, terwijl de zuivere zenuwkoorts alleen in trappen van ſterkte verſchilt.

235 De voorboden dezer ziekte zijn buitengewone matheid, loom- en gevoelloosheid, vaak alle teekenen van ſtille kolder oplevèrende.

236 De kenteekenen zijn: afwisſeling van

koude, hitte en zweet, op onregelmatige tijden; eene ongelijke kleine, zwakke, weeke pols, en korte ongeregelde beweging der zijden; de oogen welke dof en treurig ſtaan, zijn ongevoelig voor het licht, zoo als de ooren voor het geluid; de zinnen zijn gevoelloos, het paard laat het hoofd en hals hangen, heeft de vier beenen onder het lijf gezet, en trekt de rug ſterk in vóor den druk der hand. Somtijds is de tong zuiver en vochtig, doch vaak bleek, ſmerig, vuil, bevende en teruggetrokken; menigmaal is de mond en neus heet en droog, ſomtijds vochtig en zuiver, gelijk mede het ſlijmvlies geel en bleek; de haren ſtaan omhoog, dikwerf is de huid droog en vastliggende, ſomtijds met zweet bedekt.

Somtijds drinkt het paard bij afwezendheid der koortshitte, en weigert zulks gedurende dezelve; de pis is weinig, ſomtijds helder, dikwerf troebel als melk, bruin, rood of vurig; de mist is hard, ſtinkende, zwart en met gele ſlijm bekleed.

237 Gewoonlijk duurt dit eerſte tijdperk eenige dagen, waarna de afwisſeling van hitte en koude toeneemt, de hitte is niet buitengewoon ſterk maar onaangenaam; de ooren en voeten zijn koud, de eerſte zijn aan derzelver wortel zeer heet en met kleverig klam

klam zweet bedekt; de fpieren zijn flap en hangende, die der huid trillen onder de hand, de ontlastingen van water en afgang zijn verftopt, terwijl in den buik rommelingen plaats hebben, het paard wankelt fterker op de beenen, trekt de lendenen fteunende in op de aanraking der hand; deszelfs kaakklieren zwellen, het zet het hoofd en den mond in de kribbe en houdt zich dus ftaande, terwijl, indien men het wil doen omtreden, zoo wankelt het als of het dreigde neder te vallen; het heeft ftille ijlhoofdigheid, en ziet dikwijls in de linker zijde, leidt men het uit de ftal zoo gaat het met een hangend hoofd en hoog opgeligte voeten, tegen alles aanloopende. In dit t w e e d e t ij d p e r k hetwelke met voortdurende aanhoudende koorts zes of acht dagen duurt, liggen de meeste dezer paarden, en vele fterven in hetzelve.

238 In het d e r d e nemen alle befchrevene toevallen fteeds toe, de paarden liggen of hangen in den halfter; de mond wordt inwendig rood, het tandvleesch bleek, de tong droog en donkerrood geftreept, waar nevens men vaak fponsachtige zweren ontdekt; de ontlasting uit den neus wordt ftinkende, de ijlhoofdigheid neemt toe; dikwijls zwellen de achterbeenen en fomtijds ver-

M 5 too-

toonen zich krakende gezwellen op de lendenen, aan de borst en onder den buik, waarop een stinkende buikloop volgt, en op dezen meestal in dit tijdperk den dood. Bij openingen vindt men vaak geene merkbare inwendige veranderingen.

239 De geneeswijs vordert het wegnemen der oorzaken, het opwekken der krachten, het verligten van den lijdenden staat der vaten; het herstellen van de werkzaamheid des zenuwgestels, en dat men de vochten naar de huid drijve en de uitwaseming bewerke, door vlugge prikkelmiddelen, terwijl men voorts de ontbinding der uitgestorte vochten moet pogen voor te komen.

Hiertoe wrijve men veel met stroowisfen en wek de werkzaamheid der huid op door het wasschen met zeep en brandewijn, voorts bezige men het lavement n°. 39. *g.* geve inwendig rooden wijn met n°. 59. of alleen; voorts n°. 60. in verband met n°. 54. *b.*; terwijl eene der voornaamste middelen in n°. 61 *a.* en *b.* bestaat; ontstaat er een ontstekings prikkel, zoo geve men n°. 7. of 51. *a.* terwijl indien men dragten door de gezwellen moet steken, zoo bevochtige men deze met terebinthijnolie.

240 De leefregel is dezelfde als bij rotkoortsen,

ſen; tot nakuur geve men n°. 62., voorts zuiver hooi, gekookte haver met bier; doe het paard eene zuivere drooge lucht inademen en eene matige beweging verrigten.

De hoofdzwelling.

241 Deze ziekte die onder den naam van *mal d'espagne* bekend, aanſtekende en eenen hoogeren trap van zenuwkoorts is, verſchijnt meest pestaardig en belooft dan alleen redding wanneer de hulp allerſpoedigst toegebragt wordt.

242 In den aanvang zijn de toevallen gelijkvormig aan die eener gematigde zenuwkoorts; bij de aanvallen der koorts ontwaart men weinig koude, doch ſterke en langdurige hitte, het paard eet weinig, drinkt niet, wankelt op de achterbeenen, het raast, hangt met het hoofd in den halfter en ſtoot van hetzelve het vel af; na drie dagen zwellen de bekleedſelen des hoofds, de oogen ontſteken, zwellen en tranen, uit den neus vloeit gelen etter, en de onderkaakklieren veretteren.

243 Deze ziekte welke zich onderſcheidt van den droes door eenen veel ſnelleren loop en van de waterzucht, doordien daarbij alleen

de

de mond tot aan den neus zwelt, vereischt dezelfde geneeswijs als de zenuwkoorts, edoch eene veel ſpoedigere hulp; hiertoe geve men n°. 63. of 64. inwendig, en wasſche het hoofdgezwel met n°. 65. 66. met afkookſel van eikenbast, of aluinwater, waarbij men wat kamfer kan voegen, terwijl men voorts de kaakklieren met lijnzaadmoes moet pappen, en dragten aan den hals en vóór de borst zetten.

De boosaardige zenuwachtige ſlijmkoorts.

244 Vaak heerscht in de legers volgens PILGER, deze ziekte, welke ſommige een ſchielijk voortgaanden kwaden droes noemen, en die, indien men nu de toevallen verdeelt als eene zinking- of rotachtige zenuwkoorts aangemerkt moet worden, die meestal doodelijk is.

245 Zij onderſcheidt zich van den kwaden droes door het zwellen der beide kaakklieren, en van den droes, door dat die meest jonge paarden, deze die van allen ouderdom aantast, door eenen waterachtigen etter, loodkleurig ſlijmvlies, het gemis van ontſtekingstoevallen, en door eenen merkbaren ſtaat van zwakte.

De

246 De kenteekenen zijn: aanhoudende tegen den avond toenemende aanvallen van koorts, eene ſmerige ſlijmerige tong, doffe tranende oogen, de kaakklieren zijn wederzijds ſterk gezwollen en week, de neus ontlast eene vuile vochtigheid, de haren ſtaan overeinde, het paard wankelt op de achterbeenen, het zweet ligt, het is ſterk ingevallen van lijf, en zweemt ſterk naar een dampig paard; de adem is kort en door hoesten afgebroken, de afgang ontaard ligt in loop, de pis is dik en troebel.

247 De geneeswijs is als in de andere aanſtekende koortſen, uitgenomen, dat men bijzonder de verzwakkende neusontlasting moet tegengaan; men geve daar tegen in den aanvang n°. 67. *a.*, en als nakuur n°. 67. *b.*, en behandele voorts het paard als in de andere koortſen, terwijl men alles vermijden moet wat verzwakt, als aderlaten, buikontlastende middelen, groen voeder en ſterke beweging.

248 De zamengeſtelde rot- ſlijmkoortſen moeten als eenen hoogeren trap der eerſte behandeld, en daarbij tevens op de zenuwtoevallen acht geſlagen worden.

c. De

e. De koortſen uit verkeerde affcheiding der ingewanden.

De galkoortſen.

249 Deze welke aan ſlecht voedſel, deszelfs overmaat, gebrek der hulpwerktuigen, en misbruik van ontlastende middelen hunnen oorzaak verſchuldigd zijn: worden gekenmerkt door de gele kleur der oogen en huid, eene vuile gele tong, eenen ſtinkenden adem, geelbruin neusſlijm en ſpeekſel, dikke bruine pis, rommelingen in het lijf, enz.

250 De geneeswijs moet gewijzigd worden naar mate de ziekte een bijzonder karakter toont te bezitten.

Is dit ontſtekend zoo moet men in deszelfs aanvang verkoelende middelen, als n°. 7., en vervolgens die geven, welke hunne leiding naar de huid en tot ontlasting hebben als n°. 68.

Toont het eene neiging tot ontbinding der vochten te bezitten, zoo behandele men ze als eene rotkoorts, gevende daarbij de rhabarber als een middel dat eigenlijk meer de werkzaamheid der verterings-werktuigen opwekt, dan wel dat het buikontlastende is; waarbij men ſpecerijachtige ontlastende midde-

delen, als aloë, voegen kan, en voorts van kalmus, baldriaan, kamfer enz. gebruik maken (n°. 43.)

De ſlijmkoortſen.

251 Deze welke door ſlecht voedſel, verkeerde behandeling, vochtig verſlappend weder, moerasſige ſtreken en ſlechte ſtallen veroorzaakt worden, en eene te groote afzondering van ſlijm te wege brengen: ontdekken zich door loomheid in alle deelen en ligchaamsverrigtingen; de tong en mond zijn met bleek vuil ſlijm bedekt, terwijl eene dunnere ſlijm zich uit de laatſte, vaak ook uit de oogen en den neus ontlast; de pols is langzaam, het kloppen van het hart is voelbaar, de huid is los, opgezet, en vaak met koude builen bedekt, de pis is bleek en melkachtig, de afgang los en ſlijmerig.

252 De geneeswijs wordt bepaalt naar mate de ziekte naar eene zenuw- of rotkoortſige zamenvoeging overhelt; in het eerſte geve men ſpiesglans en zwavelzuur, voorts zwavelgeest met bittere middelen.

253 In langzame ſlijmkoortſen geve men middelen die de ſpijsvertering bevorderen, en de

de affcheiding der flijm tegengaan, als aloë, rhabarber, harst van jalappe, (n°. 28. *b.* en *c.*,) terwijl men voorts terebinthijn daarbij met het uitwendig gebruik van fpaanfche vliegenzalf, en dragten voegen kan.



DER-

DERDE AFDEELING.

De uitwendige toevallen.

254 De uitwendige toevallen welke het paard overkomen, kan men het gevoegelijkſte in wonden, kneuzingen, verrekkingen en gezwellen onderſcheiden.

EERSTE HOOFDDEEL.

DE WONDEN.

EERSTE ARTIKEL.

Over de wonden in het algemeen.

255 Men verſtaat door wonden, die beſchadigingen, welke de uitwendige oppervlakte des ligchaams in diervoege beleedigen, dat deszelfs bekleedſelen van een geſcheiden, en die door eene uitſtorting van bloed of andere vochten gevolgd worden.

De daarop volgende toevallen zijn: uitſtorting van bloed, pijn, hitte, zwelling, ont-

ſteking, wondkoorts, en indien geene ſpoedige zamenvoeging plaats heeft, de daarop volgende ettering welke zich eerst in de gedaante van een uitvloeijend geelachtig water vertoont, en tot de ſluiting der wond voortduurt.

Een aanmerkelijk verſchil heeft in het ſoort van wonden plaats, welke men wel dient te onderſcheiden, daar zulks in de geneeswijs onderſcheidene wijzigingen noodzakelijk maakt.

256 Dus onderſcheidt men ze volgens derzelver oorzaak: in gehouwene of geſnedene, in geſtokene of geſchotene wonden; — in eenvoudige en vlakke, waarin alleen de oppervlakte der huid en van het vleesch beſchadigd is, en in zamengeſtelde, waarin pezen, zenuwen, groote bloedvaten, gewrichten, beenderen of zelfs ingewanden beleedigd zijn. — In ligte, zware en ongeneesbare: waarvan de eerſte uit eenvoudige, de zware uit zamengeſtelde en verouderde, de ongeneesbare uit diegene beſtaan, welke door kwetſing der levenswerktuigen, of van die der beweging, geene hoop op herſtel vergunnen.

257 Het eerſte dat men dus bij eene wond te

te verrigten heeft, is, dat men deszelfs aard onderzoekt, ten einde hierna de behandeling in te rigten, en geen tijd of kosten aan volftrekt ongeneeslijke te verkwisten, waartoe men behoort te onderzoeken welke deelen befchadigd zijn geworden.

De wonden welke in de holligheden des ligchaams indringen, het zij door fteken of fchieten, zijn allergevaarlijkst en meestal doodelijk, wanneer zij de daarin bevatte ingewanden treffen, hetwelke de volgende kenteekenen aan den dag leggen.

Steken, houwen of fchoten welke een hoofdtak der zenuwen verfcheuren, brengen vaak in het geheele lid eene verlamming en gevoelloosheid te wege, — zoo als die welke pezen en banden doorbooren, veelal eene onheelbare verlamming voortbrengen, terwijl de kwetfing van het hart der herfenen, en van het rugmerg door eenen fpoedigen dood gevolgd wordt.

Die der long- en luchtpijpen worden gekenmerkt door diep, fchielijk en kort ademhalen, terwijl fchuimend bloed uit de wond vloeit, eenige tijd daarna volgt een windgezwel in de inwendige ligchaamsdeelen, dat zich vaak over het geheele ligchaam uitbreidt.

Bij kwetfing der lever fmaakt het bloed uit de wond bitter. Bij die der maag

 fpalkt

ſpalkt het paard den mond op, werpt het voeder door den neus uit, en geeft alle teekenen van buikwee (kolijk).

De darmwonden kent men aan de uit de wond te voorſchijn komende mist, de afgang houdt op, het lijf zwelt, en het paard ſchijnt aan het buikwee te lijden.

Indien de nieren gekwetst zijn, zoo is de pis bloedig, het paard kan niet ſtaan en poogt gedurig water te lozen; heeft dit bij de baarmoeder plaats, zoo openbaart zich bloed in de ſcheede, en het paard heeft barensweën.

Daar de borst- en buikwonden zonder kwetſing der ingewanden, ofſchoon gevaarlijk, echter niet volſtrekt hopeloos zijn, zoo verdienen dezelve dat men hare genezing beproeve, en daarbij de volgende voorzorgen waarneme: Die der borst moeten zorgvuldig voor den indruk der lucht bewaard, en voorts als eene andere wond door ettering genezen worden. Bij die des buiks moeten de ingewanden met eene ſpons met lauwe melk afgewasſchen, voorzigtig ingebragt en de wond zoo lanig toegenaaid worden, dat de ſteken door de vleeschdeelen gaan.

258 Het eerſte dat men bij iedere wond te doen heeft, is het ſtuiten der bloedſtor-

ſtorting, hetwelke bij kleine van zelfs geſchiedt, terwijl bij deze en middelmatige het plukſel van werk en hennip het meestgeſchikt is om zulks door eene werktuigelijke drukking te weeg te brengen, kunnende men ingeval zulks ontoereikende geacht mogt worden, zoo wel dit als de wonden met n°. 73. of 54. *a.* bevochtigen of in kleine bloedſtortingen, het drooge poeder van harst, kijno-gom, zwam, tondel enz. in dezelve ſtrooijen; de bloedſtorting uit grootere bloed- en vooral ſlagaderen, kan alleen door onderbinden of toeſchroeijing geſtuit worden, welk laatſte door middel van een roodgloeijend ijzer met eenen peervormigen knop verrigt wordt.

159 De genezing van alle wonden geſchiedt door ſpoedige vereeniging of door ettering; waarvan de eerſte het ſpoedigſte en gemakkelijkſte zijnde in alle gevallen de voorkeur zoude verdienen, ware het niet dat dezelve alleen aangewend kan worden bij eenvoudige, gehouwene of gesnedene verſche vleeschwonden, zonder aanmerkelijke kneuzingen, en dadelijk na het toebrengen derzelve, welke daarenboven zonder de minſte onreinigheid of ſtof moeten zijn; (11)

 kun-

(11) De ſpoedige vereeniging heeft zoo veel in haar voordeel, dat men ze nog beproeven moet bij wonden die

kunnende alle andere wonden zonder onderscheid alleen door ettering geheeld worden.

260 De zamenvoeging geschiedt door verbanden of door naden, waarvan de eerste door de onrustigheid der dieren zeldzaam anders dan aan de benedeneinden der beenen, zonder gevaar van verschuiven, bevestigd kunnen worden.

261 Dus moet men zich in de meeste gevallen van naden bedienen, welke voornamelijk op de volgende wijzen gevormd worden, waartoe men zoogenaamde wondnaalden gebruikt, door welke men van het sterkste garen vier- zes of meervoudig doorsteekt, en met was bestrijkt, zoo dat zij maar eenen draad schijnen te zijn.

1e. Men steekt ieder einde van zulk eenen draad door eene wondnaald, en ieder dezer van de binnen naar de buitenzijde der wond zoodanig door, dat zij op eenen zekeren afstand van derzelver rand door de opperhuid te voorschijn komen, waarop men de

---

die reeds eenigen tijd geduurd hebben, zoo er maar geene der hier opgetelde beletsels aanwezig zijn; kan men de wondranden ook niet geheel bijeen brengen, men verkrijgt altijd aanmerkelijk voordeel, indien men ze zoo veel mogelijk tot elkander doet naderen, waardoor de etterende oppervlakte verminderd, en de genezing bespoedigd wordt.

de naalden uittrekt en op eenen halven of drievierendeel duim afſtands een diergelijke draad doorſteekt, en zulks naar gelang van de grootte der wond herhaalt, terwijl, wanneer een genoegzaam getal draden doorgetrokken zijn, zoo worden de lippen der wond, met de vingers zacht te zamen gedrukt, en de draden wederzijds te zamen getrokken, waarna men plukſel van werk op de wond legt, en de verdeelde draden met eenen dubbelen knoop over hetzelve bevestigt, voorts neme men waar, ten einde de draden niet doorſcheuren, om ze op eenen genoegzamen afſtand van de wondlippen door te ſteken, en niet ſterker dan noodig is aan te halen.

2e. Men gebruikt op gelijke wijs twee regte wondnaalden, en deze wederzijds doorſtekende, naait men de wond op dezelfde wijs toe als de ſchoenmakers gewoon zijn.

3e. Men ſteekt des noods ſtalen naalden of groote ſpelden door de lippen der wond en omwikkelt ze in de gedaante eener acht met eenen zoodanigen draad.

262 Gewoonlijk kleeft de wond na vier dagen te zamen en is in acht dagen geſloten, indien het dier gezond is: gedurende welken tijd men dezelve vlijtig met koude om-

ſlagen bevochtigt, het zij van koud water alleen, het zij, vooral bij ontſteking met n°. 71., terwijl men naar mate de wonden aan een kleven, de dra en doorſnijdt en voorzigtig uittrekt, ten einde deze oorzaken van ontſteking weg te nemen.

Ontſtaat eene ſterke zwelling en ontſteking, die blijft voortduren of toeneemt, of vertoont na eenige dagen zich etter, terwijl er teekens zijn van vergaderde etter in de wonde, zoo moet men de hoop laten varen, de wond door vereeniging te heelen, waarom men insgelijks dadelijk de draden moet uittrekken, de wond openen en met etterbevorderende middelen behandelen.

263 De ontſteking en ettering zijn twee tot genezing van iedere wond volſtrekt noodige vereischten, mits de eerſte niet te ſterk is, noch van te groote pijn verzeld ga, terwijl eenen goeden etter welke dik, geelachtig en zonder reuk is, de heilzaamſte balſem uitmaakt, die het meeste tot genezing toebrengt; Deze, welke zich bij eenvoudige vleeschwonden, gewoonlijk den vijfden of zesden dag, bij zamengeſtelde iets later vertoont, bedekt en heelt dezelve, waarom het zeer verkeerd zoude zijn dezelve af te vegen, om ze door andere vette, prikkelende, zoogenaamde balſemachtige midde-

delen te vervangen; echter daar de naburige deelen er door zouden kunnen lijden, zoo moet men niet de wonden maar wel derzelver omtrek er van zuiveren, en voorts zorgen, dat hij in diepe wonden steeds eenen vrijen afloop heeft, daar dezelve anders scherp wordende, haar zoude kunnen doorknagen of ten minste holligheden en verzweringen veroorzaken, tot wier vermijding men zoodanige wonden opening moet geven.

1264 De p i j n is de oorzaak der z w e l l i n g en o n t s t e k i n g, terwijl een en ander onafscheidbaar van wonden en in eenen zekeren trap tot voortbrenging der ettering en genezing noodzakelijk zijn, en alleen derzelver overmaat tegengegaan moet worden, het zij dezelve uit vette of scherpe zalven, uit opdrooging door de zonnehitte enz. ontstaat; wasschende men hiertoe in het eerste geval met zeepwater en voorts zoo wel als in het tweede met n°. 74.

Men kome voorts, indien de ettering niet goed is, de natuur door middelen te hulp, die deze bevorderen, welke hieronder aangewezen zullen worden,

1265 Volgens den loop der natuur wordt hiertoe eene koortsige beweging vereischt, welke met de verschijning van den etter ophouden

 den

den moet, edoch wanneer deze wondkoorts te hevig of te langdurig is, de pijn en de daarmede gepaarde toevallen van zwelling en ontfteking toenemen in plaats van te verminderen, zoo moet men dezelve tegengaan, en de oorzaken er van trachten weg te nemen, merendeels zijn zulks vreemde ligchamen, beenfplinters, fcherpe zalven, opgehoudenen etter of te vaste verbanden, welke in de eerfte plaats weggenomen moeten worden,

266 Voorts beoordeele men de gefteldheid des ligchaams om de genezing hierna in te rigten: is het paard fterk, welgevoed, en heeft de wond weinig gebloed, zoo kan men met vrucht eene aderlating doen, en inwendig verkoelende middelen, als: falpeter, wonderzout en room van wijnfteen, van ieder ééne ons, in een pond water opgelost, ingegeven, en lavementen van lijnzaadwater en zout zetten.

Is daarentegen het paard oud, zwak en afgemat, heeft de wond fterk gebloed of is dezelve gefchoten, zoo moet men volftrekt de aderlating vermijden, en in tegen over ftelling verfterkende inwendige middelen en uitwendige omflagen bezigen, waarbij zeer koud water groote dienften verleent, terwijl men inwendig dranken van wijn of bier en brood geeft. In-

267 Indien de ontſteking eenen al te hoogen trap bereikt, zoo gaat de wond in verſterving (*gangræna s. phacelus*) over, waarvan de gevaarlijke gevolgen alleen door het verwekken eener kunſtige ontſteking a geleid kunnen worden, beſtaande in het kerven, (*scarificeren*) wegbijten, (*cauteriseren*) of branden der wond, zoo dat men het doode of afgeſtorvene met een gloeijende ijzer in eene kool verandert, of in hetzelve inſnijdingen make, op dat de opgehoopte rotachtige ſtoffen zich ontlasten kunnen, beſtrooijende men voorts dit zoo behandelde afgeſtorvene, met in terebinthijnolie geweekt poeder van kina, (koortsbast); de plaats waar zich afzondering en nieuwe ontſteking begint te vertoonen, bedekke men met verzachtende ettermakende pappen om de afſcheiding des verſtorvenen deels te bevorderen, terwijl men de afgeſtorvene deelen, met rottingwerende middelen, als kina, eikenbast enz. blijft verbinden, en welke nieuwe wonden door het opleveren van eenen goeden etter beterſchap voorſpellen.

268 Het zoogenaamde wilde vleesch, is een gevolg van lang etterende, kwalijk behandelde wonden, kenbaar aan eenen ſponsachtigen over de wondranden uitſtekenden vorm, rood-

roodachtige loodkleur en eenen onaangenamen reuk, hetwelke een volstrekte hinderpaal tegen de genezing zijnde, hiertoe weggenomen moet worden, het zij door zachte bijtmiddelen als zuiker, gebrande aluin, enz. welke men tweemaal daags op dezelve strooit, het zij door het even dikwerf met hel'chen steen (salpeterzuur zilver) aan te roeren, of met n°. 70. *b*. of 82. te bevochtigen.

269 Daar eene goede juist geëvenredigde ettering het voornaamste heelmiddel en de beste zalf is, zoo moet men die middelen aanwenden, welke dit doel het meeste bevorderen kunnen, en welke men in de ettering- bevorderende- verbeterende- of verminderende onderscheidt.

270 De ettering bevorderende middelen kunnen dus degene zijn, welke de te groote prikkelbaarheid en werkzaamheid verminderen, als: lijnzaad, lijnolie en andere olien en vettigheden, waarbij men echter toezie dat zij door ouderdom of anderzins geene ransige hoedanigheid hebben; of die welke de werkzaamheid van het vaatgestel vermeerderen, als de terebinthijn en andere natuurlijke harsten, gommen en balsems, benevens alle balsemachtige kruiden, die de prikkelbaarheid opwekken, gelijk rosemarijn, sa-

ſalie, enz.; dus is in het eerſte geval in zeer ontſtokene harde gezwellen, n°. 75. *a.* en *b.* in langdurige ontſtekingen met eene zwakte der deelen gepaard, n°. 77. en 78. en in wonden welke uit zwakte weinig of niet etteren n°. 76. als gepast aan te merken.

271 Tot verbetering van ſtinkenden of dunnen etter, is behalven de bevordering van deszelfs ontlasting en het zuiver houden der wond, het herhaald bevochtigen met koud bronwater eene der eerſte en beste middelen; terwijl daarenboven onder andere geneesmiddelen, het osterlucie-kruid of holwortel, benevens de duivelsdrek de eerſte plaatſen verdienen, waarbij men voorts roſemarijn, leveraloe, de koorts-bast, het kalkwater enz. voegen kan.

Vooral is het afkookſel van twee handen vol holwortel met een kan water tot op een vierde verkookt zeer heilzaam in wonden en zadeldrukken, zelfs dan wanneer beenderen aangetast zijn, met bijvoeging in het laatſte geval van een weinig aloë-tinktuur, waarna men de wond met poeder van holwortel beſtrooit, bij hetwelke men in geval van beenbederf even veel aloë bijvoegt, terwijl men in vuile, ſlecht etterende wonden en verzweeringen, vooral door ver-

verzwakte levenskracht, wanneer zelfs de wond bleek, rottig, ſtinkende of met wormen vervuld is, n°. 82. *a*. *b*. ſteeds met vrucht gebruiken kan.

272 Om de te ſterke ettering voor te komen of te verminderen, is wijngeest met water of azijn tot de helft verdund, eene der beste middelen.

Heeft zich de goede etter gevormd, zoo vermijde men de wond te veel uit te vegen, daar de etter de allerheilzaamſte balſem is, gelijk hierboven reeds gezegd is, terwijl de eenigſte zalf die men behoord te gebruiken uit n°. 80. beſtaan moet, vermijdende men voorts om in alle wonden waar in beenderen en pezen gekwetst zijn, vette zalven te gebruiken, wier plaats de opdroogende middelen behooren te vervangen, waarbij men tegen de wormen n°. 81. *a*, of *b*. voegt.

273 Wat de behandeling der wonden betreft, zoo moet derzelver bedekking zoo ligt als mogelijk zijn, en in alle gevallen bij eenvoudige vleeschwonden ſlechts met het oogmerk plaats grijpen, om dezelve voor vuiligheden en wormen te bewaren, aangezien de toegang der dampkringslucht haar in genen deele ſchadelijk is, tegen welke men die

die echter zorgvuldig moet befchermen, waarin pezen, gewrichten, kraakbeenderen en ingewanden ontbloot zijn, als mede, wanneer men ze door fpoedige vereeniging wil doen heelen, waarom men dezelve zoo fpoedig en zeldzaam als flechts eenigzints mogelijk is, verbinden moet

Daarentegen behoede men de wonden voor de zonneftralen welke dezelve opdroogen, de pijn vermeerderen en eenen zeer fchadelijken prikkel veroorzaken.

Wanneer het eerfte verband gelegd is, en zich geene kwade toevallen opdoen, tot wier wegneming men de aangewezene middelen moet aanwenden, zoo moet hetzelve drie of vier dagen of zoo lang blijven liggen tot zich de etter begint te vormen, terwijl men intusfchen om de toevallen te verminderen, van de voorgefchrevene omflagen gebruik maakt, het zij men zulks door kompresfen of door vermenging met klei naar omftandigheden bewerkftelligt; in het vervolg vermijde men het te veelvuldig verbinden, hetwelke tweemaal daags gefchiedende, meer dan genoegzaam is, en waar toe men de koele morgen- en avondftonden behoort te verkiezen.

74 Voorts moeten de randen der wonden zoo veel mogelijk zacht worden gehouden, daar

daar derzelver verharding de genezing zeer in de weg ſtaat, terwijl, indien zulks plaats mogt hebben, zoo zuivere men ze vaak met eene ſpons met zeepwater, en legge wieken met n°. 79. op.

275 Men plaatſe het paard in koele zuivere ſtallen, waar de lucht eenen vrijen toegang heeft, aangezien het tegendeel, wild vleesch, verſterf en rotkoorts veroorzaken kan.

Voorts dient het voedſel naar de omſtandigheden en de geſteldheid des ligchaams berekend te zijn; vooral worden tot voortbrenging van etter, voedzame en verſterkende ſpijzen vereischt, welke in goed kort voeder; brood en meeldranken dienen te beſtaan, waarbij men bier of wijn kan voegen, indien de levenskrachten zeer gedaald zijn.

TWEEDE ARTIKEL.

Over de wonden in het bijzonder.

Na derzelver algemeene beſchouwing tot hunne geneeswijs in het bijzonder overgaande, vertoonen zich het eerst aan onzen aandacht.

a. De gehouwene wonden.

276 Van deze zijn diegene welke het vleesch en

en de huid beſchadigen, ligter te genezen, dan wanneer aanmerkelijke vaten, zenuwen, pezen of beenderen gekwetst zijn, gelijk mede eene overlangs of evenwijdig met de ſpiervezels loopende wond, ſpoediger dan eene dwarſche heelt, terwijl hoe ſcherper het werktuig was, waarmede de houw toegebragt is geworden, des te ligter de genezing volgt.

277 De hoofd- en halswonden zijn degene welke het meeste het krijgspaard treffen, van welke de laatſte het bezwaarlijkſte te genezen zijn, wijl zij niet alleen vaak met beſchadiging der beenderen en banden gepaard gaan, maar het ſteeds moeite kost den etter eene vrije ontlasting te bezorgen; hetwelke men door diepe inſnijdingen in de wondlippen, en door tegenopeningen bewerkſtelligen kan, waartoe echter de geoefende hand van eenen paardenarts vereischt wordt.

278 De hoofdwonden moet men zoo veel mogelijk door zamenvoeging pogen te genezen, en daarbij vlijtig de koude omſlagen in het werk ſtellen.

279 In het algemeen moet men half doorgeſnedene zenuwen, geheel doorſnijden om ge-

 vaar-

vaarlijke krampen voor te komen; pezen en banden beledigt zijnde, genezen zeer moeijelijk en alleen door balſemachtige prikkelmiddelen, als: terebinthijn; in wijngeest ontbondenen peruviaanſchen balſem, elixer proprietatis, enz.

b. De gestokene wonden.

280 De geſtokene wonden zijn wegens derzelver diep indringende oorzaak en naauwe opening, veel gevaarlijker en tevens moeijelijker te genezen dan de gehouwene, vooral wanneer niet ſlechts de vleesch- maar tevens edelere deelen: als pezen, vaten en zenuwen getroffen zijn, zelfs in het eerſte geval heeft de etter zeldzaam eene genoegzame ruimte tot ontlasting, en zich als in eenen zak verzamelende, worden hierdoor gangen, zakken en gezwellen voortgebragt.

Het eerſte dat men tot genezing dezer wonden in het werk moet ſtellen is, dat men dezelve hiertoe eene genoegzame verwijdering geeft, het zij door ze geheel te openen, of zoo de aangrenzende deelen zulks niet vergunnen, ze genoegzaam te verwijderen en tegenopeningen aan de laagſte zijde te maken, terwijl men voorts naar omſtandigheden inſpuitingen doet.

281 Onder de gestokene wonden zijn die welke de voeten door het intreden van nagels enz. worden toegebragt, de gewoonlijkste, terwijl de zoodanige welke in de holligheden der borst of des buiks indringen, steeds gevaarlijk en meestal dodelijk zijn indien zij eene der ingewanden treffen.

De voetwonden.

282 Men kan deze in eenvoudige, gevaarlijke en ongeneesbare onderscheiden. Onder de eerste kan men het vernagelen rekenen, het zij zulks door eenen ouden nagel, een schilfer der nieuwe of het kwetsen der vleeschzool door dezen zelfs veroorzaakt wordt. In alle gevallen moet het ligchaam dat dezelve te weeg gebragt heeft uitgetrokken worden, en indien de wond nog versch is, derzelver opening verwijderd en eenige druppelen tinktuur van aloë, levensbalsem of van n°. 83. er ingegoten worden, terwijl men voorts koude omslagen, vooral van leem, om den voet doet, en dezelve dikwijls in koud water zet; vaak zijn de inspuitingen met hetzelve, met kalkwater of n°. 98. daarbij ter genezing voldoende. Is dezelve daarentegen veroudert en in ettering overgegaan, zoo moet men de opening genoegzaam verwijderen om den etter eene ruime ontlasting te bezorgen, en de

 wond

wond eerst met n°. 82. *a.* en daarna met n° 83. uitwasschen.

Men ga op gelijke wijs te werk wanneer het paard glas, ſpijkers enz in den voet heeft getreden, dat weinig te beduiden heeft, wanneer zulks door de hoornzool of ſtraal ſlechts even in de vleeschzool gedrongen is, en op gelijke wijs genezen wordt.

283 Gevaarlijker is het wanneer pezen, banden, kraakbeenderen of beenderen gekwetst en vooral indien de gewrichtbanden doorboord zijn.

284 Ongeneeslijk kan men dezelve achten, indien de beenderen zelfs door bederf zijn aangetast, hetwelke men aan den bloedigen, ſtinkenden, uit de wond vloeijenden etter kan onderſcheiden.

Met andere veeärtſenijkundige worden door TENNEKER alle ſcherpe, vette en prikkelmiddelen in voetwonden afgekeurd, en alleen zoogenaamd blaauw water, (n°. 98.) of kalkwater aangeraden; voorts beſla men den voet met een eenigzins breed ijzer, hetwelke aan de gekwetste plaats uitgehold is, alwaar men ook de hoornwand moet wegnemen.

c. De

c. De gefchotene wonden.

285 De gefchotene wonden vereifchen de genezing door ettering, welke zelfs bij de eenvoudigfte zich eerst na zeven of acht dagen vertoont; gewoonlijk zijn vreemde ligchamen, als ftukken der huid, patroonpapier en kogels in dezelve gedrongen, en zij fteeds met fcheuring en kwetfing van de aan het kanaal der wond grenzende deelen gepaard, welk een en ander hen het gevaarlijkfte en moeijelijkfte te genezen van alle wonden maakt, daar in haar veelal de beenderen verbrijzeld en edele deelen verfcheurd of befchadigd zijn.

286 Alvorens dus de genezing te ondernemen moet men eerst zorgvuldig den aard der wond onderzoeken, en vervolgens haar zulk eene genoegzame opening geven, dat de etter zich vrij ontlasten kan, wanneer het paard overeinde ftaat, en voorts zich beijveren de in de wond ingedrongene vreemde ligchamen uit dezelve te verwijderen, zonder veel in haar te wroeten, waartoe men des noods tegenopeningen moet maken.

287 Wat de behandeling zelve aangaat, zoo

moet de eerſte zorg zijn, de bloeding van groote vaten op de voorgeſchrevene wijze te ſtuiten; die van kleinere veel minder aanmerkelijk zijnde dan in gehouwene of geſtokene wonden, houdt van zelve op; In de tweede plaats moet men eene goede ettering trachten te verwekken, om de verpletterde deelen, beenſplinters en vreemde ligchamen welke men niet heeft kunnen wegnemen, en die eenen ſchadelijken prikkel veroorzaken, te verwijderen en de verſterving voor te komen. Is de ontſteking ſterk zoo gebruike men koude omſlagen en des noods kervingen (ſcarificatien), waarbij men het inwendig gebruik van verkoelende middelen voegt; terwijl men in tegenover ſtelling wanneer het dier zwak is, uitwendig prikkelende en inwendig verſterkende middelen moet aanwenden.

In het algemeen zijn inſpuitingen in het wondkanaal, het gebruik van etteringbevorderende middelen, het dekken der wond met plukſel in een of ander wondwater nat gemaakt, het zacht houden van derzelver randen, de middelen om de ſpoedigſte genezing dier wonden te bewerken, wier aard aan dezelve niet doen wanhopen, zoo als diegene zijn, waarin beenderen gebroken of verbrijzeld zijn, doch waarvan men die der ribben in ſommige gevallen uitzonderen kan.

TWEE-

TWEEDE HOOFDDEEL.

DE KNEUZINGEN.

EERSTE ARTIKEL.

Over de kneuzingen in het algemeen.

288 Door kneuzingen of kwetſingen, verſtaat men de geweldige beſchadigingen, waardoor de weeke ligchaamsdeelen met eenig geweld te zamen gedrukt worden, het zij zulks door drukking, of eene ſtoot of ſlag geſchiedt, welke eene meerdere of mindere uitwerking te weeg brengen, naar mate dat de ſtoot des beſchadigenden ligchaams ſterker, dit zwaarder of deszelfs drukking aanhoudender en geweldiger is geweest; terwijl daarenboven de geſteldheid der hierdoor getroffene deelen de kneuzing meer of minder aanmerkelijk doet worden, het zij dat dezelve alleen de vaten te zamen drukt, en derzelver werkzaamheid verlamt, of dat tevens de dieper leggende verſcheurd zijnde geworden, zulks eene uitſtorting van vochten veroorzaakt heeft.

De minst beduidende zijn diegene, welke

alleen vlezige deelen treffen en weinig indringen; daarentegen zijn die gevaarlijker, welke gewrichten, beenderen en groote vaten treffen, of in derzelver nabijheid plaats grijpen, vooral, wanneer zij door eene geweldige drukking of schok de ingewanden der borst of des buiks beledigen.

289 De kneuzingen zijn al of niet van eene opene wond verzeld, bij welke laatste gewoonlijk eenen hoogeren trap van spanning dan bij de eerste plaats grijpt.

290 De genezing van alle kneuzingen kan slechts op twee wijzen plaats grijpen, namelijk: door verdeeling of door ettering, waarvan de eerste in alle zulks vergunnende gevallen steeds de voorkeur verdient, daar zij spoediger en gemakkelijker ten doel leidt, edoch dezelve kan alleen bij versche, oppervlakkige en onaanmerkelijke kneuzingen in het werk worden gesteld, aangezien in alle andere aanmerkelijke, verouderde en met opene wonden gepaard gaande, alleen de ettering in staat is, de door de kwetsing tot hunne werkzaamheden onbekwaam gemaakte deelen, af te scheiden, het versterven voor te komen, het deel deszelfs dienstbaren staat terug te geven, en de uitgestorte vochten door de opslorpende vaten in te zuigen, of ze af te scheiden. De

1291 De genezing door verdeeling vereischt het gebruik van prikkelmiddelen, welke de opslorpende vaten eene vermeerderde of vernieuwde werkzaamheid geven, en waaronder men n°. 84. *a.* — *f.* met vrucht aanwenden kan.

Is de kneuzing van eene wond verzeld, doch voorts niet zeer beduidende, zoo kan men van deze middelen in zoo verre gebruik maken als dienstig is om de buitengewone zwelling te verminderen, echter behoort men daarmede bij tijds op te houden, om de ettering, welke deze kneuzingen alleen kan genezen, niet te storen; terwijl men tevens bij alle met wonden verzelde kneuzingen moet waarnemen, om de verdeelende middelen en omslagen slechts op den omtrek der wond aan te wenden.

1292 Ingeval bij de kwetsing eene meenigte bloeds in het celwijs weefsel uitgestort is geworden, zoo is het meestal vruchteloos op verdeeling te hopen, moetende men hetzelve zoo veel mogelijk door diepe insnijdingen ontlasting pogen te bezorgen; terwijl men insgelijks van reeds in ettering overgegane kneuzingen, geene verdeeling kan verwachten, maar zoodra de etter genoegzaam gevormd is, derzelver rijping moet bevorderen en ze met het mes openen.

 Men

293 Men kan de kneuzingen verdeelen: 1e. In die welke het hoofd en de aangrenzende deelen treffen, 2e. in die der fchoft en des rugs (zadeldrukking); 3e. in die der beenen: als van den elleboog, hak en knie enz. (leggers, fchijthakken en verdere flagen of ftoten); 4e. der kroon (kroonbetrapping en ftrijken); 5e. van de zool (fteengallen); 6e. der hielen (het verballen); 7e. het verhangen in den halfterketen; 8e. het kwetfen der groote pees.

TWEEDE ARTIKEL.

Over de kneuzingen in het bijzonder.

a. De mol of varent.

294 Eene der gevaarlijkfte gezwellen bij het minfte verzuim, welke door eene uitwendige befchadiging veroorzaakt worden, is hetgene onder den naam van de mol of varent (*la taupe ou testudine*) bekend, zich gewoonlijk tusfchen het achterhoofdsbeen en den derden halswervel uitftrekt. Hetzelve is in den aanvang zeer pijnlijk en hard, bevat zelden goeden etter, en moet fteeds zoo fpoedig mogelijk geopend worden, terwijl, indien het zeer ontftoken is, men het alvorens

rens met lijnzaad, ajuin en melk behoort te pappen.

Het bedenkelijkste van dit toeval is, dat door den etter zeer ligt den nekband aangetast en fistelholten voortgebragt worden, hetwelke men aan het verschijnen van veel wild vleesch bespeurt; alsdan make men pappen van brood en saffraan, en doe, het zij door inspuiting van prikkelende middelen, zoo als bij de zadelkwetsing voorgeschreven is, het beschadigde affcheiden, of wel, men verwijdere de opening genoegzaam om het te kunnen wegsnijden, waarna men de wond gelijk eene zadelkwetsing met balsemachtige middelen geneest.

b. De zadelkwetsing.

295 Dezelve bestaat in eene al of niet door eene wond verzelde kneuzing, welke door den zadel of mantelzak op de schoft, den rug, de lendenen of ribben te weeg gebragt wordt, en waarvan diegene welke de schoft treft, steeds bedenkelijker is dan die den rug of de lendenen aandoet, aangezien de eerste vaak de banden, kraakbeenderen en pezen beschadigt, terwijl die der ribbe het minst beduidende van alle is. (12)

Men

(12) De zadelkwetsingen worden of door de ongelijke of door de langdurige drukking deszelven te wege gebragt; dit

296 Men onderscheidt de door den zadel veroorzaakte kneuzingen, in brandvlekken, in eenvoudige en in diep indringende zadelkwetsingen.

De

dit heeft bijzonder plaats bij aanhoudende bewegingen in den stap; alsdan worden de fijne huidvaatjes te zamen gedrukt en verlamd, en de in deze langzame beweging traag lijk omloopende vochten kunnen dezen tegenstand niet overwinnen; wanneer nu deze drukking ophoudt, en vooral indien door te vroegtijdig afzadelen, deze thans ten uiterste gevoelige deelen aan de lucht worden blootgesteld, veroorzaakt deszelfs prikkel eenen vermeerderden toevloed van vochten naar dezelve, wier aandrang deze verzwakte vaatjes niet kunnende wederstaan, daardoor eene merkelijke zwelling en uitzetting ondergaan, en zelfs vaak bersten; terwijl daarenboven de koude der dampkringslucht haar doet verdikken; welk een en ander die zwelling te wege brengt, die eene zadeldrukking aankondigt.

Deze verklaring zal de oorzaak van het verschijnsel oplossen, waarom menigmaal de best gevormde zadels drukken; als mede waarom men door steeds of bij afwisseling te draven, zelfs bij min passende zadels, minder in dezen gang dan in den stap drukt; wijl bij de sterkere beweging in den draf, door eenen versnelden omloop, den tegenstand ligter overwonnen wordt; gelijk ook waarom vette paarden meer dan magere er aan onderhevig zijn, terwijl zulks ook de doelmatigheid zal doen erkennen van het gedrag van ervarene ruiters, die niet slechts eenen geruimen tijd laten verloopen alvorens af te zadelen, en zulks naar mate zij zich langer bewogen hebben, maar die in plaats van den singel los te maken, hetwelke vaak uit kwalijk geplaatste sparing des paards geschiedt, integendeel dezelve aangespen om den aandrang der vochten slechts trapswijs in de overspannene vaatjes toe te laten.

297 De aanhoudende of ongelijke drukking, vooral der bladen of ftegen des zadels, brengt de **brandvlek** voort, waardoor de omloop der vochten in de vaten der huid belet, en derzelver werkzaamheid verlamd wordende, deze als doet verfterven.

298 In de **eenvoudige zadelkwetfing** heeft alleen eene kwetfing der vleeschdeelen plaats, welke zich dadelijk kenmerkt door eene ongewone hitte en zwelling, veroorzaakt door de uitftorting der vochten uit geborftene vaatjes, welke men zoo fpoedig mogelijk door aanwending van eene der in n°. 84. en 85. aangewezene middelen, moet trachten te verdeelen, of wel, men neemt eene ons ammoniakzout, legge dit tusfchen twee linnene lappen op de befchadigde plaats, bevochtige het met koud bronwater en $\frac{1}{3}$ azijn, in één kan van hetwelke, men eene ons falpeter opgelost heeft, herhale zulks zoo vaak, tot het ammoniakzout ontbonden en het gezwel verdwenen is, tot welk einde men ook n°. 85. gebruiken kan. Bij gemis van andere middelen neme men een handvol klei, eene handvol zout, en make zulks met eene genoegzame hoeveelheid water tot eene pap, welke men op de kneuzing legt; fomtijds is eene verfche graszode welke men met de graszijde op dezelve legt en

en met koud water, zoo mogelijk met azijn of brandewijn bevochtigt, tot derzelver verdeeling voldoende.

In het algemeen zijn het de prikkelende middelen welke aan de opslorpende vaten eene genoegzame werkzaamheid tot inzuiging der uitgestorte vochten teruggeven, en hierdoor de verdeeling bewerken moeten, terwijl tevens de koude derzelver aandrang vermindert, en de afleiding te weeg brengt der warmtestof, door de vermeerderde werkzaamheid der vaten veroorzaakt; zijnde voorts het schootwater van THEDEN in deze gevallen zeer dienstig.

Indien het gelukt de kneuzing te verdeelen, zoo moet men derzelver oorzaak, door de verbetering des zadels enz. wegnemen, en de plaats nog eenige tijd met koud water waschen.

299 Geschiedt echter de verdeeling niet volkomen, zoo ontstaat er of eene waterblaas, welke verouderende in eene zwam of wild vleesch ontaart, of wel de kneuzing gaat in eene zoogenaamde brandvlek of in een ettergezwel over.

300 Eene zoodanige waterblaas moet geopend, de vochtigheid uitgedrukt en het

mid-

middel n°. 86. eens ingewreven worden.

301 Is er eene zwam aanwezig, zoo doe men eene diepe infnijding, en poge ze door n°. 86. tot ettering, te brengen of wel men fnijde ze geheel uit en verbinde de wond met droog plukfel.

302 Bij eene brandvlek die ontftaat wanneer de verdeelende middelen vruchteloos geweest zijn, en de huid kaal, zwart en hard als leder doet worden, moet men deze van het daaronder leggende celwijs-weeffel affcheiden, het zij door dezelve tweemaal daags met boter, of reuzel, of indien zulks mislukt met n°. 87. te beftrijken, en ze vervolgens langzamerhand met eene fchaar af te fnijden, terwijl men de daaruit ontftaande vlakke wond met osterlucie-afkookfel, met extract van lood of goulards water (*aqua goulardi*) en zelfs met zuiver water kan genezen.

303 De meeste kneuzingen aan de fchoft welke niet door de verdeeling weggenomen kunnen worden, veroorzaken een ettergezwel; indien dus de dikte niet in ten hoogfte vier dagen verdwijnt, zoo moet men de ettering bevorderen, en vervolgens, wanneer de etter zich in hetzelve beweegt, het op de laagfte plaats openen; terwijl men zoo wel dan, als wanneer in gewone zadelkwetfing de ontfteking

king vermindert, ze met kompresfen met n°. 89. bedekt, vervolgens legt men er de etterbevorderende zalf n°. 77. of 79. en als omflagen n°. 88. op. Is de ettering goed, zijn de randen der wond zacht, en begint zich deze te vullen of te fluiten, zoo moet men haar met n°. 91. verbinden, en tegen het wilde vleesch n°. 92. gebruiken.

304 Veel gevaarlijker, ten minften langwijliger in de genezing is de diep indringende zadelkwetfing, waardoor beenderen, kraakbeenderen en banden beledigd zijn, het zij zulks door de onmiddelijke drukking, of door het invreten van den verouderden etter veroorzaakt is geworden; zulks wordt kenbaar aan het vuile, ftinkende, bruine vocht, dat zich in plaats van etter uit de wond begint te ontlasten, aan het loodkleurige bruine vleesch derzelve, aan het wilde vleesch dat zich in haar vertoont, en aan de harde fpekachtige wondranden.

In alle gevallen moet de wond genoegzaam geopend worden, om den etter eene vrije ontlasting te geven, en vroegtijdig genoeg, om deze te beletten verzakkingen te vormen; hebben deze door verzuim plaats, zoo moet men de, door den ouden etter veroorzaakte fistelachtige kanalen openen;

daar-

daarenboven moeten de eeltachtige randen, welke bij verouderde wonden alle genezing in den weg ftaan, weggefneden, weggebeten of door infnijdingen tot ettering gebragt worden, terwijl in gefpannene en pijnlijke wondranden, vooral het uitgeperste fap van klisfenkruid met ongezoutene boter, het afkookfel van klisfenwortel, (*rad. bardana*), als mede rofemarijn en groene tabaksbladen, zeer heilzaam is.

305 Is men beducht dat de nekband aangetast is, zoo gebruike men n°. 90., en als omflag n°. 84. *a.* terwijl men in de wond fijn gemaakt osterluciekruid ftrooit, men ga genoegzaam op gelijke wijs te werk, wanneer beenderen aangedaan zijn, vooral bezige men n°. 82 *a*, *b*. en 90. en 82, *b*. met roode neergeplofte kwik vermengd, hetwelke de beenderen doet affchilferen en tot genezing voorbereidt, waarna men ze als eene andere wond behandeld.

Van deze middelen kan men zich niet alleen met vrucht in door zadelkwetfing ontflaande verouderde eeltachtige wonden, bedienen, om ze te zuiveren, maar de verouderde verharde fponsachtige gezwellen op de fchoft, kan men het beste door het dagelijks befmeren van roode neergeplofte kwik met reuzel, in ettering doen overgaan.

P In

306 In het algemeen genezen de zadelkwetsingen des zomers en bij hitte langzamer, dan in den winter, moetende men, indien, zoo als somtijds in dit jaargetijde gebeurt, wormen zich in de wond vertoonen, dezelve met n°. 81. *a*. of *b*. nat maken.

Wordt het paard door den singel of eenig ander deel der toerusting gekwetst, zoo moet men zulks als eene andere kneuzing behandelen en de wond met water of loodextrakt bevochtigen.

c. De leggers en schijthakken.

307 De zoogenaamde leggers en schijthakken, welke uit gezwellen aan den elleboog en de punt der waai of des haks bestaan, en hun aanwezen, uit kneuzingen of andere oorzaken ontleenen, bevatten eene waterachtige vochtigheid, somtijds etter, en gaan, indien zij verouderd zijn, vaak in eene sponsachtige zwammige zelfstandigheid over.

308 Ontstaan de leggers uit het liggen op de kalkoenen, zoo moet men in de eerste plaats het ijzer verwisselen voor een ander dat deze niet bezit, en het paard een overvloedig legstroo geven; voorts geschiedt derzelver wegneming alleen op twee wijzen, het zij door verdeeling of door ettering.

Tot de eerste, welke men steeds bij voorkeur

keur moet trachten te bewerken, zijn de tegen de kneuzingen voorgeſchrevene middelen, die waarmede men beginnen moet, zoo lang het gezwel nog heet is; zoo als het wasſchen met koud water, omſlagen van leem, azijn, ammoniakzout en herhaald wrijven, terwijl n°. 95., driemaal daags ſterk ingewreven, door veeartſenijkundigen zeer aangeprezen wordt.

Is het gezwel koud en hangende, zoo trachte men het door inwrijvingen van n°. 97. *a.* waarbij men des noods geest van kamfer voegt, te verdrijven; kunnende men ook tot hetzelfde oogmerk eene dunne dragt onder het vel ſteken.

Gaat het in ettering over, zoo moet men het openen, en voorts als een ander gezwel genezen.

Om verouderde leggers te verdrijven, wrijve men om den anderen dag n°. 96. *a.* of *b.* in, en doe dit door nabij houden van eenen heeten ſteen of gloeijend ijzer intrekken; hiermede vare men voort tot de ettering ontſtaat, waartoe men n°. 93. gebruikt en dagelijks den omtrek der wond met n°. 78. warm baadt; waarna men ze met n°. 82, *a.* zuivert, en met n°. 94. geneest; terwijl indien zich een zwam in dezelve vertoont, eene dragt door den legger geſtoken moet worden.

309 Bij de ſchijthakken, door uitwendige

oorzaken van ſtooten of wrijven voortgebragt, moet men in de eerſte plaats, de aanleiding wegnemen, en als zij ontſtoken zijn, verdeelende middelen aanwenden; is het eene waterblaas, zoo gebruike men uitwendige prikkelmiddelen, gelijk bij de leggers en kerve de huid; terwijl men tegen zwammen n°. 97 of kwikzalf inwrijft.

d. Kwetſing door het overtreden in den halfterketen, ſlagen of ſtooten.

310 Men wasſche de wond met ſpaanſche zeep of blaauw water n°. 98, en indien dezelve met verrekking en zwelling der koot of waai gepaard gaat, zoo gebruike men, wanneer de kwetſing nieuw is, omſlagen van azijn, water, zout of ammoniakzout en potaarde, tot de ontſteking verdwenen is, en geneze vervolgens de wond met THEDENS ſchootwater; terwijl, wanneer dezelve zeer diep is, loodextrakt en goulards water met bijzonder nut gebruikt worden. Op gelijke wijze ga men bij ſlagen en ſtooten te werk die de beenen treffen, terwijl men tot bevordering van de opſlorping der uitgeſtorte vochten, het paard door het te leiden, dagelijks eene gematigde beweging moet doen verrigten.

e. De peeskwetſing of peeskwelling.

311 Hierdoor verſtaat men de zwelling of kwet-

ſiing

ſing der groote buigpees van het voorbeen, door eene uitwendige beſchadiging veroorzaakt, en welke of alleen de peesſcheede of tevens de zich daarin bewegende pees beleedigt, waarvan het laatſte ſteeds bedenkelijker dan het eerſte is.

In het eerſte geval, wanneer dit toeval ſlechts in eenen geringen trap plaats heeft, en niet verouderd is, kan het omſlaan van leem met loodextrakt en water voldoende worden geacht, edoch wanneer hetzelve verouderd is zoo moet men zeepgeest met kamfer bezigen.

Is de peesſcheede geſcheurd, zoo legge men op dezelve kompresſen met zeepgeest, en omzwachtele het been van de knie aan de koot, en doe hetzelve door middel van een riem en gesp. eene eenigzins gebogene ſtelling aannemen, van welken riem men het echter alle twee dagen bevrijden moet en niet nalaten den kogel vlijtig met koud water te wasſchen.

112 Merendeels vindt men in dit toeval knobbels in de peesſcheede, vooral wanneer het uit eene reumatieke oorzaak ontſtaat, of deze er zich bijvoegt; alsdan bade men het been met n°. 78 warm gemaakt, wrijve het daarna met terebinthijn - olie en vervolgens ſterk met ſtroo; terwijl men, indien na verloop van drie weken deze behandeling geene gunſtige gevolgen te wege brengt, eene dragt aan dat been moet zetten.

f. De beſchadiging der knie.

a 313 Dit toeval, door ſtooten of vallen veroorzaakt, kan alleen in eene kneuzing beſtaan of ook door eene wond verzeld worden, wier verwaarloozing of veroudering, vaak een gezwel ten gevolge heeft, waarin zich eene kniezwam bevindt, en dat zelfs in eene beenverharding ontaarden kan; deszelfs genezing vereischt, dat men het gezwel even als eene andere kneuzing poge te verdeelen, en indien eene opene wond er mede gepaard is, met n°. 94 geneest. Terwijl men een verouderd, en in een kniezwam ontaard gezwel met n°. 97. wasſchen en zulks niet helpende drie dagen lang met n°. 96, *a.* of *b.* inwrijven moet. (13)

g. De kroonbetrapping.

314 Men neme bij deszelfs genezing in aanmerking of het ongemak versch dan wel of het verouderd is. In het eerſte geval neme men het losgetrapte hoorn weg, zuivere de wond van

(13) De kniezwam of witte zwelling wijkt zeldzaam voor de gewoone middelen, waar onder n°. 96, *c.*, mede eene plaats verdient, hetwelke in de gewone heelkunde met vrucht tegen dit ongemak aangewend wordt. Wanneer dus de opgegevene middelen niet helpen, zoo zijn de eenige waarvan men nog iets te wachten heeft: door het zetten van dragten ter wederzijde der knie, eene ſterke en aanhoudende ettering te weeg te brengen, of het gloeijende ijzer aan te wenden, en daarna de geſchroeide plaatſen in fontenellen te veranderen. Wanneer echter het ongemak veroudert, is het meestal ongeneeslijk of wordt door eene beenuitwasſing (*anchyloſis*) gevolgd.

van haar en alle vreemde ligchamen, en wasſchen dezelve dagelijks uit met laauw zeepwater, met kalkwater, of n°. 98, en bij gebrek daarvan met koud water of pis; terwijl men voorts de voet meermalen daags in koud water moet ſtellen.

315 Veelal ontſtaan kroonverzweringen uit bovengemelde oorzaken, vooral wanneer in voetgebreken de etter zich niet bij tijds genoegzaam heeft kunnen ontlasten en holten tusſchen den hoorn- en vleeswand gemaakt heeft; om zulks voor te komen, en deze ontlasting te weeg te brengen, moet op de laagſte plaats eene opening in den wand of in de zool gemaakt, en de wond meermalen met zuiver put- of kalkwater, of met n°. 98 uitgeſpoten worden, waartoe men bij gevreesd beenbederf, n°. 82, *a a.* gebruiken kan en tot derzelver genezing n°. 94. aanwenden.

316 Somtijds wordt eene zoodanige verzwering, welke het padgezwel of de vijk geraamd wordt, door inwendige oorzaken voortgebragt, van welke bij de mok nader aanwijzing zal geſchieden.

Een zeer gewoon gevolg der kroonbetrappingen zijn de hoornkloven, welke volgens derzelver plaats, in kwartiervoeten, wanneer zij de zijdelingſche hoornwanden, en

in osſenvoeten, indien zij den voorhoef treffen, onderſcheiden worden, en meest uit de door de betrapping ontſtaande ſcheuring van den zoom ontſtaan, vooral wanneer het hoorn zeer broos is, of dat de ſmeden zulks door afraspen verdund of bedorven hebben. Het beste middel tegen dezelve beſtaat in het buigzaam houden van het hoorn door middel van hoefſmeer, het beſtrijken van baſilikum-zalf op de kroon en den hoef, voorts in het in de weide zenden; terwijl bovenal een doelmatig beſlag tot voorkoming en genezing van dit ongemak het meeste toebrengt.

k. De ſteengallen.

317 Hierdoor verſtaat men de blaauwe of roode vlekken, voortgebragt door kneuzingen, die de vleeschzool, merendeels in de hoeken, of tusſchen den wand en de ſtraal treffen en door het veroorzaken eener meerdere of mindere ontſteking, den gang des paards pijnlijk maken; terwijl men als derzelver oorzaken, kwalijk pasſende ijzers, vooral wier binnenranden de zool drukken, bijzonder wanneer deze dun uitgeſneden is, te regt kan aanmerken.

Naar mate de vlek rooder of blaauwer en de ontſteking ſterker is, moet de geneeswijs ingerigt worden. In de eerſte plaats trachte men de ontſteking weg te nemen, en indien zij tot ettering is overgaan, deze eene vrije ontlasting

te

te bezorgen; het eerste geschiedt door omslagen van leem en het bevochtigen met lood-azijn; terwijl men, wanneer zich eene groote hitte openbaart, de plaats der steengallen tot het leven toe uitveegt, doorsnijdt, laat uitbloeden en met leem insiaat; voorts besla men na eenige dagen dien voet met een breed uitgeslagen ijzer, waarvan men den laatsten nagel weglaat en het weinig aanhaalt; en giete voorts niets anders dan ten hoogste een weinig van n°. 98 op de wond.

Is dezelve in ettering overgegaan. zoo make men openingen in de witte lijn en geneze haar met een mengsel van gelijke deelen: osterlucie-afkooksel en aloë-tinktuur.

i. De kneuzing der hielen of het verballen.

318 Dit ongemak dat merendeels door het gaan op zeer harden grond, door te korte, of drukkende ijzers veroorzaakt wordt, kenmerkt zich door den pijnlijken gang op harde wegen; het knijpen der hielen met de tang doet de zetel der pijn ontdekken, terwijl het doorbreken van den etter boven de hielen, den overgang der ontsteking in ettering aanwijst.

Hiertegen zoeke men de ontsteking door leemomslagen weg te nemen, alsmede door de voet meermalen in koud water te stellen.

Breekt de etter aan een of beide de hielen, boven den zoom uit, of is deze plaats week

en pijnlijk, zoo moet men in den hoek van een of beide de hielen eene kleine opening maken; voorts de wond met schoon water of n°. 98. uitspuiten en de voet dikwijls in koud water zetten.

Is de kneuzing der vleeschzool zoo sterk, dat deze zich van de hoornzool afscheidt, zoo make men aan de beide wanden, en naar omstandigheden ook aan den voorhoef, kleine openingen ter wijdte van een strohalm, en behandel ze na het uitbloeden der wond op gelijke wijze.

Men behoeft bij deze en soortgelijke openingen, geene ongerustheid te voeden, wegens het te voorschijn komen der vleeschzool of van het zoogenaamde leven; alleen vermijde men daarbij het gebruik van vette prikkelende middelen, daar dit toeval door omslagen van leem, en des noods door insnijdingen in de vleeschzool van zelfs verdwijnt.

k. De vervangenheid door uitwendige oorzaken.

319 Onder de toevallen aan welke de beenen door beschadigingen onderhevig zijn, kan men te regt ook die vervangenheid rekenen, welke haren oorsprong alleen van uitwendige oorzaken ontleent en daardoor van diegene onderscheiden is, welke door reumatieke of zoodanige oorzaken te wege wordt gebragt, die meer

meer in het inwendige des dierlijken geſtels gelegen zijn, offchoon deze zich ook zeer dikwijls met haar vereenigen. Bij de beſchrijving der reumatieke toevallen is van dezelve ook een algemeene beſchouwing in §. 107. geſchiedt, terwijl wij ons thans tot eene bijzondere zullen bepalen, van diegene welke door uitwendige oorzaken ontſtaat, en grootendeels door plaatſelijke middelen weggenomen moet worden.

320 Deze vervangenheid wier zetel ſteeds in den voet gevestigd is en meestal de vóór- zeldzamer de achterbeenen treft, beſtaat in eenen ontſtekingachtigen toeſtand van deszelfs zachte deelen, welke eenen meerderen toevloed van vochten derwaarts veroorzaakt, dan deze hoornachtige doos kan bevatten, welke haar dus prangt, wanneer zij door dezelve uitgezet worden.

Hierin is de oorzaak gelegen van de ongemeene pijn, hitte en zwelling der voeten, welke bij toeneming van het ongemak zich verder tot de buigſpieren der beenen uitſtrekt en deze ſtijf en onbuigzaam maakt; worden voorts door eene gepaste behandeling de oorzaken en gevolgen van dit toeval niet weggenomen en de ontſteking verdeeld, zoo gaat dit deszelfs gewonen loop, veroorzaakt de grootſte verwoestingen, en maakt het paard, zoo niet

ge-

geheel, ten minste voor langen tijd onbruikbaar.

321 Bijzonder ziet men dit toeval in hitte, droogte en des zomers het paard treffen, wijl alsdan de hoornwanden harder en minder toegevend zijnde, de in haar bevatte deelen ligter drukken en aanleiding tot ontsteking geven kunnen.

Alles wat prikkel, pijn en ontsteking kan voortbrengen, verstrekt hetzelve tot oorzaak, zoo als alle feilen die bij het beslaan of door slechte vorming der ijzers begaan worden, drukkende ijzers, het verdunnen, uitsnijden en branden der zool; het doorsnijden der hoeken, het gaan over harde wegen, het inkrimpen van den hoef door hitte en droogte; te langdurige en plotselinge rust, enz.; terwijl voorts paarden met enge, platte, en volle hoeven meer aanleg tot hetzelve hebben, dan die welke goede voeten bezitten.

322 Dit toeval wordt in het algemeen gekenmerkt door pijnlijke stijfheid in het gaan, welke zich naar den trap des ongemaks steeds verder langs het been uitstrekt, en eindelijk hetzelve geheel inneemt, waarbij het zeer bezwaarlijk wenden en teruggaan kan.

323 De minste trap van hetzelve is die het verbal-

ballen te wege brengt, waarbij het paard wel pijnlijk op den voorhoef gaat, doch het been niet ſtijf is; bij eenen hoogeren trap of ſterkere beſchadiging, waarin reeds eene uitſtorting en ſterker toevloed van vochten plaats heeft, en de hoorn- en vleeschdeelen geſcheiden zijn, is de beweging met meer pijn verzelt, en de ſtijfheid ſtrekt zich tot de knie uit; terwijl tevens de ſtaat der gezondheid geſtoord is, welke in verderen voortgang des ongemaks, nog meer aangedaan wordt, wanneer de ontſteking in ettering overgaat: die, ingeval geene doelmatige middelen aangewend worden, om den etter ontlasting te geven, de noodlottigſte gevolgen heeft; daar dezelve de inwendige deelen doorknaagt, de beenderen aantast en verplaatst, de vorm van het hoorn verandert en zelfs den geheelen hoef doet afvallen, ja de dood des diers veroorzaken kan, terwijl zelfs na de genezing dit meestal tot verderen dienst onbruikbaar blijft. Dit legt de oorzaak aan den dag, waarom eene verwaarloosde of kwalijk behandelde vervangenheid, gewoonlijk door ringhoeven en volvoeten, door den veranderden vorm van het hoorn en verplaatſing der beenderen des voets gevolgd wordt.

324 Aangezien ontſteking en daarop volgende vermeerderde toevloed van vochten, dit toeval veroorzaken, wordt de wegneming en verdee-

deeling der eerfte, benevens de vermindering der laatfte als van zelve ter genezing aangewezen, en zulks te weeg gebragt, door het afleiden der warmteftof, waar toe het plaatfen der voeten in natte klei een voortreffelijk middel oplevert; alsmede, door warme baden tot bevordering der ontfpanning; terwijl het dadelijk verrigten eener aderlating, vooral aan de boegaderen, en het zetten van dragten aan de lijdende beenen, het tweede oogmerk: de vermindering van toevloed der vochten, vervult; waarbij men met vrucht het inwendig gebruik van falpeter of n°. 7., en het voeden met zemel- en meeldranken voegen kan.

Is dezelve zoo verouderd of verzuimd dat de ettering plaats grijpt, zoo moeten de openingen ruimer gemaakt, en deze volgens de in § 107. en 282., wegens de voetwonden gegevene voorfchriften, behandeld worden; terwijl het in de weide zenden der paarden op alle foortgelijke ongemakken den heilzaamften invloed heeft.

Is echter de kwaal tot eenen hoogeren trap geftegen, zoo dat men niet meer kan verwachten, dat de vochten verdeeld of opgenomen zullen worden, zoo blijft er niet anders over dan derzelver ontlasting te bevorderen, door op de pijnlijkfte plaatfen der zool op de witte lijn, kleine openingen van omtrent eene lijn in middellijn te maken, en voorts volgens de voorfchriften van § 107. te werk te gaan.

DER-

DERDE HOOFDDEEL.

DE VERREKKINGEN EN VERSTUIKINGEN.

---

225 Dus noemt men de toevallen, wanneer door eene geweldige oorzaak, eene der beenderen geheel of gedeeltelijk uit deszelfs gewrichtsholte geweken is, of dat deszelfs banden eene bovenmatige uitrekking ondergaan hebben, welke alle in eenen meerderen of minderen trap, kreupelheid ten gevolge hebben.

226 Men onderfcheidt dezelve in verrekkingen van het kruis, van het heupbeen, der waai, van het armbeen, der knie, en van de koot, waarvan de laatfte het meeste plaats grijpt, terwijl de eerfte in de meeste gevallen onheelbaar zijn, en flechts in eenen geringen trap eenige hoop tot herftel vergunnen; dus is insgelijks de verftuiking van het kootbeen of het zoogenaamde overkoten, waartoe hooge kalkoenen en lage voorhoeven, bij fpringen, uitglijden enz. veel aanleiding geven, een zeer bedenkelijk toeval, hetwelke alleen door een fpoedig zetten, of herplaatfing door eene hierin geoefende hand, herftel belooft.

327 Bij geringe verſtuikingen, gunne men het paard rust en verſchaffe het zelve alleen eenige beweging door het een weinig te doen leiden, men wrijve het met n°. 99, bevochtige voorts eene handbreede zwachtel met n°. 100, met welke men het beſchadigde been tamelijk vast omwindt, en zette voorts den voet vaak in koud water.

Is er eene ſterke zwelling bij de verſtuiking of verrekking aanwezig, zoo waſche men deze dikwerf laauwwarm met n°. 102, wrijve vervolgens n°. 100. *b.* of 101. ſterk in, terwijl men om daarna de banden weder te verſterken, de lijdende plaats vaak met koud water baadt en met overgehaalden wijngeest wascht.

EERSTE ARTIKEL.

De kreupelheid uit deze en uit reumaticke oorzaken.

328 De meeste der kreupelheden welke onder de benaming van boeglam en kruislam voorkomen, hebben hun aanwezen of geheel aan eene reumaticke oorzaak te danken, of deze voegt zich gewoonlijk bij de uitwendige beſchadiging en blijft dan nog voortduren, wanneer deze reeds lang opgehouden heeft; uit dezen hoofde is het ſteeds raadzaam iedere

kreu-

kreupelheid wier zetel niet in den voet is, voornamelijk als een reumatiek toeval te behandelen; bestaande, in het zetten van dragten aan het schouderblad, of tusschen de vóórbeenen, indien het vóórgestel lijdt, en aan de dij of op het kruis, wanneer de kreupelheid zich aan het achtergestel openbaart, terwijl men daarbij het paard versterkend voedsel geeft en eene matige beweging doet verrigten, door welke volstrekt onschadelijke middelen men alle reumatieke gevolgen voorkomt.

In de weinige gevallen dat de boeglammigheid alleen door eene uitwendige oorzaak: als vallen, springen, uitglijden, te weeg gebragt wordt; kan zij haren oorsprong ontleenen: 1e uit eene verrekking van het armbeen en schouderblad; 2e. uit eene verrekking der schouderblads- en armbeensbanden, van die der zoogenaamde beursbanden der knie of wel van die, welke het schouderblad aan de schoft bevestigen; 3e. uit eene door kwetsing veroorzaakte uitstorting der lijmpha-vochten, waardoor de spierbeweging belemmerd wordt; terwyl bij de kruislammigheid zulks door eene diergelijke verrekking van het heup- en dij- en scheenbeen te weeg gebragt kan worden.

TWEEDE ARTIKEL.

Over de onderſcheidings - kenmerken der kreupelheid.

329 Daar de kennis van den aard en zetel der kreupelheid volſtrekt den weg tot hare genezing moet aanwijzen, zoo is die der merkteekenen, waardoor men dezelve kan onderſcheiden, een allergewigtigst onderwerp van naſporing: te meer, daar men hierin dagelijks de grootſte misſlagen ziet begaan.

De meeste kreupelheden hebben haren zetel in den voet, zeer zeldzaam is deze in de ſchouder, het kruis, de heup, de knie of waai, ſlechts ſomtijds in de koot, doch meest altijd in den hoef te zoeken.

Men ontdekt welk been het is waaraan het paard lijd, in den gang daardoor, dat het bij het nederzetten van hetzelve het hoofd opheft, doch dit laat zinken, wanneer de lijdende voet opgeligt en de gezonde op den grond is.

330 De boeglammigheid, welke meest altijd uit eene reumaticke oorzaak ontſtaat, wordt gekenmerkt door de volgende teekenen: zij is afwisſelend, de eene tijd merkbarer dan den anderen, vooral bij koud en vochtig weder ſterker dan in droog en warm; zij is ſterker in het begin der beweging, dan wanneer deze ee-

eenigen tijd geduurd heeft, en omtrent gelijk op harden of zachten grond; op ſtal zet het paard het lijdende been vooruit; in het gaan zet het den voet vlak neder, alleen in het bovenbeen beſpeurt men pijn. De ſtap is kort, ſlepende en ſtijf; het treedt met dit been korter dan met het andere, en brengt (vooral bij verrekking) hetzelve niet regt, maar kringswijs vooruit; teruggaande, ſleept het dit ſtijf na en hinkt alsdan, zoo wel als bij het wenden aan die zijde het ſterkſte waar de kreupelheid ſchuilt; terwijl voorts, wanneer de boeg- of kruislammigheid verouderd is, het lijdende been trapsgewijze vermagert.

331 Ontleend de kreupelheid hare oorzaak uit de verrekkingen van de beursbanden der knie, zoo mijdt het paard ſtilſtaande, dat been; het treed pijnlijk wanneer men het heen en weder, en vooral, indien men het terug doet gaan, edoch het zet daarbij den voet plat neder; bij het voortgaan treedt het korter met dit been en beweegt het ſlepende, kringswijs, terwijl de eerſte treden het pijnlijkſte zijn, en het even kreupel op zachten dan op harden grond gaat.

332 Bij verrekkingen van het kootgewricht kan het paard in het geheel niet op den voet treden wanneer de koot ontwricht is, maar

 hinkt

hinkt op drie beenen, is de knokkel nog in het gewricht, zoo kan het den voet nederzetten offchoon niet dan zeer pijnlijk, waarbij het echter niet geheel doortreedt, maar meest op den voorhoef gaat; beweegt men het gewricht, zoo geeft het pijn te kennen; terwijl voorts in gaan de pijn gedurende de eerfte fchreden heviger is dan in het vervolg.

333 Kreupelheid door zwelling of kwetfing der buigpees van het voorbeen te weeg gebragt, onderfcheidt men: doordien deze gezwollen, weinig beweegbaar en met kleine knobbels bezet is; in den ftal zet het paard den pijnlijken voet vooruit, betoont in het begin van het gaan hevige fmert, en kan door het zwellen der pees niet geheel doortreden, maar gaat in het den aanvang op den voorhoef. De gevolgen dezer kwaal verouderd zijnde, is een fteltvoet.

334 In de kreupelheid door mok, gezwollene beenen, enz., is de oorzaak oogenfchijnlijk, den gang is daarbij in den aanvang gefpannen en pijnlijk doch vast met den voet.

335 Even zoo zigtbaar is die welke uit eene uitwendige kneuzing, het fteken met den mistvork; verhangen in den halfterketen, kroonbetrapping, ftrijken, enz. ontftaat.

Bij

1336 Bij die uit kroonbetrapping, gaat het paard kreupeler op harden dan op zachten grond en uit bij het onderzoek met den hamer des te meer pijn, naar mate de beſchadiging dieper is.

1337 Door ſtrijken gaat het de eerſte ſchreden na hetzelve belemmert, waarna de kreupelheid vermindert, welke alsdan weder merkbaar wordt, wanneer het zich op nieuw aan de beſchadigde plaats ſtoot, als wanneer het vaak op drie beenen, zoo lang voorthuppelt tot de hevigheid der pijn voorbij is.

1338 Bij kreupelheid door in den voet getrapte ligchamen, kan men deze of zien, of de beſchadiging door het kloppen met den hamer op de zool ontdekken.

1339 In vervangenheid kan het paard alleen met moeite, vaak in het geheel niet voortgaan, en hinkt bij eenen hoogen trap; terwijl het in alle kreupelheden die men aan reumatieke oorzaken moet toeſchrijven, wijl men geene uitwendige oorzaken er van ontdekken kan, de eerſte ſchreden het meeste hinkt.

1340 Daarentegen neemt de kreupelheid met het gaan toe, wanneer dezelve in den voet ſchuild: zoodanige paarden bewegen het been

vrij en regt, maar zetten den voet op zachten grond veel meer dan op harden door; men heeft des te meer rede om deze oorzaak te vermoeden, wanneer men geene uitwendige beschadiging bewust is, en de kreupelheid zich kort na het beslaan, na gebrekkig beslag, of eenen marsch op zeer harden grond openbaart, en het paard daarbij echter eene volkomene gezondheid schijnt te genieten.

DERDE ARTIKEL.

De wijze van onderzoek tot ontdekking der oorzaak en plaats der kreupelheid, vooral die des voets.

341 Ten einde men zich in staat gesteld bevinde, over den zetel der kreupelheid, vooral die welke in den voet gelegen is, een juist oordeel te vellen, onderzoeke men in de eerste plaats: of het paard, gevallen, gestooten of korteling beslagen is, of sterk gesprongen heeft; men lette of het op eenen harden grond meer dan op eenen zachten hinkt, of het na het beslaan zulks sterker doet dan te voren plaats had, hetwelke de zetel der kreupelheid in den hoef verraadt; gelijk mede na deszelfs duur, welke zeer veel licht deswegens geven kan, aangezien elke hoefkreupelheid in weinige weken betert of in ettering overgaat.

Ten

542 Ten einde zich nader hiervan te overtuigen, drukke men de hielen of ballen met beide handen ſterk te zamen, wijl dit alsdan het paard pijn zal doen uiten; men onderzoeke voorts of eenig deel van den hoefwand, der hielen of ſtraal eene buitengewoone hitte bezit; voorts make men den voet met een oud mes ſchoon, ter ontdekking of zich ook iets tusſchen de zool en het ijzer bevindt, en of dit dezelve niet hier of daar kneld: moetende men ſteeds de rug van een mes tusſchen deze beide kunnen brengen. Ontdekt men niets van dit alles, zoo onderzoeke men verder de ſtraal en hoeken, door dezelve te zuiveren en te drukken, om gewaar te worden of ook ſpijkers, glas, enz. in dezelve mogten gedrongen zijn; heeft zulks geen plaats, zoo kloppe men op alle nagels en zelfs op het ijzer, knijpe vervolgens met den hoeftang rondsom den hoef en de zool, en neme eindelijk het ijzer af het welke ſteeds bij het onderzoek van iedere kreupelheid moet geſchieden, en in de meeste gevallen, diegene, welke in den hoef ſchuilt, aan den dag zal leggen, door de pijn welke het paard daar bij uit

543 Vindt men echter geene dezer teekenen in den hoef zoo zette men het onderzoek tot het kootgewricht voort: of dit ook heet en gezwollen is, hetwelke men wel moet onder-

 ſchei-

ſcheiden of eene verwaarloosde voetkwaal hiertoe aanleiding heeft gegeven.

344 Is de koot onpijnlijk en vrij in de beweging, zoo ga men tot het onderzoek der buigpees over, en terwijl men dezelve tusſchen twee vingers op en nederſchuivende, drukt, neme men waar, of zij ook gezwollen en ontſtoken, of met kleine knobbels bezet is, welke laatſte eene reumatieke oorzaak hebben, terwyl het eerſte uit beſchadigingen ontſtaan kan.

345 Heeft geene dezer gevallen plaats, zoo lette men of ook de knie gezwollen is, of dat zich barſten in hare buiging bevinden, welke aanleiding tot de kreupelheid kunnen geven; Ontdekt men geen van beide, zoo poge men door ſterk drukken met de beide duimen op onderſcheidene plaatſen van het ſchouderblad, te ontwaren, of het paard door uitwendige of reumatieke oorzaken ook boeglam is, hetwelke meestal, even als aan de achterbeenen, door het laatſte ontſtaat, of zich bij eene plaats gehad hebbende verrekking voegt.

346 Schuild de kreupelheid in de achterbeenen, zoo moet men even als bij de voorbeenen het onderzoek met den hoef en de koot aan-

van-

vangen, en indien men aldaar de oorzaak der kreupelheid niet ontdekt, dezelve tot het kniegewricht, of dat van het fchenkel- en dijbeen voortzetten, waar meest altijd de zitplaats der kreupelheid is, welke de achterbeenen door uitwendige oorzaken aandoet; waarbij men het gewricht fterk met de hand te zamen drukt, in diervoege, dat men de kniefchijf juist onder de hand heeft.

Geeft zulks nog geen licht, zoo is de kreupelheid als eene heup- of kruislammigheid aan te merken, welke meest altijd reumatiek is, en die men op gelijke wijs als de boeglammigheid, trachte te ontdekken, en te genezen.



VIERDE HOOFDDEEL.

DE GEZWELLEN.

EERSTE ARTIKEL.

a. *De heete gezwellen zonder uitwendige oorzaken.*

347 Somtijds ontſtaan heete gezwellen, op de oppervlakte des ligchaams vooral vóór de borst zonder dat men er eene oorzaak van ontdekken kan, dezelve moet men tot rijpheid pogen te brengen, door inwrijvingen van terebinthijn-olie met reuzel, en het opleggen van pappen van lijnzaad-meel tot eene dikke brei in een ſchapenvacht; vervolgens zoodra men golving (*fluctuatie*) in het gezwel ontdekt, eene ruime opening maken, om denzelven te laten wegvloeijen, terwijl men zoo lang den omtrek nog hard is, met pappen en ſmeren moet voortvaren en voorts, wanneer het geheel gezuiverd is, de genezing met de daartoe voorgeſchrevene middelen: als het afkookſel en poeder van osterlucie, voltooijen.

b. De beſlisſende (kritieke) gezwellen.

348 In ſommige ziekten, als rotkoortſen enz. ver-

vertoonen zich gezwellen, meest voor de borst, onder den buik, op de ſchoft en de lendenen, welke vlak, breed en niet zeer heet zijn, een ſlechten etter bevatten, en in geval zij verdwijnen, meestal doodelijke kenteekenen zijn. Men moet deze tot eene goede ontſteking en ettering pogen te brengen, door middel van het doorſteken met eenen met terebinthijn en roode nedergeploſte kwik beſtrekenen dragt, en het zacht ſchroeijen van derzelver omtrek: door een gloeijend ijzer zoo lang nabij te houden tot het paard pijn uit, waarna men vervolgens prikkelende omſlagen van wijn met eikenbast, oplegt, en inwrijvingen van kamfergeest, kwikzalf enz. verrigt; terwijl men hierbij het inwendig gebruik der middelen voegt die in de rotkoortſen voorgeſchreven zijn.

TWEEDE ARTIKEL.

De koude gezwellen.

349 Onder deze behooren in het algemeen al de gene welke bij hun ontſtaan weinig hitte bezitten, waaronder men dus ook de leggers, ſchijthakken, gezwollene beenen, zoude kunnen rangſchikken.

In het bijzonder zijn het echter die, welke zich onder den buik vertoonen, zich vaak tot aan de borst uitſtrekken, en ſomtijds van zelfs verdwijnen, doch vaak weder aldaar of op andere plaatſen te voorſchijn komen.

Der-

Derzelver aanwezen wordt waarſchijnlijk veroorzaakt, door eenen toe- en overvloed van lijmpha en verſlapping van het celwijs-weefzel, te weinige beweging en vooral door langdurige rust na ſterke vermoeijenisſen.

350 Van gelijken aard zijn de onderſcheidene ſoorten van zakgezwellen, dus genaamd, wijl zij als in eenen zak beſloten zijn, en volgens de vorm der zelfſtandigheid die ze bevatten, in zoogenaamde honig- meel- en ſpekgezwellen onderſcheiden worden, en tot wier wegneming geen ander middel dan het openen en uitſnijden beſtaat.

c. De gèzwollene achterbeenen en koker.

351 Vaak overkomt paarden welke ſterk, vooral met rogge gevoederd worden en weinig beweging hebben, dat hunne achterbeenen en koker zwellen, welke zwelling in den aanvang koud en week is, doch naderhand hard wordt; hetzelfde heeft insgelijks plaats bij zoodanige paarden, welke aan veel beweging gewoon zijnde, lang ſtilſtaan.

Zoo lang het gezwel niet verouderd is noch boven het onderſte der pijp reikt, verdwijnt het meestal door eene matige beweging en dagelijks gedurig wrijven met ſtroowisſen en wollene lappen, gepaard met het baden in koud

wa-

water; terwijl men het voorts door het wasſchen met n°. 103. tracht te verdrijven; voorts doe men bij zeer ſterk gevoede paarden eene lating, en geve hen een buikzuiverend middel (purgatie); Helpt dit niet zoo zette men aan ieder been eenen dragt en wasſche dezelve met een verdeelend afkookſel (n°. 102).

b. De gallen.

Men onderſcheidt dezelve in vlot- knie- en peesgallen, terwijl de hazenhak een gelijkſoortig ongemak vormt.

352 De vlotgallen (*vesſignons*) beſtaan in eene weeke verhevenheid tusſchen de achillispees en het ſchenkelbeen, boven den hak; terwijl de kniegallen zich kort boven de knie bevinden; zy worden door den naam van enkele of doorgaande onderſcheiden, naar mate zij aan eene of aan beide zijden van het been aanwezig zijn. Eindelijk bevinden de peesgallen (*molettes*) zich boven de koot tusſchen de pees en de pijp. De vlotgallen zijn of eene uitzetting der peesſcheede, of wel, zij hebben hunnen oorſprong in de ſlijmbeurſen; hetzelfde heeft mede bij de peesgallen plaats, waaraan alle de vier beenen onderhevig kunnen zijn; zij beſtaan uit een veêrkrachtig voor drukking wykend ge-

gezwel, dat eene waterige geelachtige lijmphaächtige vochtigheid bevat, die veelal met den tyd verdikt. In derzelver aanvang en wanneer zij klein blijven veroorzaken deze gezwellen weinig nadeel, edoch toenemende, kunnen dezelve kreupelheid veroorzaken.

Derzelver oorſprong is gelegen in overmatige inſpanning van jonge en zoodanige paarden, welke een week vezelgeſtel hebben, welke daaraan meer dan oudere, en van edele rasſen, onderhevig zijn.

353 Wat derzelver geneeswijs betreft, zoo moet men zoo lang zij het paard geen hinder veroorzaken, dezelve alleenlijk dagelijksch in eenen emmer koud water baden, en daarna met ſterke azijn, waarin eikenbast gekookt, en wat ſteen-aluin ontbonden is, of wel met n°. 97. wasſchen.

Helpt dit middel alleen niet, zoo neme men ijzer-oker, menge dezelve met rooden wijn of azijn tot eene dikke pap, en legge ze op de gal, alwaar men ze 24 uuren laat verblijven, vervolgens met koud water afwascht, en op nieuws weder oplegt. De ijzer-oker veroorzaakt door hare eigenſchap eene vêerkrachtige zachte beſtendige drukking, terwijl daarenboven de ijzerdeelen die dezelve bevat, de verzwakte deelen verſterken, en haar de verlorene veêrkrachtige eigenſchap terug doen verkrijgen. Edoch in-

indien men oordeelt, dat het ongemak van eenen zoodanigen aard is, welke naar geene zachte middelen zal luisteren, zoo kan men trachten de opflorpende vaten eene meerdere werkzaamheid te geven, tot inzuiging der uitgeftorte vochten: door het verwekken eener kunftige ontfteking, door de aangedane plaats met fteenolie en terebinthijngeest, des noods zelfs met euphorbium gom of fpaanfche vliegen, vermengt, in te wrijven; terwijl men deze ontfteking door loodazijn weder zoeke te verdrijven, wanneer dezelve aan hare bedoeling beantwoord heeft.

354 Eindelijk levert het fchroeijen met een knopsgewijs brandijzer, een middel op, waardoor men insgelijks eene kunftige ontfteking te weeg brengt, en tevens de huid vernaauwt, door dezelve op de gal met het roodgloeijende ijzer, met punten of ftrepen, volgens bijgevoegde figuren half door te branden.



Sommige veeartsijkundige hebben het openen der peesgallen, en het trekken van eenen dragt door dezelve, als het eenige middel opgegeven, waardoor men derzelver zekere wegneming kan bewerken, edoch, daar hetzelve vereischt, dat zulks door eene bijzonder be-

bekwame hand ten uitvoer gebragt wordt, en dan nog zeldzaam van een gewenscht gevolg is, zoo durven wij hetzelve niet onvoorwaardelijk aanraden.

355 De genezing der buitenwaarts onder de waai zich bevindende hazenhakken, kan het beste door het trekken van eene dragt door dezelve worden bewerkstelligd.

c. De stijfheid der voorbeenen.

356 Ontstaat dezelve door te veel rust en voedsel, en heeft daarbij eene hoefontsteking plaats, zoo moeten, zoo wel plaatselijke aderlatingen in de zool, als eene algemeene aan den hals en de boeg geschieden, en voorts, de bij het verballen aanbevolene kleiomslagen aangewend, als mede dragten aan de schouders of eene fontenel voor de borst in het werk gesteld worden; terwijl men het paard eene bestendig herhaalde, doch in den aanvang gematigde beweging moet doen verrigten.

Is de stijfheid aan te veel vermoeijenissen toe te schrijven, zoo dient tot wegneming derzelve hiertegen in de eerste plaats, rust door eene zeer gematigde beweging afgewisseld; voorts het gebruik van laauwwarme kruidbaden, uit kamille, salij, rosemarijn, hop, jeneverbessen, spoeling, enz. zamengesteld, gepaard met inwrij-

vin-

vingen van terebintijn-olie of n°. 97.; terwijl herhaalde doch kortdurende koude baden, vereenigd met aanhoudend wrijven, mede zeer heilzaam aan te merken zijn.

Ook het beslag kan daartoe bij een jong paard veel toebrengen, door de buigpezen welke meestal opgekrompen zijn, eene meerdere uitstrekking te geven; men snijde daartoe de dragten trapswijze weg, terwijl men de voorhoef hoog laat en geve het paard eerst een beslag met lage, daarna zonder kalkoenen.

DERDE ARTIKEL.

De Mok, egelsvoet, raspen, kootverzwering, rotstraal, vijgwratten.

357 Alle deze toevallen zijn inderdaad van eenen zelfden aard, welke alleen in trap en plaats verschillende, onder de huidziekten gerangschikt zouden kunnen worden.

Derzelver oorsprong is vaak aan inwendige, doch meest aan uitwendige oorzakan toe te schrijven, als het staan in den mist, in slijk, enz. en voor al onzindelijkheid door verzuim van poetsen.

358 Onder deze ongemakken is de mok de eerste welke in aanmerking verdient genomen te worden, dewijl zij den grond tot de overige legt, welke meestal uit haar ontspruiten.

ten. Men onderscheidt de mok in de eigenlijke (*idiopatische*), en in die welke zich als een toeval (*symptoma*) in andere ziekten: als in den droes, na koortsen, enz. vertoont, en niet alleen een zeer gevaarlijk, maar meest een den dood voorspellend teeken is.

359 De eigenlijke mok heeft meest tot oorzaak, onzuivere stallen, scherp, stilstaand mistwater en pis, en het verblijven van vuiligheden en slijk op de beenen; terwijl weeke paarden uit lage vochtige landen ontsproten, met vette beenen en voeten, en ruigbehaarde of zoogenaamde zwaar behangene pezen en vetlokken, zoo als de holsteinsche, vriesche, brabandsche paarden enz. veelal bezitten, het meeste aan dit en soortgelijke ongemakken onderhevig zijn.

360 De mok bestaat in eenen uitslag, welke zich meer aan de achterbeenen dan aan de vóórbeenen vertoont, met pijn en zwelling gepaard gaat, en een zeer scherp stinkend vocht ontlast; meest heeft dezelve plaats aan de achterzijde der koot onder den kogel, doch vaak omringt zij ook het kootgewricht en klimt zelfs langs het geheele been tot aan de hak en knie op, zelfs breidt somtijds dezelve zich rondom het geheele kootbeen uit en ontvangt dan den naam van kootverzwering.

Bij

361 Bij de eigenlijke mok is het paard in den aanvang eenigzins ongefteld, vervolgens zwellen de beenen in den omtrek der koot; na eenige dagen komen kleine puistjes te voorfchijn, welke openbreken, en een fcherp ftinkend nat ontlasten, dat de huid wegvreet, de haren doet uitvallen en eene fchurftachtige korst vormt.

362 Breidt zich de verouderde mok over de kroon, de koot, den kogel, ja zelfs verder tot aan de waai uit, in diervoege, dat een gedeelte der haren door de ontlaste vochtigheden weggevreten worden, terwijl de andere zich als borftels omhoog rigten, zoo ontvangt dit ongemak, hetwelke fomtijds droog en fchilverig, doch op andere tijden, vochtig en fijperende is, den kenmerkenden naam van egelsvoet.

363 De raspen, barften en kloven die zich in de buiging der knie en waai vertoonen, en min of meer aanmerkelijk zijn: bezitten eenen gelijken aard als de mok, gewoonlijk zijn zij droog, meelig en fchubbig; doch fomtijds ook als deze, puistachtig en loopende.

364 Voorts ontmoet men fomtijds, vooral aan de achterbeenen, onmiddelijk op of boven de kroon, een ongemak, onder den naam van

R 2 vijk

vijk of padgezwel bekend, dat een fcherp vocht ontlast, den hoef aantast, dezen doet openberften, ja fomtijds geheel afvallen.

365 Vaak door de mok veroorzaakt of er op volgende, doch even dikwerf door andere oorzaken voortgebragt, en zich alleen vertoonende, ontmoet men de rotftralen, waarbij de hoornftraal van boven af aan fplijt, en een ftinkend fcherp vocht ontlast, dat in het vervolg de geheele ftraal losmaakt en het paard kreupel doet gaan; derzelver eigene oorzaken zijn een te hoog beflag, zoo dat de ftraal geenen grond raakt; het te veel uitvegen derzelve; nat, koude, mist, en pis waarop het paard te lang blijft ftaan; van welke de hierdoor veroorzaakte meer hoop op genezing geven, dan die door de mok voortgebragt worden.

366. Edoch worden dezelve verwaarloosd, of ftrekt eene kwalijk genezene mok zich tot de ftraal uit, zoo heeft zulks zoogenaamde vijgwratten ten gevolg, die in grootere of kleinere uitwassen van wild vleesch beftaan, welke gewoonlijk aan de ftraal of hiel, fomtijds ter zijde der zwerende ftraal aan de zool, doch zeldzamer op de kroon en koot aangetroffen worden, en eene loodachtige of roodbruine kleur bezitten, eenen ftinkenden reuk heb-

hebben, en een zeer bijtend vocht ontlasten; terwijl zij in het vervolg kankerachtig worden en zeer moeijelijk te verdrijven zijn.

367 Wat de genezing dezer verſchillende ongemakken betreft, zoo is de zindelijkheid en het drooghouden der beenen eene der beste voorbehoedmiddelen tegen dezelve; zelfs kan men het ontſtaan der mok nog bij tijds voorkomen door omſlagen van klei met lood extrakt; edoch wanneer zich deze tot in den hoef uitſtrekt, zoo veroorzaakt zij aldaar vijgwratten, voetkanker, egelsvoeten enz. en is alsdan meestal ongeneesbaar.

In eenen geringen trap der mok enz. is het herhaald dagelijks was'chen en baden met aschloog, zeep- of tabakswater met aluin, of ammoniakzout bezwangerd, zeer dienſtig om de vuile opperhuid te zuiveren, waarna men de lijdende plaats met n°. 70, *b.* of des noods met enkel kalkwater bevogtigt; terwijl men tegen raspen hetzelfde middel of een ſmeerſel van opremeut met honig, met vrucht in het werk ſteld.

368 De egelsvoet bevochtige men met eene zwakke oplosſing van opgehevene bijtende kwik in regenwater, welke men trapswijs verſterkt.

369 Bij rotſtralen moeten de dragten laag en van de ſtraal, al wat bedorven is weg-

gesneden worden; men wassche vervolgens dezelve dagelijks met kalkwater en een weinig aloë-tinktuur, of bestrijke ze met terebinthijn, bestrooije de zieke plaats met levende kalk, en make vervolgens eenen omslag van klei met lood,-extrakt of loodwit en azijn; stelle het paard voorts op eene drooge kleiplaats; besla het met een ijzer zonder kalkoenen, en doe het veel op drooge kleigronden gaan.

370 De vijgwratten moeten met de hoefbistoerie weggesneden en tot den grond uitgebrand worden; na het ophouden der bloeding, bestrooije men ze met een poeder dat uit gelijke deelen, roode opgehevene kwik, ongebluschte kalk en gebrande aluin bestaat, terwijl men de wond verder met n°. 94 geneest.

371 In het algemeen is in alle deze kwalen, welke niet dadelijk voor de zachte middelen wijken, het zetten eener dragt aan de lijdende beenen, eene der zekerste middelen, niet alleen ter genezing der mokachtige ongemakken, maar ook om de longziekten, welke maar al te vaak op derzelver te spoedige heeling volgen, voor te komen; waarbij men met vrucht het dagelijks ingeven van een slikbrok van n°. 70, *a*, voegen kan.

VYF-

VIJFDE HOOFDDEEL.

DE OOGGEBREKEN.

EERSTE ARTIKEL.

De oogontſtekingen.

372 De oogontſteking kan of alleen de oogleden en het zamenvoegende oogvlies, of wel den oogbol zelfs aandoen; men onderſcheidt ze in de vochtige, door ſcherpe en veelvuldige tranen gekenmerkt, en in de drooge, bij welke eene ſterke pijn en groote gevoeligheid voor het licht, plaats heeft.

Dezelve ontſtaat zoo wel door uit- als inwendige oorzaken; en verſchijnt in het eerſte geval toevallig door droes, ontſteking van het ſlijmvlies enz., terwijl zij voorts uitwendig door ſcherpe ſtallucht, vreemde ligchamen, ſtof, zand, vergiften, beſchadigingen, ſchielijke koude, enz. te wege gebragt wordt.

373 De drooge oogontſteking, waarbij het oog zeer gezwollen, en de hitte ſterk is, het zij dezelve uit geweldige beſchadiging of andere oorzaken ontſtaat, vereischt eene ruime

aderlating aan den hals; Is de ontſteking alleen in de bekleedſelen van het oog gelegen, of de oogbol ſlechts weinig gekwetst, en zonder aanmerkelijk gezwel, zoo bade men het oog zoo vaak mogelijk met koud water, legge daarmede bevochtigde kompresſen op hetzelve, en beware het door eenen gepasten ſtand voor den indruk der lichtſtralen, doch doe daarbij het paard echter eene vrije en zuivere lucht ademen.

Indien na vierentwintig uren de ontſteking niet vermindert, zoo herhale men de lating, en zette bloedzuigers in den omtrek van het oog; kunnende men voorts eene dragt voor de borst zetten, en lavementen benevens n°. 104 geven; daarenboven legge men op het oog kompresſen met n°. 105 of 107 bevochtigd, en wasſche hetzelve dikwijls met n°. 106. Daar nu na hevige ontſtekingen, vaak eene verſlapping der vaten volgt, welke lijdelijk ſoortgelijke toevallen doet voortduren, als gedurende de ontſteking plaats hebben gegrepen; zoo moet men middelen aanwenden die deze te keer gaan, waaronder roode wijn, welke op welriekende kruiden gegoten is, benevens het zoogenaamde hongaarſche water, eene voorname plaats verdienen; zijnde het voorts een regel, dat men in alle ooggebreken het gebruik van zuren vermijden moet.

De

374 De oogontfteking die uit inwendige oorzaken ontftaat, behandele men op gelijke wijs, edoch, wanneer dezelve, vooral bij fterk gevoede paarden, geweldig en aanhoudende is, moet de lating herhaald en eene dragt in de nabijheid van het oog gezet worden.

a. De maanoogen.

375 Hierdoor verftaat men eene op bepaalde tijden van vier tot zes weken terugkeerende oogontfteking, welke, hetzij flechts één oog, of het eene fterker dan het andere aantast, en eindelijk eene volflagene blindheid ten gevolge heeft.

Daarbij is het oog uitwendig gezwollen en ontftoken, de oogappel vertoont zich melkachtig, en het doorfchijnende hoornvlies als agaat, terwijl het zamenvoegende oogvlies rood en gezwollen is, en zich vaak aan het onderfte ooglid een kloofje bij de traanftip vertoont.

376 Tot genezing dezer kwaal, welke zeer moeijelijk weg te nemen is, wanneer zij eenmaal hebbelijk is geworden, wordt de behandeling vereischt, die wegens de drooge oogontfteking voorgefchreven is; vooral zijn aderlatingen en langdurige dragten, de middelen waarvan men het meeste verwachten kan,

terwijl men tot volkomene genezing, verscheiden male daags, snoekenvet in het oog moet smeren.

De verdere behandeling en de leefregel stemt overeen met die in uitwendige oogontstekingen voorgeschreven is; men vermijde een te sterk licht en verduistere den stal, men beware voorts het oog voor togt, stof en de uitwasemingen der staldampen. In den aanvang moet het voedsel uit schrale kost, als stroo en meeldranken bestaan, edoch wanneer het tijdperk der ontsteking voorbij, en dat van zwakte aangebroken is, zoo geve men weder versterkend voeder.

TWEEDE ARTIKEL.

De gevolgen der oogontstekingen.

377 Worden de oogontstekingen kwalijk behandeld, zoo laten dezelve onderscheidene oogkwalen na, als het traanoog, bloedoog, het etteroog, vlekken in, of vliezen op het hoornvlies, zwakte van gezigt, enz.

α. Het traanoog.

378 Hetzelve ontstaat, wanneer door eene vorige oogontsteking de traanstippen toegegroeid of verslapt zijn, of dat eene uitwendige beschadi-

diging het onderfte ooglid gefcheurd heeft, waardoor de traanen niet door de traanftippen in de traanbuis kunnen geleid worden, maar uit het oog loopen, van welke oorzaken alleen die door verflapping veroorzaakt worden, eenig hoop op herftel geven.

Somtijds nemen de tranen eene fcherpe eigenfchap aan, welke het oog doet druipen, waar tegen n°. 111 een der beste middelen is.

b. Het etteroog.

379 Het etteroog ontftaat wanneer na eene oogonfteking zich de etter in eene der oogkamers verzamelt en ontlast, terwijl nog een ander foort dat ongemak is, hetwelke alleen de oogleden doet zwellen, derzelver randen ontfteken en etteren; het eerfte moet men als ongeneeslijk befchouwen, edoch tegen het andere kan men de oogleden met n°. 108 uitwendig fmeren of met n°. 109 wasfchen.

c. Het bloedoog.

380 Door een uitwendig toeval veroorzaakt, ontftaat hetzelve, wanneer de bloedvaten gefcheurd zijnde, zich bloed in de oogkamers uitftort, waardoor het oog rood, blaauw en zwart wordt, zwelt en vaak verloren gaat; hiertegen zijn bloedzuigers en badingen met laau-

laauwen wijn, waarin welriekende kruiden, als lavendel, majolijn enz. gekookt zijn, als het meeste tot herstel bijdragende, te beschouwen.

d. Vlekken van het hoornvlies.

381 Dezelve bestaan in plaatselijke verdikkingen in hetzelve, welke de lichtstralen onderscheppen, en naar mate zij grooter en digter bij den oogappel zijn, als bedenkelijker aangemerkt moeten worden; terwijl, wanneer zij oppervlakkig na eene beschadiging of ontsteking ontstaan zijn, men eer hopen kan ze te doen verdwijnen, dan wanneer zij tusschen de bladen van het hoornvlies bestaan; tot genezing der oppervlakkige is snoekenvet of zeer oude lijnolie eene der beste middelen.

e. Vliezen op de oogen.

382 Dezelve bevinden zich op het hoornvlies, of in het zamenvoegend of bindvlies, en zijn een onmiddelijk gevolg van deszelfs ontsteking; Is dit vlies nog klein, zoo helpen vaak slappe oplossingen van aluin of afkooksel van eikenbast en n°. 110 *b;* terwijl wanneer het aanmerkelijk is, men n°. 110, *a*, zeer fijn gepoederd in de oogen strooijen moet, terwijl

wijl zoo wel in dit als in het vorige geval, het zetten eener dragt aan dezelfde zijde der kaak eene der meest belovende middelen uitmaakt.



VIER-

VIERDE AFDEELING.

Over de behandeling der paarden in den ſtaat van ziekte.

---

383 Zal de, in de beöeffening der vee-artſenijkunde onervarenen eigenaar van paarden uit den krijgs- en burgerſtand, uit de in de vorige bladeren bevatte, aanwijzing der ziekten en derzelver geneeswijze, die vrucht trekken, waartoe dezelve hem medegedeeld is geworden, namelijk, om hem, vooral in die gevallen ten leiddraad te dienen, wanneer door het gemis van den bijſtand eens bekwamen veearts, hem alleen de keus overig blijft, tusſchen de genezing aan de natuur en het toeval over te laten; of wel, het leven en de gezondheid van dit nuttige dier, aan zoodanige toe te vertrouwen, wier onkunde hem allergegrondst mistrouwen moet inboezemen, zoo is het noodig hem bekend te maken, met de algemeene regels die bij de behandeling des paards in den ſtaat van ziekte behooren waargenomen te worden, en hem voorts de wijze te doen kennen, hoedanig de hulp der genees- en heelkunde, zoo wel als de middelen waar door deze kan en moet worden toegebragt.

EER-

EERSTE HOOFDDEEL.

REGELS TER BEHANDELING DER PAARDEN IN DEN STAAT VAN ZIEKTE,

384 Tweeledig is de bedoeling der volgende regels, namelijk; die door eene gepaste behandeling de genezing te bevorderen, ten andere, daartoe de meest gefchikte maatregelen te nemen.

Heeft eene op vaste grondbeginfelen gebouwde gezondheidskunde, den grootften invloed op de voortduring derzelve, niet minder dragen de uit haar ontleende regels bij, om den ftaat der ziekte minder verderfelijk te maken, en haar fpoedig en gelukkig te doen eindigen. Ontegenzeggelijk is het dat het eerfte middel tot verhoeding van ziekten, in de vermijding gelegen is, van de voornaamfte oorzaken derzelve: die door de gezondheidskunde aangewezen, wegens hunne belangrijkheid, eene korte gewaging verdienen; beftaande in groote verhitting en verkouding, of fnellen overgang

van

van de eene tot de andere, en van rust tot vermoeijenis; zoo als ook in ongezond, bedorven, ongeregeld en ongeëvenredigd voedſel, ongezonde verblijfplaatſen enz.

385 Het andere beſtaat, in het dierlijk ligchaam hieraan minder gevoelig te maken en tegen dezelve als te verharden; waardoor, indien men het als niet geheel voor ziekten kan behoeden, het, ten minſte er minder vatbaar voor doet worden, minder door dezelve doet lijden, en hen gemakkelijker te boven komen.

Hiertoe dient het verleenen van toegang aan de zuivere lucht in de ſtallingen, gedurende het grootſte gedeelte van den dag in alle jaargetijden; het zuiveren der huid en het baden ten minſte tweemaal des weeks; terwijl, daar een werkzame toeſtand des ligchaams, de zekerſte tegenwerking aan ziekte oplevert, die hetzelve te ligter aantast naar mate het lijdelijker is, zoo rijde men het paard dagelijks; daarbij neme men waar, om indien het tot ſnelle bewegingen verpligt is, het tusſchen beide deze te doen uitvoeren, aan welke het daardoor gewoon wordt, zonder dat zulks naderhand dien nadeeligen invloed op de gezondheid heeft, welke anders plaats grijpt, indien het er niet toe was voorbereid geworden.

Al-

386 Allergewigtigst is de verwerving eener genoegzame kennis der ziekte-kenteekenen, zoo die den ſtaat van ziekte in het algemeen, als de kenmerken der bijzondere ziekten aanwijzen, ten einde te kunnen beoordeelen, of het toeval van dien aard is, dat het volſtrekt genees- of heelkundige hulp vereischt, of dat men hetzelve aan de natuur kan overlaten, daar het in vele gevallen even nadeelig en dikwerf ſchadelijker is, te ligt en veelvuldig tot de toediening van geneesmiddelen over te gaan, als dezelve geheel achterwege te laten.

387 Deze bedenking is van te meer gewigt, wanneer men in aanmerking neemt, dat de meeste ziekten en toevallen die de dieren treffen, door de levenskracht, den tijd of de verandering der omſtandigheden genezen worden, en men zich dus daarbij ſlechts lijdelijk behoeft te gedragen; want ontſtaan dezelve uit de luchtgeſteldheid, landſtreek, behandeling, het voedſel of het verblijf, zoo houden de gevolgen meestal van zelve op, wanneer men de dieren van de oorzaken, of deze van de dieren verwijdert; zijn zij daarentegen hunnen oorſprong aan overerving of vorming (organiſatie) verſchuldigd, zoo is even weinig hulp van de natuur als van den arts of de artſenijen te wachten.

Hieruit blijkt dat de minſte ziekten door de artſenijmiddelen genezen worden, zelfs doen zij meer ſchade dan nut wanneer zij ondoelmatig, ongeëvenredigd en ontijdig worden aangewend; zij verergeren de ziekten indien zij geene verandering, ontlasting of andere ſcheiding te wege brengen; en, daar zij alle het ligchaam op menigerlei wijze prikkelen, verſtrekken zij hetzelve alsdan tot vergif; daarenboven vindt men zich vaak van dezelve verſtoken en dikwerf zijn zij van zulk eenen hoogen prijs, dat zij de waarde van het dier overſtijgen; dit alles legt de noodzakelijkheid aan den dag, om in hunne toedeeling eene wijze beperking te maken, en zich in de veeartſenijkunde ſteeds tot het gebruik der eenvoudigſte en min kostbaarſte te bepalen.

388 Wordt een paard door eenige ziekte of toeval getroffen, zoo beoordeele men wel of derzelver waarſchijnelijken uitſlag ook zoodanig wezen kan of zal, dat deszelfs waarde tot den dienst ten eenemaal of grootendeels, zelfs bij het gelukkigſte gevolg verloren zoude kunnen zijn, en overwege: of niet door de langdurigheid der kuur, de geneeswijs en onderhouds-kosten, de waarde van het dier te boven zoude ſtijgen, in welk geval het belang aanraadt zich van hetzelve te ontdoen,

Men

Men trachte vóór alles de oorzaken der ongesteldheid op te sporen en zoo veel doenelijk weg te nemen, daar zulks niet slechts in de meeste gevallen vaak alleen voldoende en de eerste stap ter genezing is, maar tevens tot aanwending van de doelmatigste geneeswijze opleidt.

Als slotsom dezer grondregels blijkt het dus raadzaamst te zijn, dat wanneer de ziekte of het toeval van weinig gewigt is, men de genezing aan de natuur overlaten, hare wenken volgen, en hare pogingen, alleen door eenen doelmatigen leefregel en behandeling ondersteunen moet.

389 Indien echter de hevigheid der toevallen eene ernstige ongesteldheid aan den dag leggen, en gebrek aan kunde of ondervinding verhindert derzelver waren aard met zekerheid te onderscheiden, zoo is het raadzaam de hulp van eenen ervarenen veearts in te roepen, die, het zij door eene wetenschappelijke studie op eene der veeartsenijkundige schoolen, de noodige bekwaamheden in zijn vak heeft verworven, of door eene langdurige ondervinding en eigene nasporing, de ziekten heeft leeren onderscheiden, en die middelen kennen, die bij dezelve met vrucht aangewend kunnen worden; zijn geene zoodanige ter plaatse aanwezig, zoo raadplege

 men

men eenen bekwamen geneesheer, welke, indien hij al niet volkomen met de bijzonderheden der veeartſenijkunde gemeenzaam was, echter in alle gevallen in ſtaat is, doelmatige middelen voor den eerſten oogenblik aan te wijzen, en door den naastbijzijnden veearts eene beſchrijving der kenteekenen en toevallen der ziekte, mede te deelen, dezen in ſtaat te ſtellen, de noodige voorſchriften te geven.

390 Nimmer echter, zelfs dan wanneer men van al deze hulp verſtoken was, neme men den toevlugt tot die maar al te veel verſpreide kwakzalvers, die zich den naam van paardendokters toeëigenen, wier onkunde alleen door de onbeſchaamdheid geëvenaard wordt, waarmede zij hunne geheimen, uitventen, die uit een of ander oud receptboek ontleend en veelal uit de ſlechtſte geneesmiddelen zamen geſteld zijn en echter door hen wonderkrachten worden toegeſchreven; die door zoogenaamde geweldige geneesmiddelen de natuur geweld aandoen, of door ſijmpathie of andere geheime middelen de ligtgeloovigheid des grooten hoops verſchalken; terwijl men voorts bij de keus van den veearts ook wegens deszelfs ordelijk burgerlijk gedrag en gezond verſtand overtuigd behoort te zijn.

391 Heeft men daarentegen rede om van den vee-

veearts te veronderſtellen, dat hij de noodige vereischten bezit, zoo raadplege men hem onverwijld, om te weten, in welk eenen toeſtand van ziekte het dier zich bevindt, ten einde geen verzuimenis de kwaal ten hoogſten top doe ſtijgen; men ſtelle alsdan een volkomen vertrouwen in hem, deele hem naauwkeurig en openhartig alles mede, wat ons bekend is van hetgene aanleiding tot de ongeſteldheid heeft gegeven; men wachte den uitſlag met geduld af, zonder dit te verliezen, wanneer de ziekte langer mogt duren dan men zich had voorgeſteld, en verandere even min van arts als van doelmatig gekozene geneesmiddelen, of dat men wankelmoedig gedurig vreemden raad volge; terwijl men bovenal naauwkeurig het oog moet houden op de behandeling des paards door deszelfs oppasſers en de ſtipte nakoming der voorſchriften van den arts.

392 Bevindt men zich echter in het geval om alleen in zich zelven hulp te moeten zoeken, zoo blijft de keuze tusſchen beide over, het zij om de genezing, onder eene doelmatige behandeling, aan de natuur over te laten, of de ziekte naar eigen doorzigt volgens een of ander goed veeartſenijkundig werk te behandelen.

Men mag van het eerſte een des te gelukki-

kiger gevolg verwachten, indien niet eene oogenblikkelijke redding uit doodsgevaar vereischt wordt, zoo als bij ſnelverloopene ontontſtekings-ziekten; terwijl, bijaldien men wegens deszelfs waren aard onzeker is, men zich tot eene algemeene behandeling moet bepalen, beſtaande, in het toedeelen van in alle gevallen onſchadélijke middelen, en het bepalen van eenen verzachténden leefregel, waardoor men tijd wint tot nadere beoordeeling der ziekte en opmerking dier kenteekenen, die tot hare onderſcheiding kunnen dienen, waarin men des te gemakkelijker zal ſlagen, indien men gelegenheid gehad heeft, door het gadeſlaan van eenige ziekten, eenige ondervinding te verwerven, terwijl de beoordeeling der waarſchijnelijke oorzaken van het jaargetijde, de vooragaande levenswijs en ouderdom van het dier, de beste aanwijzing ter genezing en aanwending der meest gepaste middelen zal verleenen, en men daardoor nader onderrigt worden, of door aderlating, dragt, lavementen enz., welke laatſte middelen zeldzaam ſchaden, de ontſteking vermindert, of door prikkelmiddelen de levenskracht opgewekt moet worden.

393 De meeste ongeſteldheden waaraan het paard onderhevig is, vooral die welke men onder de ſneleindigende kan rangſchikken, zijn in hun-

hunnen aanvang van eenen ontſtekingachtigen aard, vooral wanneer de ziekten na eenen kouden droogen winter, in het voorjaar in eene drooge landſtreek voorvallen en jonge volbloedige welgevoede paarden treffen; uit dezen hoofde zal men zeldzaam nadeelige gevolgen zien, wanneer men haar in twijfelachtige gevallen ſteeds als zoodanig in den beginne behandelt, door het paard zemelwater, zelfs met bijvoeging van een of twee lood ſalpeter, en van een lepel honig in vermoede borstziekten laten drinken, en het dranken ingeeft van verzachtende kruiden, als afkookſel van kamillen-bloemen, heemstwortel, kaasjes-muurglas- of leverkruid, beerenklaauw, agrimonie, latuw enz., en van lijnzaadmeel in bijkomende hoest, voorts onverwijld eene kleine aderlatingdoet, bij iedere mogelijkheid van ontſteking.

394 Wat de bijzondere behandeling des zieken paards betreft, zoo behooren al die zorgvuldigheden, die men in deszelfs gezonden ſtaat waargenomen heeft, thans als het ware verdubbeld te worden.

395 Bijzonder is de zorgvuldigſte oplettendheid op deszelfs voedſelmiddelen noodig, behoorende men het beste hooi en de voedzaamſte haver tot dezelve uit te kiezen, van welke

laatste de havermeelslijm in de meeste gevallen de grootste aanbeveling verdient. (14) Voorts leert de ondervinding dat in ontstekings-ziekten in het voorjaar, indien men gelegendheid ter bekoming heeft, het malsche gras met eenig hooi vermengd, eene der heilzaamste voedsels oplevert.

396 Zoo nuttig een goede leefregel, (diëet) is, wanneer men daardoor eene doelmatige keuze van voedselmiddelen verstaat, even nadeelig zoude dezelve worden, wilde men dezelve doen bestaan, in honger en dorst te lijden, zoo als maar al te veel door sommige veeartsen, bijzonder door de fransche aangeraden wordt, welke zonder behoorlijke onderscheiding, genoegzaam in ieder ongesteldheid, het paard de haver onthouden en alleen tot zemelen en dunne meeldranken beperken.

Slechts in enkele ontstekings-ziekten kan eenen schraalen leefregel van dienst zijn; terwijl daarentegen in slepende ziekten en etterende wonden, een voedzaam diëet onmisbaar is; men zal des te meer van de ongepastheid

(14) Deze vervaardigt men door kookend water op eene genoegzame hoeveelheid havermeel te gieten, dit vervolgens uit te persen, en de drank aan het paard te reiken.

heid der onthouding des voedſels overtuigd worden: daar de ondervinding doet zien, dat de natuur het inſtinct (de natuurdrift) van het dier leidt, door voedſel te weigeren, wanneer dit hetzelve nadeelig zoude wezen, en dat het hierdoor zonder hulp geneest. Om gelijke redenen behoort men in het toedeelen van den drank zich naar deszelfs ſmaak te voegen en het dus zuiver fris water te geven, ingeval het ander weigert te drinken, latende dus liever de warme en meeldranken achterwege dan dat het dorst zoude lijden.

397 Voorts moet de grootſte en dubbele zuiverheid in de kribben en emmers heerſchen, waarin men het dezelve toedient, want daar het paard in den ſtaat van ongeſteldheid ten uiterſte kiesch is, is de minſte kwade reuk genoegzaam, het van voedſel en drank te doen walgen.

398 Daar het herſtellende paard gewoonlijk in die mate eene natuurlijke graagte en vermeerderden eetlust bezit, als het gedurende de ziekte weinig voedſel heeft genoten, behoort men beide uiterſten zorgvuldig te mijden: om het even min door onvoorzigtige voldoening derzelve, eene onverteerbaarheid (indigestie)

 te

te veroorzaken die het zoude doen instorten, als door ongenoegzaam of te slap voeder de zwakte te doen voortduren; men geve het uit dien hoofde genoegzaam en dikwijls doch niet veel gelijktijdig voeder en dit van eenen voedzamen aard, waartoe men het grof gemalene havermeel en wanneer het zeer verzwakt was, het garstemeel rekenen kan, hetwelke het beste aan deszelfs verzwakte verteringskrachten geëvenredigd is.

399 Vooral behoort men op een goed en overvloedig legstroo niet karig te zijn, en terwijl men bij gezonde paarden, met voordeel gebruikt kan maken van hetgene nat geworden en weder gedroogd is, behoort dit nimmer bij zieke gebezigd, maar dagelijks vernieuwd te worden, en indien men weet, dat de paarden zich niet zullen nederleggen, het legstroo bij dag worden weggeruimd, daar de uit hetzelve ontwikkelende uitwasemingen niet anders dan tot voortplanting der bestaande en voortbrenging van nieuwe ziekten dienen.

Daarenboven moet men het paard matig warm houden en vooral, wanneer men gestremde uitwaasfeming als oorzaak der ziekte kan aanmerken, het wel dekken; daarentegen indien dezelve van eenen ontstekingachtigen

gen aard is, draagt een koel verblijf zeer veel bij tot derzelver vermindering.

Het is mede een verkeerd begrip om een ziek paard alle beweging te onthouden, integendeel is het in de meeste gevallen allerheilzaamst, dat men dezelve bij gunſtig weder op het warmſte van den dag, doe rondleiden, alleen met uitzondering der eerſte tijdſtippen van ontſteking en van de aanvallen van koorts: niet alleen is eene zachte beweging in de vrije lucht eene der heilzaamſte verſterkende middelen, maar in de meeste uitwendige beſchadigingen die de beenen treffen, draagt dezelve zeer veel toe om de opſlorping der uitgeſtorte vochtigheden te bevorderen.

400 Indien in den gezonden ſtaat de grootſte zindelijkheid noodig is, zoo is zulks nog meer in dien van ziekte, zoo door herhaald poetſen, reinigen en wasſen, als ſchoonhouden der ſtallingen, ten einde de ontwikkelende dampen uit de ontlastingen der zieke dieren, en derzelver uitwaſeming geenen aanleg tot verdere besmetting veroorzaakt.

401 Ook de ſtallingen en verblijfplaatſen, mitsgaders derzelver inrigting hebben den grootſten invloed op de genezing, waarvan men zich overtuigen kan, wanneer men ſlechts de keuze en inrigting der ziekenſtallen gade

ſlaat

ſlaat; de meeste zijn dompig, laag, duister en vochtig, en men acht de ſlechtſte plaats goed genoeg om tot eenen ziekenſtal te dienen, daar juist het tegenover geſtelde plaats moest grijpen; terwijl men eene alzints ongepaste karigheid in het legſtroo waarneemt, zonder te overwegen, dat bij een ongeſteld paard, de ruimte en eene gemakkelijke ligging even gelijk bij den mensch, den grootſten invloed op deszelfs genezing heeft.

402 Met vrucht zoude men de ontdekkingen der latere genees- en heelkunde op de dieren kunnen toepasſen en door gelijke middelen, niet alleen de uitbreiding der beſmetting maar ook het zoo verwoestende hospitaal vuur kunnen voorkomen; immers wat is anders de oorzaak dat de meeste gewonde paarden bezwijken, of ten minſte zoo langzaam herſtellen, dan dat men hen met ſterk etterende wonden of droestoevallen, in beſlotene plaatſen (lokalen) en enge ſtallen te zamen pakt, zoo als maar al te veel bij de veld-depôts plaats heeft, gelijk mij ieder zal moeten toeſtemmen, die gelegenheid heeft gehad deze te zien, waardoor zij tot eenen waren kerkhof en moordkuil voor dezelve worden; daar de meeste wonden en ontſtekingstoevallen in verſterf, de droes in kwaden droes en worm overgaan. Intusſchen beſtaan dezelve uit paarden, wier alles behalven gevaarlijke toeſtand eene ſpoedige herſtelling beloofde;

meest-

meestal zijn het zadelkwetſingen, kneuzingen, en ligte wonden, of wel droes- en borstontſtekingen, welke de paarden aldaar doen verblijven of derwaarts gezonden worden; daar men de genezing der gene welke zwaarder gewond zijn, of niet waardig acht te beproeven of daaraan door de omſtandigheden verhindert wordt. Ten blijke van het vorenſtaande ſtrekt, dat men de heelbare wonden, die bij de korpſen te velde in de opene lucht behandeld worden, over het algemeen veel ſpoediger en ſommige bedenkelijke gevallen veel gunſtiger ziet genezen, dan onder de anders ongunſtige omſtandigheden verwacht had kunnen worden.

Uit dezen hoofde behoorde men het voorbeeld en de voorſchriften der menſchen heelkunde te volgen, tot afwending van de verſterving bij wonden en het verergeren der ziekten, door de gekwetſte enz. paarden der veld depôts eene verblijfplaats aan te wijzen, die aan alle zijden den ruimen toegang der zuivere dampkringslucht geniet, welk het beste voorbehoedmiddel tegen dit toeval is; zoo als opene lootſen, ruime ſchuren, enz. in plaats van hen in beperkte ſtallen op een te pakken; terwijl, indien men dezelve mist, het verkiesbaarder is hen in het goede jaargetijde in de opene lucht te plaatſen, hetwelke nimmer gedurende eenige keeren daags verzuimd moet worden, wanneer men verpligt is hen in ſtallen te plaatſen; al-

leen

leenlijk neme men daarbij waar, om de wonden voor den prikkel der zonneſtralen te dekken.

403 Een ander noodzakelijk vereischte in de inrigting der ziekenſtallen, beſtaat in de afzondering der paarden volgens de ongeſteldheid waardoor zij aangetast zijn; dus zondere men diegene welke aan uitwendige toevallen als wonden enz. lijden, van diegene af welke door eene inwendige kwaal aangedaan zijn; en onder deze die welke van eenen aanſtekenden aard zijn, zoo als droes, ſchurft enz., van zoodanige die niet beſmettende zijn; terwijl omtrent diegene, welke aan den geringſten trap van verdachten of kwaden droes en worm lijden, waar te nemen is, dat men alle mogelijke gemeenſchap met de andere afſnijdt en dezelve in eenen hoogen trap, onverwijld dood; welke oplettendheden bij alle heerſchende ziekten plaats moeten grijpen, en men daarom al de zoodanige die van deze, van droes, enz. aangetast worden, zonder uitſtel van de gezonde afzonderen. (14)

Voorts

(14) Onder de middelen tot vermindering der beſmetting en verbetering der lucht in beſlotene plaatſen, verdienen de zure berookingen eene voorname, zoo niet de hoogſte plaats, het zij door van tijd tot tijd dezelve op eene ſoortgelijke wijs in de ziekenſtallen aan te wenden, als de voorſchriften tot zuivering der beſmette ſtallen aanwijzen, gedu-

ren-

Voorts behoort bij deze ſcheiding en plaatſelijke inrigting der ziekenſtallen, den aard der ongeſteldheid ſteeds in het oog te worden gehouden, en dien te gevolge, paarden, welke aan wonden of ontſtekingsziekten lijden, eene luchtige, aan die uit geſtremde uitwaſeming ontſtaan, eene warme, en die met ooggebreken behebd zijn, eene duistere plaats aangewezen te worden. Eindelijk is er nog eene oplettendheid na de genezing der ziekte en het herſtel waar te nemen, te weten: dat men even zeer vermijden moet het paard te ſpoedig deszelfs gewone werkzaamheden te vergen, als dat men het van eene allerheilzaamſte matige beweging onthoude.

---

rende welke men de paarden uit denzelven verwijdert, als door zulks in eenen minderen trap, 2 of 3 maal des daags, tot verbetering der lucht, te bewerkſtelligen; waarbij men echter waarneemt, om zoodanige paarden die aan eenige ontſteking der ademhalings-werktuigen lijden, zoo lang buiten den ſtal te plaatſen, tot de berooking voorbij is.

TWEEDE HOOFDDEEL.

DE GENEES- EN HEELKUNDIGE VERRIGTINGEN EN WERKTUIGEN.

---

404 De hoofdbedoeling van dit werk, om den bezitter des paards ten raad en leidsman te verſtrekken, wanneer hem de hulp eens ervarenen veearts ontbreekt; zoude zeer onvolkomen bereikt worden en hij uit de daarin bevatte voorſchriften weinig nut ontleenen, indien hem niet met de wijze bekend wierd gemaakt hoedanig hij dezelve in het werk behoort te ſtellen.

Allernoodzakelijkst is hiertoe dat hem eene handleiding tot de zamenſtelling en wijze van toedienen der genees- en heelmiddelen worde gegeven en hij met de geneeskundige maten en gewigten bekend gemaakt.

Offchoon het aan de eene zijde ten uiterſte ongerijmd zoude zijn te veronderſtellen, dat iemand wien de noodige ontleedkundige bekwaamheid en oefening in de veeartſenijkunde ontbreken, in ſtaat zoude zijn die heelkundige bewerkingen te verrigten, welke deze

kun-

kundigheden vereifchen, er beftaan echter verfcheidene toevallen, waarin hij dezelve dient en vermag te volvoeren; immers zijn er vele gevallen die eene onverwijlde hulp dringend inroepen, en waarin het verrigten eener aderlating, het zetten eener dragt, het leggen eenes verbands, het openen van een gezwel allerdringendst geboden wordt; waardoor zoo wel de kennis der werktuigen waarmede, als der wijze waarop men dezelve moet verrigten, alleronontbeerlijkst wordt.

Terwijl ik dus uit dezen hoofde al de heelkundige bewerkingen overftap, waartoe de hulp van eenen arts vereischt wordt, (15) of die de behoefte des oogenbliks niet vereifchen, en met nog meer regt die zinnelooze verminkingen met ftilzwijgen voorbij ga, waärin het onverftand van vorige jaren eene verdienfte ftelde; zoo als het zoogenaamde fnijden van den nagel of van het blikvlies, het ooraffnijden, het uitrukken der opheffpieren van den bovenlip, het korten der fpatäder en wat dies meer is, zullen wij ons tot de eenvoudige aanwijzing der noodigfte heelkundige bewerkingen bepalen, welke zulk eenen geringen trap van behendigheid vereifchen, dat ieder met

(15) Zoo als het anglifeeren, het castreren, het behandelen eener beenbreuk, en van zeer zamengeftelde wonden, enz.

met behulp van eenige onderrigting en een weinig opmerkzaamheid in ſtaat is dezelve te verrigten, wanneer hij van alle andere hulp verſtoken is, en de omſtandigheden zoo dringende zijn dat ieder uitſtel de noodlottigſte gevolgen zoude kunnen hebben.

EERSTE ARTIKEL.

De heelkunſtige verrigtingen en werktuigen.

a. De aderlating.

405 Onder alle heelkunſtige bewerkingen verdient de aderlating te regt de eerſte plaats, daar zij eene der voornaamſte reddingmiddelen in alle ontſtekingachtige ziekten, en vaak alleen voldoende is, hunnen verderen voortgang te ſtuiten en de gezondheid terug te brengen.

406 Indien omſtandigheden zulks vergunnen, zoo kieze men tot het verrigten der aderlatingen, een gematigd weder, en bij ſterke hitte of koude die tijden van den dag, dat dezelve het meeste getemperd zijn; voorts wordt de beste tijd daartoe geächt, dat men dezelve des morgens, alvorens de paarden gegeten hebben, doe geſchieden, en dat men hen in alle gevallen drie uuren vóór en even zoo lang na de lating geen haver geve.

De-

407 Dezelve wordt op verschillende plaatsen bewerkstelligd, gewoonlijk aan de halsbloedader, zeldzamer en alleen in bijzondere gevallen aan de zoogenaamde boeg-, spoor- en spatader, in den mond of den voet enz. Het is tot de eerste, dat wij ons voornamelijk moeten bepalen, als de meest voorkomende, wijl de aanmerkelijkheid dezer bloedader het voordeel eener spoedige en ruime ontlasting van bloed, aanbiedt.

408 De plaats waar deze aderlating verrigt wordt, is aan de groote hals-bloedader, (*venæ jugulares externæ*,) die zich wederzijds in de halsgroef vertoont, en langs de strot tot aan den borstkuil voortloopt, zij geschiedt omtrent drie- of vier vingerbreedte beneden de vereeniging of vork, welke door hare twee takken onder den hoek van het kaakbeen gevormd wordt.

409 De werktuigen waarvan men zich hiertoe bedient, zijn het algemeen bekende en meest gebruikt wordende aderlancet. Pl. II, *fig.* 1, *a*, *b*. (*) dat in grootte geeven-

---

(16) Dezelve bestaan uit lancetvormige punten die met eene langwerpig vierkante kling eenen regten hoek vormen, gewoonlijk zijn dezelve ten getalle van 3 of 4, van

evenredigd moet zijn aan de ader welke men wil openen, hetwelke men door eenen matigen slag met eenen ronden klopper van zwaar b. v. van palmboomhout verrigt; bij mangel van welken ook wel de heft van het veegmes gebezigd wordt. Voorts de zoogenaamde snepers met veêren (17), welke vooral geschikt zijn om de aderlating aan onrustige paarden, en op zoodanige plaatsen te verrigten waar de ader moeijelijk te treffen is, b. v. aan de boegaderen. Eindelijk bedient men zich in sommige gevallen en bij mangel van de voorgaande werktuigen van een lancet, (18) of van eene puntige bistorie, De

---

verschillende grootte in een koperen koker bevat. Men hebbe bij derzelve keuze te letten dat zij van goed staal vervaardigd, scherp snijdende en puntig zijn; voorts dat men ze steeds zeer zuiver houde; terwijl die welke men zelve bij instrumentmakers doet vervaardigen, schoon iets duurder, verre de voorkeur boven diegene verdienen welke als dozijnwerk overal verkocht worden en gewoonlijk zeer slecht zijn, hetwelke met de overige heelkundige werktuigen insgelijks het geval is.

(17) De snepper Pl. III, fig. 2, *a b.* bestaat uit een soortgelijk doch spitser en krommer lancet, hetwelke in een langwerpig koperen doosje geplaatst is, en met deszelfs punt er buiten uitsteekt. Het wordt door eene veêr bewogen, met een bijzonder ijzer vastgesteld en door eenen aftrekker losgelaten.

(18) De lancetten zijn in gedaante met die overeenkomstig welke men voor den mensch gebruikt, en verschillen van deze alleen in grootte en stevigheid.

waartoe echter eene geöefende hand vereischt wordt.

410 De aderlating wordt op tweederhande wijze verrigt, te weten met of zonder laatband, (19) waarvan de eerste meestal door eenigzins daarin geoefende deswegens de voorkeur gegeven wordt, wijl vele paarden zich tegen het aanleggen deszelven verzetten, het overbodig aantrekken daarvan niet alleen de ademhaling ten hoogste belemmert, en door ophooping des bloeds in het hoofd, het paard duizelig kan doen worden en neêrstorten, maar er zelfs voorbeelden bestaan, dat onrustige paarden zich na de lating hebben losgerukt, en door de aanhoudende bloedstorting, veroorzaakt door de drukking des laatbands, het leven hebben ingeschoten.

Men doe het paard dat men wil aderlaten, eene watertrens aan en door iemand deszelfs hoofd eenigzins verheven houden, hetwelke de

(19) De laatband bestaat, het zij uit een touw of wel uit eenen lederen riem van 4 voeten lengte en $\frac{1}{2}$ duim breedte, voorzien van eene gesp zonder doorn, om het einde van den riem met eenen losfen knoop te bevestigen, en een rond verschuifbaar kussentje van $1\frac{1}{2}$ duim breed en 1 duim dik, hetwelke op de ader drukt, en tevens tot steun der hand of van het lancet bij het doen der aderlating kan dienen.

de aderlating gemakkelijker maakt, en voorts indien het noodig is, deszelfs oog met de hand aan die zijde waar deze geschiedt, bedekken.

411 Tot volvoering der aderlating op de eerste wijze wordt de laatband om den hals digt aan de borst geslagen, en na deze slechts zoo veel te hebben aangetrokken als noodig was, om de halsader genoegzaam zigtbaar te doen worden, hetwelke men nog meer bevordert door het haar met eene vochtige spons glad te strijken, wordt dezelve aan de tegenovergestelde zijde van diegene waar men de lating wil verrigten met eenen losfen knoop in diervoege bevestigt, dat men in staat is hem oogenblikkelijk los te maken. Vervolgens plaatse men het tusschen den duim en voorsten vinger der linker hand gehoudene lancet, op omtrent ééne lijn afstands van de ader in eene eenigzins schuinsche rigting, en sla met den klopper midden op deszelfs rug: waarbij men echter vermijde de ronde kogelachtige verhevenheden der ader, tot de plaats der aderlating te verkiezen, daar deze aderkleppen zijn, wier kwetsing niet alleen de genezing vertraagt, maar zelfs aanleiding tot aderlatingfistels zoude kunnen geven.

412 Verrigt men de lating zonder laatband,

zoo

zoo moet men eene andere ſtelling aannemen en met de drie achterſte vingers der hand, waarin men het lancet houdt, de ader drukken om haar zigtbaar te doen worden; waartoe men haar van haren ingang in de borst af aan, naar omhoog al drukkende volgt, tot op drie en vier duim van hare verdeeling, waardoor men haar even eens als door eenen laatband doet zwellen, en vervolgens dit bloedvat nog ſterker met den voorſten en derden vinger drukkende, de aderlating op gelijke wijze verrigt.

413 Indien men tot de aderlating zich van eenen ſnepper bedient, zoo heeft men behalve al het voorgeſchrevene nog daarenboven waar te nemen dat men dezelve wel verzekerd in de hand moet houden, ter overwinning der tegenwerking, veroorzaakt door den tegenſtand die de huid aan het lancet biedt; terwijl men voorts zoo wel de diepliggendheid en grootte van het bloedvat als de meerdere of mindere dikte der huid wel moet berekenen, om volgens deze den afſtand en de rigting van den ſnepper juist te bepalen; welk een en ander ook bijzonder in aanmerking moet worden genomen bij de keuze van het aderlancet en in de aanwending eenes meer of minderen ſterken ſlag des kloppers.

414 Ten einde de bloeding te bevorderen, wordt het hoofd niet alleen verheven gehouden, maar men vat de tong en doe deze als ook de kaken bewegen.

Na dat de begeerde hoeveelheid bloeds ontlast is, welke naar evenredigheid van den ouderdom en grootte des paard geregeld wordt, en gewoonlijk drie of vier ponden, of een en een half à twee pinten bedragen moet; tot welker beöordeeling men in het algemeen wel doet, hetzelve in een of ander vat op te vangen; make men den laatband los, indien deze gebezigd is, en houde een oogenblik de vinger op de wond, of doe de drukking met de beide vingers op de ader ophouden, hetwelke voldoende is om een einde aan de bloeding te maken; vervolgens wasfche men dezelve met eene natte fpons af, en verbinde haar door eene fcherpe fpeld midden door de beide wondlippen te fteken en met eenige haren te omwikkelen; of hetgene nog den voorrang verdient, men verfchuive alvorens de lating, het vel een weinig ziiwaarts, en late het na dezelve los, waardoor de wond van zelve bedekt wordt.

Eindelijk neme men na de lating waar, om het paard zoodanig te bevestigen dat het zich niet fchuren en daardoor eene nieuwe bloeding veröorzaken kan.

In

415 Indien de redenen bestaan om eene lating aan de spoor-ader te verrigten, zoo wordt daartoe het lijf twee of driemaal met den laatband zoodanig omvat, dat deze onder op het borstbeen rust, waar de plaats der singels is, en op den rug met eenen losſen knoop bevestigd.

416 Moeijelijker zijn de latingen aan de boeg- en spatader, waarvan de eerſte onder aan de borst aan de boven- en binnenzijde des arms moet geſchieden, en waartoe men het been dat tegenovergeſteld is aan de zijde waar men de aderlating verrigten wil, doet opligten; terwijl men die der spatader aan de bovenſte binnenzijde der dij, waar de ader naar binnen gaat, verrigt, tot welke latingen het gebruik van den ſnepper of het lancet, boven de gewone aderlancetten de voorkeus gegeven wordt.

417 Wat de overige door de ſneden en andere onkundige even veelvuldig als doelloos aangeradene latingen betreft, zoo in den mond, onder den tong als van het verhemelte enz., zoo wordt van dezelve hier alleen gewag gemaakt om hunne nutteloosheid in de meeste gevallen aan te wijzen; wil men echter die in het verhemelte verrigten, zoo geſchiedt dezelve met eene bistourie, door

eene insnijding tusschen den derden en vijfden rimpel, terwijl de bloeding door eene spons met rabels-water bevochtigd, gestuit wordt.

418 Behalve deze wordt somtijds in dringende gevallen, zoo als in razernij en dollen kolder, de slaapslagader met een goed gevolg geopend, hetwelke met een lancet geschiedt. Hierbij neme men waar, om het haar alvorens af te snijden, de opening evenwijdig met den loop der slagader te verrigten en de wond met kompressen en een zwachtel te verbinden.

b. De dragten.

419 Niet minder heilzaam dan de door de aderlating te weeg gebragte ontlasting in ontstekingsziekten, is om derzelver werking een perk te stellen, zijn de dragten, niet alleen als voorbehoedmiddel, maar ook, om in alle hardnekkige slepende ziekten, door eene kunstige tegenprikkeling, den loop der ziekte op eene soortgelijke wijze af te leiden als door de fontenel, de spaansche vliegen en andere blaartrekkende middelen bij den mensch geschiedt.

De insnijding en het aanwezen van een vreemd ligchaam, veroorzaken in de oppervlakte een sterken prikkel en ontsteking, die een-

eenen vermeerderden toevloed van vochten en daarop volgende ettering ten gevolge heeft, en tot eenen tegenprikkel aan diegene verſtrekt, welke de onderſcheidene werktuigen (organen) en ſtelſels aandoen.

Geene genees- of heelkundige bewerking is van uitgebreider en algemeener nut en tevens minder gevaarlijk en ſchadelijk dan deze, het zij dezelve als hulp- of als voorbehoedmiddel aangewend wordt; waardoor zij niet alleen in alle ontſtekingen der levenswerktuigen, als die van het hoofd, der ademhaling en des buiks, de hevigheid van derzelver toevallen eene heilzame afleiding en wijziging verleent, maar vooral in alle langdurige (chroniſche) kwalen, zoo als vervangenheid, kreupelheid, mok en velerhande huidziekten, wier hardnekkigheid alle andere hulpmiddelen trotſeert, levert zij vaak het eenigſte hulpmiddel op.

420 Men onderſcheidt dezelve in dragten en fontenellen. De eerſte welke het meeste aangewend worden, beſtaan daarin, dat men eene opening in de huid maakt en door dezelve een band ſteekt, hetzij van gewoon linnen of wollen band, of wel eene uit hennip en haar gevlochtene koord, beſtreken met eene prikkelende zalf, als baſilicum enz., zelfs met ſpaanſche vliegen, hetwel-

welke ſpoedig eene kunſtige ettering te wege brengt.

421 De plaatſen waar dezelve aangewend worden, zijn veelvuldig, en hangen van omſtandigheden, den aard en de zetel der ziekte of des toevals af: als aan de borst, tusſchen de voorbeenen, aan de kaken, den hals, op de ſchouders, het kruis, aan den elleboog, aan de dijen, aan onderſcheidene plaatſen der beenen enz.

Het werktuig waarvan men zich hierbij bedient, zijn de zoogenaamde fontenel naalden, welke in ſcherpe (20) en ſtompe (21), onderſcheiden worden, waarvan de laatſte alleen dienen, om na het maken eener opening in de huid, door het celwijsweeffel te ſtooten en dit los te maken.

422 Naar mate men naar eisch der omſtandighe-

(20) De ſcherpe fontenel naalden, Pl. III fig. 3 dienen om de doorſteking der huid, tevens te verrigten; dezelve zijn uit goed ſtaal gevormd, rond, aan de eene zijde van eene lansvormige tweeſnijdige punt voorzien en een weinig gebogen; voorts zijn zij tot doorſteken van den band, van een oog voorzien, dat zich of in de achterſte helft der punt, of aan het einde der naald bevindt, welke eene lengte van 8 à 10 duimen heeft, en veelal uit 2 ſtukken beſtaat, die te zamen geſchroefd kunnen worden.

(21) De ſtompe zijn breeder en plat zonder punt.

heden zich van het eene of andere soort dezer naalden bedient, verschilt de wijs van het zetten der dragten; indien men de s c h e r p e bezigt, zoo wordt de huid in eene plooi waterpas te zamen genomen, van het lijf verwijderd en vervolgens met de naald doorboord, in welke de band ingestoken is of wordt, die men vervolgens zamen knoopt.

Men maakt vooral van de andere wijze gebruik, wanneer men eene sterke werking verlangt; hiertoe wordt de huid in eene loodregte plooi van het lijf afgetrokken, en in deze met de bistourie eene insnijding van één duim breedte gemaakt, waarin men de stompe fontenelnaald met ingestokenen band, vier à zes duim benedenwaarts onder de huid steekt, dezelve voorts van het celwijs weefsel scheidt en rondom los maakt; vervolgens ligt men haar met de punt op en verrigt aldaar eene tweede insnijding, door welke de band met de naald getrokken wordt. Het is een algemeene regel bij deze bewerking, dat de band steeds in eene loodregte rigting moet worden doorgestoken, ten einde de etter eene vrije ontlasting te verschaffen, en dat men dezelve dagelijks verschuive.

423 Behalve deze dragten worden somtijds van f o n t e n e l l e n, bijzonder vóór de borst ge-

gebruik gemaakt; men maakt daartoe in de huid eene dwarſche inſnijding, en deze met den vinger rondsom van het celwijsweefſel los, waarna men in hetzelve een dubbeld gevouwen rond leder ſteekt, in het midden van een gat voorzien en vervolgens terebinthijn-olie in deze opening giet, terwijl men, wanneer de ettering genoegzaam daardoor veroorzaakt is, dezen ontlasting verſchaft door eene opening op het laagſte der gezwollene plaats te maken.

In dringende gevallen zoo als in de klem en pestbuilen, heeft men zich met goed gevolg bediend van den witten nieswortel, welke men op ſoortgelijke wijze als de fontenel onder de huid ſteekt.

c. De inſnijdingen.

424 Even noodzakelijk, ſchoon minder menigvuldig voorkomende, zijn de kunstige openingen welke gemaakt moeten worden, om het ligchaam van vreemde voorwerpen of ſchadelijke ſtoffen te bevrijden, die in hetzelve eenen nadeeligen prikkel te wege brengen; het zij dat deze uit vreemdaardige ligchamen beſtaan, zoo als b. v. kogels in geſchotene wonden, of glas, ſpijkers enz., in voetwonden, of wel, dat zij als uitgeſtorte vochten en

en etter in gezwellen opgeſloten zijn, van welke vooral de laatſte, door een te lang verblijf in dezelve, ſcherp en bijtende wordt en den verwoestendſten invloed op de aangrenzende deelen uitoefent, daar zij ter baning van eenen weg tot ontlasting, overal holen en fistelachtige gangen graaſt, die niet anders dan door diepe inſnijdingen weggenomen kunnen worden.

425 De gezwellen zijn van tweederlei aard die men door de benaming van heete en koude onderſcheidt, van welke de eerſte, zoo als zadeldrukkingen, uit uitwendige, andere gelijk in den droes enz. door inwendige oorzaken ontſtaan, en wanneer zij niet verdeeld worden, gewoonlijk in ettering overgaan; en wijl alsdan er geene hoop meer overblijft om hen te doen verdwijnen, wordt het noodzakelijk tot eene onverwijlde opening over te gaan, zoo dra derzelver rijpheid door weekheid wordt aangekondigd.

Koude gezwellen, zijn de zoodanige die onpijnlijk zijn, geene bijzondere hitte of ontſteking vertoonen en alleen door bijkomende oorzaken in ettering overgaan; zoo als leggers, ſchijthakken, gallen enz. Zoo wel de eene als andere kunnen door kunstbewerkingen weggenomen worden, waartoe zich tweederhande wijzen aanbieden, name-

lijk,

lijk, de infnijdingen en het fchroeijen met een gloeijend ijzer.

426 Tot het verrigten der eerfte worden onderfcheidene werktuigen vereischt.

Diegene welke tot het doen van infnijdingen gebruikt worden, beftaan uit onderfcheidene foorten van heelkundige mesfen, fcharen, enz.

De eerfte zijn verfchillende foorten van bistouries, fkalpels, lancetten en hoefmesfen.

427 De bistourien (22) zijn mesfen van verfchillende gedaante, welke daarin overeenftemmen, dat zij als een knipmes, doch zonder veêr, in een hecht van fchildpad, hoorn of balein kunnen toegevouwen worden.

Zijn

(22) Men ziet in *Fig.* 4. *a*, een fkalpel, en in *b* eene bistourie met eene ronde fnede, eenigzins hol gefleņen, van welke men zich tot het angliferen en zoodanige infnijdingen bedient, die van buiten naar binnen moeten gefchieden.

In *Fig.* 5. is eene fpitfe regte bistourie met eene regte fnede en rug vertoont, waarvan men gebruik maakt om van binnen naar buiten te fnijden, om het kwetfen van vaten te vermijden.

Het lancetvormige tweefnijdige bistourie, *Fig.* 6, dient tot opening van gezwellen en aderlatingen, en dat met uitpuilende fnede *Fig.* 7, tot een foortgelijk einde als de fkalpel.

Om fistelachtige holligheden te openen wordt van de kromme bistourie *Fig.* 8 en 9 gebruik gemaakt, waarvan de laatfte een knopje aan de punt bezit, waardoor men van hetzelve met meer veiligheid gebruik maakt.

Zijn zij van een vast hecht of van eene veêr voorzien, ten einde grootere kracht te kunnen aanwenden, zoo ontvangen zij den naam van ſkalpel; gewoonlijk worden zij dan ook iets grooter gemaakt.

Tot het doen van inſnijdingen in den hoef bezigt men bijzondere zoogenaamde hoefmesſen, die door hunne ſterkte vooral daartoe geſchikt zijn (23), bij wier mangel men zich van het gewone veegmes bedienen kan.

428 Behalve deze mesſen kan men onder de ſnij-

(23) Men heeft drie ſoorten van hoefmesſen, te weten: het eigenlijke hoef-bistourie, *Fig.* 10, dat overal gelijk breed, van eenen dikken rug en eene ſtompe punt voorzien is, en door deszelfs ſterkte vergunt het hoorn naar welgevallen te ſnijden.

Het groefmes, *Fig.* 11, bezit eene gelijke regte kling, welks punt zoodanig regthoekig haakswijs omgebogen en tweeſnijdig is, dat men het naar beide zijden gebruiken kan. Deszelfs ſneden brengen breede groeven voort, wier beſtemming is afloop te verſchaffen aan de in den voet uitgeſtorte vochten en etter;

Het mijrthenbladvormige mes, *Fig.* 12, *a*, *b* dat eene eironde, tweeſnijdige en aan de punt opgebogene kling bezit, heeft eene bijzondere beſtemming in de kunstbewerking van den hoornfistel en om verharde of ſponsachtige randen der wonden weg te nemen; tot het zelfde einde dienen de gebogene hoefmesſen, *Fig.* 13, welke regts of links gebogen en van eenen rug voorzien zijn.

ſnijdende werktuigen nog de ſcharen rekenen, van welke men behalve de gewone regte, noch twee ſoorten van kromme ſcharen (24) bezigt.

429 Tot het openen van harde deelen waartoe de bovenſtaande werktuigen geene genoegzame ſterkte zouden bezitten, en die ſlechts eene kleine opening vereiſchen, om de nadeelig werkende of uitgeſtorte vochten enz. afloop te verſchaffen, die, het zij in de holligheden des hoofds of in den voet opgeſloten zijn, maakt men nog van een werktuig gebruik, hetwelke den naam van trephine draagt (25), welks eenvoudige zamenſtelling het

---

(24) Het eerſte ſoort van kromme ſcharen. *Fig.* 14, is volkomen als eene regte gevormd, uitgenomen dat dezelve volgens hare vlakte omhoog gebogen is; men bedient zich van deze om uitſtekende ligchaamen op eene vlakte, of de haren ter plaatſe waar men eene inſnijding wil doen, weg te ſnijden.

Het andere is de kromme inſnijdings-ſchaar, *Fig.* 15, welke voor die plaatſen gebruikt wordt, waar men zich niet wel van het mes kan bedienen, zoo als aan de oogen en de weeke ligchaamsdeelen.

(25) De trephine heeft de gedaante eener gewone fretboor, met een ſtalen handvat, en onder van eene zoogenaamde kroon voorzien, welker tanden wederzijds ſnijden, waarvan men zich bedient om een rond ſtuk been, vooral uit den harſenpan, of hoorn uit te boren.

het den voorrang boven den gewonen trepaan doet geven.

430 De beschouwing en het gebruik alle dezer werktuigen ftrekt daar heen, de vochten ontlasting te verfchaffen die in een gezwel of holte opgefloten zijn, en eene verwoestende werking op de aangrenzende deelen zouden uitoefenen, of wel, fchadelijke voorwerpen te verwijderen, welke vooral in geftokene en gefchotene wonden aanwezig kunnen zijn; om wier diepte en aard te peilen en te onderzoeken, men zich van de zoogenaamde **fonde** (26) bedient; terwijl men tot hunne verwijdering van eene **tang** en **pincet** (27) gebruik maakt.

Daar

---

(26) De **fonde** beftaat uit eene uit ijzer, zilver of balein gevormde ftift, welks eene einde van een rond knopje voorzien is.

De **gegroefde fonde**, *Fig.* 16, dient om in fistelachtige gangen het infnijdingsmes met de punt te plaatfen en dus zonder gevaar te beftnren.

(27) De **tang** waarvan men zich bedient om vreemde ligchamen uit te trekken, is bijna als eene fchaar gevormd, uitgenomen dat deszelfs einden half rolrond, en ter plaatfe waar zij op een fluiten, gegroefd zijn.

Het **pincet**, *Fig.* 17, is een veêrhard ftaal tangetje, waarvan men zich bedient, zoo om het verband weg te nemen als andere dingen te vatten, die de vingers bezoedelen of ontglippen zouden.

431 Daar tot het verrigten der meeste insnijdingen, ontleedkundige bekwaamheden en eene geoefendheid vereischt wordt, welke men bij vele lezers dezes werks niet veronderstellen kan, zoo bepalen zich dezelve voor deze, tot die, welke tot het openen van droes- of onderkaakklier-, vijvel- of oorklier- en zadelgezwellen, en des noods tot die des hoefs vereischt worden, tot wier gepaste volvoering de volgende algemeene regels behooren waargenomen te worden.

432 In alle heelkunstige bewerkingen, moeten de insnijdingen genoegzaam uitgestrekt geschieden om de bedoelde werking voort te brengen, doch aan de andere zijde, ook niet grooter dan hiertoe vereischt wordt, en met zoo weinig verwoesting der gezonde deelen als mogelijk zij, ten einde de weder herstelling des te spoediger plaats grijpe.

Te dezen einde moeten dezelve zoodanig geschieden, dat zij gelijkwijdig met de vezels loopen, en dus loodregt aan den hals, de borst, de vóór- en achterbeenen; terwijl zij aan het lijf waterpas verrigt, en in beide gevallen door het afsnijden van het haar vooraf gegaan moeten worden.

Bij het openen van ettergezwellen, hetwelke steeds aan de laagste plaats moet geschieden om den etter genoegzamen afloop te

te verſchaffen, vermijde men, de opening zoo groot te maken dat de lucht in derzelver holligheid kan indringen, en daardoor nadeelig op de onder dezelve gelegene deelen werken, en poge, vooral in niet verouderde gezwellen, door eene kunſtige drukking de vereeniging der opperhuid en het celwijs weeffel met deze weder tot ſtand te brengen, wijl de verzuimenis daarvan derzelver geheele afſterving te wege brengt, en door hunne noodzakelijke weder voortbrenging eene zeer langwijlige genezing ten gevolge heeft, waarvan men dagelijks de voorbeelden ziet, in de langdurigheid der door de zadelkwetſing veroorzaakte wonden.

d. Het branden.

433 Van zulk een uitgebreid nut en met zoo weinig gevaar verbonden is het ſchroeijen met een gloeijend ijzer in de heelkunde der dieren, dat men zich te regt verwonderen moet, dat zulks niet algemeener aangewend wordt.

Men bedient zich van hetzelve tot bereiking van een tweeledig doel, namelijk: door toeſchroeijen van aanmerkelijke bloedvaten eene gevaarlijke bloedſtorting te ſtuiten, of wel, door het veroorzaken eener kunſtige ontſteking, de opſlorpende vaten eene vermeerderde werkzaamheid te geven tot

 het

het inzuigen van schadelijk werkende of uitgestorte vochten of andere zelfstandigheden; terwijl het daarenboven door zamentrekking van den omtrek der bekleedselen van eenig deel, kan bijdragen tot het verminderen des omtreks van koude gezwellen; als zoodanig is dit het zekerste middel tot wegneming van gallen, leggers, schijthakken, uitzetting van gewrichtbanden, reumatieke kreupelheid, enz. en tot het vormen van eenen tegenprikkel in verscheidene ziekten; eindelijk, om eene afscheiding tusschen een gezond en verstorven deel te weeg te brengen, en schadelijke te vernietigen.

434 De werktuigen die men tot dit oogmerk bezigt, zijn van verschillende gedaante, gewoonlijk van ijzer met eenen houten steel voorzien en aan het andere einde van eene mes- of ringvormige, puntige of platte gedaante, volgens het doeleinde waartoe men hen gebruiken wil.

435 Dezelve worden met steen- of nog beter met houtskool, kersrood gloeijende gemaakt, afgewreven, en zoo lang over de huid gestreken tot deze zonder geheel doorgebrand te worden, eene bruingele kleur verkrijgt, waarbij men de plaats die men door schroeijing eene grootere werkzaamheid wil geven,

het

het zij met ftrepen of met punten, volgens zekere orde brandt ; (Pl. II.) zelfs is het in fommige gevallen voldoende tot voortbrenging der ontfteking, dat men het ijzer alleenlijk in de nabijheid houde, en eene of andere prikkelende zalf doe intrekken of eene fpekzwaard tusfchen het ijzer en de huid plaatse.

Ter uitvoering dezer bewerking is het noodig dat het paard nedergeworpen wordt, dat men van een genoegzaam getal ijzers voorzien is, ten einde fteeds behoorlijk gloeijende voorhanden te hebben, en dat men wel in acht neemt, om de huid wel genoegzaam, doch niet meer dan half door te branden; waartoe zulks met eene ligte hand zonder drukken gefchieden moet, terwijl men na de bewerking de gebrande plaats met eene verzachtende zalf infmeert.

Tot het ftempen van bloedingen, dat naar den aard der plaatsen met het platte, ronde of puntige ijzer gefchiedt, moet hetzelve mede niet te fterk op de plaats gedrukt worden.

e. Het vereenigen der wonden.

436 Hetzelve gefchiedt door naden van verfchillende foorten, door welke men de wondlippen, vooral van gehouwene wonden te zamen hecht, in diervoege als hiervoor aangewezen is.

De werktuigen waarvan men zich hiertoe

 be-

bedient, zijn de zoogenaamde wondnaalden, *Fig.* 20, krom, met een driekante punt, en aan de tegengeftelde zijde van groote en kleine oogen voorzien, tot doorfteken van bandjes of meervoudig zamengedraaide draden, met welke men de randen der wonden zamentrekt en vereenigt, hetwelke in menigerhande gevallen ook door een pikpleister gefchieden kan.

437 Tot de ftuiting der bloeding van aanmerkelijke bloed- en vooral flagaderen, dat bij kleine door zamentrekkende middelen, zwam enz. gefchiedt, wordt bij grootere het middel van toefchroeijing of wel dat van het onderbinden vereischt, tot welk laatfte men zich, het zij van den zoogenaamden flagader-haak of wel van de tang bedient, waarmede men het bloedvat omvat, te voorfchijn trekt en vervolgens met eenen dubbelen gewasten draad ombindt en toeknoopt.

f. De verbanden.

438 Na deze voorafgaande befchrijving der noodzakelijkfte heelkunftige bewerkingen, zal het niet overbodig zijn, kortelijk de middelen te gewagen, waarmede, men door het verbinden der wonden, breuken en verrekkingen, hunne heeling bevordert.

De

Dezelve bestaan uit pluksel, kompressen en zwachtels; zij hebben ten doel de kranke leden zoo nabij mogelijk hunne vorige stelling te doen hernemen, deze voor nadeelige indrukken te beschermen, en de heelmiddelen gelegenheid te geven op de voordeeligste wijze te werken.

Het pluksel dat bij den mensch uit uitgetrokkene lijnwaaddraden bestaat, doch waartoe men bij het paard, vooral in groote wonden, meestal wel geklopt werk, hennip of vlas neemt, dient, of om als prikkel of opdroogend middel op de wond te werken of heelmiddelen in dezelve te brengen. Naar mate van derzelver aard worden deszelfs draden geschikt, en ontleenen daarvan den naam van plumaceaus, wieken, steekwieken, proppen, enz.

439 Kompressen bestaan uit meer of min verdubbelde lappen oud linnen, flanel of wolle, en dienen om eene wond of andere beschadiging te dekken, eene zekere drukking te wege te brengen, of bevochtigd tot natte omslagen voor het lijdende deel te dienen.

De zwachtels of verbanden hebben ten doel, beide vorige hulpmiddelen ter hunner plaats te doen verblijven en voor verschuiven te bewaren; men bezigt tot dezelve linnen of wollen strooken, riemen, koorden enz.

440 Als een algemeene regel bij dezelve is waar te nemen, dat zij zoo eenvoudig en weinig drukkende voor het dier moeten zijn als eenigzins mogelijk is.

Daar tot voorkoming hunner verschuiving, vaste bevestigingspunten vereischt worden, dient daartoe een buikfingel, waaraan zich een borst- en ftaartriem bevindt, waarvan de fingel zes duimen breed en van zacht leder behoort te zijn; Voorts dient tot verband des hoofds een breede met baai gevoederde halfter van zacht leder, in de gedaante eens hoofdgeftels gevormd, waaraan zich een keel- front- en neusriem bevindt, en voorts met eene dubbele rij nestelgaten tot bevestiging der verbandftukken voorzien is.

Ten einde een denkbeeld te geven van de wijze hoedanig de onderfcheidene verbanden bewerkftelligd worden, is hier (Pl. II.) de afbeelding dergene gegeven, welke LA FOSSE in zijn *Cours d' hippiatrique* voorgefchreven heeft.

Zeer bezwaarlijk valt het echter dezelve werkdadig aan te wenden, wegens de onrustigheid die het dier gewoonlijk bezit, en die aanleiding geeft dezelve fpoedig te doen verfchuiven, weshalve het in de meeste gevallen verkiesbaarder is van eene eenvoudige bedekking gebruik te maken, die uit eene grove linnen lap beftaat, welke men naar eisch der omftandigheden, met banden aan den fingel,

gel, de borst- of ſtaartriem, of wel aan den boven beſchrevenen halfter bevestigt. Voor de beenen zoude men ook met meer voordeel van eene ſoort van lederen kous gebruik kunnen maken, uit zacht buigzaam leder gevormd, van nestelgaten en eene rijgſnoer voorzien, welke eene uitſnijding voor de knie of hak bezit en tevens beweegbaarder en minder aan verſchuiven onderhevig is, dan zwachtels; terwijl in voetwonden een diergelijke ruime lederen ſchoen verre den voorrang boven deze verdient.

TWEEDE ARTIKEL.

De middelen om zich van het paard te verzekeren.

441 Tot het doen der meeste dezer bewerkingen is het volſtrekt noodig zich zoodanig van het paard te verzekeren, dat het even min door de pijn die het ondervindt, pogingen doe zich deze door beweging te onttrekken, als door verdediging den bewerker in levensgevaar brenge.

Men bedient zich hiertoe van verſcheidene middelen, als, door den knevel of praam die men het op den bovenlip zet; den mondrooster waarmede men dezen opent; de noodſtal en het werpgereedſchap om zich geheel van hetzelve te verzekeren.

De

De beide eerſte werktuigen worden dan gebruikt, wanneer men ſlechts eene eenvoudige kortſtondige kunstbewerking behoeft te verrigten, en ſlechts weinig tegenkanting te wachten heeft.

442 De praam, Pl. I. *Fig.* 1, *c*, waarin men den bovenlip prangende, door de pijn welke het paard bij iedere tegenkanting gevoelt, hetzelve tot onderwerping dwingt, is van ijzer of hout gevormd, waarvan de laatſte het eenvoudigſte en werkzaamſte en dus het verkiesbaarſte is.

443 De mondrooster *d*, van ijzer gevormd en met een handvat voorzien, wordt gebezigd om het paard den mond te doen openen, wanneer men deze wil onderzoeken of er eenige kunstbewerking in verrigten.

444 De noodſtal is dan alleen tot het doen eener zamengeſtelde bewerking aan te raden, wanneer dezelve zoodanig ingerigt is, dat men door middel eens breeden ſingels het paard van den grond opwinden en alle tegenkanting volſtrekt beletten kan, of dat de bewerking in deze ſtelling volvoerd kan worden.

445 In vele andere gevallen is het eene volſtrek-

ſtrekte noodzakelijkheid hetzelve n e d e r t e w e r p e n, niet alleen tot het doen van kunstbewerkingen en het verbinden, maar zelfs is zulks bij ſommige paarden het eenige middel om hen te kunnen beſlaan.

Hiertoe worden vereischt vier dubbele ſterke lederen riemen, met baai of zelfkant gevoederd, van die evenredigheid dat zij de voeten kunnen omvatten; dezelve zijn aan hunne beide uiteinden van eenen ijzeren ring voorzien tot doortrekken der koord, Pl. I, *Fig.* 1. *a.* (28).

Om het nederwerpen van het paard te bewerkſtelligen, kieze men eene vlakke plaats uit, welke men tien voeten in het vierkant dik met ſtroo bedekt, en brenge het paard op dezelve, na het, indien omſtandigheden zulks vergunnen, 24 uuren te hebben doen vasten, tot voorkoming dat de val geene der inwendige deelen doe bersten.

Vervolgens worden de riemen om de voeten gelegd en na de koord aan dien van het linker of regter voorbeen bevestigd te hebben, naar

---

(28) Deze kluisters verdienen de voorkeur in al die gevallen waarin men geene der beenen onder de kunstbewerking behoeft los te maken, wijl zij van zelve afvallen; edoch wanneer men eene der beenen verplaatſen moet, zoo bevestigt men aan hetzelve eenen ſoortgelijken kluister, die van eene gesp voorzien is. [*Fig.* 1. *b.*]

naar mate de zijde is op welke men het paard wil doen nedervallen, wordt de koord door de overige ringen en eindelijk door diegene gestoken aan welke zij bevestigd is, waarvan men het einde twee man in handen geeft. (zie Pl. I. *Fig.* 1)

Ook kan men twee koorden aan de overhoeksche vóór- en achterbeenen doortrekken, zoo dat de eene koord tusschen de vóór-, en de andere tusschen de achterbeenen doorgaat, en ieder door twee man vastgehouden wordt, waarvan de een naar voren en de andere naar achteren trekt, hetwelke door alle gelijktijdig even sterk geschieden moet.

Welke dezer beide wijzen men ook gebruike, men plaatse nog iemand aan het hoofd die het paard met den praam op de neus vasthoudt, en één aan de staart om het achtergestel vooruit te drijven, benevens twee man ter zijde om het in den val te ondersteunen en op die zijde te leggen die men begeert; alwaar men een deken uitspreidt om voor te komen dat geene stroohalmen deszelfs oog beschadigen, of wel men omwikkele het met denzelven. Zoo dra het paard gevallen is gaat een hunner op den hals zitten om zich van het hoofd des paards te verzekeren, van hetwelke men de vier voeten met eenen losfen knoop te zamen bindt, en door dezen eene stroowis steekt.

DER-

DERDE ARTIKEL.

Het toedienen en de vorm der genees- en heelmiddelen.

a. Keuze en onderscheiding der geneesmiddelen.

446 De genees- en heelmiddelen die het groeistoffelijk, delfstoffelijk en dierenrijk opleveren en in de veeartsenijkunde gebezigd worden, hebben genoegzaam dezelfde toepasfing en werking op het dierlijke, als op het menschelijke ligchaam, echter met eenige wijzigingen, die voornamelijk ontleend worden uit het verschil dat tusschen de bijzondere bewerktuiging, grootte en de levenswijs van een plant- en vleeschëtend dier plaats grijpt (29). Terwijl het ten algemeenen regel wordt aangenomen, om wegens de vereischte grootere hoeveelheid, de minst kostbaarste en eenvoudigste uit te kiezen.

Bij derzelver gereedmaking hebbe men op te

(29) Wilde men de kracht der geneesmiddelen bepalen volgens hunne uitwerking op het menschelijke ligchaam, en dat der vleeschëtende dieren, zoo zoude men de uitkomst geenzins aan de verwachting zien beantwoorden, daar zij op deze vaak de sterkste uitwerking hebben, terwijl zij op de plant- en graanëtende, weinige of eene geheel andere te wege brengen; deze verdragen niet alleen vele plantgiften in eene verbazende hoeveelheid, maar de spiesglans en hare bereidingen, de kwik en het rattenkruid in zulke sterke giften, die voor de vleeschëtende dieren voorzeker doodelijk zouden zijn.

te letten, geene tegenſtrijdige zamen te voegen, en dat de onderſcheidene ſoorten die één geneesmiddel uitmaken, wel te zamen en gelijkelijk vermengd worden.

Men ontvangt de geneesmiddelen uit de drie rijken der natuur, terwijl derzelver bereiding het onderwerp der artſenij-mengkunde uitmaakt. Geeft of bezigt men dezelve zoodanig als de natuur haar oplevert, zoo worden zij eenvoudige geneesmiddelen (*simplicia*) genaamd; worden verſcheidene te zamen vereenigd, zoo ontſtaan hieruit de zamengeſtelde, (*composita*); terwijl diegene welke door kunstbewerking uit een der drie rijken getrokken worden, den naam van ſcheikundige ontvangen.

Volgens hunne aanwending worden dezelve in inwendige en uitwendige onderſcheiden; van welke de eerſte in het bijzonder den naam van genees- den laatſte die van heelmiddelen dragen.

Onderſcheiden is de vorm en de wijze waarop eene en andere vervaardigd en toegedeeld worden.

b. Vorm en toedeeling der genees- en heelmiddelen.

447 De geneesmiddelen worden bereid in de gedaante van poeders, pillen, ſlikbrokken, kaauw-

kaauwpoppen, dranken en lavementen.

Uitwendig worden de heelmiddelen door inspuitingen, baden, wasschingen, smeersels, pleisters en berookingen aangewend.

A. Vorm en toedeeling der geneesmiddelen.

1) *Geneesmiddelen in vaste zelfstandigheid.*

448 De poeders worden het paard ingegeven, vermengd met natgemaakt voeder, het zij haver, meel, zemelen enz.; edoch, daar dezelve indien zij eenen voor hetzelve onaangenamen smaak bezitten, het van eten kunnen wederhouden, en ingeval het den eetlust ontbreekt, hetzelve nog minder dit vermengd dan zuiver voeder zal nuttigen, zoo is hun gebruik zeer beperkt en alleen bij welsmakende geneesmiddelen en voortdurenden eetlust van toepasfing, weshalve zij verre tegen dranken, slikbrokken en pillen terug staan.

449 Uit dezen hoofde maakt men een uitgebreider gebruik van pillen en slikbrokken, welke voornamelijk daarin verschillen, dat men de eerste eene vastere zelfstandigheid geeft; beide worden gevormd door de tot poeder gestootene geneesmiddelen, door middel van honig, sijroop, jeneverbeziensijroop, wortelsap en zelfs in vele gevallen door dik ge-

kookt rogge- of tarwenmeel tot eene zoodanige weeke zelfſtandigheid te vereenigen, dat men ze in eene der bovengemelde vormen kan ingeven.

450 De pillen worden ter grootte van ongeveer een hoenderei vervaardigd en aan een puntig geſnedenen ſtok geſtoken, met welken men ze het paard tot in de keel brengt, waar zij dezen van zelve verlaten en vervolgens doorgeſlikt worden.

451 De ſlikbrokken worden op eenen houten ſpatel genomen, vervolgens vat men met de linkerhand de tong des paards, trekt deze uit den mond en ſtrijkt met den ſpatel de ſlikbrok op dezelve, waarna men de tong loslaat, bij wier terugtrekken, het paard verpligt is den ſlikbrok door te zwelgen.

452 Een ander middel zijn de zoogenaamde kaauwpoppen, beſtaande uit geneesmiddelen die men om een trensgebit bindt, en ze dus het paard, dat men omkeert, in den mond geeft, hetwelke door kaauwen op dezelve, derzelver zelfſtandigheid inneemt.

2) *Geneesmiddelen in vloeibare zelfſtandigheid.*

a. De dranken.

453 Men gaat over tot het toedienen van dran-

dranken wanneer de geneesmiddelen uit afkookfels of andere vlocibare of zoodanige middelen beftaan, wier oplosfing in de maag moeijelijk, onvolkomen of langzaam plaats grijpt, waarom men zulks alvorens verrigt, b. v. der zouten in water, der harsten en gommen in brandewijn enz. of, dat men flijmerige middelen tot verzachting of omzwachteling van anders fcherpe middelen wil bezigen, waartoe het lijnzaadmeel en de heemstwortel bijzonder gefchikt zijn, of eindelijk, dat men eene fpoedigere werking derzelve verlangt. Het ingeven derzelve gefchiedt door middel van een hoorn, van een blikke of bij derzelver mangel, van eene gewone fterke flesch met eenen langen hals, waarbij men op de volgende wijs te werk gaat.

Indien men al van geenen bijzonderen toom tot ingeven, of zelfs van geene gewone watertrens voorzien is, welke fteeds de voorkeur verdient boven, vooral dunne touwen, die ligt den mond befchadigen, (30) neemt men

(30) Tot het ingeven bedient men zich van eenen bijzonderen toom, welke uit een gewoon watertrens-hoofdgeftel beftaat, waaraan bij wijze van een gebit eene ronde ijzeren ftang ter lengte van 6 duimen en één duim dik bevestigd is, wederzijds van eenen ring voorzien, aan welke het touw bevestigd wordt, met hetwelke men het hoofd omhoog trekt; of wel dezelve beftaat uit een ftuk van

men een ſterk, tamelijk dik touw, waarvan men het eene einde tot eene lis vormt, die men het paard om de bovenkaak boven de haaktanden ſlaat: vervolgens ſteekt men het andere einde door eenen ring of katrol die zich boven het paard bevindt en trekt deszelfs hoofd met kracht omhoog; of wel men verheft hetzelve door middel eener hooivork wier tanden men door deze lis ſteekt. Voorts treedt men ter zijde van het paard, ſteekt de punt van den hoorn, trechter of de hals der fles in deszelfs mond tusſchen de haaktanden en kiezen, en giete met eenige tusſchenpoozingen het de drank in den hals. (Pl. I. *Fig.* 2.)

b. De lavementen en inſpuitingen.

454 De inſpuitingen hebben een uitgebreid nut in de veeartſenijkunde, het zij dezelve als zoodanig in onderſcheidene plaatſen of als lavement gebezigd worden.

455 Tot het inſpuiten der lavementen bedient men zich van de klijsteerſpuit, (31) of

van een geweerloop, dat aan het eene einde geſloten, in het midden van eene ronde opening en aan het andere van eenen trechter tot ingeven der dranken voorzien is.

(31) De klijsteerſpuit welke van die grootte wezen

of van eene zoogenaamde klijsteerkan, (32) welke wegens deszelfs langzamere werking door verfcheidene de voorkeur gegeven wordt.

Bij het aanwenden der lavementen, welke volgens de bijgevoegde voorfchriften zamengefteld en fteeds laauwwarm toegediend moeten worden, kan men tot beveiliging tegen het achteruit flaan des paards, indien men deswegens eenige beduchting heeft, deszelfs vóór- en achterbeenen te zamen fpannen.

456 De infpuitingen gefchieden met eene kleinere zoogenaamde wondfpuit, in zoodanige ligchaamsdeelen en wonden, welke men op geene andere wijze door de heelmiddelen kan doen bereiken, b. v. in de neusgaten, de holligheden des hoofds, in fistelachtige gangen enz.

De-

zen moet dat zij omtrent 2 ponden vochts kan bevatten, is te bekend om eene verdere befchrijving te behoeven, verfchillende van de gewone alleen in grootte, en daarin, dat fomtijds tusfchen dezelve en de pijp eene buigzame lederen buis van omtrent 4 voeten lengte ingevoegd wordt, ten einde deze verrigting zonder gevaar uit te voeren.

(32) De klijsteerkan die uit blik gevormd omtrent 4 ponden of eene kanne vochts bevatten kan, is boven met een welfluitend dekfel, ter zijde van een handvat en onder van eene houten pijp 16 duimen lang voorzien. Na dezelve met het lavement gevuld en de met olie beftrekene pijp, ter halver lengte ter beftemder plaats ingebragt te hebben, opent men het dekfel waarop het lavement langzaam uitvloeit.

Dezelve bestaan naar eisch der omstandigheden uit afkooksels van kruiden, specerijen balsemachtige of geestrijke middelen, zoo als tinktuur van mijrrhe, aloë, terebinthijn, enz. en wanneer men eene afscheiding wil bevorderen, uit de oplossing van opgehevene kwik, spaansch groen, helschen steen enz.

c) Het inademen van dampen.

457 Niet alleen wordt de zelfstandigheid der geneesmiddelen zelve, maar ook derzelver dampen en rook met vrucht tot genezing gebruikt; welke volgens hunnen aard op tweederhande wijze op de werktuigen der ademhaling worden aangewend.

Het doen inademen der *vochtige dampen* is eene der heilzaamste middelen ter vermindering van ontsteking en spanning, zoo als in den droes, de long- en keelontstekingen, wijl zij verzwakkende werken.

Men dient dezelve toe, door in eenen emmer kokend water, kamillen- of vlierbloemen of bij gebrek van deze, zemelen of hooizaad te doen; vervolgens deze het paard onder het hoofd te zetten en eenen deken over hetzelve te hangen, ten einde het tot inademing dezer warme uitwasemingen te verpligten; of wel, men kookt haver of garst in water, of indien men een sterker prikkelender werking

king begeert, in bier, en doe dezelve in eenen zak, welke men het paard, bij wijze van eenen mondzak omhangt, terwijl men in geval van verzwakking van het ſlijmvlies, dezelve met heete azijn zoude kunnen vermengen, hetwelke vooral in eenen droes en andere ziekten met verzwakte levenskracht en verſlijming gepaard, voorzeker goede gevolgen beloofd; in welke gevallen ook die van welriekende kruiden van dienst kunnen zijn; men maakt daartoe een kei- of muurſteen heet, plaatst dezelve in een bak, giet azijn op dezelve, en doe het paard de opgeloste dampen op gelijke wijze inademen.

458 De berookingen met droogo dampen van verſchillende zelfſtandigheden, worden als een prikkelmiddel aanbevolen, waarvan men vooral in den verdachten droes met regt veel verwachting heeft, welke daartoe door middel eene bijzonder werktuig, in den neus gebragt worden (33); zoo als ook de lavementen van tabaks-rook (34) zich als

(33) Hetzelve beſtaat uit eene bolronde blikke doos, onder van eenen rooster, boven van eene ſlangvormige kopere pijp, en aldaar ter zijde van eene ſchuif voorzien, dienende om het rookpoeder door te werpen, dat alsdan op een gloeijend ijzer valt hetwelke op den rooster gelegd is. Pl. I.

(34) Het werktuig tot de lavementen van tabaksrook, heeft de vorm van eenen dubbelen blaasbalg; aan deszelfs uiteinde van eene lange ledere buis, en op de bovenvlakte van eene ingeſchroefde, met tabak gevulde tabakspijp voorzien.

als een zeer werkzaam middel in de ongefteldheden van het darmkanaal hebben doen kennen.

B, Vorm en gebruik der heelmiddelen.

459 De uitwendige of heelmiddelen beftaan in koude, warme en drooge omflagen, baden en wasfchingen: voorts in zalven, fmeerfels en wondfteenen.

460 De omflagen zijn van het uitgebreidfte en heilzaamfte gebruik in alle heelkundige gevallen, waarin het noodig is te verdeelen, te ontfpannen, te verkoelen of te verfterken.

a. De omflagen.

461 De koude omflagen beftaan, het zij uit kompresfen die men uit eene of andere linnen of wollen ftoffe vervaardigd, of uit pottenbakkers klei, eene en andere genoegzaam met de begeerde vochtigheid doorweekt, welke naar eisch der omftandigheden verfchillende is. Dezelve zijn bijzonder dienftig in alle gevreesde fterke ontftekingen, waarin de toevloed van vochten, zware en gevaarlijke toevallen zouden veroorzaken, zoo als in alle hoofdbefchadigingen, oogontftekingen, zadeldrukking en verdere kneuzingen; voorts in verrekkingen, verzwakking van het celwijs weeffel en beflisfende gezwellen; van de daartoe gebruikte zelfftandigheden is koud- en vooral fneeuwwater eene der eerfte hoofd- en tevens der onkostbaarfte middelen.

In-

Indien eene kneuzing verdeeling vereischt die niet anders dan door prikkeling bewerkt kan worden, is eene vermenging van drie deelen water met één deel azijn en genoegzaam zout, of n°. 84, *f* zeer gefchikt.

Bij een zeer zwak celwijs weeffel is de oplosfing van aluin, afkookfel van eikenbast, ijzerwater. loodextract, enz. bijzonder nuttig. Tot het bezielen der deelen die hunne werkingskracht verloren hebben, dienen: water, azijn, brandewijn, zeep- en kamfergeest enz., terwijl men om te verfterken, de prikkelbaarheid te vermeerderen en de opflorping te bevorderen, behalve de voorgaande, potasch- of houtaschloog gebruikt.

462 Van geen minder nut zijn de warme omflagen, vooral tot vermindering der ontfteking, verflapping, ontfpanning en het tot rijpheid en ettering brengen van ontftekings- en koude gezwellen.

Tot verflapping bedient men zich vooral van het afkookfel van lijnzaad, havermeel, zemelen, heemstwortel, kaasjeskruid, enz.; tot pijn- en krampftilling kan men afgekookt zwart bilfenkruid, kamillen-bloemen, flaapbollen en opium bijvoegen; terwijl men tot vermeerdering der werkzaamheid en prikkeling, zuurdeeg zelfs met bijvoeging van mosterdzaad, en tot verfterking, warm bier of wijn gebruikt en

naar omſtandigheden er lavendel, majolijn, ſalie, munte, jeneverbezien, enz. bijvoegt, om dezelve krachtiger te maken.

463 Bij deze omſlagen kan men de pappen voegen, wier oogmerk is, harde gezwellen en klieren tot ettering te brengen; dezelve beſtaan uit wittebrood, lijnzaadmeel enz., waarbij men, indien de gezwellen verdeeld moeten worden. lood-extract, nachtſchade, enz. en tot pijnſtilling, opium voegt.

c. De inwrijvingen.

464 Eene der voornaamſte prikkelmiddelen bij verminderde werkingskracht der werktuigen (*organen*), zijn de inwrijvingen, wijl zij den ongelijken en vertraagden omloop dei vochten verminderen; terwijl men tot hen onderſcheidene zelfſtandigheden bezigt.

Met een bijzonder nut worden dezelve als plaatſelijke prikkelmiddelen aangewend, welke vooral in koude gezwellen, reumaticke toevallen en verrekkingen ook als verzachtend en weekmakend middel bijzonder werkzaam zijn.

Zulks geſchiedt met kamfer- en zeepgeest, zuren zeepachtigen balſem, ſpaanſche vliegen aftrekſel, phosphor-olie en kwikzalf, gelijk ook met mosterd, peperwortel enz.

De

b. De wasſchingen en baden.

465 Zeer na hiermede verbonden zijn de wasſchingen, die zoo wel tot verzachtende als prikkelmiddelen gebruikt worden, waarbij die met brandewijn alleen of met zeep, de beenen na groote vermoeijenisſen bijzonder nuttig zijn.

466 Niet minder uitgebreid is het nut en gebruik der baden, die zoo wel koud als warm, het zij algemeen het zij plaatſelijk op verſchillende wijzen aangewend worden, doch van alle welke het water het hoofdbeſtaandeel uitmaakt. Zij dienen niet alleen tot zuivering, maar verfrisſchen, verſterken, bezielen en ontſpannen volgens hunne zamenſtelling en den aard waar op zij worden toegediend.

467 Het algemeene koude bad in ſtroomend water in het warme jaargetijde, is eene der meest verſterkende middelen, zoo tot herſtel van verlorene krachten, en het overwinnen van jichtige toevallen als vooral in huidziekten, tot reiniging der huid.

468 Ook zijn het de ſtortbaden van koud water, welke in herſenontſtekingen en kolijken, vaak de krachtigſte en eenigſte hulpmid-

middelen opleveren; gelijk het plaatſelijke koude bad, een bijzonder werkzaam middel is, om verzwakte deelen hunne vorige ſterkte en veêrkracht terug te ſchenken.

469 De warme baden, offchoon tot eene plaatſelijke aanwending beperkt, brengen des niet te min de uitnemendſte gevolgen voort, het zij men dezelve door middel van in warme loog gedoopte en omgehangene dekens, in krampachtige toevallen, of door middel van een emmer met verzachtende kruiden, als kamillen, hooizaad, jeneverſpoeling, enz. bij voetgebreken, in het werk ſtelt; terwijl dezelve daarenboven het nut hebben, in verſlijſde deelen eene heilzame ontſpanning te wege te brengen.

470 Behalve in de vloeibare gedaante worden de heelmiddelen als eene vastere zelfſtandigheid in den vorm van zalven, balſems, pleisters en wondſteenen op de beledigde plaatſen aangewend.

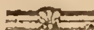
Even verſchillende in zamenſtelling als gebruik zijn de zalven, als ten doel hebbende het plukſel te verhinderen aan de wond te kleven of deze te prikkelen; voorts de ettering te bevorderen, of wel haar te overdekken.

Men onderſcheidt dezelve dus in etterbe-

vorderende en in minder prikkelende ſoorten, van welke een en ander onder de hier achter geplaatſte voorſchriften voorkomen; dezelve worden dus op de wieken geſtreken], om derzelver ſtijf worden en het verharden der wondranden voor te komen.

d. Wondwaters en wondſteenen.

471 Tot heeling der wonden worden ook wondwaters en wondſteenen gebruikt met welke men de wonden ter genezing bevochtigt, en waarvan de laatſte ter gemakkelijker medevoering beſtemd, in eene of andere vochtigheid ten zelfden einde opgelost worden.



De geneeskundige gewigten en maten.

472 Ten uiterste gewigtig is het met deze bekend te zijn; men dient dus te weten dat de geneesmiddelen naar dat hunne zelfstandigheid vast of vloeibaar is, volgens gewigt en maat, meermalen ook volgens het eerste alleen bepaald worden.

Een gewoon pond (℔) bevat . .	16 oncen.
Een apothekers pond	12 ———
Een once (℥) 2 lood of . . .	8 drachmas.
Een halve (℥ß) once of 1 lood . .	4 drachmas.
Een drachma (ʒ) of ¼ lood . . .	3 schrupels.
Een schrupel (℈)	20 grein.
Eene geneeskundige maat bevat 8 ponden vocht.	
Een kan omtrent	4 ponden.
Een kwartier of flesch	2 ponden.
Een pintje.	1½ pond.
Een wijnglas	1½ à 2 oncen.
Een lepelvol	½ ons.
Een droppel	1 grein.
Zouten of zware poeders rekent men op een kleinen lepel, ½ drachma of wel .	2 schrupels.
Ligte poeders van 15 tot 25 grein.	
Van planten rekent men een vingergreep op	1 drachma.
Een handvol	½ once.
Een armvol	6 oncen.

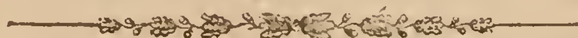


VOORSCHRIFTEN VAN GENEES- EN HEELMIDDELEN.

VOORSCHRIFTEN

VAN

GENEES- EN HEELMIDDELEN.



VOORAFGAANDE AANMERKINGEN.



Deze verzameling van voorschriften is onder eene bijzondere volgreeks van bladzijden gedrukt, met de bedoeling om niet alleen bij het werk zelve te dienen, waarin hunne toepasfing aangewezen wordt; maar om ter gemoedkoming van het geheugen te verstrekken, wanneer men, het zij op reis, in het veld, als anderzins, hetzelve als te omflagtig ter medevoering mogte aanmerken; immers is het wel mogelijk dat men zonder eigentlijk paardenarts te zijn, eenige kennis van den aard, en de algemeene behandeling der ziekten verwerve, edoch het is geenzins te verwachten, dat hij die de veeartfenijkunde niet regelmatig beoefend heeft, de vorm, het foort en hoeveelheden der vereischte en voor ieder geval meest gefchiktste geneesmiddelen in de gedachtenis zoude behouden, van welke zorg hem deze kleine verzameling van voorfchriften zal ontheffen, welke hij daartoe flechts behoeft op te flaan.

Deze opheldering zal noodig zijn om het ware gezigtspunt te vinden, waaruit men dezelve moet beschouwen, ten einde ze niet onder eene zelfde klasse met die menigvuldige receptboeken te rangschikken, wier ondoelmatige aanwending vaak meer nadeel te wege brengt, dan hunne nalating gedaan zoude hebben. Immers hoe gepast een geneesmiddel voor ééne soort van ziekte en in een bepaald tijdperk derzelve berekend moge zijn, zoo schadelijk is het vaak in ieder ander, waardoor alle voorschriften slechts voor zoo verre waarde bezitten, als degene die ze wil aanwenden, in staat is deze eenigzins te onderscheiden, en daarna doelmatig aan te wenden, en alsdan hebben zij het nut, hem die met de kennis der eigenschappen, hoeveelheid en toebereiding der geneesmiddelen niet gemeenzaam is, de behandeling der ziekte zeer gemakkelijk te maken, door de opgave van voorschriften, die voor ieder derzelve berekend zijn.

Daar men in de veeartsenijkunde even als in de geneeskunde die artsen wel het gelukkigste ziet slagen, die zich tot het gebruik van slechts weinige en welgekozene middelen bepalen, wier krachten hen volkomen bekend zijn, en in wier aanwending zij volgens de verschillende gevallen, de vereischte wijzigingen weten te maken, zoude het

wel-

welligt kunnen gebeuren dat de hierbij gevoegde opgave der in de paarden-artſenijkunde gebruikelijke middelen, door hen als te omſlagtig beſchouwd, en aan eene meer beperkte de voorkeur gegeven wierdt, edoch deze overwegen daarentegen, dat offchoon alle goede artſen dezelfde algemeene regels van geneeskundige behandeling volgen, zij echter in de keuze der middelen tot bereiking van hun doel, vaak van verſchillende gevoelens zijn, en op het eene meer vertrouwen dan op het andere ſtellen, en dat deze misſchien als eene gaping zouden beſchouwen, indien zij eenig middel zagen voorbij gegaan, welks nut in bijzondere gevallen, hen de ondervinding had doen kennen; dus zal deze lijst voor het algemeen niets overtolligs bevatten, maar mogte zelfs voor den wensch van ſommige nog uitgebreider zijn.

Zoo ook zal welligt het aantal der geneeskundige voorſchriften te groot, en voor hem overbodig voorkomen, die door de beoefening der natuur- en ziektekunde, en de kennis van de uitwerking der geneesmiddelen op het dierlijke ligchaam, dezelve zoude kunnen misſen, daar zijne kundigheden hem in ſtaat ſtellen, uit de geneesmiddelen eene gepaste keuze te doen, en hen naar den eisch der omſtandigheden zamen te voegen,

 gen,

gen; edoch daar deze onderſcheiding geenzins van den in de geneeskunde ongeoefenden verondersteld kan worden, en de onzekerheid hem in eene angsvallige verlegendheid, nopens derzelver keuze zoude kunnen brengen, ſcheen het mij verkiesbarer liever te ruimſchotig dan te karig in hunne opgave te moeten zijn; terwijl ik dies te vrijmoediger daarbij heb durven te werk gaan, daar zij uit diegene beſtaan, welke, het zij door onze beroemdſte hedendaagſche vee-artſenijkundigen, als: Wolstein, Tenneker, Pilger, Viburg, Ammon, enz., als doelmatig aangeprezen, of door het geneeskundige beſtuur der armee, ten voorſchrift aan de troepen te paard gegeven, of door mij zelve in mijnen langdurigen dienst bij de kavallerij, door ondervinding beproefd gevonden zijn; van welke de voorſchriften des geneeskundigen beſtuurs, die ter onderſcheiding, dit merkteeken (*) dragen, dusdanig toebereid aan de korpſen ruiterij gezonden zijn geworden, en in de meeste gewoone gevallen toereikende geacht kunnen worden; terwijl het echter den ervarener paardenkenner vrij ſtaat, hierin zoodanige wijzigingen te maken, als de omſtandigheden hem raadzaam zouden kunnen doen toeſchijnen.

Daar de benamingen der geneesmiddelen zoo door de nieuwe ſcheikunde als de rangſchikking

van

van den ridder LINNEUS, grootelijks zijn veranderd, terwijl zij echter veelal nog onder hunne oude bekend zijn, en bij deze onderscheiden worden, worden hierdoor niet alleen vorige schriften onverstaanbaar voor dengenen die met beide niet gemeenzaam is, maar zeer ligt zoude zulks misverstand kunnen doen geboren worden; het is uit dezen hoofde dat dezelve onder beide benamingen, en zoo wel in het latijn als nederduitsch in de voorschriften voorkomen, ten einde men bij het overschreden der grenzen onzer nederduitsche spraak zich in geene verlegendheid ingewikkeld bevinde, daar de hoogduitsche en fransche benamingen te zeer van die in de nederduitsche taal verschillen, om het daarin verlangde geneesmiddel aan te duiden, terwijl daarentegen de latijnsche benamingen alom dezelfde en tot geneeskundig gebruik algemeen in de apotheken bekend zijn; terwijl voorts tot spoedige onderscheiding der oude en nieuwe benamingen, en om niet in gedurige herhalingen te vervallen, hierbij gevoegt is eene naamlijst der voornaamste genees- en heelmiddelen in de onderscheiden talen, welke tevens ten hulpmiddel bij het doorlezen van vee-artsenijkundige werken in de fransche en hoogduitsche taal verstrekken kan.

Eindelijk daar het eene geneesmiddel van een uitgebreider algemeen gebruik dan het

andere is, of zich door minkostbaarheid en verkrijgbaarheid voordeelig onderscheidt, eigenschappen die bijzonder in de veeartsenijkunde in aanmerking komen, zoo zijn deze in den tafel met dit teeken (*) aangewezen, en voorts de zoodanige, wier nabij overeenkomende eigenschappen en uitwerking toelaten, dat bij mangel der eene, de andere gebezigd kunnen worden, met een zelfde cijffergétal aan het einde des regels geteekend.

Niet ten onpasse moge het geacht worden, de volgende regels nopens de keuze en toediening der geneesmiddelen alhier eene plaats in te ruimen.

Zoo lange men niet van het wezen of den aard der ziekte volkomen overtuigd is, overhaaste men zich niet met het toedienen van geneesmiddelen, wijl uit omzigtig dralen, nimmer zoodanige schadelijke gevolgen, als uit overijling ontspruiten.

Indien het kenmerk der ziekte niet duidelijk in de oogen valt, zoo wachte men zich wel, om met het gebruik van sterk werkende of beslissende middelen den aanvang te maken, maar kieze daartoe de zachtste en onschuldigste uit; wanneer men dus van het aanwezen eener ontsteking niet volkomen overtuigd is, zoo zette men liever een dag langer, het gebruik van een bedarend of verzachtend middel voort, tot het ontstekende

de karakter zich meer ontwikkeld, en dus eene duidelijker aanwijzing tot de wijze van behandeling gegeven heeft; is daarentegen het aanzijn of toenemen der zwakte, nog met een twijfelachtig duister omfluijerd, zoo zij men omzigtig, niet te plotfeling prikkelende en opwekkende middelen aan te wenden.

Met uitzondering dier enkelde gevallen, welke geen dralen toelaten, vange men de geneeswijze, fteeds met de kleinfte giften aan, alvorens tot fterkere middelen en grootere hoeveelheden op te klimmen, daar de vermeerdering altijd van minder nadeelen verzeld gaat, dan eene gedwongene vermindering; vooral verpligt de ouderdom, grootte en gefteldheid des paards tot eene oplettende wijziging in dezen, daar men dezelfde maat van geneesmiddelen die voor een groot, bejaard of verzwakt paard volftrekt noodig mogte zijn, niet wel aan een jong, kleiner en welgevoed kan toedienen, zonder weligt eenen te fterken prikkel te veroorzaken.

Bij de keuze van elk middel overwege men fteeds wat het oogmerk is, dat men er door wenscht te bereiken, welke deszelfs werking op het dierlijke ligchaam is, en dus wat men van hetzelve moge verwachten. Hier aan zoude kwalijk voldaan worden, wilde men te veel onderfcheidene middelen te zamen verbinden, want is hunne werking

 over-

overeenstemmende, zoo is onnodig hun aantal te vermeerderen, en strijdige middelen kunnen even min een goed gevolg beloven, als dat men hopen kan, tegenover gestelde einden door hen te bereiken, daar zij elkanders werkingen vernietigen; dus zoude het in het algemeen ongerijmd zijn, wanneer men gelijktijdig, verzwakkende en versterkende, prikkelende en bedarende middelen wilde aanwenden; alleen de ervarene arts vermag somtijds door de verbinding van schijnstrijdige middelen, eenige wijzigingen te maken, om hunne krachten tot een heilzaam doel te temperen; b. v. in de vereeniging van kamfer en salpeter, edoch nimmer zal men hem dit tot tegenstrijdige bedoelingen zich verrigten.

Van bijna gelijk werkende geneesmiddelen, geve men steeds aan inlandsche en ligt verkrijgbare, de voorkeur boven uitheemsche en zeldzame, zoo als ook aan de minkostbare, boven de dure, wanneer hunne uitwerking bijna gelijk staat.

VOOR-

VOORSCHRIFTEN

VAN

GENEES- EN HEELMIDDELEN.

GENEESMIDDELEN.

Middelen in den droes.

De goedaardige droes en verkoudheid.

1 Vlierbloem - aftrekfel, van $\frac{1}{4}$ pond op 2 kan water.
Braakwijnfteen (gefpiesglansde wijnfteenzure potasch,) *tart. emeticus,*) *tart. potassæ ftibiata*) 2 drachma.
Eenvoudige honigazijn, (*oxymel simplex*). 2 pond.
Alle 2 uur, één pint.

2 *a.*

Jeneverbezien, (*bacc. juniperi.*) *juniperis communis L.*) . . . 4 oncen.
Roode gentiaan w. (*rad. gent. rubræ*) *gentiana lutea L.*) . . . 4 ——
Anijszaad, (*sem. anisi*) *pimpinella anifum L.*) 2 ——
Spiesglans, (*antimonium crudum*) . 4 ——
Keukenzout. . . . 4 ——
Driemaal daags een lepel vol.

*) *b.*

Spiesglans. . . .	1 drachma.
Fenegriek, (*fæni-græci sem.*) *trigonella fœnum græc. L.*). . .	3 ———
Zoethout, (*liquiritia*) *glycyrrhiza officinalis L.*)	3 ———

Met genoegzamen honig tot een flikbrok, welke men in eens en 4 maal daags in geeft.

c.

Zoethout	2 drachma.
Fenegriek	2 ———
Anijszaad	1 ———
Goudzwavel, (gezwavelde verzuurde spiesglans, met waterstof,) *sulph. aurat. antimonii.*) *sulphuretum oxyduli stibii hydrogenatum.*)	1 schrupel.

Tot een poeder in eens.

3

Alandswortel, (*r. helenium*,) *inula helenium L.*)	8 oncen.
Anijszaad	2 ———
Zoete kwik, (onvolkomene zoutzure verzuurde kwik,) *calomel. merc. dulcis*,) *murias hydrargyri oxydulati.*) . . .	2 drachma.
Goudzwavel	2 ———

Met genoegzamen honig tot een flikbrok, en daarvan viermaal daags 2 lepels vol ingegeven.

4

Ammoniakgom (*gumm. amm. pur.*) in .	2 oncen.
Geest van minderer,) azijnzure ammoniak,) *spir. minder.*) *acetis ammoniæ liq.*) ontbonden.	8 ———
Jeneverbezien - siroop . . .	1 pond.

Alle 4 uur ½ deel, in een afkooksel van lijnzaad.

Ze

5 Zevenboom, (*h. sabinæ*) *juniperus sabinæ L.*)		2 oncen.
Jeneverbezien.	. . .	2 ——

In eene kan water gekookt en een pint met nº. 4 ingegeven.



De boosaardige droes.

6 *a.*

Middel om in dezen de ontlasting uit de neus te bevorderen.

Duivelsdrek, (*assa fœtida*) *ferula assa fœtida L.*) ontbonden	. . .	1 ons.
Geest van kamfer, (*spir. camphor.*)	.	2 drachma.
Terebinthijn-olie, (*ol. terebinth.*)	.	2 ——
Wijn	. . . .	½ pint.

Warm in eens in te geven.

*) *b.*

Spiesglans	. . . .	1 drachma.
Zoete kwik.	. . .	15 grein.
Galganth-wortel, (*rad. galangæ.*)	.	3 drachma.
Kalmus w. (*r. calam. arom.* (*acor. cal. L.*)		3 ——

Met honig tot een flikbrok, in eens.

i.

Roode gentiaan - wortel	.	.	2 drachma.
Galganth - w.	.	.	2 ———
Alants - w.	.	.	1 ———
Mosterdzaad.	.	.	1 ———
Bloem van zwavel	.	.	1 ———

Tot een poeder of als een flikbrok, in eens.

Verkoelende middelen in ontstekings-ziekten.

a

7 Wonderzout van glauber, (zwavelzure soda) *sal. mirab. glauberi.) sulphas sodæ)* . 4 ons.
Salpeter, (salpeter - zure potasch) *nitr. depur.) nitras potassæ depur.)* . . 3 ——
Room van wijnsteen, (zuivere wijnsteenzure potasch) *cremor tart.) tartris acidula potassæ.)* 1 ——
Zoethout . . . . $1\frac{1}{2}$ ——

Met genoegzamen honig tot een flikbrok, van welke men ieder 4 uur een lepel vol geeft.

*) *b.*

Salpeter	.	.	.	.	1 ons.
Ammoniak - zout	.	.	.		1 drachma.

Met honig tot een flikbrok, in eens.

8 Versterkende middelen tot nakuur, en in met verzwakking gepaarden droes.

Wilgenbast, *(cort. salicis laur.)*			.	8 oncen.
Jeneverbezi n	.	.	.	4 ——
Yzer - vijlsel	.	.	.	2 ——

Op ieder voeder 2 lepels vol.

*) *b.*

*) b.

Versterkend middel in den boosaardigen droes met verzwakking.

Goudzwavel .	.	.	.	½ drachma.
Yzer - vijlsel.	.	.	.	1 ———
Alandswortel.	.	.	.	2 ———
Baldriaan w. (*rad. valer. sylv.*) *valerianæ offic. L.*)				3 ———

Met honig tot een slikbrok, in eens, 3 maal daags.

9

Baldriaan w.	.	.	.	1 ons.
Kalmus - w .	.	.	.	2 ——
Roode gentiaan - w	.	.	.	2 ——

Op ieder voeder één lepel vol.



In den verplaatsten droes.

10

Kamfer. (*)	.	.	.	2 drachma.
Geest van minderer	.	.	.	2 oncen.
Honig .	.	.	.	2 ——
Jeneverbezien	.	.	.	4 ——
Vlierbloem aftreksel	.	.	.	2 pint.

Alle 2 uur een vierde gedeelte.

(*) Zie n°. 22.



In den verdachten of de beginselen van den kwaden droes. *

11 *a.*

Oprement, (*pulv. subtill. auripigment.*)	4 drachm.
Wilgenbast.	8 ons.
Kalmus - wortel . . .	4 ——

Draganth-gom, (*mucil. gumm. tragacant.*) gesmolten, zoo veel als noodig is, om 16 pillen te maken, waarvan men des morgens en 's avonds één ingeeft.

*) *b.*

Zoete kwik. . . .	1 scrupel.
Bloem van zwavel . . .	1 drachma.
Wilde kervel, (*herb. cicutæ.*) .	½ ———
Heemstwortel, (*rad. althææ*) *althæa officinalis L.*)	2 ———

Met honig tot een likbrok, in eens.

12

Opgehevene bijtende kwik (zoutzure kwik) *merc. subl. corrosivus*) *murias hydrargyri oxydati*) 1 drachma. Ontbonden in 2 pond overgehaald regenwater, waarbij men zoo veel arabische gom voegt als noodig is om het lijmig te maken.

Jeneverbezien moes . . . 1 pond.

Fijne eikenbast. (*pulv. cort. quercus*) *quercus robur. L.*) in genoegzame hoeveelheid om er 12 pillen van te maken, waarvan men des' morgens en 's avonds één ingeeft.

In

In den kwaden droes.

13 *a.*

Roode gentiaan-w. . . .	6 oncen
Bloem van zwavel . . .	6 ——
Ammoniak-gom . . .	2 ——
Duivelsdrek . . .	1½ ——
Goudzwavel. . . .	½ ——
Zoete kwik. . . .	½ ——

Met honig tot een flikbrok in 12 deelen, 2 maal daags een deel.

b.

Kalmus-wortel . . .	4 ons.
Pokhout, (*lign. guajac.*) *guajacum officinale L.*)	1 ——
Zeeajuin-w. (*rad. squillæ mar.*) .	1 ——
Zoete kwik . . .	2 drachma.
Kamfer	4 ——.

Met honig tot een flikbrok in 8 deelen, tweemaal daags een deel.

14

Bernage kruid en wortel, (*herb. boraginis c. rad.*)	8 oncen.
Slangenwortel, (*rad. serpentariæ virginianæ*) *aristolochia serpentaria L.*) .	4 ——
Suikerijwortel, (*rad. cichoreæ.*) .	4 ——

Dit met 4 pint water in een digten pot gekookt, voorts doorgezijgd en bijgevoegd:

Kalkwater	1 pint.
Ammoniakzout . . .	2 oncen.
Salpeter	2 ——
Honig	3 ——

Van dit middel geve men driemaal daags ½ pint, terstond na het ingeven van n°. 13, *a.*

Mid-

15 Middel van WOLSTEIN.

Braakwijnsteen . . .	½	ons.
Spiesglans - lever, (gezwavelde spiesglans bevattende potasch, (*hepar antimonii*) *sulphuretum potassae stibiatum.*) . .	2	——
Bloem van zwavel . . .	3	——
Galganth - wortel . . .	2	——
Witte gentiaan - w. : . .	2	——
Osterlucie of holwort., (*aristolochia rotunda.*)	2	——
IJsop	1	——
Kardamom	½	ons.
Kaneel	½	——
Ammoniakzout - geest, (*spir. sal. ammoniaci.*)	½	——

Met honig tot een likbrok, waarvan men dagelijks ter grootte van een hoenderei ingeeft.

Voorts bestrijke men de kaakklieren met levensbalsem, en het neusbeen met vlugge ammoniakzout - geest.

16

Rabarber	1	ons.
Zoete kwik. , . .	30	grein.
Witte zeep	3	drachma.

Met genoegzaam putwater ontbonden en dagelijks in eens ingegeven wanneer n°. 15 opgebruikt is.

~~~~~~~~

17 Voorschriften van PILGER.

Wit rattenkruid, (*arsenicum album pulv.*)	½	drachma.
Gekristalliseerd groeistoffelijk loogzout, (gekristalliseerde koolzure potasch, (*alcali vegetabili*) *carbonas potassæ cristallisatum*) .	1	——
Watervenkel-zaad, (*pulv. sem. phellandrii aquat.*)	8	oncen.

Honig zoo veel als noodig is om het tot 24 pillen te maken, waarvan men des morgens en 's avonds één ingeeft.

Ver-
~~~~~~~~

18 *Versterkend middel tot nakuur in den kwaden droes.*

Eikenbast	.	.	.	12 oncen.
Kalmus - wortel	.	.	.	6 ——
Jeneverbezien	.	.	.	6 ——
Zevenboom	.	.	.	4 ——
IJzervijlsel	.	.	.	1 ——

Tot een poeder gemaakt en in 4 dagen ingegeven.

19

Wilgenbast	.	.	8 oncen.
Meekrap, (*rad. rubiae tinctorum.*)		.	8 ——
Kalmus - wortel	.	.	2 ——
Gom van mijrrhe, (*gumm. myrrhae.*)		.	2 ——

Tot een poeder gelijk het voorgaande.

---

b.

Middel van WALDINGER, Professor bij de veeärtsenijschool te *Weenen*, tegen den nog niet verouderden kwaden droes.

Fijn gestotene houtskoolen in een zak, het paard zoodanig omgehangen, dat het dezelve moet opsnuiven; dit middel moet tweemaal daags, gedurende een uur aangewend en telkens nieuw vervaardigd worden.

Voorts wordt eene dragt vóór de borst gezet, en de verharde klieren ingewreven met volgenden balsem:

Laurier - olie	.	.	$\frac{1}{2}$ once.
Terebinthijn - olie	.	.	1 ——
Spaansche vliegen poeder	.	.	2 drachma.



Tegen den worm.

Uitwendig.

20 *a.*

Vermillioen, (roode gezwavelde kwik,) *cinnabaris factitia) sulphuretum hydrarg. rubr.)*	2 drachma.
Drakenbloed, (*sanguis draconis.*)	12 grein.
Wit rattenkruid.	40 ——

Inwendig.

b.

Eikenbast.	2 drachma.
Pokhout	3 ——
Kraanoogen, (*nux vomica*) *strychnos nux vomica L.*)	½ fchrupel.
Spiesglanslever	½ ——
Gom van mijrrhe	2 ——

Met honig tot een flikbrok, tweemaal daags, in eens.

*) *c.*

Zoete kwik	1 fchrupel.
Goudzwavel	½ drachma.
Wilde kervel	½ ——
Zevenboom	½ ——

Met genoegzamen honig tot een flikbrok als boven.

*) *d.*

*) *d.*

Wilde kervel.	. . .	½ drachma.
Opgehevene bijtende kwik	. .	6 grein.
Ammoniakgom	. . .	2 drachma.

In eene flesch gekookt water of met lijnzaad - afkookfel opgelost.

Middel van COLLAINE tegen den kwaden droes en den worm.

Tegen den kwaden droes.

e.

Spiesglans - lever	. . .	6 oncen.
Bloem van zwavel	. .	12 à 18 ons.

Met genoegzamen honig tot flikbrokken, en dagelijks deze hoeveelheid ingeven, met kleine giften beginnende.

f.

Tegen den worm.

Mijnftoffelijke kermes, (waterftoffig verzuurde fpiesglans,) *kermes minerale*) *hydro-fulphuretum oxyduli stibii.*)	. .	2 oncen,
Of bloem van zwavel.	. .	6 ——

Als boven dagelijks.

Longontfteking.

In het begin tot wegneming der ontfteking.

21 *a.*

Lijnzaad	4 oncen.
Gekookt in putwater. . .	2 kan.

tot het lijmachtig wordt, waarna men het doorzijgt en er bijvoegt:

Zuivere falpeter . . .	4 oncen.
Enkelvoudige honigazijn . .	2 ponden.

Alle 2 uur een pint, of wel men geeft n°. 7, *a*, *b*, als flikbrok tweemaal daags.

aa.

Tot vermindering van den hoest.

Alandswortel . . .	4 oncen.
Heemstw.	4 ——
Zoethout	4 ——
Venkelzaad	2 ——

Met genoegzamen honig tot een flikbrok, alle uur een lepel vol.

b.

Bij vermindering der ontfteking.

Vlierbloemen . . .	8 oncen.
Afgetrokken op kokend water . . .	2 kan.

Doorgezijgd en bijgevoegd:

Ammoniakzout . . .	2 oncen.
Braakwijnfteen . . .	2 drachma.
Enkelvoudige honigazijn . .	2 pond.

Alle 2 uur een pint, of n°. 26, *b*.

In

c.

In het oogenblik van verzwakking en in longontstekingen met verminderde levenskracht.

Wolverleibloemen.	. . .	1 once.
Baldriaanwortel	. . .	1 ——
Heemst w.	. . . .	1 ——

Afgekookt met 1½ flesch water, doorgezijgd, en bijgevoegd.

Zwavel-aether, (*aether sulph. alcoh.*)		1 once.
Wijn	. . . . -	½ flesch.

In drie maal des daags in te geven.

d.

Zoethout-drop	. . .	2 drachma.
Venkelwater.	. . .	3 oncen.
Pijnstillende geest van ammoniak. (*liq. anod. amm.*)		1 ——
Opium-tinctur.	. . .	1 schrupel.

In eens als boven.

e.

Bij vermindering der ontsteking en wanneer de ziekte op het punt is in verzwakking over te gaan.

Salpeter	. . . .	1½ oncen.
Kamfer	. . . .	2 drachma.
Honig	. . . .	1 ons.
Zoethout	. . . .	1 ——

In 4 keeren, alle 3 uuren, als de ontsteking genoegzaam verdwenen is.

Na

22 Na het ophouden der ontsteking.

a.

Zoete kwik.	. . .	2 drachma.
Braakwijnsteen	. . .	2 ——
Kamfer (*) .	. . .	4 ——
Heemst - wortel	. . .	2 oncen.
Verdikt vlierſap, (*rob. sambuci.*)	.	1 pond.

Alle twee uur het ⅛ deel met een pint afkookſel van lijnzaadmeel.

b.

Verſterkend middel.

Kalmus - wortel	. . .	2 oncen.
Roode gentiaan - w.	. . .	2 ——
Wilgen - bast, (*cort. sal. laur.*)	.	4 ——
Duivelsdrek.	. . .	1½ ——
Aftrekſel van alſem	. .	1 ——

Met genoegzamen honig tot pillen gemaakt ten getale van 12, van welke men viermaal daags één in ½ pint water oplost, en met bijvoeging van een ¼ pint wijn ingeeft.

Wan-

(*) Om de kamfer optelosſen en op dat dezelve bij de oplosſing, door het bijvoegen van meer vocht niet wederom afgeſcheiden worde, dient het volgende in acht genomen te worden. Men wrijve de kamfer met eenige droppels verzoete ſalpetergeest, (*spir. nitri dulcis*) waarna men dezelve door bijmenging van wijngeest verder kan oplosſen: deze oplosſing wordt vervolgens met poeder van heemst-wortel of arabiſche gom gewreven, en bij deze ſlijmachtige oplosſing de overige afkookſels laauw warm, langzaam en bij kleine gedeeltens bijgevoegd; giet men in het begin te veel vocht bij, zoo wordt de kamfer afgeſcheiden en drijft boven.

c.

Wanneer zich vrees opdoet dat de ziekte in ettering zal overgaan.

Rabels water, (n°. 45.) . .	4 oncen.
Honig	1 ——

Hiervan alle vier uur een derde met een pint lijnzaad-afkookfel in te geven.



Aamborstigheid of dampigheid.

a.

23

Wanneer men dezelve aan verftopping in de longen toefchrijft.

Duivelsdrek. . . .	2 ons.
Baldriaan - w . . .	3 ——
Jeneverbezienfap verdikt . .	1 pond.

Tot een flikbrok, waarvan men ieder 4 uur 2 lepels vol ingeeft.

Voorts kan men zich met vrucht van n°. 3 en 22 *a*, bedienen, terwijl men de drank zeer beperkt, dagelijks 2 kannen kalkwater doet gebruiken, en het hooi met ftroo verwisfeld.

*) *b.*

Borstmiddel in langdurige longgebreken.

Ammoniakgom . . .	½ drachma.
Duivelsdrek	½ ——
Bloem van zwavel . . .	1 ——
Zoethout	3 ——
Wolverlei wortel en bloem, (*rad. arnicæ. c. fl.*) *arn. montana L.*) . . .	2 ——

Genoegzamen honigazijn om het tot een flikbrok te maken, tweemaal daags in eens.



Hoest.

24

Zuiver ammoniakzout. . .	1 ons.
Zoethout	2 ——
Arabische gom, (of heemstwort. in poeder)	2 ——
Gemeene honig . . .	1 pond.

Tot een flikbrok, alle 2 uur 2 lepels vol.

25

Venkelzaad, (*pulv. sem. fœniculi.*) .	4 ons.
Gemalen zoethout . . .	8 ——
Gemeene honig . . .	1 pond.

Als boven.

a. In

26

ε. In een uit verzwakking ontstaande vochtige hoest.

Zevenboom	. . .	2 ons.
Roode gentiaan - wortel	. .	2 ——
Anijszaad	. . . .	4 ——
Jeneverbezien, (*bacc. lauri*) *laurus nobilis L.*)		3 ——
Walschot, (*sperma ceti.*)	. .	2 ——
Mijnstoffelijke moor, (zwarte gezwavelde kwik,) (*æthiops miner.*) *sulphuret. hydrarg. nigr.*)		2 ——

Als boven tot een slikbrok, hiervan dagelijks 2 oneen in 3 keeren.

*) ζ Krampachtige drooge hoest.

Zoete kwik	. . .	15 grein.
Goudzwavel.	. . .	1, schrupel.
Duivelsdrek.	. . .	1 ———
Zeeajuin	. . . .	2 ———
Zoethout	. . . .	3 drachma.

Genoegzamen honigazijn, in eens tot een pil, twee of driemaal daags.



Keelontsteking en hersenontsteking.

27 Verkoelend middel in ontstekingen.

Salpeter	. . . .	1 ons.
Wonderzout.	. . .	1 ——

Met genoegzamen honig tot een slikbrok, viermaal daags.

28 Buikzuiverende middelen, (*purgatien.*)

a.

Jalappen, (*rad. jalappæ*) *convolvulus jalappa. L.*) 1 ons.
Zoete kwik. . . . 1 drachma.
Met genoegzamen honig tot een flikbrok, in eens.

b.

Wonderzout . . . 6 oncen,
in twee pond, of eene fles water ontbonden.
Lever-aloë, (*aloë hepatica.*) . . 1 ——
In twee keeren, des avonds en 's morgens.

*) *c.*

Lever-aloe . . . . . ½ ons.
Jalappen . . . . . 3 drachma.
Zoete kwik. . . . 1 drachma.
Witte zeep om ze tot een pil te maken, in eens.
Men bedient zich van dit middel bijzonder tegen wormen.

29 Kolder.

Nachtschade, (*belladonna*) *atropa bellad. L.*) 8 oncen.
Zevenboom . . . 4 ——
Braakwijnsteen . . . 1 ——
Met genoegzamen honig tot 12 pillen gemaakt, waarvan men er dagelijks 4 ingeeft.

Keel-

Keelziekte.

30

Heemstwortel of lijnzaadmeel. . 8 oncen.
in 4 kan water gekookt, doorgezijgd en bijgevoegd:
Salpeter. . . . . 2 ——
Ammoniakzout. . . . 1 ——
Gemeene honig . . . 1 pond.
Alle 2 uur één pint.

31

Vlierbloem-aftrekſel, op twee kan water. 8 oncen.
Geest van minderer . . . 8 ——
Conſerf van vlier . . . 8 ——
Gemeene honig . . . 8 ——
Alle 2 uur één pint.

Inwrijving uitwendig.

32 *a*

Spaanſche vliegen, (*pulv. cantharidum*) *meloë. vesic. L.*) . . . 1 ons.
Gekookt in lijnolie . . . 8 ——
Vloeibare geest van ammoniak, (vloeibare koolzure ammoniak, (*spir. sal. ammon.*) *carbonas ammoniæ liquid.*) . . . 4 ——

Tot

b.

Tot inſpuiting in de keel.

Zwart bilſenkruid, (*h. hyoscyami nigr.*) 4 oncen.
Kaasjes-kruid, (*malva*,) *m. sylv. rot. fol.*) 4 ———
vier uur in 4 fleſſchen water gekookt, doorgezijgd,
Enkelvoudige honigazijn . . . 2 ponden.

---

33 Buikwee, (*kolijk.*)

Windkolijk, *a*.

Bitter bier . . . . 1 pint.
Wonderzout. . . . 6 oncen.
In hevige krampen bijgevoegd:
Opium of duivelsdrek. . . 2 drachma.
Alle 2 uur in eens.

b.

Jeneverbezien . . . 8 oncen.
Roode gentiaan, kalmus of baldriaan-w. 8 ———
Gordzwavel. . . . 1 ———
Anijszaad . . . . 4 ———
Keukenzout. . . . 4 ———
Tot een poeder, waarvan men viermaal daags een groote lepelvol geeft.

Kal-

34 *a.*

Kalmus - w.. . . .	4 oncen.
Roode gentiaan - w. . . .	4 ——
Mosterdzaad. . . .	4 ——

Tot een poeder, waarvan men een lepelvol op ieder haver voeder geeft.

b.

Zedoar-wort. (*rad. zedoar.*) . .	3 drachma.
Venkelzaad	3 ——
Peterfeliezaad, (*sem. petros.*) .	½ ——
Zuivere opium . . .	½ ——

Tot een poeder in eens.

Krampkolijk, *a.*

35

Duivelsdrek	1 drachma.
Arabifche gom of heemst-wortel .	1 ons.
Putwater, ½ pint of . . .	1 pond.
Boomolie,) *ol. olivarum.*) . .	8 oncen.
Magnefia, koolzure bitter - aarde, (*magnefia alba*) *carbonas magnesiæ.*) . . .	½ ——

In eens.

b.

Krampachtig kolijk, vooral door wormen veroorzaakt.

Geest van hartshoorn, (*spir. cornu cervi*,) *carbonas pijro-animale liquidum.*) .	1 drachma.
Zwavel æther, . . .	½ ——
Boomolie	3 ——

in eene flesch vlierbloemen - aftrekfel, in eens.

c.

Tegen de wormen gebruikt men met gevolg:

Gentiaan wortel.	:	.	.	4 oncen.
Rijnvaren - kruid(*h. tanaceti.*)			.	4 ——

Driemaal daags een lepelvol over het voeder.

Voorts: 3 oncen glimmend ſchoorſteenroet in een pint melk gekookt.
De toppen en knoppen van denne-boomen.
De brandige hoornolie, (*oleum empyreumaticum animale.*) van 2 tot 3 oncen daags ingegeven.
Voorts het buikzuiverend middel nº. 28. *) *c.*

36 Kolijk uit zuren.

Wijnſteenroom	.	.	.	1 ons.
Zuivere ſalpeter	.	.	.	1 ——
Bereide oesterſchelpen, (*conchæ præpar.*)				1 ——

Hiervan geeft men iedere 2 uur, 2 lepels vol met een aftrekſel van kamillen - bl. en biiſenkruid.

37

Gemalen lijnzaad	.	.	.	3 oncen.
Kamillen - aftrekſel	.	.	. .	6 pint,

tot op de helft verkookt, en bijgevoegd:

Lijnolie	.	.	.	1 ——

En in hevige krampen bijgevoegd op ieder half pint:

Opium tinctur, (vinum opii aromaticum,(*laudanum liq. sydenhami*)	.	.	.	1 drachm.

Men geve hiervan inwendig ½ pint, eerst ieder uur, daarna om de 2 of 3 uur; terwijl men hetzelfde als lavement, eerst ieder vierendeel uurs, daarna alle half uur bezigt.

38 Kolijk door verkouding.

Duivelsdrek, ontbonden . . 1 drachma.
Geest van kamfer, (*spir. camphor.*) . 2 ———
Terebinthijn olie, (*ol. terebinth.*) *pinus larix. L.*) 2 ———
Geest van minderer . . . 1 ons.
In een half pint warme wijn, in eens ingegeven.

NOTA, Men wachte zich echter om zoo lang de verstopping duurt, opium in te geven.

De middelen n° 8. 33. *b.* en 34 *a.* worden na het ophouden van het kolijk gegeven om de ingewanden weder te versterken.



39 Lavementen, vooral in kolijken.

Kamillen-bloemen, (*flor. chamæm.*) *matricaria chamomilla L.*) . . . 2 ons.
Heemstwortel. . . . 2 ——
Kaasjeskruid, . . . 1 handvol.
½ uur in 3 pond water gekookt en bijgevoegd,
Lijnolie, (*ol. lini.*) . . . 1 pond.

b.

Tabak, 2 handvol in ½ kan water gekookt, en daarbij gevoegd:
Lijnolie . . . . 3 oncen.

d. In den loop.

Lijnzaadwater.
Lijnolie.

Van ieder evenveel, waarbij men, indien de krampen sterk zijn, 2 drachma duivelsdrek voegt.

Zwart

e.

Zwart bilſenkruid, . . . 1 once.
In 2 pond kokend water afgetrokken, doorgezijgd en bijgevoegd:
Opium . . . . 2 drachma.

f. In opſtopping van water.

Kamillen - aftrekſel	. . .	1 pint.
Wonderzout	. . . .	2 oncen.
Duivelsdrek	. . . .	½ ——

Laauwwarm alle 4 uur.

g. In zenuwkoortſen.

Duivelsdrek	. . .	½ ons.
Lijnolie	. . . .	4 ——
Tabakswater	. . .	2 pond.



40 De loop.

Uit gebrekkige afzondering, verkoudheid, of opgehoopte vuiligheid in de darmen.

Wijnſteenroom	. . .	6 ons.
Wonderzout	. . .	6 ——
Rabarber	. . . .	1 ——

Met honig, meel of wortelſap tot een ſlikbrok.

Uit

41 Uit zuren en toevallig (ſymptomatisch) ontſtaanden loop.

Tormentilwortel, (*rad. tormentillæ erectæ L.*) 4 oncen.
Zoutzuur bitterzout, (*murias magnesiæ*) 1 ——
Waarbij men indien dezelve galachtig is, voegt:
Rabarber . . . . 1 ons.
Tot een poeder, waarvan men alle 4 uur 2 lepels vol met lijnzaad-afkookſel ingeeſt.

42 Uit koude.

Tormentil-wortel . . . 2 oncen.
Oranjeſchillen, (*cort. aurantiorum.*) . 2 ——
Met 2 flesſchen water tot op de helft verkookt.
Rabarber. 1 ——
Met een flesch roode wijn, 's morgens en 's avonds een half pint.

43 Toevallig en in zachte afgangen.

IJslandſche mos, (*lichen island.*) . 4 oncen.
Paarden-kastanje-bast. . . 2 ——
Gekookt in 8 pond bronwater tot een lijmachtig vocht.
Rabarber tot poeder . . . ½ ons.
Alle 4 uur een pint.

44 *a.*

Opium . . . . ½ once.
Ipecacuanha, (*psychotria emetica L.*) . 1 drachma.
Oranjeſchillen . . . 4 oncen.
Arabiſche gom of heemst-w. . . 2 ——
Alle 4 uur het vierendeel met rooden wijn.

b.

In langdurigen loop.

Gentiaan-wortel . . . 2 oncen.
Knoflook, fijn gesneeden . . 8 ——
Te zamen vermengd en 3 maal daags twee lepels vol over het voeder.

45 ### In zenuwkoortsigen loop.

Baldriaan-w. . . . 4 oncen.
Kamfer . . . . 2 drachma.
Wolverlei-bloemen, (*flor. arnicæ.*) . 2 oncen.
Het eerste en derde in een kan water tot de helft verkookt.
Vlocibare geest van ammoniakzout . 1 drachma.
Roode wijn . . . 1 flesch.
In twee reizen ingegeven.

NOTA. Na het ophouden der loop geve men n°. 8. 33. *b.* of 34. *a.*



Gebrekkige spijsverteering en verlorene eetlust.

a.

Rabarber, . . . 1 ons
Roode gentiaan-w. . . . 7 ——
Oranjeschillen . . . 8 ——
IJzervijlsel . . . . 2 ——
Ontstaat dat toeval uit zuren, zoo voege men daarbij,
Zoutzuur bitterzout . . . ½ ——
Op ieder voeder één lepel vol.

Kal.

b.

Kalmus - w. . . . 1 drachma.
Paarden kastanje - fchors, (*cort. hippocastani*) 1 ———
Mosterdzaad . . . 1 ———
Keukenzout . . . . ½ ons.
Op het voeder als boven.

c.

Mosterdzaad . . . 1 ons.
Keukenzout . . . ½ ———
Op het voeder als boven.



47 Opftopping van water.

a.

Geftoten peterfeliezaad . . ½ ons.
Salpeter . . . . ½ ———
Kamfer of duivelsdrek . . 1 drachma.
Alle uur met een pint warm kamillenaftrekfel.

b.

Baldriaan . . . . 1 ons.
Venetiaanfche terebinthijn, (*terebinth. venet.*) ½ ———
Jeneverbezienmoes, zoo veel als genoegzaam is om zulks tot één flikbrok te maken, welke men in eens ingeeft.
Voorts het lavement n. 39, *f.*



48 Vervangenheid of rheumatismus.

*) *a.*

Geest van kamfer	.	.	.	2 oncen.
Geest van hartshoorn		.	.	1 drachma.

Met een flesch warm bier.

b.

Angelika - w.	.	.	.	2 drachma.
Gentiaan - w.	.	.	.	2 ———
Ammoniakgom	.	.	.	$\frac{1}{2}$ ———
Pokhoutgom	.	.	.	$\frac{1}{2}$ ———
Goudzwavel .	.	.	.	10 grein.

Tot een poeder, in eens.

Voorts geeft men, indien dezelve ontftekingachtig is, (*rheum. activus, s. sthenicus*) no. 27, met lijnzaadwater.

In den verplaatften droes (*rh. passivus. s. asthenicus*) no. 8, 9 en 10. In jigt, no. 10.



49 De klem.

a.

Vast loogzout	.	.	.		1 fchrupel
Opium	.	.	.	.	2 ———

Met honig-water, alle uur inwendig of in lavementen.

Dui-

Duivelsdrek. . . . 1 drachma.
Kamfer . . . . 1 ———
Opium . . . . 1 ———
Alle acht uur met een pint water.

Uitwendig. c

Kamfer gewreven . . . 2 drachma.
en inrusfchen bijgedaan.
Lijnolie . . . . 4 ons.
Wijngeestige zwavel-æther, (*æther sulph. alcohol.*) . . . . 1 ——
Hiermede de kaken gewreven.



50 Dolle hondsbeet.

Guichelheil, (*herb. anagallis*,) 2 oncen, in 8 oncen kokend water, in een digte pot afgetrokken, doorgezijgd en bijgedaan:
Poeder van guichelheil . . 4 drachma.
Vloeibaar vlug bijtend loogzout, (vloeibare ammoniak,) *spir. sal. amm. caustic.*) *amm. liq.*) ½ fchrupel.
Gedurende 14 dagen geeft men deze hoeveelheid iedere 12 uur.

Koortſen.

51 In ontſteking en wondkoortſen.

a

Verkoelend middel.

Salpeter	1 ons.
Wijnſteenroom . . .	1 ——
Glauber of wonderzout . .	1 ——
Gekookt water . . .	2 pond.

Driemaal daags ½ pint.

b.

In eenvoudige uit verzwakte levenskracht ontſtaande koortſen.

Wilgenbast	4 oncen.
Mosterdzaad. . . .	4 ——

Op ieder voeder een lepelvol.

52 *a.*

Wilgenbast	6 oncen.
Roode gentiaan-w. . . .	4 ——

In 4 poeders, op ieder voeder een.

Wil-

b.

Wilgenbast . . . . 3 oncen.
Kalmus - w. . . . . 2 ——
Nagelkruid-w. (*r. caryophillat.*) *geum. urban. L.* 3) ——
Met genoegzamen honig tot een flikbrok.

---

53 Rotkoortsen.

a.

Baldriaan of angelika - wortel . . 4 oncen.
Roode gentiaan - w. . . 4 ——
Wilgenbast. . . . 8 ——
De eene 2 uur een groote lepelvol in ½ pint lijnzaad - afkookfel.

b.

Zamengedrongen zeezoutz. (*spir. salis marini concentr.*) (*acid. muriat. conc.*) . . 1 ons.
Overgehaalde wijngeest, (*alcohol vini*) of
Wijngeestige zwavelæther, (*æther sulph. alcoh.*) } 3 ——
De andere 2 uur een lepelvol, in een pint lijnzaad-afkookfel.

54 Rabels - water.

a.

Vitrioololie, (*ol. vitrioli*,) zamengedrongen zwavelzuur,) *acidum sulphuric. concentr.*) 1 ons.
Overgehaalden wijngeest,) *spir. vini rectif. subt.*) 3 ——
Alle 2 uur een lepel vol met lijnzaad - water.

Zoutgeest, (*acid. muriat.*) . .	1 drachma.
Overgehaalde wijngeest . .	3 ——
Regenwater . . .	1 pint.
Honig	4 ons.

Alle 2 uur in eens.

55 Kwaadaardige rotkoortsen of koortsen met borstkramp, (het zoogenaamde longenvuur.)

Arabische gom, fijngestoten . .	1 ons.
ontbonden in	
Bronwater	12 ——
Heemstwortel-afkooksel . .	1 pond.
Rabelswater. . . .	½ ons.

Alle 4 uur in eens.

Kamfer, ontbonden . . .	2 drachma.
Gemeene honig . . .	1 ons.
Baldriaan-w. fijn gestoten . .	2 ——

In 4 pillen, waarvan men ieder 2 uur één ingeeft.

57 Uitwendig tegen den tongkanker en de sponsachtige gezwellen in den mond.

Zamengedrongen zeezoutzuur . .	2 drachma.
Gemeene honig . . .	1 ons.

Met een penceel opgestreken.

Ei-

58 *a.*

Paarden - kastanje - bast, . .	4 oncen met
Putwater	2 pond.
tot op de helft verkookt.	
Geest van minderer . .	2 oncen.
Gemeene honig . . .	4 ——
Alle 4 uur.	

b.

Gefchraapte St. Ignatius boonen, (*rasura fabarum S. ignatii.*) . . .	½ ons.
Putwater	4 pond.
gedurende een uur in eene geflotene pot gekookt, en bijgedaan:	
Honig	1 ——
Alle 4 uur het vierendeel.	

---

59 Zenuwkoortfen.

Opium, (*opium thebaïcum purum.*) .	½ ons.
Braakwijnfteen . . .	2 drachma.
Roode wijn	2 flesfchen
Alle 4 uur het vierendeel.	

60

Baldriaan	2 oncen.
een vierendeel uur gekookt in:	
Putwater	1 pond.
Wijngeestigen zwavel - æther . .	½ ons.
Geest van minderer . . .	2 oncen.
Honig	4 ——
Alle 4 uur in eens.	

61

a.

Kamfer	. . . .	1 ons.
Baldriaan - w.	. . .	6 ——
Mosterdzaad, (*sem. sinap.*)	. .	8 ——
Kaskaril, (*cort. cascarillæ.*) of orange - schillen, (*cort. aurantiorum.*)	. .	8 ——

Met honig tot 16 pillen gemaakt, waarvan men iedere 2 uur ééne ingeeft.

b.

Wilgenbast	. . .	3 dragma.
Angelika-wortel, (*rad. angelicæ.*)	.	3 ——
Kalmus - w.	. . .	3 ——

Met genoegzamen honig tot een flikbrok, in eens.

62

Fijn staalvijlsel	. . .	2 ons.
Meekrap - w. (*rad. rub. tinct.*)	.	6 ——
Roode gentiaan	. .	4 ——

Tot poeder, twee lepels vol op ieder voeder, of van nº. 8, wanneer de ziekte voorbij is.

63 In de hoofdzwelling, (*mal d' espagne.*)

Baldriaan	. . . .	2 ons.
Wilgenbast	. . . .	2 ——
IJslandsche mos	. . .	1 ——

met water, 2 pond, tot op de helft verkookt

Vitrioel naphta, (*naphta vitrioli*) of zwavel æther (*æther sulphur.*)	. . .	2 drachma.
Overgehaalde wijngeest	. .	1 once.

Alle 2 uur in eens.

Ei-

64

Eiken- of paardenkastanje - bast	.	2 ons.
Pepermunt - kr. (*mentha peperita.*)	.	½ once.
tot op de helft verkookt met en doorgegoten in		
Water	. . . .	2 pond
Geest van minderer	. . .	2 oncen.
Overgehaalde wijngeest	. .	1 ——

Alle 2 uur, in eens.

65 *Uitwendig.*

Zuiver ammoniakzout	. .	1 ons.
ontbonden in		
Wijnazijn	. . . .	8 ——
Geest van kamfer	. . .	2 ——

66 *Idem.*

Extract van lood, (vloeibaar azijnzuur lood, *extr. saturni*) *acetis plumbi liquida.*)	.	1 ons.
Ontbonden in overgehaald water	.	1 pond.
Geest van kamfer	. . .	2 oncen.

67 Boosaardige zenuwachtige slijmkoorts.

r.

Wilgenbast	. . .	½ ons.
Kalmus - w.	. . .	½ ——
Braakwijnsteen	. . .	10 grein
Kamfer	. . . .	½ drachma.
Jeneverbezienmoes	. . .	2 oncen.

Alle twee uur eene zoodanige pil.

Tot

Tot nakuur.

b.

Fijn ſtaalvijlſel	.	.	.	.	2 ons.
Venetiaanſche terebinthijn		.	.	.	1 ——
Wilgenbast	.	.	.		6 ——
Meekrap	.	.	.	.	6 ——

Met Jeneverbezienmoes tot pillen gemaakt, alle dagen 3 pillen.

68 Galkoortſen.

Pokhout - gom, (*gumm. guajac.*)		.	1 drachma.
Galgant - w. (*rad. galangæ*)	.	.	2 ———
Rabarber .	.	. .	1 ———
IJzervijlſel .	.	. .	1 ſchrupel.

Tot poeder, in eens.



Huidziekten.

69 Schurft.

a.

Bloem van zwavel	.	.	.	2 ons.
Spiesglans .	.	.	.	2 ——
Salpeter .	.	.	.	$1\frac{1}{2}$ ——

Met meelbrij of honig tot een ſlikbrok, waarvan men tweemaal daags een lepel vol ingeeft; dit middel is bijzonder heilzaam in de drooge ſchurft.

Je-

b.

Jeneverbezien . . .	2 ons.
Roode gentiaan - w. . . .	2 ——
Baldriaan - w. . . .	2 ——
Zevenboom	1 ——
Karwijzaad (*sem. caryi.*) *carum carvi L.*)	2 ——
Spiesglans	1 ——

Tot een poeder als boven, over het voeder.

Uitwendig wasfche men het geheele paard met zeepwater of houtaschloog; de ontftokene plaatfen met aluin, tabaks- en kalkwater.

*) *c.*

Zwavelbloem . . .	3 drachma.
Heemstwortel . . .	3 ———

Met genoegzamen honig tot een flikbrok, in eens.

d.

Wilgenbast-w. . . .	2 drachma.
Kaskaril	2 ———
Pokhoutgom, . . .	1 ———
Goudzwavel . . .	24 grein.
IJzervijlfel	20 ——
Zoete kwik. . . .	10 ——

Tot een poeder, in eens.

In

In hardnekkige verouderde ſchurft.

*) *e.*

Bloem van zwavel . . .	2 drachma.
Zoete kwik. . . .	15 grein.
Zevenboom	1 drachma.
Zoethout	2 ———

Met genoegzamen honig tot een ſlikbrok, in eens.

Verſterkend middel voor herſtellende.

*) *f.*

IJzervijlſel	1 drachma
Roode gentiaan - w. . . .	1 ———
Wilgenbast . . .	½ ———
Ieneverbezien . . .	½ ———

Met genoegzamen honig of meelbrij, tot een ſlikbrok, in eens.

Uitwendig middel.

g.

Witte neergeploſte kwik . . .	1 drachma.
Reuzel	1 once.

Men beſtrijkt hiermede de aangedane plaatſen, 2 maal daags.

Mok,

70 Mok, ezelsvoet, rotſtraal, *enz.*

c.

Spiesglans -.	.	.	.	1 pond.
Wijnſteenroom	.	.	.	6 ons.
Wonderzout	.	.	.	6 ——

Met meel tot een ſlikbrok, daags een lepelvol.

Bijtend water, (*aqua phagadænica.*)

b.

Opgehevene bijtende kwik	.	.	24 grein.
Ammoniak - zout	.	.	24 ——
Overgehaald water	.	.	1 pond.

Hiermede uitwendig gewasſchen, alsmede met lood-azijn, kalkwater.



HEEL-

HEELMIDDELEN

IN

UITWENDIGE TOEVALLEN.



Wonden.

71 Verdeelenden omflag in kwetfingen, en om den omtrek, der met kneuzing verzelde wonden te wasfchen.

Ammoniakzout	. . .	8 oncen.
Salpeter	. . . .	2 ——
Wonderzout	. . .	2 ——
Wijnazijn	. . . .	1 pond.
Zuiver water	. . .	3 ——

Nota. Wanneer men dit middel fterk wil doen werken, zoo moet men de falpeter en het wonderzout in het vocht oplosfen, en het ammoniakzout, op de kompresfen ftrooijen.

72 Wondwater om laauwwarm mede te wasfchen.

Osterlucie- of holwortel-kruid, (*r. aristol. rot.*)		1 once.
½ uur gekookt in water	. .	2 pond.
doorgegoten en bijgedaan		
Wijn	. . . .	4 oncen.
Zuiker	. . . .	2 oncen.
Geest van vitriool	. . .	2 drachma.

Bloed-

73 Bloedſtillend middel.

Aluin	1 ons.
Blaauwe vitriool, (zwavelzuur koper,) *sulph. cupri.*)	1 ——
Zuiker	½ ——
Opgelost in bronwater. . .	1 pond.
Vitriool - olie, . . .	2 drachma.

74 Pijnſtillend middel in ſterke ontſtekingen.

Zwart bilſenkruid, (*herb. hyosc. nigri*)
Vlierbloemen.
Osterlucie.
van ieder 1 handvol, gekookt ½ uur in
Putwater . . . . 1 pint.
en voorts uitgeperst.

Om de wonden en derzelver omtrek laauwwarm mede te wasſchen.

75 Etterbevorderende middelen.

a.

Lijnolie, (*ol. lini.*) . . .	4 oncen.
Terebinthijn - olie, (*ol. tereb.*) .	1½ ——

b.

Omſlag.

Geſtoten lijnzaad, in een pint melk gekookt, tot eenen warmen omſlag.

76 *a.*

Bafilicum - zalf, (*ung. basil.*)

b.

Bafilicum - zalf. . . . 3 oncen.
Roode neergeplofte kwik, (gefalpeterzuurd kwikverzuurfel, (*merc. præcip. rubr.* (*oxydum hydrargyri nitratum*) . . . 1 ——

77 Ettermakende zalf.

Venetiaanfchen terebinthijn . . 1 ons.
Gemeene honig . . . 2 ——

78 Omflag.

Rofemarijn
Salij, (*salvia.*)
Duizendblad, (*achillæa millefolium L.*)
van ieder een handvol.
Gekookt in één pint water, en warm omgeflagen.

79 Zalf om de wondranden te verzachten.

Boomolie . . . . 1 pond.
Loodwit, (*cerussa*) *oxyd. plumb. carb.*) 4 oncen.
Walfchot, (*sperma ceti*) . . 3 ——
Dit te zamen gekookt, en met dunne wieken op de wond gelegd, om het aankleven der wieken op dezelve te verhinderen.

Zui-

80 Zuiverende wondzalf.

Spaanschgroen, (azijnzuur koper, (*virid. æris*) *acetis cupri*,)	.	.	.	1 ons.
Wierook en mastik	.	.	.	1 —
Heemstbalfem, (*bals. alth.*)	.		.	$1\frac{1}{2}$ —
Terebinthijn - olie	.	.	.	$1\frac{1}{2}$ —

81 Tegen de wormen in de wonden.

a.

Wijnruit	.	.	.	.	1 handvol.
Een uur gekookt in houtaschloog doorgegoten en bijgedaan,				.	1 pint.
Wijnazijn	.	.	.	.	$\frac{1}{2}$ pint.
Zout	.	.	.	.	$\frac{1}{2}$ ons.

b.

Terebinthijn - olie	.	.	.	1 ons.
Brandewijn	.	.	.	3 —

82 Bijtend wondwater.

a.

Gebrande aluin, (*alum. ustum.*)				.	1 ons.
Spaansch groen.	.	.		.	1 —
Honig	.	.	.	.	2 —
Wijn	.	.	.	.	$\frac{1}{2}$ pint.

aa.

Zuiverend middel in verouderde wonden.

Osterlucie				
Rosemarijn				
Elzenbladeren, van ieder een handvol.				
Wilgenbast .	.	.	.	2 oncen.
Gekookt ½ uur in putwater		.	.	1 ½ pint.
doorgegoten en bijgevoegd :				
Aloë - tinktuur	.	.	.	2 oncen.

b.

In vuile flecht etterende wonden en verzweringen, met verzwakte levenkracht.

Osterlucie .	.	.	.	1 ons.
Aloë - tinktuur	.	.	.	1 ——
Duivelsdrek .	.	.	.	1 ——

83 Balfemachtig etterbevorderend middel.

Venetiaanfchen terebinthijn	.	.	2 oncen.
Peruviaanfchen balfem	.	.	4 drachma.
Honig, in een fteene mortier gemengd		.	2 oncen.
Zuiver kalkwater, (*aqua calcis viva*)		.	½ pond.

84 Omflagen in kneuzingen.

a.

Gedroogde potaarde .		.	.	2 pond.
Ammoniakzout	.	.	.	1 ons.

Met osterlucie-aftrekfel, azijn of loodextrakt, tot een dunne brij.

Am-

b.

Ammoniakzout	.	.	.	1 ons.
Wijnazijn .	.	.	.	½ pint.

Met potaarde tot een omflag, waarbij men in koude gezwellen voegt:

Geest van kamfer	.	.	.	2 oncen.

c.

Groene zeep	.	.	.	2 oncen.
Ammoniakzout	.	.	.	1 ——
Brandewijn .	.	.	.	4 ——

d.

Uitwendige levensbalfem, (*bals. vit. extern.*)	2 oncen.
In putwater	1 pint.

e.

Putwater, warm gemaakt	.	.	1 pint.
Geest van kamfer .	.	.	1 ons.
Extrakt van lood .	.	.	2 drachma.
Ammoniakzout .	.	.	1 ons.

Met potaarde tot eenen omflag.

f.

Zuiver ammoniakzout.		.	.	3 oncen.
Gezuiverde falpeter	.	.	.	2 ——
Wonderzout.	.	.	.	2 ——
Wijnazijn .	.	.	.	1 kan.
Putwater .	.	.	.	5 ——

h.

Balſem in kneuzingen.

Kamſer.
Ammoniakzout.
Duivelsdrek, van ieder even veel.
Met genoegzame witte zeep tot eenen balſem.



85 Middelen tegen zadelkwetſingen.

Groene elzenbladeren .	. .	1 handvol.
Een half uur gekookt in azijn.	.	1 pint.
Ammoniakzout	. . .	2 oncen.

Hierin lappen gedoopt en warm opgelegd.

86 Inwrijving wanneer de verdeeling mislukt.

Reuzel	. . . .	1 ons.
Spaanſche vliegen, (*pulv. canth.*)	.	1 drachme.
Euphorbium - gom	. . .	½ ——

Eens hiermede inwrijven.

87 Tegen de brandvlekken.

Boom- of lijnolie	. . .	1 ons.
Lood-extrakt	. . .	½ ——
Wijnazijn	. . . .	½ ——

Tweemaal daags hiermede inwrijven.

Om-

88 Omflagen bij verminderde ontsteking.

Majolijn
Rosemarijn
Lavendel
Kalmus-wortel, van ieder ½ ons, gekookt ½ uur in
Wijn . . . . 1 flesch.

89 Idem bij geopende zadelwonden.

Wijnazijn	.	.	.	.	½ flesch.
Jenever	.	.	.	.	½ ——
Bronwater	.	.	.	.	1 ——
Aluin	.	.	.	.	½ ons.
Vitriool-olie		.	.	.	2 drachma.

Hierin de compresſen nat gemaakt.

Voorts gebruikt men om de ettering te bevorderen n°. 75 en 79.

90 Indien de nekband aangetast is.

Geest van mijrrhe	.	.	.	1 ons.
Opgelost in kalkwater	.	.	.	½ flesch.

91 Om bijna geſlotene wonden verder te genezen en op te drogen.

Zinkbloemen, (*flores zinci*) *oxydum zinci*)					1 ons.
Reuzel	.	.	.	.	4 ——

92 Tegen wild vleesch, valfche ontftekingen en verzweringen met vuilen etter.

Helfche fteen, (gefmolte falpeter-zuur zilver, (*lapis infernalis*,) *nitras argenti fufum*,)	1 drachma.
Ontbonden in gedistilleerd water .	4 oncen.

93 Middel tegen fistels.

Teer, gefmolten . . .	2 ponden.
bijgevoegd:	
Terebinthijn . . .	6 oncen.
Honig	6 ———
vervolgens van het vuur nemende, en nog laauw warm zijnde, voege men er bij:	
Spaansch groen . . .	1 ons.

94 Genezenden wondfteen in wonden, kwetfingen en zadeldrukken

Aluin	3 oncen.
Witte vitriool, (zwavelzure zink,) *vitriolum album*,) *sulphas zinci*.) . .	3 ———
Armenifchen bolus, (*bol. armen.*) .	2 ———
Ammoniakzout . . .	1 ———
Spaansch groen . . .	1 ———
Zilverglid, (*lythargyrium*) *oxydum plumbi semivitreum*.) . . .	1 ———

Tot poeder geftoten en met een pint putwater, zoo lang gekookt tot het geheel vervlogen is. Hiervan ontbindt men 1 ons in een pond water.

Kreu-

Kneuzingen en koude gezwellen.

95 Leggers en schijthakken.

Teer	.	.	.	1 pond.
Groene zeep	.	.	.	1 ——
Loodwit	.	.	.	½ ——

Gemengd en op een koolvuur bestendig roerende gekookt.

Hiermede driemaal daags sterk ingesmeerd.

96 Kniezwam.

a.

Spaansche vliegen	.	.	.	½ ons.
Euphorbium - gom	.	.	.	½ ——
Oprement	.	.	.	2 drachma.
Terebinthijn - olie	.	.	.	1 ons.
Reuzel	.	.	.	2 ——

b.

Spaansche vliegen	.	.	.	½ ons.
Euphorbium-gom	.	.	.	½ ——
Vloeibare ammoniak, (*spir. sal. amm. caust.*) *amm. liq.*)	.	.	.	1 ——
Geest van vitriool	.	.	.	½ ——
Roode neergeplofte kwik	.	.	.	½ ——
Terebinthijn - olie	.	.	.	1 ——
Reuzel	.	.	.	2 ——

c.

Braakwijnsteen	.	.	.	½ ons.
Reuzel	.	.	.	2 ons.

97 Zure zeepachtige balsem in kneuzingen en koude gezwellen.

a.

Vitriool-olie	.	.	.	1 ons.
Terebinthijn-olie	.	.	.	2 ——
Lijnolie	.	.	.	4 ——

Dit in eene aarde pot gemengd, en wanneer de opbruisfching geëindigd, en het koud geworden is, voegt men er zoo veel sterke brandewijn bij, tot het eene melkwitte kleur aanneemt.

b.

Peeskwetsing.

Extrakt van lood en water, zeepgeest en geest van kamfer. 84 *g.*

c.

Kwetsing in den halsterkten.

Thedens wondwater of extrakt van lood met water. 84, *g.* en *f.*

Blaauw.

98 Blaauw water in voetwonden.

Blaauwe vitriool	.	.	.	1 ons.
Ammoniakzout	.	.	.	$1\frac{1}{2}$ —
Spaansch groen	.	.	.	$\frac{1}{2}$ —
Kalkwater .	.	.	.	2 pint.

waarin men het bovenstaande ontbindt.

Bewarende hetzelve in eene welgeslotene flesch.

Voorts no. 82 en 83.



Verrekkingen en verstuikingen.

99 In geringe.

Kamfergeest	.	.	.	2 oncen.
Terebinthijn - olie	.	.	.	1 —

a.

100

Aluin .	.	.	.	1 ons.
Ammoniakzout	.	.	.	1 —
Blaauwe vitriool	.	.	.	1 —

Hiermede eene hand-breede zwachtel bevochtigd.

b.

101

In verrekkingen en kneuzingen.

Geest van kamfer	.	.	.	2 oncen.
Geest van ammoniakzout	.	.	.	1 —
Terebinthijn - olie	.	.	.	$\frac{1}{2}$ —
Wijnazijn .	.	.	.	4 —

Ver.

102 Verdeelend afkookfel.

Kamillen bloemen	. . .	½ once.
Duizendblad.	. . .	½ ——
Jeneverbezien,	. . .	½ ——
Gekookt in wijnazijn .	. .	½ flesch.
Water, doorgegoten en bijgedaan	.	½ ——
Ammoniakzout	. . .	1 ons.

103 Gezwollene achterbeenen

Extrakt van lood	. . .	2 oncen.
Geest van kamfer	. . .	1 ——
Geest van ammoniakzout	. .	1 ——
Terebinthijn-olie	. . .	3 ——
Putwater	. . . .	1½ flesch.

104 Boeglammigheid, gallen, *enz.*

Steen-olie .	. . .	1 ons.
Terebinthijn-olie	. . .	1 ——
Laurier-olie.	. . .	1 ——



105 Oogmiddelen.

Braakwijnsteen	. . .	1 drachma.
Vlierbloem-aftrekfel.	. .	1 pond.

Oog-

106 Oogontsteking.

Putwater, warm gemaakt	.	.		1 flesch.
Geest van kamfer	.	.	.	2 ons.
Extrakt van lood	.	.	.	2 ——
Ammoniakzout	.	.	.	½ ——

107

Zuiver Ammoniakzout	.	.	1 ons.
Gezuiverd spaansch groen	.	.	8 grein.
Ontbonden in wijnazijn	.	.	8 oncen.

108

Extrakt van lood	.	.	.	½ ons.
Koud putwater	.	.	.	3 ——

of

Putwater	.	.	.	.	1 pond.
Aluin	.	.	.	.	1 drachma.
Witte vitriool		.	.	.	1 ——
Loodzuiker, (azijnzuur lood, (*sacch. saturni*,) (*accetis plumbi.*)		.	.	.	1 ——

109 Etteroog.

Ongezoutene boter	.	.	.	2 oncen.
Roode neergeplofte kwik		.	.	1 drachma.

Om uitwendig mede te smeren.

Op

110

Opgehevene bijtende kwik . . 12 grein.
Rozenwater . . . 12 oncen.
Om uitwendig mede te wasschen.

111 Vliezen op de oogen

a.

Armenischen bolus . . . 1 ons.
Witte zuiker . . . 1 ——
Wijnsteenroom . . . 1 ——
Tot een fijn poeder gemaakt, hetwelk men in het oog strooit.

b.

Ammoniakzout . . . 1 lood.
Witte vitriool . . . 1 ——
In een bierglas water opgelost en in het oog gespoten.

112 Scherpe tranen.

Zuiver wijnsteenzout, (*sal. tartari purum*) 1 drachma. ontbonden in:
Rozenwater . . . 4 oncen.

Scher-

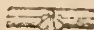
113 In Oogontſtekingen met verzwakking gepaard.

a.

Wolverlei bloemen . . . 2 oncen.
Kamillen - bl. . . . 2 ———
gekookt in 2 kan water, doorgezijgd en bijgevoegd:
Witte vitriool . . . 1 drachme.
Op linnen kompresſen.
Dit pare men inwendig met een verſterkend middel.

b.

Wolverlei - bloemen . . ½ once.
Valdriaan - w. . . . 3 ———
Genoegzamen honig tot een flikbrok, dagelijks in drie giften.



De bepaling der hoeveelheden over, en de overeenkomst van de geneeskundige gewigten en maten.



Daar het in de geneeskunde van het hoogfte belang is alles te vermijden, wat tot dwalingen aanleiding zoude kunnen geven, zullen de volgende ophelderingen geenzins overbodig gekeurd kunnen worden, welke zoo de verfchilllende giften in de bijgevoegde aanwijzing der geneesmiddelen, als de betrekking tusfchen de gewone, (*officinale*) en de nieuwe maten en gewigten, ten onderwerp hebben.

De in deze aanwijzing opgegevene giften, zijn wat de geringfte betreft, diegene welke gewonelijk in eene reis in één voorfchrift worden gebezigd en toegediend, terwijl de hoogfte hoeveelheid diegene is, tot welke men, naar omftandigheden, door herhaalde toediening dagelijks kan opklimmen; Voorts hebbe men te bemerken, dat wortels, zaden en fommige basten, meestal in vaste zelfftandigheid, de kruiden, houten en veelal de basten in aftrekfel, en de gommen en harsten in de oplosfing van eenig geestrijk vocht worden toegediend.

Daar alle hedendaagfche franfche veeartfenijkundigen, bij hunne voorfchriften het nieuwe ftelfel van maten en gewigten hebben gevolgd, is het bijna eene behoefte deze te kennen, om van hunne aanwijzingen vrucht te kunnen trekken; men dient dus te weten, dat omtrent:

1 pond (℔)	overeenftemt met .	½ kilogramme.
3 oncen (℥)	. . . .	1 hectogramme.
1 ——	. . . .	3 decagrammen.
3 drachma (ʒ)	. . . .	1 ————
1 ————	. . . .	4 grammen.
1 fchrupel (℈)	. . . .	20 decigrammen.
18 grein,	. . . .	1 gramme.
2 ———	. . . .	1 decigramme.
1 flesch of pint	. . . .	1 litre.

II. Uit het DIERENRIJK.

Nederduitſche.	*gewone Latijnſche.*	*Kunstbenamingen.*	*Franſche.*	*Hoogduitſche.*	*hoeveelh. der giften daags.*
Ongezoutene boter.	butyrum.	bos taurus L.	du beurre frais.	ungeſalzene butter.	uitwendig.
Eijerdoren.	vitellus ovi.	phaſianus gallus L.	le jaune d'oeuf.	eyerdotter.	id.
Honig.	mel vulgare.	apis mellifica L.	du mièl.	honig.	$\frac{1}{2}$ ons tot 4 oncen, uitw.
Oesterſchelpen.	conchæ præparatæ.	ostra edulis L.	des écailles.	austerſchalen.	$\frac{1}{2}$ ons tot 2 oncen.
Rei .	axungia porcina.	ſus ſcroſa L.	du saindoux.	ſchweineſett.	uitwendig.
Sperma ceti.	ſperma ceti.	physeter macrocephalus L.	blanc de baleine.	walrath.	id.
Spaanſche vliegen.	cantharides.	meloë veſicatorius L.	des cantharides.	ſpaniſche fliegen.	id.
Was.	cera.	apis mellif. L.	de la cire.	wachs.	id.

III. Uit het DELFSTOFFELIJKE RIJK.

Bruinſteen.	magneſia nigra.	oxyd. magnes. nigr. nativ.	manganèse.	braunſtein.	tot berookingen.
Kwik.	mercurius.	hydrargyrum.	hydrargyre.	queckſilber	uitwendig.
Operment.	auripigmentum.	arſenicum ſulphur.	orpiment. (*oxide d'arsénic sulfuré jaune.*)	operment.	10 grein tot $\frac{1}{8}$ dr.
Wit rattenkruid.	arſenicum album.	oxyd. arſen. alb.	acide arsénieux. (*oxide d'arsénic blanc.*)	arſenik.	$1\frac{1}{2}$ —— tot 3 grein.
Spiesglans.	antimonium crudum.	ſulphuretum ſtibii.	antim. crud. (*sulfure d'antimoine.*)	ſpiesglans ſchwefel.	2 drachma tot 1 ons.
IJzervijlſel.	limatura ferri.	ferrum pulveratum.	limaille de fer.	eiſenfeile.	$\frac{1}{5}$ —— tot 2 ——
Zwavel. (ruwe	ſulphur crudum.	. . .	du ſouſre.	roher ſchwefel.	
Zwav. bloemen (gezuiv. zw.	flores ſulphuris.	ſulphur depuratum.	fleurs de ſouſre.	ſchwefel - blumen.	$\frac{1}{4}$ —— tot 4 ——

**

TOEBEREIDE GENEESMIDDELEN.

A. Zuren en loogzouten.

Nederduitsche,		*Latijnsche,*				
gewone.	*scheikundige.*	*gewone.*	*scheikundige.*	*Fransche.*	*Hoogduitsche.*	*hoeveelheid der giften daags.*
Vloeibare ammoniak.	vloeibaar vlug bijtend loogzout.	spir. salis ammon. cum calce viva.	ammonia liquida.	ammoniaque liquide.	salmiakgeist.	1 schrupel tot 3 sch.
Potasch (groeistoffelijk vast loogzout.)	koolzure kali.	carbonas potassæ alcalinum.	potassa venalis.	potasse.	potasch.	uitwendig.
Sterk water.	salpeter-zuur.	aqua fortis.	acidum nitricum.	acide nitrique.	scheidewasser.	idem.
Bijtend loogzout.	drooge bijtende kali.	lapis causticus.	potassa fusa.	potasse caustiq. (*pièrre*	aetzstein.	idem.
Vitriool-olie.	zwavel-zuur.	oleum vitrioli.	acidum sulphuricum.	acide sulfurique. *à cau-*	schwefel - säure.	10 grein tot 30 grein.
Zoutgeest.	zeezout-zuur.	spir. salis marini.	——— muriaticum.	——— muriatique. *tère.*)	salz - säure.	10 ——— tot 30 ———
Zamengedrongen zoutg.	zamengedr. zeezoutzuur.	acidum salis concentr.	——— muriat. concentrat.	——— ——— concentré.	concentrirte salz-säure.	5 ——— tot 15 ———

B. Middenzouten zonder metaalachtig beginsel.

Aluin. (ruwe		alumen crudum.	sulphas aluminæ.	alun, (*sulfate d'alun.*)	alaun.	½ drachma tot 3 dr.
——— (gebrande		——— ustum.	——————— ustum.	———(*sulfate d'alumine calciné.*)	gebrannter alaun.	uitwendig.
Ammoniakzout.	zoutzure ammoniak.	sal ammoniacus.	murias ammoniæ.	sel ammoniac, (*muriate d'ammoniac.*)	salmiak.	1 drachma tot 6 —
Dubbelzout.	zwavelzure potasch.	tartarus vitriolatus.	sulphas potassæ.	tartre vitriolé, (*sulfate de potasse.*)	vitriolisirter weinstein.	1 ——— tot 4 oncen
Glaubers wonderzout.	——— soda.	sal mirabile glauberi.	sulphas sodæ.	sel de glauber, (*sulfate de soude.*)	glauber - salz.	1 ——— tot 6 ———
Hartshoorn-geest.	koolzurige brandige ammoniak.	spiritus cornu cervi.	carbonas ammoniæ pyro-animale liquidum.	esprit volatil de corne de cerf, (*alcali volat.*)	hirschhorn - geist.	30 grein tot ½ ———
Gekristaliseerd groeistoffelijk loogz. (alcali.	gekristalliseerde koolzure potasch.	alcali vegetabile.	carbonas potassæ crystallisatum.	alcali végétal doux, (*carbonate de potasse*)	pflanzen alcali. weinstein - salz.	uitwendig.
Magnesia.	koolzure bitteraarde.	magnesia alba.	carbonas magnesiæ.	magnésie, (*carbonate de magnésie.*)	bittersalz-erde.	1 dr. tot 4 dr.
Geest van minderer.	azijnzure ammoniak.	spiritus mindereri.	acetis ammoniæ liquid.	esprit de mindrerus, (*acétate ammoniacal liquide.*)	minderers geist, essig salmiak.)	1 ons tot 4 onc.
Salpeter.	salpeterzure potasch.	nitrum depuratum.	nitras potassæ depur.	sel de nitre, (*nitrate de potasse.*)	salpeter.	½ ——— tot 2 ———
Wijnsteenroom.	zurige wijnsteenzure potasch.	cremor tartari.	tartris acidula potassæ.	crême de tartre, (*tart. acidulé de potasse.*)	weinsteinrahm.	½ ——— tot 2 ———
Zeezout.	zoutzure soda.	sal culinaris.	murias sodæ.	sel marin. (*muriate de soude.*)	kochsalz.	½ ——— t 3 ———

C. Bereidingeu uit metalen.

Nederduitſche		*Latijnſche*				
gewone.	*ſcheikundige.*	*gewone.*	*ſcheikundige.*	*Franſche.*	*Hoogduitſche.*	*hoeveelheid der giften daags.*
Braakwijnſteen.	geſpiesglansde wijnſteen zure potasch.	tartarus emeticus.	tartris potasſæ ſtibiata.	émétique, (*tartrite antimonié de potasse*)	brechweinſtein.	½ dr. tot 2 dr.
Kwik, (bijtende opgeheven	zoutzure kwik.	mercurius ſublimatus corroſivus.	murias hydrargyri oxydati.	ſublimé corroſif, (*muriate de mercure ſuroxigéné.*	ætzender quekſilber ſublimat.	5 —— tot 10 gr. en uitwendig.
Kwik, (roode neergeploſte	geſalpeterzuurd kwikverzuurſel.	merc. præcip. ruber.	oxydum hydrargyri nitratum.	précipité rouge, (*oxide de mercure rouge.*)	rother präcipitat.	uitwendig.
Kwik, (witte neergepl.	zoutzure ammoniakale kwik.	—— præcipitatus albus	murias hydrargyri ammoniacale.	précipité blanc (*mercuriate ammoniacal.*)	weisſer quekſilber präcipitat.	id.
Kwik, (zoete	onvolkomene zoutzure verzuurde kwik.	—— dulcis, calomel.	murias hydrargyri oxydulati.	mercure doux (*muriate de mercure doux.*)	verſüsſtes quekſilber.	10 gr. tot 3 ſch.
Kermes, (mijnſtoffelijke	waterſtoffig verzuurde ſpiesglans.	kermes mineralis.	hydro-ſulphuretum oxyduli ſtibii.	kermes minéral, (*oxide d' antimoine hydro-ſulfuré rouge.*)	mineral-kermes.	1 ſchr. tot 1½ dr.
Lood-extrakt.	vloeibaar azijnzuur lood	extractum ſaturni.	acetis plumbi liquida concentrata.	vinaigre ou extrait de ſaturne, (*acétite de plomb concentré.*)	bleij-extrakt.	uitwendig.
Lood-zuiker.	azijnzuur lood.	ſaccharum ſaturni.	acetis plumbi.	ſel de ſaturne, (*acétite de plomb critallisé.*)	bleij-zucker.	id.
Loodwit.	azijnzuur verzuurd lood	ceruſſa.	oxydum plumbi carbonatum.	céruſſe, (*oxide de plomb carbonné.*)	bleij-weiss.	id.
Moor, (mijnſtoffelijke	zwarte gezwavelde kwik.	æthiops mineralis.	ſulphuretum hydrargyri nigrum.	æthiops minéral (*ſulfure noir de mercure.*)	quekſilbermohr.	id.
Potasch zwavellev. met eene groeiſtoffel. loogzoutige grondſtof.	gezwavelde potasch.	hepar ſulphuris alcalinum.	ſulphuretum potasſæ. alcalinum.	foijede ſouffre, (*ſulfure de potasse.*)	ſchwefelleber.	id.
Spaanſch-groen.	azijnzuur koper.	viride æris.	cuprum acetatum.	verd de gris, (*oxide de cuivre.*)	grün-ſpan.	id.
Spiesglans zwavellever.	gezwavelde ſpiesglans bevattende potasch.	hepar antimonii.	ſulphuretum potasſæ ſtibiatum.	foije d'antimoine, (*oxide d'antim. ſulfuré.*)	ſpiesglansleber.	3 dr. tot 3 oncen.
Steen, (helſche	geſmolten ſalpeterzuur zilver.	lapis infernalis.	nitras argenti fuſum.	pierre infernale, (*nitrate d'argent fondu.*)	höllenſtein.	uitwendig.
Vermillioen.	roode gezwavelde kwik	cinnaberis factitia.	ſulphuretum hydrargyri rubrum.	cinnabre artificiel, (*ſulfuré rouge de mercure*	Zinnober.	id.
Vitriool, (blaauwe	zwavelzuur koper.	vitriolum cupri.	ſulphas cupri.	vitriol bleu, (*ſulfate de cuivre.*)	kupfer-vitriol.	id.
Vitriool, (witte	zwavelzure zink.	——— album.	——— zinci.	vitriol blanc, (*ſulfate de zinc.*)	zink- oder weisſer vitriol.	id.
Vitriool, (zuivere ijzer-	zwavelzuur ijzer.	——— martis.	——— ferri.	vitriol vert, (*ſulfate de fer.*	eiſen-vitriol.	id.
Zilverglid.	azijnzuur verzuurd, half verglaasd lood.	lithargyrium.	oxydum plumbi ſemivitreum.	litharge (*oxide de plomb demi-vitreux.*)	ſilberglätte.	id.
Zinkbloemen.	verzuurde ſpiauter.	flores zinci.	oxydum zinci.	fleurs de zinc, (*oxide de zinc.*)	zinkblumen.	id.
Zwavel, (goud-	gezwavelde verzuurde ſpiesgl. met waterſtof.	ſulphur auratum antimonii.	ſulphuretum oxyduli ſtibii hydrogenatum.	ſoufre doré, (*ſoufre d'antimoine hydrogèné.*)	goldfärbiger ſpiesglans-ſchwefel.	15 gr. tot 2 ſchr

(*) De mijnſtoffelijke kermes is meer geſpiesglansd en minder gezwaveld, daarentegen is de goudzwavel minder geſpiesglansd en meer gezwaveld, terwijl de ſpiesglansmoor uit kwik en ſpiesglans, en de mijnſtoffelijke uit kwik en zwavel beſtaat.

D. Extracten en conferven.

Nederduitsche gewone.	Nederduitsche scheikundige.	Latijnsche gewone.	Latijnsche scheikundige.	Fransche.	Hoogduitsche.	hoeveelheid der giften daags.
Zoethoutdrop.	. . .	fuccus liquiritiæ depuratus.	extractum liquiritiæ.	extrait de réglise.	eingedickter fusfholzfaft.	½ ons tot 2 oncen.
Jeneverbezien conferf.	. . .	rob. juniperi.	. . .	rob de bayes de genièvre.	wachholdermus.	1 — tot 4 ——
Vlierbezien conferf.	. . .	—— fambuci.	. . .	— de sureau.	holundermuss.	1 — tot 4 ——

E. Azijn- en wijnoplosfingen.

Enkele honig-azijn.	. . .	oxymel fimplex.	. . .	oximél simple.	fauerhonig.	2 — tot 6 ——
Zee-ajuin honig-azijn.	. . .	—— fcilliticum.	oxymel fcillæ.	—— scillitique.	meerzwiebel-honig.	1 — tot 4 ——

F. Aftrekfels, (*tincturen.*)

Tinktuur van aloë.	. . .	tinct. aloës.	. . .	teinture d'aloës.	aloë-tinktur.	uitwendig.
—— van mijrrhe.	. . .	—— myrrhæ.	. . .	—— de mijrrhe.	myrrhe-tinktur	id.
—— van fp. vlieg.	. . .	—— cantharidum.	. . .	—— de cantharides.	fpanifche fliegen-tinkt.	id.

G. Geesten en overgehaalde wateren.

Mout of koorn-brandew	. . .	fpir. frumenti.	. . .	eau de vie de grain.	kornbrandtwein.	id.
Brandewijn of wijngeest	. . .	—— vini.	. . .	eau de vie.	brandtwein.	id.
Wijngeest (overgehaalde	. . .	—— —— rectificatus.	. . .	esprit de vin.	weingeist.	id.
—— (voorloop van)	. . .	alcohol.	. . .	alcoöl.	ftärkester weingeist.	id.
—— met kamfer.	. . .	fpir. vini camphoratus.	. . .	eau de vie camphré.	kamfer-fpiritus.	id.
Hoffmans droppelen.	Wijngeestige zwavelæther.	liquor anodijnus mineralis.	æther fulphuricus alcoholicus.	liqueur minérale de hoffmann, (*èther sulfurique alcoolisé.*	verfüsfter fchwefelgeist.	½ ons tot 2 oncen.
Verzoete falpetergeest.	—— falpeter æther.	fpir. nitri. dulcis.	—— nitricus alcoholicus.	esprit de nitre dulcifié, (*nitrique alcoolise.*)	—— falpetergeist.	2 dr. tot 1 ——
Zeepgeest.	. . .	—— faponis.	. . .	esprit de savon.	feifen-fpiritus.	uitwendig.

H. ZAMENGESTELDE WATEREN.

Nederduitſche.		Latijnſche.		Franſche.	Hoogduitſche.	gebruik.
gewone.	ſcheikundige.	gewone.	ſcheikundige.			
Blaauw water.	. . .	aqua cerulea.	liquor cupri ammoniaci.	eau saphirine.	vitriol-wasſer.	uitwendig.
Bijtend water.	. . .	—— phagadenica.	—— muriat. hydrarg.	eau phagadénique.	phagad. wundwasſer.	id.
Water van goulard,	. . .	—— goulardi.	—— acetitis plumbi.	eau de goulard.	blei-wasſer.	id.
Kalk-water.	. . .	—— calcis.	. . .	eau de chaux.	kalch - wasſer.	meest uitwendig.
Water van rabel.	. . .	—— rabelii.	acid. ſulf. alcoh.	acide sulfurique alcoolisé.	rabels-wasſer.	id.
Wondwater van *Theden* (arquebuſade.)	. . .	—— traumatica thedenii.	mixtura vulneraria acida.	eau vulnéraire de theden.	Thedens wundwasſer.	uitwendig.

I. OLIEN.

Boom- of olijf olie.	. . .	oleum olivarum.	. . .	huile d'olive.	baumoel.	meest uitwendig.
Lijnolie.	. . .	—— lini.	. . .	—— de lin.	leinoel.	id.
Laurier - olie.	. . .	—— lauri.	. . .	—— de laurier.	lorbeeroel.	uitwendig.
Raap - olie.	. . .	—— raparum.	. . .	—— de navette.	Rüboel.	id.
Steen - olie.	. . .	—— petræ.	. . .	pétréole.	ſteinoel.	id.
Terebinthijn - olie.	. . .	—— therebintinaceum æthereum.	. . .	huile de terébenthine.	terpentinoel.	id.

K. ZEEPEN.

Groene zeep.	. . .	ſapo viridus.	. . .	du savon noir.	grüne ſeife, ſchmierſeife	uitwendig.
Witte zeep.	. . .	ſapo venetus ſive albus.	. . .	—— blanc.	weisſe ſeife.	meest uitwendig.

L. BALZEMS, ZALVEN, SMEERSELS, *enz.*

Nederduitſche.		*Latijnſche.*				
gewone.	*ſcheikundige.*	*gewone.*	*ſcheikundige.*	*Franſche.*	*Hoogduitſche.*	*gebruik.*
althea-balſem.	. . .	balſ. althææ.	. . .	onguent de la mère.	eibiſch-ſalbe.	uitwendig.
Baſilikum - zalf.	. . .	unguent. baſilicum.	ung. picis.	——— de baſilicum.	baſilicum-ſalbe.	id.
Ettermakende - zalf.	. . .	ung. excitans, vulgo digeſtivum.	ung. terebinthinaceum.	——— ſuppuratif.	digeſtif-ſalbe.	id.
Hecht - pleiſter.	. . .	empl. adhæſivum,	empl. reſinoſum.	emplâtre agglutinatif.	heft-pflaſter.	id.
Loodwit - zalf.	. . .	ung. ceruſſæ.	ung. oxydi plumbi carb.	. . .	bley-ſalbe.	id.
Uitw. levensbalſem.	. . .	balſamum vitæ externum.	. . .	baume de vie externe.	äuſſerlicher lebensbalſem.	id.
Laurier - zalf.	. . .	ung. nervinum.	ung. laurinum.	onguent de laurier.	lorbeer - ſalbe.	id.
Kwik - zalf.	. . .	ung. mercur cæruleum, neapolitanum.	—— oxyduli hydrargyri.	onguent mercuriel.	mercurial - ſalbe.	id.
Opodeldok - balſem.	. . .	balſ. opodeldoch.	linim. ſapon. camphor.	baume d' opodeldoque.	ſeifen-balſem.	id.
Kalmeij - zalf.	. . .	ung. griſeum, ſive cum lapide calamin.	ung. zinci.	. . .	calmey-ſalbe.	id.
Peru - balſem.	. . .	balſ. peruvianum.	. . .	baume de perou.	peruvianiſcher balſem.	id.
Spaanſche vliegen zalf en pleiſter.	. . .	ung. vel emplaſtr. veſicator.	ung. vel empl. cantharidum.	ong. ou emplâtre véſicatoire.	ſpaniſche fliegen-ſalbe.	
Spaanſchgroen - zalf.	. . .	—— ægyptiacum.	ung. acetitis cupri cum melle.	ong. de verd de gris.	grünſpan-ſalbe.	id.
Zwavelzalf.	. . .	—— ad ſcabiem.	ung. ſulphuratum	ong. antipſorique ou contre la gale.	krätzſalbe.	id.

AANWIJZING EN BENAMINGEN

der voornaamste geneesmiddelen die in de paardenartsenijkunde gebezigd worden.

ENKELVOUDIGE GENEESMIDDELEN.

I. Uit het PLANTENRIJK.

A. WORTELS welke in poeder moeten gegeven worden.

Nederduitsche.	*gewone Latijnsche.*	*volgens Linneus.*	*Fransche.*	*Hoogduitsche.*	*hoeveelh. der giften daags.*
* 1 Alands - w. (5.	enulla campana. (helenium	inula helenium.	aunée.	alantswurzel.	½ ons tot 3 oncen.
* 2 Angelika - w. (11.	angelica.	ang. archangelica.	angelique.	angelik - w.	½ —— tot 3 ——
* 3 Baldriaan - w. (2.	valeriana sylvestris.	valeriana officinalis.	valeriane.	baldrian, katzen - w.	½ —— tot 3 ——
4 Galganth - w. (1.	galanga.	maranta galanga.	galanga.	galgant - w.	2 dr. tot 2 ——
* 5 Gentiaan - w. (roode (1.	gentiana.	gent. lutea.	gentiane.	gelber enzian - w.	2 dr. tot 3 ——
6 Gras - w. (12.	gramen.	triticum repens.	chiendent.	quecken - w.	1 ons tot 4 ——
* 7 Heemst- of althea-w. (38	althea.	alth. officin.	guimauve.	eibisch - w.	3 dr. tot 4 ——
* 8 Holwortel, osterlucie.	aristolochia.	arist. rotunda.	aristoloche ronde.	runde osterlucey - w.	½ ons tot 3 ——
* 9 Jalappen. (17.	jalappa.	convolvulus jalap. (?)	jalappe.	jalappe.	3 dr. tot 1 ——
10 Jpecacuanha.	ipecacuanha.	psychotria emetica.	ipécacuanha.	ruhrwurz.	3 —— tot 1 ——
*11 Kalmus - w. (2.	calamus aromaticus.	acorus calamus.	calament.	kalmus - w.	½ once tot 3 ——
12 Klissen - w. (6.	bardana.	arctium lappa.	bardane, glouteron.	kletten - w.	1 —— tot 3 ——
*13 Meekrap.	rubia tinctornm.	rub. tinct.	garance.	färberröthe, krapp.	2 dr. tot 2 ——
*14 Nachtschade - w. (31.	belladonna.	atropa bellad.	belladonne.	tollbeere, tollkirsche.	1 —— tot 1 ——
*15 Nagelkruid-wortel. (2.	caryophyilata.	geum urbanum.	la bénoite.	nelkenwürzel.	2 —— tot 1½ ——
16 Nies - wortel. (witte	helleborus albus.	veratrum album.	ellebore blanc.	weisse nieswurz.	uitwendig.
17 Rabarber. (9.	rhabarbarum.	rhei. species.	rhubarbe.	rhabarber.	½ once tot 2 ——
18 Slangen - w. (3.	serpentaria virginiana.	aristolochia serp.	serpentaire.	virginianische schlangen-w.	3 dr. tot 2 ——
19 Varen - w.	filix mas.	polypodium F. mas.	fougière.	farrenkraut - w.	½ once tot 1½ ——
20 Suikerij - w.	cichorium.	cichorium intibus.	cichorée.	zichorei, wegwart,	1 —— tot 4 ——
21 Wilden wijngaard - w.	bryonia.	bryonia alba, vel. dicæca	couleuvrée.	zaunrübe, gichtrübe.	½ —— tot 3 ——
*22 Wolverlei-w. valkruid.	arnica.	arn. montana. (jacq.	bétoine des montagnes,	arnica, wolferlei.	½ —— tot 4 ——
23 Tormentil - w. (20.	tormentilla.	torm. erecta.	tormentille.	tormentil - w.	½ —— tot 1½ ——
*24 Zee - ajuin - w.	scilla.	scilla maritima.	scille.	meerzwiebel.	2 schr. tot ½ ——
25 Zedoar - w (4.	zedoaria.	kaempfer. rotund. s. am. zed.	zedoire.	zittwer - w.	2 dr. tot 2 ——
*26 Zoethout.	liquiritia.	glyzyrrhiza offic.	réglisse.	süszholz.	1 once tot 4 ——

B. KRUIDEN met of zonder bloemen.

Nederduitsche.	*gewone Latijnsche.*	*volgens Linneus.*	*Fransche*	*Hoogduitsche.*	*hoeveelh. der giften daagst*
27 Agrimonie (29.	agrimonia.	agr. eupatoria.	aigremoine.	odermenning.	meest uitwendig.
*28 Alzem. (blad. en knop.	absinthium vulgare.	artemisia abs.	absinthe.	vermuth.	$\frac{1}{2}$ once tot 4 oncen.
29 Bernage. (27.	borrago.	borrago offic.	bourrache.	ochsenzung, boretsch.	1 —— tot 4 ——
30 Berenklaauw.	acanthus.	acanth. mollis.	branche ursine, acanthe.	bärenklauen.	1 —— tot 4 ——
31 Bilzenkruid. (14.	hyoscyamus niger.	hyosc. niger.	jusquiame.	bilsenkraut.	meest uitwendig.
*32 Duizendblad. (39.	millefolium.	achillæa millef.	millefeuille.	schaafgarbe.	$\frac{1}{2}$ —— tot 3 oncen.
*33 Duizendguldenkr. (28.	centaurea minor.	gentiana centaurium.	petite centaurée	tausendgülden-kr.	$\frac{1}{2}$ —— tot 3 ——
*34 Gezegenden distel. (61.	cardus benedictus.	centaurea benedicta.	chardon benit.	gesegneter distel, carde ben.	$\frac{1}{2}$ —— tot 3 ——
35 Glaskruid.	parietaria.	pariet. offic.	casse pierre, parietaire.	glaskraut, tag u nachtkr.	1 —— tot 4 ——
*36 Guichelheil.	anagallis.	a. arvensis.	mouron.	gauchheil.	3 dr. tot 3 ——
*37 Holwortel bladen. (8.	(zie boven: holwortel 8.)	id.	id.	osterlucie.	
*38 Kaasjes-kr. malva. (7.	malva.	m sylvestris rotunda folia.	mauve.	malve, pappel.	1 ons tot 4 ——
*39 Kamillen - bloemen	chamœmelum vulgare.	matricaria chamomilla.	camomille.	chamillen.	1 —— tot 4 ——
*40 Koorts- of waterkl. (28.	trifolium fibrinum.	meniantes trifoliata.	menianthe. (trefle aquatiq.	fieberklee.	$\frac{1}{2}$ —— tot 3 ——
*41 Kervel. (wilde	cicuta.	conium maculatum.	ciguë.	schierling.	3 dr. tot 1 ——
42 Latuw. (35.	lactua.	lactua sativa.	laituë.	lattich.	2 once tot 8 ——
43 Lavendel. (47.	lavendula.	l. spica.	lavande.	lavendel, spick.	$\frac{1}{2}$ —— tot 3 ——
44 Majolijn. (49	majorana.	origanum maj.	marjolaine.	majoran.	$\frac{1}{2}$ —— tot 3 ——
45 Muurkruid. (54.	ruta muraria.	adiantum album.	rue des murs, mouron.	hünerbisz, mauer-raute.	3 dr tot 2 ——
*46 Pepermunt.	mentha piperita.	mentha species.	menthe poivrée.	pfeffer-münze.	3 — tot 2 ——
*47 Rozemarijn. (49.	rosmarinus,	rosm. officin.	romarin.	rosmarin.	3 — tot 2 ——
*48 Rijnvaren. (83.	tanacetum.	tanac. vulg.	tanaise.	rheinfarn.	1 —— tot 3 ——
*49 Salij. (47.	salvia.	salv. offic.	sauge.	salbey.	$\frac{1}{2}$ —— tot 2 ——
*50 Senebladen.	sennæ folia.	cassia senna.	du senné.	sennen-blätter.	1 —— tot 2 ——
*51 Tabak	nicotiana.	nicot. tabacum.	tabac	taback.	uitwendig.
*52 Vingerkruid. (purper	digitalis purpureæ folia.	digit. purp.	digitale pourprée.	rother fingerhut.	2 grein tot $\frac{1}{2}$ schrupel.
53 Vlierbloemen. (35.	flor sambuci.	sambucus nigra.	sureau.	hollunder.	1 once tot 8 oncen.
54 Wijnruit.	ruta.	r. graveolens.	rue.	raute.	$\frac{1}{2}$ —— tot $1\frac{1}{2}$ —— en uitw.
55 Wolfsmelk.	euphorbium.	euph. offic.	euphorbe.	euphorbium.	$\frac{1}{2}$ dr. tot 4 dr. uitw.
*56 Wolverlei-bl en w. (22.	flor. arnica,	arnica mont.	zie boven, wolverleiwortel.	. . . . .	$\frac{1}{2}$ once tot 3 oncen.
57 Zevenboom. (54.	sabina.	juniperus sabina.	sabine.	sägebaum.	1 dr. tot 1 ——

C. Houten en basten.

Nederduitsche.	*gewone Latijnsche.*	*volgens Linneus*	*Fransche.*	*Hoogduitsche.*	*hoeveelh. der giften daags.*
*58 Eikenzwam.	agaricus.	boletus ignarius.	de l'amidou. (agaric	feuerschwamm.	uitwendig.
*59 Eikenbast. (64.	cortex quercus.	querc. robur.	chêne.	eichenrinde.	$\frac{1}{2}$ ons tot $1\frac{1}{2}$ once.
60 Kaneel.	——— cinnamomi.	laurus cinnam.	canelle.	zimmt.	2 dr. tot 2 ———
61 Kaskaril. (67.	——— cascarillæ.	croton cascarillæ.	cascarille.	cascarillen rinde.	2 — tot $1\frac{1}{1}$ ———
62 Koortsbast. (68.	——— chinæ.(c.peruvian.	cinchona officin.	quinquina.	fieber rinde.	1 ons tot 4 ———
63 Laurierbast.	——— laurea.	laur. nobilis.	laurier.	lorbeer - r.	3 dr. tot 2 ———
*64 Paardenkastanjeb. (59.	——— hippo - castani.	æsculus hippocastanum.	maronnier d'inde.	rosskastanie - r.	1 ons tot 6 ———
*65 Pokhout.	ligni guajaci rasura.	guajac. offic.	bois saint. s. guajac.	franzosenholz.	1 — tot 3 ——— in astr.
*66 Okkernootbast. (59.	putamen nucu juglandum.	juglans regia.	noix corneaux.	die äussere grüne schale der unreife wallnüsse.	$\frac{1}{2}$ — tot $1\frac{1}{2}$ ——— in astr.
67 Oranjeschillen,	cortex aurantiorum.	citrus aurantium.	écorce d' orange.	pomeranzen schalen.	$\frac{1}{3}$ — tot $1\frac{1}{2}$ ———
*68 Wilgenb. (laurier-	——— salix laurea.	sal. pentandra.	saule.	weiden-rinde, bruchweide-r.	1 — tot 6 ———
*69 IJslandsche mos.	lichen islandicus.	l. isl.	lichen islandique.	islandisches moos.	1 — tot 8 ———

D. Zaden en vruchten.

Nederduitsche.	*gewone Latijnsche.*	*volgens Linneus*	*Fransche.*	*Hoogduitsche.*	*hoeveelh. der giften daags.*
*70 Anijszaad. (77.	semen anisi.	pimpinella anisum.	anis.	anissaamen.	2 drachma tot $1\frac{1}{2}$ ons.
*71 Fænegriek. (76.	—— fœnu-græcum.	trigonella fœnu - græcum.	foenugrec. sénégrain.	bokshorn - s.	$\frac{1}{8}$ once tot 4 ———
72 Hennip.	—— cannabis.	cannabis sativa.	du chanvre.	hanff.	1 ——— tot 4 ———
73 S[t]. ignatius boonen.	fabæ s[t]. ignatii.	strygnos ignatii.	fèves de s[t]. ignace.	ignatius bohnen.	1 drachma tot 1 ———
*74 Jeneverbez.	baccæ juniper.	juniperus communis.	baies de genièvre.	wachholderbeeren.	$\frac{1}{2}$ ons tot 3 ———
75 laurier - bez. (74.	——— lauri.	laur. nobilis.	(zie boven.)	lorbeer - b.	2 drachma tot $1\frac{1}{2}$ ———
*76 Lijnzaad.	semen lini.	linum usitatissimum.	grain du lin.	leinsaamen.	als bijvoegsel afgekookt.
*77 Komijn - z. (70.	—— carvi.	carum carvi.	carvi.	maltenkümmel.	3 drachma tot 2 oncen.
78 Kraanoogen.	nuces vomicæ.	strychnos nux vomica.	noix vomiques.	krähenaugen.	
*79 Mosterd - z.	sem. sinapeos.	sinapis nigra et alba	moutarde.	senf.	$\frac{1}{2}$ ons tot 2 ———
80 Peterselie - z.	—— petroselini.	apium petroselinum.	persil.	petersilie.	$\frac{1}{2}$ ——— tot 2 ———
81 Venkel - z. (70.	—— fœniculi.	anethum fœniculum.	fenouil.	fenchel.	2 drachma tot $1\frac{1}{2}$ ———
*82 Watervenkel - z.	—— fœniculi aquatici.	phellandrium aquaticum.	——— aquatique.	wasserfenchel.	2 ——— tot 6 drachma.
83 Wormkruid - z. (48.	—— santonici.	artemisia contra. (?)	semen contra.	würmsamen.	2 ——— tot $1\frac{1}{2}$ oncen.

D. Natuurlijk verdikte ſappen, gommen en harsten.

Nederduitſche.	*gewone Latijnſche.*	*volgens Linneus.*	*Franſche.*	*Hoogduitſche.*	*hoeveelh. der giften daags.*
*84 Aloë. (lever-	aloë hepatica.	aloë perfoliata.	aloës.	aloë.	½ once tot 1 ons.
*85 Ammoniak - gom.	gumm. ammoniacum.	(onbekend tot nu toe.)	gomme ammoniaque.	ammoniak-harz.	½ —— tot 1 ——
86 Arabiſche - g. (7.	—— arabicum.	mimoſa nilotica.	gumme arabique.	arabiſcher gumme.	gelijk heemstw.
87 Cachou. (66.	catechu, s. terra japonica.	catechu.	cachou.	japoniſche erde.	zie okkernootbast.
88 Draganth - g. (86.	gumm. tragacanth.	astragalus trag.	gumm. draganth.	tragant - gumme.	½ ons tot 1½ ons
89 Drakenbloed.	—— ſanguis draconis.	dracæna draco.	sang dragon.	drachenblut.	1 ſchr. tot 2 ſchr.
*90 Duivelsdrek.	—— asa fœtida.	ferula asa foet.	assa fétide.	ſtinkender asſant, teufelsdr.	½ dr. tot 1 ons.
91 Euph. (wolſsmelk) - g.	—— euphorbium.	(zie boven 55.)	id.	id.	uitwendig.
92 Harst.	colophonium.	pinus abies.	colophone pix réſine.	colophónium, geigenharz.	id.
*93 Kamfer.	camphora.	laurus camphora.	camphre.	kamfer.	½ dr. tot 1 ——
94 Mijrrhe.	myrrhæ.	id.	id.	id.	uitwendig.
95 Mastik.	mastiches.	pistachia lentiscus.	du mastic.	mastik.	id.
*96 Opium.	Opium.	papaver ſomniferum.	opium.	opium.	15 gr. tot 1 drachma.
97 Pik.	pix.	pinus abies.	poix.	pech.	uitwendig.
98 Pokhout - gom.	gumm. guajac.	guajacum off.	résine de guajac.	guajac - harz.	3 dr. tot 1 once.
*99 Terebinthijn. (venet.	tereb. veneta.	pinus larix.	térébenthine.	terpentin.	2 — tot 1 ——
100 Teer.	pix liquida.	pinus abies et ſylvestris.	goudron.	theer.	uitwendig.

B E N A M I N G E N

der voornaamfte ziekten, toevallen en gebreken waaraan het paard onderhevig is.



Ziekten die bijzonder de opflorpende vaten aandoen.

Nederduitsch.	*Fransch.*	*Hoogduitsch.*
De verkoudheid.	la morfondure.	ftrengel.
De droes.	la gourme.	drufe, kropf.
De kwade droes.	la morve.	roz.
De worm.	le farcin.	wurm.
De dolle hondsbeet.	la rage.	die hundswuth.

Rheumatieke en krampachtige toevallen.

De jigt.	la goutte.	die gicht.
Zinkingen.	des fluxions.	flüsfe.
Rheumatismus.	le rheumatisme.	rheumatismus.
Vervangenheid.	la fourbure.	rehe, verfchlag, verfangenheit
De vallende ziekte.	l'épilepsie.	die fallende fucht.
Verlamming.	la paralysie.	lähmung.
De klem.	le tetanus, mal de cerf.	die klemme, maulfperre, hirschkrankheit.
De kramp.	le spasme.	krampf.
Stijfheid der voorbeenen.	chéval froid ou épris des epaules.	fteifheit der vorderbeine.

Ziekten der levenswerktuigen.

Van het hoofd.

De ontfteking der herfenen.	l'inflammation du cerveau.	gehirnentzündung.
De kolder.	la phrénesie.	koller.
Duizeligheid.	le vertige.	fchwindel.

BENAMINGEN

Der ademhalingswerktuigen.

Nederduitsch.	*Fransch.*	*Hoogduitsch.*
De ontsteking der keel.	l'angine, l'inflammation du gosier.	halsentzündung, bräune.
Die der oorklieren of de vijvel.	les parotides.	feifeln, ohrdrüfen - geschwulst.
Het zijdewéé of die van het borstvlies.	la pleurésie, courbature.	brustfell entzündung.
De longontsteking.	la peripneumonie.	lungen entzündung.
De longtering.	la pulmonie, phthisie.	lungenfucht, lungenfäule.
De borstwaterzucht.	l'hydropésie de poitrine, (*hydro-thorax*)	brustwasferfucht.
Kortademigheid of dampigheid.	la pousse, l'asthme.	herzfeldächtigkeit, engbrüstigkeit, dampf.
Blazen, fnuiven.	cornard, siffleur.	blafer.
De hoest.	la toux.	husten.

Toevallen der werktuigen tot fpijsverteering en afzondering.

Kribbenbijter.	tiqueur.	kopper, krippenbeisfer.
Onverduwelijkheid.	indigestion.	unverdaulichkeit.
Verlorene eetlust.	dégout.	ekel.
Het buikwee.	la colique.	darmgicht, bauchgrimmen.
De loop.	le cours de ventre, la diarrhée.	durchfall.
De bloedloop.	la dyssenterie.	ruhr.
Vetfmelten.	gras fondu, devoyément	fettfchmelzen.
Wormen.	vers.	würmer.
Buikwaterzucht.	l'hydropésie du bas ventre. (*ascite.*)	die bauchwasferfucht.
Trommelzucht.	le metéorisme.	trommelfucht.
Opftopping van water.	la rétention d'urine.	wasfer-verhaltung.
Koude pis, louterstal.	la difficulté d'uriner.	kalte pisfe.
Ontfteking der nieren.	inflammation des rognons. (*nephrite.*)	nieren-entzündung.
Vermagering of verbranding.	cheval fortrait.	die fchnur.

Koort-

Koortsen.

Nederduitsch.	*Fransch.*	*Hoogduitsch.*
De koorts.	la fièvre.	das fieber.
Ontstekingskoorts.	fièvre inflammatoire. (*f.angiotenique*)(*mique*	das entzündungs-fieber.
Rotkoorts.	fièvre putride(*f.adyna-*	das faulfieber.
Pestkoorts, legerkoorts	f. pestilencielle, le charbon.(*adynamico-ataxique.*)	pestbeule, kriegspest karfunkelkrankh.
Zenuwkoorts.	fièvre nerveuse (*f.ata-*	das nervenfieber. (heit.
Spaansche hoofdziekte.	le mal d'espagne(*xique.*	die spanische kopfkrank-

Uitwendige toevallen.

Eene wond.	une playe.	eine wunde.
Eene zweer.	ulcére.	ein geschwür.
Eene bloedstorting.	l'hémorrhagie.	ein blutfluss.
De ontsteking.	l'inflammation.	die entzündung.
De ettering.	la supuration.	die eiterung.
Het versterf, koude vuur	la gangrène. (*sphacele*)	der brand.
Beenbederf.	la carie des os.	der beinfrass.
Wild vleesch.	chair morte.	schwammigtes fleisch.
Eene beenbreuk.	une fracture.	ein beinbruch.
Eene darm- navel- lies-breuk.	une hernie inguinale, ombilicale, &c.	ein darm-nabel- &c. bruch.

Kneuzingen.

Kneuzing.	contusion.	quetschung.
Kwetsing door den zadel.	blessure de garot.	satteldruck.
Brandvlekken.	des cors.	brandflecken.
Peeskwetsing.	nerferrure.	sehnenklapp.

Verrekkingen.

Verrekking.	effort.	ausdehnung.
Verstuiking.	entorse.	verstauchung.
Ontwrichting.	luxation.	verrenkung.

B E N A M I N G E N

Nederduitsch.	*Fransch.*	*Hoogduitsch.*
boeglam.	écart.	buglahm.
Heuplam.	effort des hanches.	hüftlahm.
Kruislam.	effort des reins.	kreuzlahm.
Overkoot.	bouleté.	ueberkothig.
Verſtuiking van het kogelgewricht.	mémarchure.	verrenkung des kugelgelenks.

Gezwellen.

Dikte in het oor.	grossseur dans l'oreille.	ohren-geſchwulst.
De mol of varent.	la taupe ou testudine.	maulwurf- oder ſchildkrötengeſchwulst.
De vijvelen of oorklierzwelling.	les parotides ou avives.	die feifeln.
Laatfistel aan den halsbloedader.	fistule de la saignée du col.	aderlassfistel.
Het hangen van den rooster of zwellen van het verhemelte.	le fève ou le lampas.	voller rache, der froſch.
Gezwellen in den mond.	barbillons, aphtes.	hungerzitzen, fröſche.
Borstgezwel.	avantcoeur.	brust-geſchwulst.
Spek- of zakgezwellen.	tumeurs.	balg- oder ſackgeſchw.
Slagadergezwel.	anéurisme.	ſchlagadergeſchwulst.
Adergezwel.	varice.	adergeſchwulst, krampfader.
Watergezwellen.	oedéme	waſſergeſchwulst.
Gezwollene beenen en koker.	jambes et fourreau enflé.	angeſchwollene ſchenkeln und ſchlauch.

Koude gezwellen en beenuitwasſen.

Legger.	loupe.	ſtollbeule.
Schijthak.	capelet ou passe-campane.	piephacke.
Hazenhak.	jardon.	haſenhacke.
Peesgallen.	vessigons.	ſehnengallen.
Vlotgallen.	molettes.	flussgalle.
Gezwollene waai.	jarret enflé.	geſchwollenes ſprunggelenk.
Koe- of bolspat.	éparvin de boeuf.	ochſenſpatt.
Bloed- of aderſpat.	varice.	aderſpatt.
Hanenſpat.	éparvin sec.	hahnenſpatt, hahnentritt.

Been-

DER VOORNAAMSTE ZIEKTEN, *enz.*

Nederduitsch.	*Fransch.*	*Hoogduitsch.*
Beengezwel aan het fchenkelbeen.	courbe.	beingefchwulst, kurbe.
Beenfpat.	éparvin.	beinfpatt,
Overbeen, fchevelbeen.	suros.	ueberbein.
Klosfen.	osselet, fusée.	fpindeln.
Overhoef.	forme.	fchale, leisten, ringbein
Wratten.	porreaux.	warzen.
Een beenuitwas.	exostose.	beinauswuchs.
Een beenvergroeijing.	anchylose.	verknöcherung.
	Huidziekten.	
De fchurft.	la gale.	die raude.
De drooge fchurft.	les dartres.	die trockene raude.
De manenfchurft.	le roux vieux.	die mänen-raude.
Barsten.	malandres.	raspen.
Kloven.	solandres, crevasses.	id.
mok.	les eaux aux jambes.	die mauke.
egelsvoet.	peigne.	ftraubfuss.
zomerbuilen, uitflag.	ébullition.	fommerbeulen, hitzbeulen.
	Voetgebreken.	
Voetkwetfing.	clou de rue.	fussftich.
Vernagelen.	enclouure.	vernagelen.
Klemhoef.	encastelure.	zwanghuf.
Volvoet.	pied comblé.	vollhuf.
Kwartiervoet.	seime.	hornspalt.
Osfenvoet.	pied de boeuf.	ochfenklaue, ochfenfuss.
Steengallen.	bleimes.	fteingallen.
Kroongezwel.	javart.	kronen-gefchwulst.
Kroonbetrapping.	atteinte.	kronentritt.
Afvallen des hoefs.	avalure.	abfallen des hufs.
Rotftraal.	pourriture de la fourchette.	ftrahlfäule.
Vijgwratten.	porreaux.	feigwarzen.
Fijk of padgezwel.	fic ou crapaudine.	kröte.
Voetkanker.	cancer au pied.	fusskrebs.
Verballen of verpellen.	sole battue.	verballen.

Oogebreken.

Nederduitsch.	*Fransch.*	*Hoogduitsch.*
Zwelling der oogleden.	enflure des paupières.	anschwellung der augenlieder.
Ontsteking van het bindvliesvlekken.	inflammation de la conjonctive.	entzündung der verbindende augenhaut.
Kwetsing van het hoornvlies.	lésion de la cornée. transparente.	verletzung der hornhaut.
Verduistering van het hoornvlies.	opacité de la cornée dragon.	verdunklung der hornhaut. augenfell.
Verduistering van het waterachtige vocht.	opacité de l'humeur aqueuse.	verdunklung der wässrichte feuchtigkeit.
Maanoogen.	chéval lunatique.	mond blindheit.
De graauwe staar.	la cataracte.	der graue staar.
De zwarte staar.	amaurose, paralysie du nerf optique.	der schwarze staar.



VERKLARING

DER

PLATEN.



PLAAT I.

Heelkundige verrigtingen.

Verbeeldt de wijze om de aderlatingen, het ingeven der geneesmiddelen en het nederwerpen van het paard te verrigten, benevens de werktuigen tot verzekering van hetzelve.

Fig. 1. a. Vertoont de wijze hoedanig de aderlating aan de halsbloedader verrigt wordt.

1. Plaatsing der hand met het lancet, en aanwijzing der plaats waar de aderlating geschiedt.
2. Wijze om den laatband te bevestigen.

b. Wijze om het paard door strikken neder te werpen, waarbij de kluisters met ringen om de vier beenen worden gelegd, en de koord aan die van den linker vóórvoet bevestigd, door alle ringen heengaande, aldaar te voorschijn komt, om de beenen te zamen te kunnen trekken.

c. Ledere gevoederde kluister met dubbele ringen, door welke de koorden gaan, en die van zelve afvallen.

b. Kluister met één ring en gesp, welke dient wanneer men gedurende de bewerking eene der beenen moet losmaken.

c. De houte praam.

1. Van eene koord voorzien.

2. De fteel welke tevens tot een klopper bij het aderlaten dient.

d. De mondrooster.

1. Het gedeelte dat den mond des paards opent.

2. Het handvat.

e. Het werktuig tot berookingen.

a. 1. Het komfoor waarin het vuur of een gloeijend ijzer geplaatst wordt.

2. Deszelfs handvat of fteel.

b. Het gedeelte dat men over hetzelve heenzet.

3. Deszelfs bovenfte gedeelte, dat met

4. De flangswijze pijp eindigt.

5. Schuif en opening tot inwerpen der berookings-poeders.

Fig. 2. Verbeeldt de wijze hoedanig de dranken aan een paard ingegeven moeten worden.

PLAAT


Fig. 2.
Fig. 1.
a
1
2
b
4
b
5
3
c
1
2
a
2
1
c
2
1
d
a
b

PLAAT II.

Heelkunde.

Verbeeldt de wijze hoedanig de verfchillende verbanden gelegd, en op welke eene wijze en waar ter plaatfe het branden verrigt moet worden.

Verbanden.

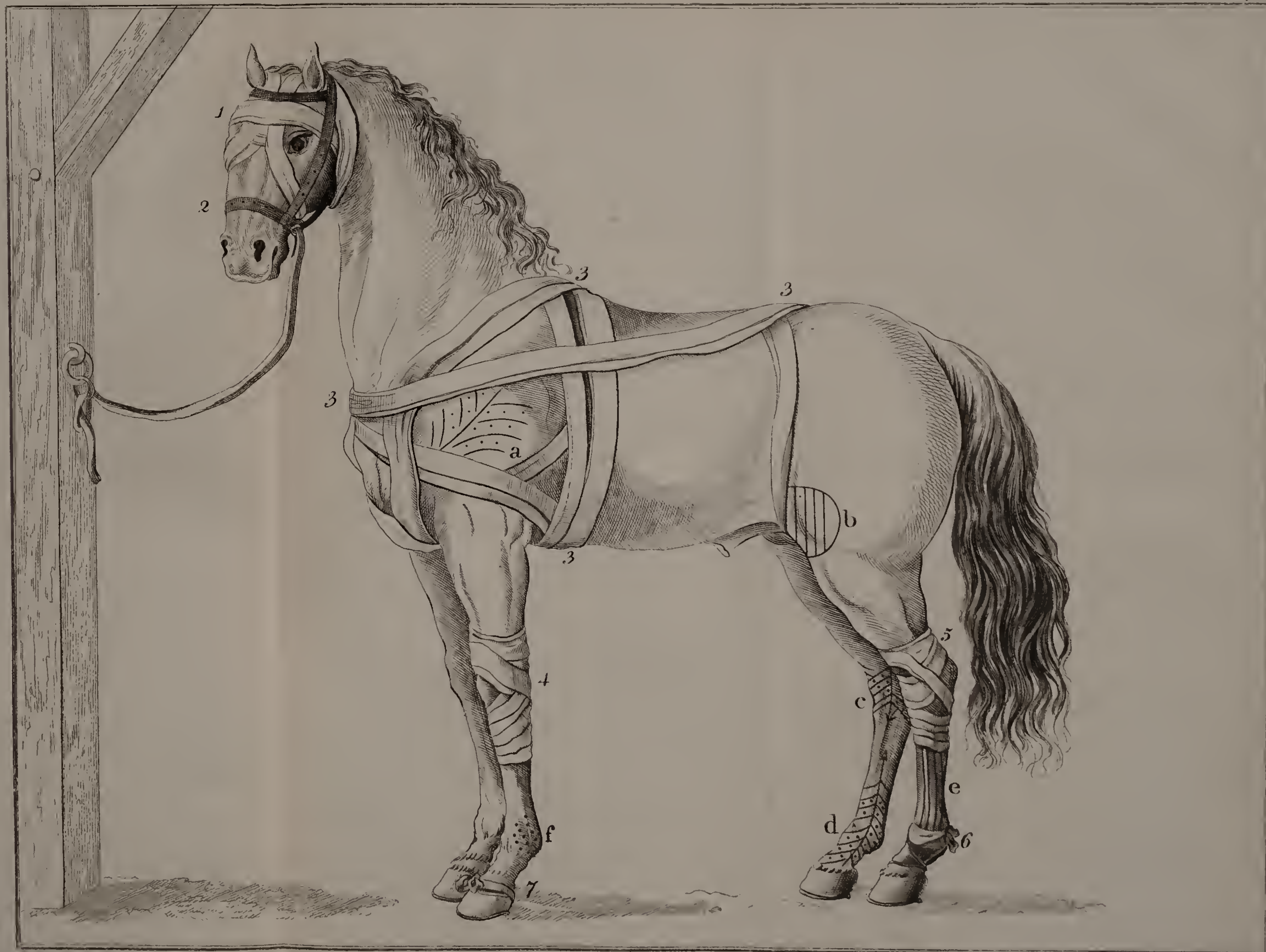
1. Achtvormig hoofdverband, waaronder men de kompresfen plaatst, zoo bij de mol of varent, het trepaneren, als bij de ooggebreken of eenige beenverbrijzeling.
2. Halfter als een hoofdgeftel gevormd en met nestelgaten voorzien, om de verbandftukken op hunne plaats te doen blijven.
3. Verbanden voor het lijf, om de kompresfen voor onderfcheidene ligchaamswonden te bevestigen.
4. Kruisverband voor de knie.
5. Kruisverband voor de waai.
6. Kootverband.
7. Verband voor de hoef- en kroonbetrappingen.

Het branden.

a. Het branden van den fchouder.
b. Van de knie- of fmeerfchijf.
c. Branden van de binnenzijde der waai, met ftrepen en punten.
d. Dat van het koot- en kroongewricht met fchuinfche ftreepen en punten.

e. Van de buigpees en het been, met evenwijdige regtstandige lijnen.

f. Van de gallen der voorbeenen, met punten.


1
2
3
3
3
3
a
b
4
5
c
e
d
f
6
7

PLAAT III.

Heelkundige werktuigen.

Vertoont de onderfcheidene werktuigen tot het verrigten der aderlatingen en het zetten van dragten.

NOTA. Dezelve zijn alle, uitgenomen de brandijzers, op de helft der natuurlijke groote afgebeeld.

Fig. 1. Een aderlaat-lancet.

a. De kling.
b. De punt.
c. De koker.

2. De aderlating fnepper.

a. Dezelve links } te zien.
b. regts en inwendig } te zien.
c. Van voren } te zien.

1. Het lancet.
2. De veêr.
3. De aftrekker.
4. De veêr van denzelven.
5. De kopere doos die het lancet en de veêr bevat, en regts met eene fchuif geopend en gefloten kan worden.

3 De

8. De fontenel- of fetonnaald.

a. De fcherpe.

b. De platte.

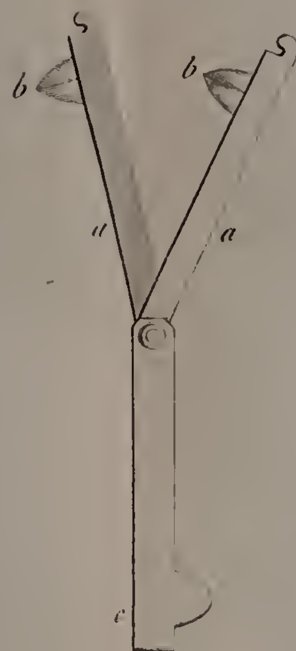
1. De punt.

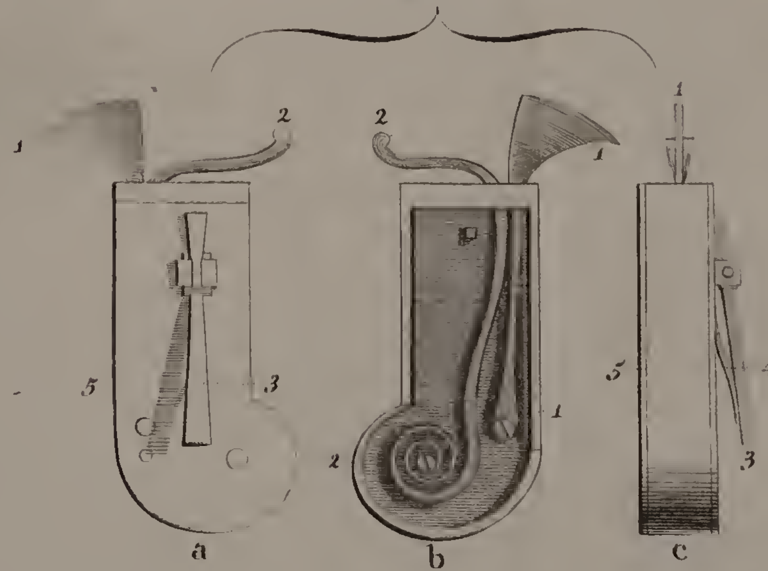
2. Het platte gedeelte.

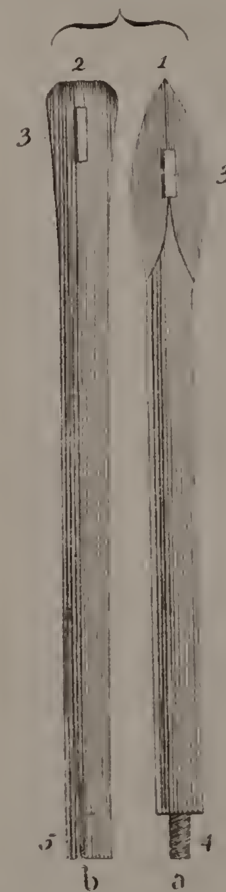
3. De oogen tot doorfteken van den band.

4. De fchroef.

5. De moer waarmede beide ftukken vereenigd worden.


Fig. 1.
b
b
a
a
c


Fig. 2.
1
2
2
1
1
5
3
2
1
5
4
3
a
b
c


Fig. 3.
2
1
3
3
5
4
b
a

PLAAT IV.

Heelkundige werktuigen.

Verbeeldt de verfchillende foorten van mesvormige werktuigen bij de paarden-heelkunde in gebruik.

Fig. 4. Een fchalpel of infnijdingsmes met een vast hecht.

a. De kling.
b. Het hecht.

5. Eene gebogene puntige bistourie.
6. Eene fpitfe tweefnijdige bistourie.
7. Eene bistourie met ronde fneede.

a. Het heft.
b. De kling welke even als bij andere bistourien tusfchen het heft bevat wordt.

8. Eene kromme infnijdings-bistourie.
9. Eene diergelijke met een knopje aan de punt.

Hoefmesfen.

10. Een hoefmes of hoef-bistourie.
11. Het groefmes tot openen der zool.

a. Van voren } te zien.
b. Van ter zijde }

I De

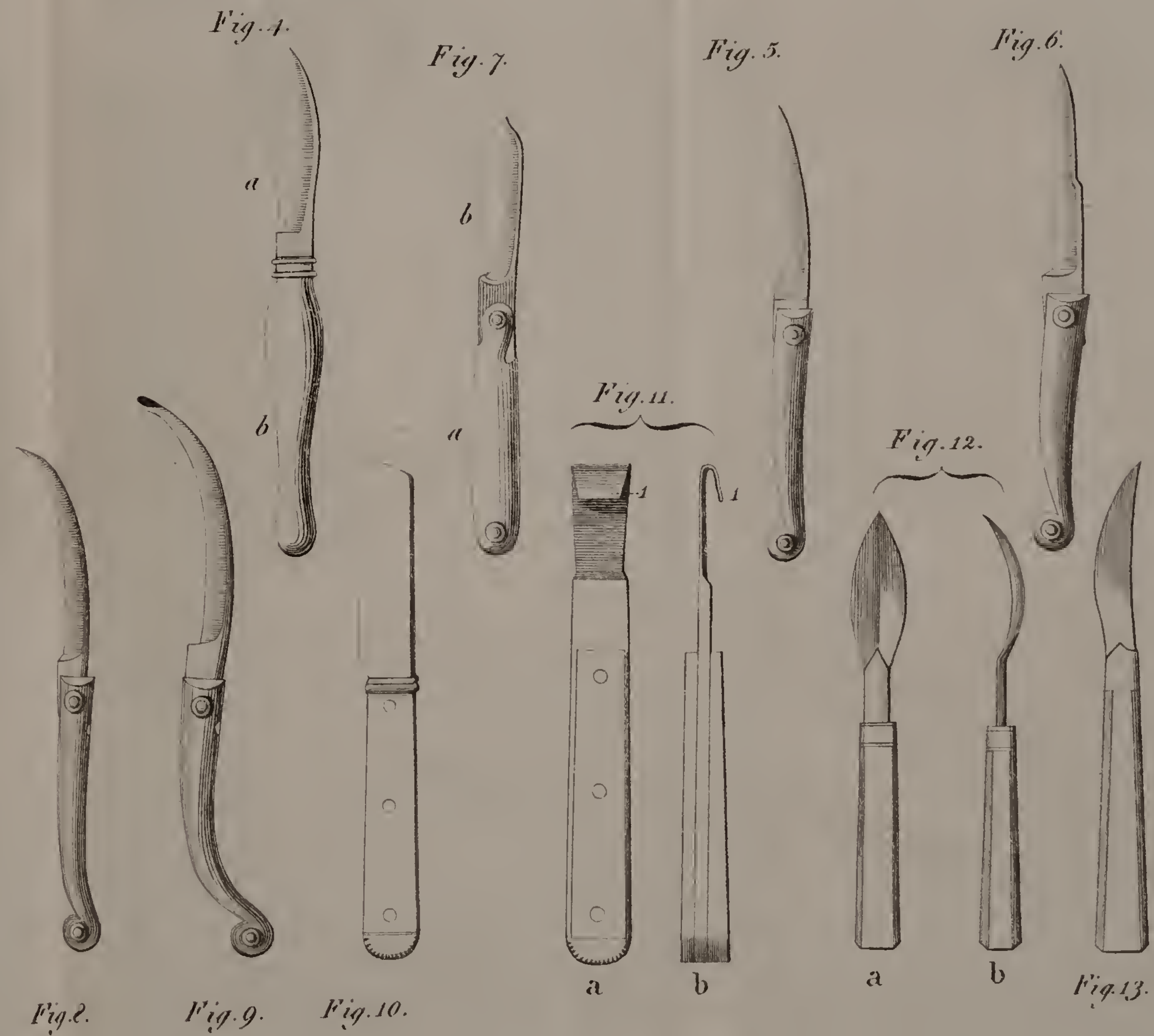
1. De omgebogene tweesnijdige punt.

Fig. 12. Het mijrtenbladvormige mes.

a. Van voren } te zien.
b. Van ter zijde }

13. Een gebogen links hoefmes.

PLAAT


Fig. 4.
Fig. 7.
Fig. 5.
Fig. 6.
a
b
b
a
Fig. 11.
1
1
Fig. 12.
a
b
a
b
Fig. 13.
Fig. 8.
Fig. 9.
Fig. 10.
L. S.

PLAAT V.

Heelkundige werktuigen.

Verbeeldt onderfcheidene heelkundige werktuigen en brandijzers.

Fig. 14. De gebogene infnijdings fchaar.

a. Van voren.

b. Van ter zijde.

15. De kromme infnijdings fchaar.

16. De gegroefde fonde.

17. Het pincet.

a. Van ter zijde.

b. Van boven.

De brandijzers.

18. De mesvormige brandijzers.

a. Het vierkante mesvormige.

1. Het ijzer.

2. De ijzerefteel.

3. De houte greep.

b. Het bijlvormige.

c. Het mesvormige.

Fig. 19. De puntige en platte brandijzers.

d. Het puntige of peervormige.

e. Het ſpitſe.

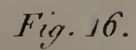
f. Het knopvormige.

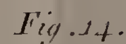
g. Het ringvormige tot het ſchroeijen der ſtaart bij het angliſeren.

20. De wondnaalden.

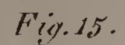
a. De oogen.

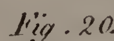
b. De driekantige punt.



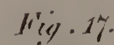


a b

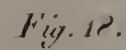




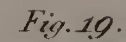
a b a b



a b



2½.ϑm 2 1 13.ϑm 2 4.ϑm 3 a 3.ϑm c b 2½.ϑm 2½.ϑm 1½.ϑm f



3.ϑm d 3.ϑm 1.ϑm e g

